

**PROBLEMY
WSPÓŁCZESNEJ
KRYMINALISTYKI**

Redakcja naukowa

prof. dr hab. Ewa Gruza
prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski
dr hab. Mieczysław Goc, prof. nadzw. WSB GD

Redaktor naczelny

prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski

Redaktorzy tematyczni

dr Kacper Gradoń
dr Magdalena Tomaszewska-Michalak
dr hab. Paweł Waszkiewicz

Redaktor statystyczny

mgr inż. Krystyn Łuszczuk

Redaktor językowy

mgr Piotr Karasek

Sekretarz redakcji

mgr Kacper Choromański

Recenzent naukowy tomu

dr hab. Jarosław Moszczyński, prof. nadzw. UWM

Rada naukowa

prof. dr Rolf Ackermann (Niemcy)
prof. dr hab. Tatiana Averyanova (Rosja)
prof. dr Peter Bilous (USA)
prof. dr hab. Piotr Girdwoyń
prof. dr hab. Jerzy Kasprzak
dr Grażyna Kędzierska
prof. dr Shengbin Li (Chiny)
prof. dr hab. Henryk Malewski (Litwa)
dr hab. Bronisław Młodziejowski, prof. nadzw. WSFiP
dr hab. Jarosław Moszczyński, prof. nadzw. UWM
prof. dr hab. Valery Shepitko (Ukraina)
dr hab. Maciej Szostak, prof. nadzw. UW r
prof. dr hab. Tadeusz Widła
prof. dr hab. Józef Wójcikiewicz

Recenzenci w 2017 roku (tom XXI PWK)

Wacław Brzęk, Sylwia Gwoździewicz, Henryk Malewski, Bronisław Młodziejowski,
Jarosław Moszczyński, Marek Leśniak, Tadeusz Widła

UNIwersytet warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki

Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne

PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ KRYMINALISTYKI

TOM XXII

pod redakcją
Ewy Gruzy
Tadeusza Tomaszewskiego
Mieczysława Goca

Warszawa 2018

© Copyright by Uniwersytet Warszawski Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki
© Copyright by Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne
ISSN 1643-2207

Opracowanie redakcyjne

Anna Kaniewska

Łamanie, druk i oprawa

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42, 15-727 Białystok
Tel. 602 766 304, e-mail: prymat@biasoft.net
www.prymat.biasoft.net

Dystrybucja i przyjmowanie zamówień

Instytut Kryminalistyki PTK Sp. z o.o.
adres koresp. 00-018 Warszawa, ul. Zgoda 11/300
biuro@kryminalistyka.pl, www.kryminalistyka.pl
tel. 22 692 43 85, faks 22 827 01 60

Przyjmowanie prac do druku

prace w formie elektronicznej, zgodnie z wymogami regulaminu PWK,
należy wysłać na adres sekretarza redakcji:
redakcja.pwk@gmail.com

**„Problemy Współczesnej Kryminalistyki”
znajdują się na liście czasopism punktowanych**

**Czasopismo „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”
jest indeksowane w bazach referencyjnych:**

Index Copernicus International

oraz

BazHum

Czasopismo ukazuje się co 12 miesięcy i jest finansowane ze środków
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz
Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego
Wersją referencyjną jest wersja papierowa.

Wersja elektroniczna dostępna na stronie <http://kryminalistyka.pl/pwk/>
Zasady recenzowania i wymogi edytorskie czasopisma są dostępne na stronie internetowej
<http://kryminalistyka.pl/pwk/> oraz w wersji papierowej.
Dane o autorach dostępne w Redakcji.

SPIS TREŚCI

Ewa Gruza

Wstęp 9

Anna Bielińska

Morphing – podwójna tożsamość 11

Morphing – double identity

***Marek Bogusz, Iwona Bogusz, Paweł Krajewski, Agnieszka Siwińska,
Joanna Żelazna-Wieczorek***

**Wykorzystanie testu okrzemkowego w diagnozowaniu utonięć
na podstawie badań przeprowadzonych w ZMS WUM w latach
2015–2017** 25

*The use of diatomaceous test in the diagnosis of drowning cases based
research conducted at the Department of Forensic Medicine at the Medical
University of Warsaw in 2015–2017*

Sylwia Gwoździewicz

**Problematyka kształcenia specjalistów do spraw zwalczania
cyberprzestępczości** 43

Problems of cybercrime specialists' education

Dariusz Jagiełło

**Nauka kryminalistyki – między dylematami ustawowymi,
oczekiwaniem studenta a nakazami teorii i praktyki** 65

*The science of criminal study – between statutory telematics, student
expectations, and the theoretical and practical guidelines*

Igor Komarov

Размышления о криминалистической дидактике 81

Refleksje o dydaktyce kryminalistycznej

Reflections on forensic didactics

Katarzyna Łaskawska-Matyja

**Wpływ zabiegów medycyny estetycznej na niezmiennosc
linii czerwieni wargowej** 97
The influence of aesthetic medicine treatment on lip prints

Henryk Malewski, Vidmantas Egidijus Kurapka, Žaneta Navickienė

**Mykolo Romerio Universiteto studentų požiūris į kriminalistikos
didaktikos aktualijas** 113
*Mykolas Romeris University students attitudes towards the relevant issues
of criminalistics didactics*

Irena Malinowska

**Problematyka zaginięć ludzi w aspekcie
prawno-krymonologicznym** 129
Issues of missing people – legal and criminological aspects

Olivia Rybak-Karkosz

**Sygnatura jako źródło pierwszych informacji o autorze grafiki
– aspekty edukacyjne** 149
*Signature on art print as the first information about its author
– educational aspects*

Denis Sołodow

**O potrzebie znajomości kryminalistyki cyfrowej
przez przyszłych prawników** 163
Educating future lawyers in the field of digital forensics

Alfred Staszak

**Omniscjencja kryminalistyczna sądu i prokuratora
na przykładzie jednej sprawy o zabójstwo** 179
*Forensic omniscience of the court and the prosecutor on the example
of a homicide case*

Adriana Surwiło

**Przygotowanie policjantów do przeprowadzania oględzin zwłok
i miejsca ich znalezienia** 189
Police qualifications for the examination of corpses and their finding place

Łukasz Jan Śledziński

Identyfikacja ofiar terroru, cz. 1 – Srebrenica 209

Identifying victims of terror (part 1) – Srebrenica

Maciej Trzeciński

Perspektywy międzynarodowej współpracy ekspertów archeologii sądowej 231

Perspectives for international cooperation of the experts of forensic archaeology

Jolanta Wąs-Gubała

Początki międzynarodowej współpracy w dziedzinie edukacji z zakresu kryminalistycznych badań włókien 241

The beginnings of the international cooperation in the field of education on forensic fibre examinations

Dariusz Wilk

Rozpowszechnianie wiedzy kryminalistycznej przez międzynarodowe stowarzyszenia i sieci nauk sądowych 253

Dissemination of forensics knowledge by international associations and networks of institutes of forensic sciences

Janina Zięba-Palus

Szkolenie biegłych z zakresu fizykochemicznych badań mikrośladów ... 271

Education of experts in physicochemical analysis of microtraces

Magdalena Zubańska

O niezbędności rzetelnej wiedzy kryminalistycznej, czyli rola wyższego szkolnictwa policyjnego w edukacji funkcjonariuszy organów ścigania 281

On the necessity of reliable forensic knowledge – the role of higher police education in the training of law enforcement officers

Małgorzata Maria Żoła

Zdarzenia drogowe z udziałem pojazdów uprzywilejowanych. Studium przypadku cz. 1 295

Traffic incidents involving emergency vehicles. Case study. Part 1

Komunikaty***Grażyna Kędzierska***

Konferencja naukowa: VII Sympozjum Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego „Kryminalistyka – Po Pierwsze Edukacja”, Warszawa, 18 maja 2018 r.	313
Regulamin przyznawania nagród Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego w Konkursie im. Prof. Tadeusza Hanauska na Pracę Roku z Dziedziny Kryminalistyki	317
Regulamin publikowania prac w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	321
Procedura recenzowania prac w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	323
Zakres badań Laboratorium Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego	325

WSTĘP

W oddawanym do rąk czytelników 22 numerze „Problemów Współczesnej Kryminalistyki” znajdują się opracowania o dość rozległej tematyce, od omawiania problemów *stricte* związanych z identyfikacją kryminalistyczną, przez tematykę luźno związaną z tą nauką, do kwestii dotyczących edukacji kryminalistycznej. Publikujemy teksty inspirowane wystąpieniami prezentowanymi na VII Sympozjum Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, które odbyło się 18 maja 2018 roku w Warszawie, a jego hasłem wiodącym była: *Kryminalistyka – po pierwsze edukacja*.

Tradycyjnie serdecznie dziękuję wszystkim autorom za ciekawe i inspirujące artykuły.

Zgodnie z przyjętą formułą teksty prezentujemy w porządku alfabetycznym nazwisk ich autorów. Wszystkie artykuły są recenzowane przez dwóch, powołanych przez redaktorów naukowych periodyku, recenzentów. I tradycyjnie ukazują się one bez ingerencji, hołdujemy bowiem założeniu, że celem tej publikacji jest przedstawienie stanowisk autorów bez poprawek ze strony redaktorów wydania. Jak zwykle dokonano jedynie niezbędnych zmian redakcyjnych.

prof. dr hab. Ewa Gruza

Anna Bielińska

Ekspert Laboratorium Kryminalistycznego Straży Granicznej

MORPHING – PODWÓJNA TOŻSAMOŚĆ

Morphing – double identity

Spośród różnych kategorii dokumentów ze względu na pełnione przez nie funkcje najwyższy przymiot oraz wagę przyznaje się dowodom osobistym, paszportom, prawom jazdy i banknotom pieniężnym. Natomiast z punktu widzenia państwa, postrzeganego między innymi przez pryzmat zadań realizowanych przez służby poszanowania prawa w zakresie weryfikacji autentyczności dokumentów oraz kwestii związanych z identyfikacją osób, najbardziej istotne pozostają dokumenty tożsamości i podróży. Dokumenty te są instytucją zaufania publicznego oraz jednym z najbardziej istotnych komponentów systemu prawnego, mają one bowiem za zadanie chronić tożsamość ludzką w jej najszerszym aspekcie oraz stanowić gwarancję prawidłowej identyfikacji osoby, uwiarygodnienia jej istnienia.

Tożsamość stanowią cechy oraz właściwości, utrwalone w sposób materialny – za pomocą pisma tradycyjnego lub zapisu w komponencie elektronicznym (chipie, mikrokości), w postaci danych identyfikacyjnych człowieka – fotografii oraz danych personalnych¹.

Informacje dotyczące posiadacza dokumentu figurują nie tylko w polach przeznaczonych zarówno do oceny wizualnej, jak i do odczytu maszynowego widniejącego na stronach personalizacyjnych, ale zawarte są również w komponentach elektronicznych (mikroprocesorach) umiejscowionych w różnych partiach dokumentów.

Pierwsze zabezpieczenia biometryczne stosowano początkowo na podstawie uchwał Rady Europy, uwzględniając standardy biometryczne wypracowane przez Międzynarodową Komisję Normalizacyjną. W 2004 r. na mocy decyzji Rady podjęta została uchwała dotycząca wprowadzenia do wszystkich

¹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady, Plan działania na rzecz wzmocnienia europejskiej reakcji na przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów podróży, COM(2016) 790 final 2, Nr 15502/1/16 REV 1 (PL), Rada Unii Europejskiej, Bruksela, 24 marca 2017 r., s. 2.

paszportów i dokumentów podróży z dniem 28 sierpnia 2006 r. tzw. pierwszej cechy biometrycznej w postaci wizerunku twarzy. W celu umożliwienia automatycznej weryfikacji tożsamości musi on spełniać bardzo restrykcyjne wymagania, zarówno pod względem geometrycznym, jak i fotometrycznym². W dzisiejszych czasach istnieją dwie możliwości implementacji zdjęcia do dokumentu, zależnie od procedur przyjętych w państwie wydającym. Są one realizowane za pomocą wykonania fotografii aparatem cyfrowym, powiązaniem z centralnym rejestrem danych, lub przez bezpośrednie dostarczenie fotografii przez obywatela, wydrukowanej na papierze. Podczas gdy pierwsze z rozwiązań wydaje się bezpieczne i wystarczające, drugie wymaga weryfikacji, czy zdjęcie nie zostało poddane modyfikacji lub retuszowi. Ingerencje te mogą przybierać postać niezamierzoną, wynikającą ze zniekształceń współczynnika kształtu obrazu podczas procesu drukowania, jak również prób uczynienia zdjęcia bardziej „atrakcyjnym” (tzw. upiększania) mogących mieć wpływ na zmianę modelunku i kształtu obrysu twarzy, czy zamiarów przestępczych, mających na celu wprowadzenie w błąd systemu weryfikacji autentyczności dokumentów³.

Od dnia 28 czerwca 2009 r. państwa członkowskie Unii Europejskiej zobligowane zostały do implementacji w dokumentach podróży odwzorowań linii papilarnych palców. Paszporty zawierające powyższe dane określone są mianem dokumentów biometrycznych bądź tzw. e-dokumentów. Zawierają one specjalny mikroprocesor (chip) wyposażony w aplet, w którym przechowywane są dane mające na celu powiązanie konkretnej osoby z dokumentem.

Wszelkie specyfikacje dotyczące dokumentów podróży przeznaczonych do odczytu maszynowego, tzw. MRTD (ang. *Machine Readable Travel Documents*) ujęte są w dokumencie 9303 Międzynarodowej Organizacji Lotnictwa Cywilnego – ICAO (ang. *International Civil Aviation Organisation*). Wypracowała ona również szereg wytycznych dotyczących umieszczania danych biometrycznych w dokumentach, z uwzględnieniem chipów bezstykowych i stykowych⁴, między innymi istniejącego od 2001 r. międzynarodowego standardu ISO 14443, opisującego techniki identyfikacji związane z użyciem bezstykowych kart mikrochipowych.

Na mocy zaleceń Organizacji 13 grudnia 2004 r. Rada Unii Europejskiej wydała Rozporządzenie Rady (WE) Nr 2252/2004 w sprawie norm dotyczących zabezpieczeń i danych biometrycznych w paszportach i dokumentach po-

² ISO/IEC 19794-5, Information technology – Biometric data interchange – Part 5: Face image data, 2011.

³ M. Ferrara, A. Franco, D. Maltoni, *The Magic Passport*, Department of Computer Science and Engineering, Via Sacchi, 3 – 47521, University of Bologna, Cesena (FC), Italy, s. 2.

⁴ Glosariusz Rady Unii Europejskiej, Dokumenty zabezpieczone, zabezpieczenia i inne powiązane terminy techniczne, Bruksela 2017, s. 153–154.

dróży wydawanych przez państwa członkowskie, zmienione Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 444/2009 z dnia 28 maja 2009 r. w sprawie norm dotyczących zabezpieczeń i danych biometrycznych w paszportach i dokumentach podróży wydawanych przez państwa członkowskie (Dz. Urz. UE Nr L 142).

Stosowanie identyfikatorów biometrycznych uregulowane ponadto zostało w Rozporządzeniu Rady (WE) Nr 15139/04 w sprawie standardów zabezpieczeń i identyfikatorów biometrycznych w paszportach obywateli Unii Europejskiej, Projekcie Rozporządzenia Rady zmieniającym Rozporządzenie WE 1683/95 ustanawiające jednolity format wiz i Projekcie Rozporządzenia Rady zmieniającym Rozporządzenie WE 1030/2002 ustanawiające jednolity format pozwoleń na pobyt dla obywateli krajów trzecich.

Wprowadzenie zabezpieczeń biometrycznych przez Polskę było podyktowane koniecznością spełnienia obowiązków wynikających z naszego uczestnictwa w strukturach Unii Europejskiej i implikowało dokonanie szeregu zmian zarówno systemowych, jak i organizacyjnych. Nowy wzór paszportu wymaga zamieszczenia fotografii zgodnej ze wskazówkami Unii Europejskiej, natomiast szczegółowe instrukcje odnośnie do parametrów technicznych opracowane zostały przez Departament Rozwoju Rejestrów Państwowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Zadaniem biometrii jest więc identyfikacja osoby na podstawie jej unikatowych cech fizycznych w postaci odwzorowań linii papilarnych palców czy wzoru siatkówki oka oraz weryfikacja pozwalająca na szybkie ustalenie jej tożsamości, również w istniejących bazach danych. Ma ona także za zadanie zapewnić bezpieczeństwo dokumentu przed nieautoryzowanym użyciem przez osoby trzecie, co jest niezwykle ważne z punktu widzenia służb granicznych, jak również szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego. Paszport biometryczny jest więc spersonalizowanym dokumentem, w którym dane posiadacza przetwarzane są do postaci cyfrowej (zero-jedynkowej) i zapisywane w warstwie elektronicznej dokumentu w sposób bezpieczny, nieusuwalny oraz odporny na modyfikację. Umieszczenie danych biometrycznych w dokumencie ma na celu możliwie najsilniejsze powiązanie go z osobą, dla której został wydany, i możliwie najbardziej wiarygodne potwierdzenie jej tożsamości.

Implementacja rozwiązań biometrycznych w dokumentach podróży polegających na elektronicznej identyfikacji danych pozwoliła na znaczne poszerzenie spektrum weryfikacji dokumentów. Tzw. fałszywa tożsamość stanowi obszerny zakres możliwości działań sprawców czynów zabronionych, wymie-

rzonych w autentyczność dokumentów⁵. Jedną z metod walki z tego rodzaju przestępczością jest opracowanie oraz zastosowanie zintegrowanego, spójnego systemu zabezpieczeń dokumentów przed fałszowaniem.

Charakter przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów tożsamości podróży podlega znacznym oraz dynamicznym zmianom. Grupy przestępcze zajmujące się przerabianiem dokumentów coraz częściej rozwijają nowe formy fałszerstw, w tym techniki umożliwiające ominięcie kontroli biometrycznych – oraz nowe metody działania.

W ostatnich latach odnotowuje się mniej przestępstw tradycyjnych, polegających między innymi na zmianie daty ważności paszportu czy wytworzeniu całkowicie nowych, fałszywych dokumentów, coraz więcej natomiast przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, takich jak posługiwanie się dokumentem przez osobę podobną do prawowitego posiadacza.

Wzrostowi przestępczości przeciwko wiarygodności dokumentów sprzyja również niedoskonała ochrona prawno-karna z uwagi na fakt, iż jest ona niewystarczająco dostosowana do współczesnych realiów dotyczących penalizacji czynów zabronionych skierowanych przeciwko wiarygodności dokumentów, zarówno na gruncie polskim, jak i międzynarodowym.

Nasilającym się i groźnym zjawiskiem pozostają w ostatnim czasie kwestie związane ze zwiększającą się liczbą osób posługujących się dokumentami, których nie są właścicielami. Liczba nielegalnych przekroczeń granicy państwowej „na podobieństwo” wzrasta w wielu państwach corocznie oraz stanowi obecnie jedno z poważniejszych zagrożeń. Osoby te posługują się dokumentami tożsamości należącymi do innych osób (autentycznymi) oraz upodabniają się wizualnie do właścicieli dokumentów. Odnotowano, że istnieją specjalne ośrodki świadczące tego typu usługi. Kradzież tożsamości polega na posługiwaniu się autentycznym dokumentem, nienoszącym znamion przerobienia bądź podrobienia. Dlatego też trudność polega nie na weryfikacji autentyczności dokumentów, ale rozpoznaniu sprawcy czynu zabronionego na podstawie jego wyglądu, cech anatomicznych.

Z zagadnieniami biometrii związane jest bardzo niebezpieczne zjawisko określane jako morphing, które pojawiło się zupełnie niedawno. Polega ono na modyfikacji wizerunku twarzy (ang. *face morphing*) za pomocą narzędzi cyfrowych w celu uzyskania w nielegalny sposób oryginalnego dokumentu podróży oraz podrobieniu odwzorowań linii papilarnych palców (ang. *fingerprints spoofing*).

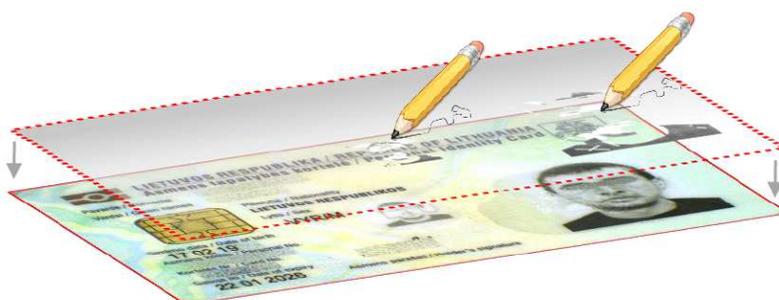
⁵ W. Maciejewski, *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Człowiek i Dokumenty” 2007, nr 5, s. 9.

Ryc. 1. Sfałszowany dowód osobisty obywatela Republiki Litewskiej

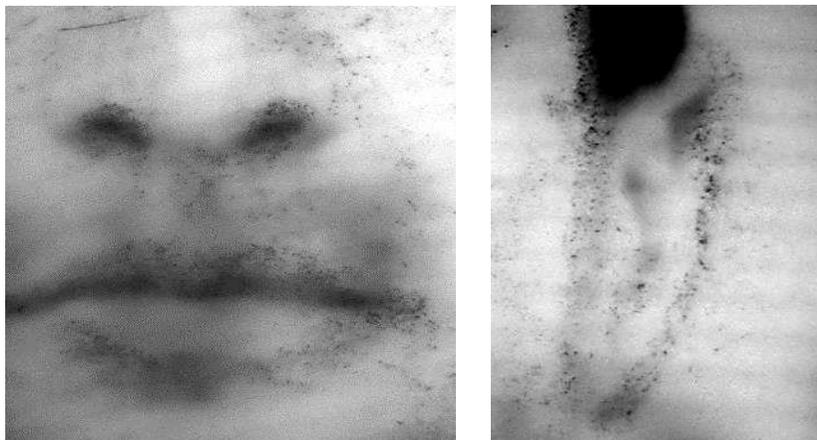
Źródło: Materiały należące do Straży Granicznej Republiki Łotewskiej

Jest to następstwem prób fałszerskich polegających na retuszu środkiem pisarskim (ołówkiem bądź grafitem) cech morficznych znajdujących się w obrębie wizerunku posiadacza dokumentu.

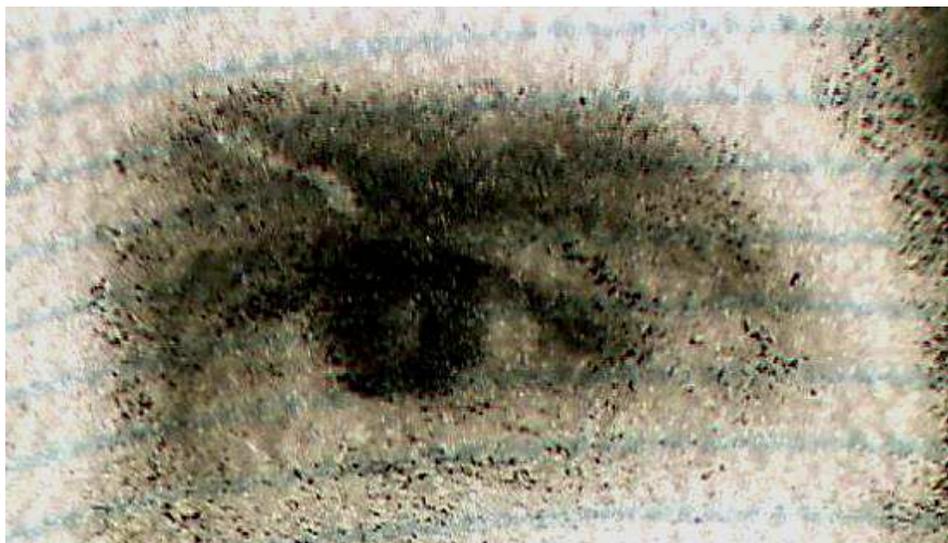
Ryc. 2. Sposób popelnienia fałszerstwa dowodu osobistego obywatela Republiki Litewskiej

Źródło: Materiały należące do Straży Granicznej Republiki Łotewskiej.

Ryc. 3 i 4. Przerobienie dokumentu za pomocą retuszu cech morficznych w obrębie wizerunku posiadacza dokumentu

Źródło: Materiały należące do Straży Granicznej Republiki Łotewskiej.

Ryc. 5. Przerobienie dokumentu za pomocą retuszu cech morficznych w obrębie wizerunku posiadacza dokumentu

Źródło: Materiały należące do Straży Granicznej Republiki Łotewskiej.

Morphing polega na nałożeniu na siebie dwóch bądź większej liczby obrazów dzięki zastosowaniu programów graficznych oraz uzyskaniu, po ich uprzedniej modyfikacji, jednego wizerunku posiadacza dokumentu (określane go mianem hybrydy). Największe zagrożenie polega na tym, że po przedłożeniu przetworzonego komputerowo zdjęcia przez osobę aplikującą o paszport otrzymuje ona w urzędzie autentyczny, spersonalizowany na określone dane dokument, umożliwiający jej oraz innym osobom, które przyczyniły się do powstania przerobionego zdjęcia, przekroczenie granicy państwa przy pozytywnej weryfikacji systemu automatycznej odprawy osób – bramek ABC (ang. *Automatic Border Control*). Jeśli zatem wizerunek z podwójną tożsamością zostanie umieszczony w komponencie elektronicznym dokumentu, istnieje możliwość posłużenia się nim przez dwie osoby.

Należy wspomnieć, że zadaniem biometrycznych bramek służących do automatycznej odprawy osób jest zwiększenie bezpieczeństwa i wygody pasażerów, przyspieszenie procesu odprawy i skrócenie jej czasu, ograniczenie liczby personelu zaangażowanego do kontroli osób przekraczających granicę, ale przede wszystkim zagwarantowanie większej dokładności kontroli bezpieczeństwa. Bramki ABC wyposażone są w czytniki biometryczne dokumentów oraz linii papilarnych palców, kamery pobierające wizerunek podróżnego oraz wizualne potwierdzenie rezultatu odprawy w postaci komunikatu o pozytywnej bądź negatywnej weryfikacji⁶.

Obecnie stosowane na lotniskach w Europie systemy wykorzystują metody polegające na automatycznej analizie tzw. pierwszej cechy biometrycznej, opierającej się na bezpośredniej rejestracji wizerunku twarzy podróżnego podczas kontroli granicznej, a następnie porównaniu go z danymi zawartymi w paszporcie. Wprowadzenie tego rodzaju rozwiązań ma na celu zwiększenie bezpieczeństwa i wiarygodności dokumentów biometrycznych, wykrycie ewentualnych ich fałszerstw oraz potwierdzenie, że podróżny poddawany kontroli jest w rzeczywistości tą osobą, za którą się podaje.

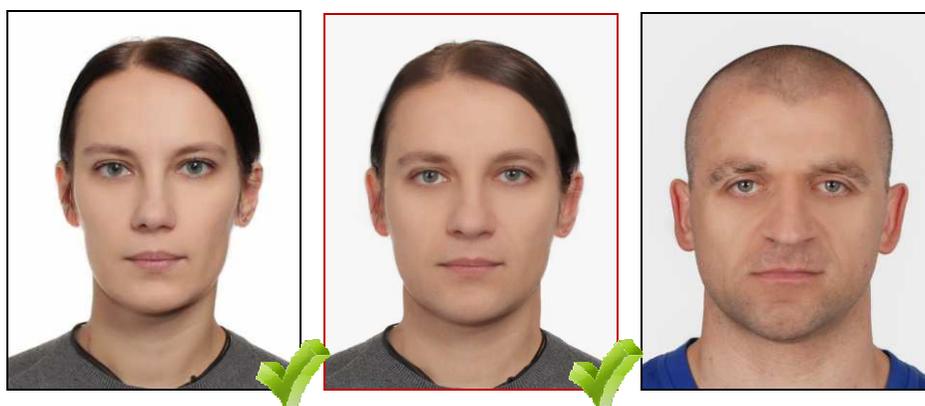
Na potrzeby niniejszego artykułu we współpracy z Departamentem Informatyki i Inżynierii Uniwersytetu w Bolonii opracowano zaprezentowane poniżej przykłady i rodzaje morphingu twarzy. W grupie biorącej udział w przedmiotowym eksperymencie uczestniczyło dobrowolnie pięć osób, oznaczonych na fotografiach kolejno numerami od 1 do 5.

⁶ *Biometryczny system odprawy granicznej*, <http://www.jastechnologie.pl/pl/badania-i-rozwoj/biometryczny-system-odprawy-granicznej> [dostęp: 26.01.2017].

Ryc. 6, 7, 8, 9, 10. Fotografie przedstawiające wizerunki osób biorących udział w badaniach

Źródło ryc. 6–23: badania własne.

Ryc. 11. Osoba nr 1

Ryc. 12. Efekt morphingu Ryc. 13. Osoba nr 2

Ryc. 14. Osoba nr 2

Ryc. 15. Efekt morphingu Ryc. 16. Osoba nr 3

Ryc. 17. Osoba nr 3

Ryc. 18. Efekt morphingu

Ryc. 19. Osoba nr 4

Ryc. 20. Osoba nr 5

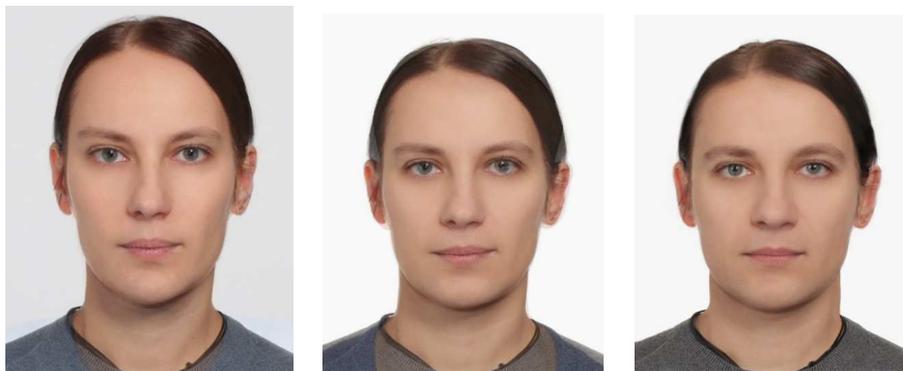

Ryc. 21. Efekt morphingu

Ryc. 22. Osoba nr 4

Ryc. 23. Fotografie przedstawiające zmiany w cechach morficznych, wynikające z przekształceń modyfikowanych obrazów (znakiem „X” oznaczono autentyczne wizerunki dwóch różnych osób)

Analizując powyższe obrazy, można stwierdzić, że pomimo występujących licznych podobieństw pod względem wizualnym cech geometrycznych twarzy porównywanych osób, istnieją pomiędzy nimi także znaczne różnice. O ile są one możliwe i w miarę łatwe do ujawnienia przez funkcjonariuszy dokonujących weryfikacji autentyczności wizerunku osób przez porównanie ze zdjęciem posiadacza dokumentu, o tyle praktyka wskazuje, że bramki ABC mogą nie dokonać pozytywnego rozpoznania cech morficznych zakodowanych w fotografii oraz w efekcie poprawnej inspekcji. Dlatego też należy podkreślić, że kluczową rolę w weryfikacji autentyczności dokumentów odgrywa wyłącznie człowiek. Potwierdzają to liczne badania oraz testy prowadzone od 2012 r. przez Agencję Frontex (Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej). Projekty te, realizowane w postaci warsztatów przeznaczonych dla ekspertów do spraw dokumentów państw członkowskich Unii Europejskiej, noszących nazwę: „Document Challenge”, mają na celu prowadzenie prac badawczych dotyczących oceny wykorzystania zautomatyzowanego systemu badania dokumentów w trakcie realizacji zadań wykonywanych przez funkcjonariuszy pierwszej linii kontroli granicznej oraz symulacji weryfikacji dokumentów przez ludzi. Przedsięwzięcie to po raz pierwszy zostało zorganizowane w ramach dziewiątego spotkania Rady Specjalistów do spraw Dokumentów, które odbyło się w dniu 29 czerwca 2012 r. w Porcie Lotniczym Schiphol w Amsterdamie.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono jednoznacznie, że czynnik ludzki jest bardziej efektywny i mniej omylny niż urządzenia służące do weryfikacji autentyczności dokumentów. Dlatego też powinny one jedynie słu-

żyć wsparciu funkcjonariuszy w trakcie czynności realizowanych przez nich podczas kontroli granicznej.

Jednym z proponowanych sposobów zapobiegania przestępstwu morphingu jest usprawnienie systemu (algorytmu) weryfikacji wizerunku posiadacza dokumentu z osobą, która się nim posługuje, w ramach kontroli granicznej realizowanej przez system bramek ABC. Należałoby również opracować narzędzie, które byłoby pomocne w rozpoznawaniu zdjęcia poddanego modyfikacji w celu umieszczenia go w oryginalnym dokumencie, oraz wyeliminować tego typu działania przez wprowadzenie scentralizowanego systemu wykonywania fotografii w urzędach wyłącznie przez urzędników państwowych.

Jak wspomniano uprzednio, z morphingiem mamy do czynienia, wyłącznie gdy dane biometryczne (fotografia) dostarczane są przez osobę składającą wniosek aplikacyjny o wydanie dokumentu, na podstawie którego przez bramkę automatycznej kontroli mogą następnie przejść dwie, trzy lub więcej osób, których wizerunek był modyfikowany. Przestępstwo to nie polega więc na zmianie treści dokumentu, ale na wprowadzeniu w błąd urzędnika przyjmującego wniosek aplikacyjny. Dlatego też niezwykle istotną kwestią jest wdrożenie szkoleń dla pracowników właściwych urzędów z zakresu weryfikacji autentyczności dokumentów oraz znajomości przestępstw przeciwko ich wiarygodności.

Należy podkreślić, że morphingowi poddawane są również odwzorowania linii papilarnych palców. W celu zmniejszenia prawdopodobieństwa ingerencji oraz zapobiegania tego rodzaju przestępstwom należy podjąć kroki mające na celu zwiększenie czujności podczas pobierania linii papilarnych palców, poprawienie algorytmów ich rozpoznawania oraz opracowanie oprogramowania umożliwiającego wykrywanie modyfikacji odcisków palców w postaci ich zmian, przekształceń, retuszu czy wzajemnego nałożenia obrazów.

Ponieważ jakość danych biometrycznych jest niezwykle istotnym parametrem mającym wpływ na precyzję działania automatycznych systemów kontroli granicznej, docelowo należy rozważyć możliwość pobierania genotypu DNA, który ze względu na unikatowy charakter cech byłby rozwiązaniem niezaprzeczalnym⁷.

Warto podkreślić, że bramki ABC oraz stosowane w nich systemy podlegają ciągłym udoskonaleniom w celu zapewnienia lepszej identyfikacji cech biometrycznych, zwiększenia bezpieczeństwa i wiarygodności dokumentów oraz skuteczności kontroli za pomocą automatycznej odprawy granicznej po-

⁷ M. Ferrara, A. Franco, D. Maltoni, *On the Effects of Image Alterations on Face Recognition Accuracy*, Department of Computer Science and Engineering (DISI), University of Bologna, Italy, s. 12.

siadaczy paszportów biometrycznych lub innych dokumentów zawierających dane biometryczne.

Ryc. 24. Fotografie przedstawiające odwzorowania linii papilarnych palców – wzorcowe oraz poddane modyfikacji (pośrodku)

Źródło: A. Franco, *Application attacks. On the feasibility of enrolling double-identity biometrics*, University of Bologna, Italy, s. 19.

W systemach tych wykorzystuje się obecnie innowacyjne technologie w postaci możliwości odczytu linii papilarnych palców (tzw. drugiej cechy biometrycznej). Przykładem jest opracowany między innymi przez Instytut Optoelektroniki Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie projekt bramki ABC⁸, który umożliwia potwierdzenie zgodności wspomnianych danych za pomocą ultradźwięków, w tym także identyfikację zabrudzonych lub zniszczonych linii papilarnych. Ponadto pozwala on na sprawdzenie osoby w bazach SIS (System Informacyjny Schengen, ang. *Schengen Information System*) i VIS (System Informacji Wizowej, ang. *Visa Information System*), które zawierają dane osób poszukiwanych przez organy ścigania.

Streszczenie

W artykule poruszone zostały zagadnienia związane z fałszerstwami dokumentów, polegającymi na próbach przerobienia danych biometrycznych, jak również na posługiwaniu się dokumentami autentycznymi przez osoby niebędące ich właścicielami (impostorów) oraz na modyfikacji podobizny posiadacza dokumentu i odwzorowań li-

⁸ Projekt rozwojowy na rzecz bezpieczeństwa i obronności państwa (DOBR/0017/R/ID1/2012/03), pt. „Usprawnienia procesu odprawy granicznej osób przy wykorzystaniu biometrycznych urządzeń do samokontroli osób i kontroli środków transportu przekraczających granicę zewnętrzną UE”. W skład konsorcjum weszły firmy: MLabs z Poznania, Przedsiębiorstwo Badawczo-Produkcyjne OPTEL z Wrocławia oraz JAS Technologie z Warszawy.

nii papilarnych palców (morphingowi), i ich wpływem na działanie bramek automatycznej kontroli granicznej.

Słowa kluczowe: fałszerstwa dokumentów, morphing, impostorzy, biometria, dane biometryczne

Summary

The article discusses issues related to forgery of documents, consisting in attempts to alteration of biometric data, as well as the use of authentic documents by non-owners (impostors) and modifications of the document owner's photo and fingerprints (morphing) and their impact on the functionality of automatic border control.

Keywords: forgery of documents, morphing, impostors, biometrics, biometric data

Bibliografia

Literatura

Dokumenty biometryczne w opiniach kryminalistycznych Straży Granicznej, Laboratorium Kryminalistyczne Straży Granicznej, Warszawa 2015.

Dzwonek A., *Biometria w dokumentach podróży*, „Człowiek i Dokumenty” 2008, nr 9.

Ferrara M., Franco A., Maltoni D., *On the Effects of Image Alterations on Face Recognition Accuracy*, Department of Computer Science and Engineering (DISI), University of Bologna, Italy.

Ferrara M., Franco A., Maltoni D., *The Magic Passport*, Department of Computer Science and Engineering, Via Sacchi, 3 – 47521, University of Bologna, Cesena (FC), Italy.

Franco A., *Application Attacks. On the Feasibility of Enrolling Double-identity Biometrics*, University of Bologna, Italy.

Glosariusz Rady Unii Europejskiej, *Dokumenty zabezpieczone, zabezpieczenia i inne powiązane terminy techniczne*, Bruksela 2017.

Goliński T., *Polski paszport biometryczny*, „Człowiek i Dokumenty” 2001, nr 1.

Kasprzak J., Młodziejowski B., Brzęk W., Moszczyński J., *Kryminalistyka*, Difin, Warszawa 2006.

Maciejewski W., *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Człowiek i Dokumenty” 2007, nr 5.

Malicki M., *Elektroniczna tożsamość i wzornictwo dokumentów państwowych*, „Człowiek i Dokumenty” 2015, nr 37.

Małolepszy S., *Druga cecha w paszporcie biometrycznym*, „Człowiek i Dokumenty” 2010, nr 14.

Wołosowski F., *Paszport biometryczny – fakty i mity*, „Człowiek i Dokumenty” 2008, nr 8.

Źródła

Biometryczny system odprawy granicznej, <http://www.jastechnologie.pl/pl/badania-i-rozwoj/biometryczny-system-odprawy-granicznej>.

ISO/IEC 19794-5, Information technology – Biometric data interchange – Part 5: Face image data, 2011.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady, Plan działania na rzecz wzmocnienia europejskiej reakcji na przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów podróży, COM(2016) 790 final 2, Nr 15502/1/16 REV 1 (PL), Rada Unii Europejskiej, Bruksela 2017.

Internet

Biometryczny system odprawy granicznej, [http:// www.jastechnologie.pl/pl/badania-i-rozwoj/biometryczny-system-odprawy-granicznej](http://www.jastechnologie.pl/pl/badania-i-rozwoj/biometryczny-system-odprawy-granicznej).

Marek Bogusz

Katedra Socjologii, Instytut Dziennikarstwa i Socjologii, Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych, Społeczna Akademia Nauk

Iwona Bogusz

Zakład Szkoleń Specjalnych, Centrum Szkolenia Policji

Paweł Krajewski

Zakład Medycyny Sądowej, Warszawski Uniwersytet Medyczny

Agnieszka Siwińska

*Pracownia Toksykologiczna, Zakład Medycyny Sądowej,
Warszawski Uniwersytet Medyczny*

Joanna Żelazna-Wieczorek

*Pracownia Algologii i Mykologii, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska,
Uniwersytet Łódzki*

WYKORZYSTANIE TESTU OKRZEMKOWEGO W DIAGNOZOWANIU UTONIEĆ NA PODSTAWIE BADAŃ PRZEPROWADZONYCH W ZMS WUM W LATACH 2015–2017

**The use of diatomaceous test in the diagnosis of drowning cases based
research conducted at the Department of Forensic Medicine
at the Medical University of Warsaw in 2015-2017**

Wprowadzenie

Okrzemki (łac. *Bacillariophyta*) są jednokomórkowymi glonami, które występują w prawie wszystkich ekosystemach słodko- i słonowodnych. Zasiadają także środowiska wilgotne, takie jak gleba, wilgotne skały oraz zbiorowiska mchów¹. Badania prowadzone nad ekologią okrzemek wykazały, że wśród nich są gatunki kosmopolityczne, ale spotyka się również gatunki stenotopowe². Cecha ta pozwala przypisać je do konkretnego miejsca występowania, co czyni je

¹ M. Broda, K. Królikowska-Pataraja, *Okrzemki – piękno w skali mikro*, „Aura” 2015, nr 12.

² J. Żelazna-Wieczorek, *Okrzemki Bacillariophyta źródeł i odcinków źródłowych potoków w górnym odcinku rzeki San*, „Roczniki Bieszczadzkie” 2012, nr 20.

przydatnymi w badaniach kryminalistycznych. Na przykład analiza gatunkowa okrzemek ujawnionych w płynie topliwym, w treści żołądkowej lub w szpiku kostnym i porównanie ich z gatunkami występującymi w środowisku, z którego wydobyto zwłoki, pozwala na ustalenie, czy środowisko to jest tożsame z miejscem utonięcia. Drugą istotną cechą jest skład chemiczny ich ściany komórkowej. Mianowicie ściana komórkowa (tzw. pancerzyk lub skorupka) jest silnie wysycona uwodnioną krzemionką, co czyni ją odporną na działanie większości związków chemicznych, a na podstawie jej ornamentacji można oznaczyć przynależność gatunkową okrzemek nawet u osobników obumarłych.

W wyniku utonięcia po okresie oporu – wstrzymania oddechów³ do płuc i tym samym do krwiobiegu może się dostać woda z okrzemkami. Sam fakt ujawnienia obecności okrzemek w organach wewnętrznych zwłok wydobytych z wody, przede wszystkim w nerkach i szpiku kostnym, może świadczyć o tym, że osoba jeszcze żyła (oddychała) po znalezieniu się w wodzie, a więc najprawdopodobniej utonęła⁴. Ma to szczególne znaczenie w diagnozowaniu przyczyny zgonu podczas sekcji sądowo-lekarskiej zwłok gnilnie zmienionych, w których nie da się zauważyć typowych oznak utonięcia, takich jak rozedma wodna płuc (łac. *emphysema aquosum*) i ich konsystencja⁵. Ponadto rozedma będzie także słabo wykształcona, gdy tonący zanurzył się w wodzie po głębokim wdechu⁶. Odstępstwem od reguły występowania okrzemek w narządach wewnętrznych osoby, która utonęła, jest sytuacja opisana przez Marcinkowskiego⁷ – w 10% przypadków utonięcie rozluźnienie mięśni krtani następuje po śmierci (po ustaniu pracy serca). Wówczas woda do płuc dostaje się po ustaniu krążenia, a to z kolei uniemożliwia transfer okrzemek do narządów wewnętrznych. W takich przypadkach można się ich spodziewać nie tylko w płucach, lecz także w treści żołądka.

Cel pracy

Celem pracy jest wykazanie na podstawie danych statystycznych i opisu konkretnych przypadków potrzeby rutynowego stosowania testu okrzemkowego (ang. *a diatomaceous test*) do opiniowania odnośnie do przyczyny zgonu

³ M. Bogusz, I. Bogusz, *Specyfika oględzin zwłok ludzkich ujawnionych w wodzie*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 3.

⁴ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2000, s. 241.

⁵ A. Jakliński, Z. Marek, *Medycyna sądowa dla prawników*, Zakamycze, Kraków 1999, s. 142.

⁶ W. Grzywo-Dąbrowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1957, s. 202–203.

⁷ T. Marcinkowski, op. cit., s. 240.

osób ujawnionych w środowisku wodnym, zwłaszcza gdy zwłoki objęte są silnymi późnymi przemianami pośmiertnymi.

Materiały i metody

Zakład Medycyny Sądowej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego jest jedynym ośrodkiem w Polsce wykonującym rutynowo badanie okrzemek. Należy jednak zaznaczyć, iż okrzemki oznaczane są tu jedynie ilościowo, z zastosowaniem kwantyfikatorów: *pojedyncze, liczne, nie znaleziono okrzemek*, bez określania gatunków oraz prowadzenia badań środowiskowych. W dwóch innych ośrodkach (ZMS w Bydgoszczy i IES w Krakowie) badania takie wykonywane są okazjonalnie na życzenie zleceniodawcy⁸. Na potrzeby niniejszej pracy przeanalizowano sporządzone w warszawskim ZMS protokoły sądowo-lekarskich oględzin zwłok oraz protokoły badania na obecność okrzemek w płucu i nerce z lat 2015–2017 pod kątem występowania klasycznych cech obrazu sekcyjnego utonięcia oraz obecności okrzemek. Skupiono się na tych przypadkach, w których obducent podał w opinii utonięcie jako przyczynę śmierci.

W roku 2015 w Pracowni Toksykologicznej Zakładu Medycyny Sądowej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego wykonano 50 oznaczeń okrzemek w materiale sekcyjnym w postaci próbek nerki i płuca, z czego 32 oznaczenia z materiału pobranego podczas sekcji wykonywanych na miejscu, a pozostałe z nadesłanego z innych jednostek organizacyjnych. Na obecnym etapie badawczym uzyskano wgląd w 29 protokołów sekcji wykonanych w warszawskim ZMS.

W roku 2016 wykonano 41 oznaczeń okrzemek w materiale sekcyjnym w postaci próbek nerki i płuca, z czego 28 oznaczeń z materiału pobranego podczas sekcji zwłok ludzkich wykonywanych w warszawskim ZMS. Uzyskano wgląd w 27 protokołów sekcji wykonanych w warszawskim ZMS.

W roku 2017 wykonano 43 oznaczenia okrzemek w materiale sekcyjnym w postaci próbek nerki i płuca, z czego 36 oznaczeń z materiału pobranego podczas sekcji zwłok ludzkich wykonywanych w warszawskim ZMS. Uzyskano wgląd w 33 protokoły sekcji wykonanych w warszawskim ZMS.

Łącznie w latach 2015–2017 w Pracowni Toksykologicznej Zakładu Medycyny Sądowej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego wykonano 143 oznaczenia okrzemek w materiale sekcyjnym w postaci próbek nerki i płuca,

⁸ G. Teresiński, *Polska medycyna sądowa A.D. 2016 – raport konsultanta krajowego*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2016, nr 66, s. 262–304.

z czego 96 oznaczeń z materiału pobranego podczas sekcji wykonanych na miejscu. Z różnych przyczyn uzyskano dostęp tylko do 89 protokołów sekcyjnych. Wgląd w protokoły sekcji wykonanych poza warszawskim ZMS był niemożliwy.

Wyniki

W przeanalizowanych protokołach sądowo-lekarskich oględzin zwłok z roku 2015 w 27 przypadkach stwierdzono w opinii utonięcie, a w pozostałych przypadkach inne przyczyny zgonu: niewydolność krążeniowo-naczyniową i powieszenie.

W przeanalizowanych protokołach z roku 2016 w 24 przypadkach stwierdzono utonięcie. W jednym przypadku przyczyny zgonu nie ustalono (nie znaleziono okrzemek w próbkach pobranych w czasie sekcji zwłok z nerki i płuca), a w pozostałych przyczyna zgonu była inna – ostra niewydolność krążeniowo-naczyniowa i wychłodzenie organizmu.

W roku 2017 w 27 przypadkach stwierdzono utonięcie. W jednym przypadku (nr 2017_35) przyczyny zgonu nie ustalono do czasu przeprowadzania analiz w ramach niniejszej publikacji (okrzemki znaleziono w próbkach pobranych w czasie sekcji zwłok z nerki, natomiast w płucach ich nie zaobserwowano; obraz sekcyjny płuc: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu duże (przykrywają trójkąt sercowy), o konsystencji gumowej poduszki, wyraźnie trzeszczące i elastyczne” – w opinii sądowo-lekarskiej stwierdzono jednak: „celem wypowiedzenia się odnośnie przyczyny śmierci (...) niezbędnym jest zapoznanie się z wynikami rozszerzonych badań toksykologicznych materiału biologicznego zabezpieczonego podczas sekcji zwłok. Badania w toku”), a w pozostałych przyczyna zgonu była inna – ostra niewydolność krążeniowo-naczyniowa oraz uduszenie z powodu unieruchomienia klatki piersiowej i zadzierzgnięcia.

Łącznie w latach 2015–2017 stwierdzono utonięcie w 78 przypadkach.

W tych przypadkach, w których zdiagnozowano śmierć w wyniku utonięcia, a zwłoki nie były mocno objęte późnymi przemianami pośmiertnymi, w obrazie sekcyjnym płuc wyraźnie zaznaczone były: rozedma, konsystencja gumowej poduszki płuc oraz płuca trzeszczące (tabela 1).

Tab. 1. Obraz sekcyjny płuc zwłok bez zaznaczonych wyraźnie późnych przemian pośmiertnych

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
1.	2015_6	„(...) o konsystencji gumowej poduszki (...) puszysty (...) trzeszczący”	liczne	pojedyncze
2.	2015_7	„(...) wyraźnie trzeszczący (...)”	pojedyncze	pojedyncze
3.	2015_8	„(...) szczelnie wypełniają obie jamy opłucnowe, pokrywając od przodu trójkąt sercowy (...) przypominające przy ucisku gumową poduszkę, trzeszczące (...)”	pojedyncze	pojedyncze
4.	2015_9	„(...) bardzo szczelnie wypełniają jamy opłucnowe, ich części przednie zbliżone do siebie, całkowicie zasłaniają przednią powierzchnię serca, po wyjęciu na stolik sekcyjny »stoją« (...) wyraźnie trzeszczący”	pojedyncze	nie znaleziono
5.	2015_10	„(...) dość szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) konsystencji przypominającej »gumową poduszkę«”	pojedyncze	nie znaleziono
6.	2015_23	„(...) rozdęte, szczelnie wypełniają jamy opłucnowe, przykrywając worek osierdziowy. Na przednich powierzchniach płuc widoczne są pasmowate zagłębienia odpowiadające przebiegowi żeber (tzw. wyciski żebrowe) (...) trzeszczące (...)”	liczne	pojedyncze
7.	2015_25	„(...) rozdęte (...) szczelnie wypełniają jej jamy (...) trzeszczące, puszyste”	pojedyncze	pojedyncze
8.	2015_26	„(...) silnie rozdęte (...) trzeszczące (...)”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
9.	2015_34	„(...) bardzo szczelnie wypełniają jamy opłucnowe, ich części przednio-przyśrodkowe zbliżone do siebie, prawie całkowicie zasłaniają przednią powierzchnię worka osierdziowego”	pojedyncze	pojedyncze
10.	2015_39	„(...) sterczące na stoliku i nadmiernie trzeszczące, konsystencji »gumowej poduszki«”	liczne	pojedyncze
11.	2015_42	„(...) stwierdzono obecność pęcherzy rozedmowych o średnicy do 3 cm (...) trzeszczące, puszyste”	pojedyncze	pojedyncze
12.	2015_44	„(...) w znacznym stopniu wypełniają jamy opłucnych, od przodu niemal pokrywają trójkąt sercowy (...) trzeszczące i puszyste”	pojedyncze	pojedyncze
13.	2015_45	„(...) o brzegach zaokrąglonych, szczelnie wypełniające jamy opłucnowe (...) o konsystencji przypominającej gumową poduszkę (...)”	liczne	pojedyncze
14.	2015_48	„(...) silnie trzeszczące (...) »poduszkowate«”	pojedyncze	pojedyncze
15.	2016_1	„(...) obszernie wypełniają klatkę piersiową (...) trzeszczące (...) dość puszyste”	pojedyncze	pojedyncze
16.	2016_3	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej, przykrywając trójkąt sercowy, (...) wyraźnie trzeszczące (...) przypominają gumową poduszkę”	pojedyncze	pojedyncze
17.	2016_4	„(...) znacznie wypełniają światło jam opłucnowych, pokrywając trójkąt sercowy (...) puszyste (...) trzeszczące (...) konsystencji gumowej poduszki”	pojedyncze	nie znaleziono

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
18.	2016_9	„(...) rozdęte (...) szczelnie wypełniają obie jamy opłucnowe (...) trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
19.	2016_13	„(...) silnie rozdęte, w całości wypełniają obie jamy opłucnowe, sprawiając wrażenie zbyt dużych w stosunku do pojemności jam opłucnowych (...) ślady stanowiące odwzorowanie żeber (...) silnie trzeszczące (...) puszyste, rozdęte, »stojące« po postawieniu na stoliku preparacyjnym”	pojedyncze	nie znaleziono
20.	2016_14	„(...) bardzo szczelnie wypełniają jamy opłucnej, ich części przednie zbliżone do siebie, zasłaniają przednią powierzchnię worka osierdziowego (...) trzeszczący (...)”	liczne	pojedyncze
21.	2016_21	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej, ich części przednio-przyśrodkowe zbliżone do siebie, prawie całkowicie zasłaniają przednią powierzchnię worka osierdziowego”	liczne	pojedyncze
22.	2016_26	„(...) w znacznym stopniu wypełniają światło jam opłucnowych, od przodu niemal pokrywają trójkąt sercowy, (...) dość puszyste, (...) trzeszczące (...)”	liczne	pojedyncze
23.	2016_30	„(...) rozdęte (...) trzeszczące, puszyste”	liczne	liczne
24.	2016_32	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) pokrywających trójkąt sercowy (...) wyraźnie trzeszczące (...) konsystencji gumowej poduszki”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
25.	2016_33	„(...) wypełniają w całości obie jamy opłucnowe, przykrywają trójkąt przedsercowy (...) silnie rozdęte, jakby większe niż pojemność jam opłucnowych (...) mocno trzeszczące, silnie rozdęte, puszyste o wyraźnie zwiększonej objętości, przy postawieniu narządów na stole preparacyjnym płuca nie przewracają się”	liczne	pojedyncze
26.	2016_35	„(...) duże, puszyste. Po otwarciu klatki piersiowej przysłaniają trójkąt sercowy (...) duże, puszyste, o konsystencji gumowej poduszki”	pojedyncze	pojedyncze
27.	2016_39	„(...) w znacznym stopniu wypełniają światło jam opłucnowych, od przodu niemal pokrywają trójkąt sercowy (...) dość puszyste i trzeszczące (...)”	pojedyncze	nie znaleziono
28.	2016_40	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnowe, przykrywając worek osierdziowy. Na przednich powierzchniach płuc widoczne są delikatne pasmowate zagłębienia odpowiadające przebiegowi żeber (tzw. wyciski żebrów) (...) rozdęte”	liczne	pojedyncze
29.	2017_1	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) wyraźnie trzeszczące, (...) konsystencji przypominającej gumową poduszkę”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
30.	2017_3	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnowej, ich części przednio-przyśrodkowe zbliżone są do siebie, częściowo zasłaniają górną część przedniej ściany worka osierdziowego, po wyjęciu na stół sekcyjny »stoją«”	pojedyncze	pojedyncze
31.	2017_4	„(...) bardzo szczelnie wypełniają jamy opłucnej, ich części przednio-przyśrodkowe zbliżone do siebie, zakrywają prawie całkowicie przednią powierzchnię worka osierdziowego (...) silnie trzeszczący (...) »puszysty«, rozdęty”	liczne	pojedyncze
32.	2017_6	„(...) puszyste, rozdęte, szczelnie wypełniają obie jamy opłucnowe”	pojedyncze	nie znaleziono
33.	2017_7	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnowe, przykrywając trójkąt sercowy (...) trzeszczące (...) o konsystencji »gumowej poduszki«”	pojedyncze	pojedyncze
34.	2017_9	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) wyraźnie trzeszczące (...) konsystencji gumowej poduszki”	liczne	pojedyncze
35.	2017_10	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) wyraźnie trzeszczące (...) konsystencji gumowej poduszki”	liczne	pojedyncze
36.	2017_13	„(...) dość szczelnie wypełniają jamy opłucnej (...) wyraźnie trzeszczące i elastyczne, konsystencji gumowej poduszki”	pojedyncze	nie znaleziono
37.	2017_15	„(...) rozdęte – dość szczelnie wypełniają obie jamy opłucnej, po wyjęciu na stół sekcyjnym »stoją«”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbie z:	
			płuca	nerki
38.	2017_16	„(...) wyraźnie trzeszczące (...) szczelnie wypełnia jamę opłucnową”	pojedyncze	pojedyncze
39.	2017_18	„(...) dość szczelnie wypełniają obie jamy opłucnowe, przy obmacywaniu puszyste, trzeszczące (...)”	liczne	nie znaleziono
40.	2017_22	„(...) szczelnie wypełniają jamy opłucnej i w części przednio-przyśrodkowej zbliżone do siebie, zasłaniają przednią powierzchnię worka osierdziowego. Po wyjęciu na stolik sekcyjny »stoją«”	pojedyncze	liczne
41.	2017_24	„(...) puszyste, wypełniające szczelnie światło jam opłucnowych, pokrywające trójkąt sercowy, rozdęte (...)”	pojedyncze	pojedyncze
42.	2017_26	„(...) dość szczelnie wypełniają jamy opłucnowe (...) wydatnie przykrywają trójkąt sercowy (...) trzeszczące (...) konsystencji przypominającej gumową poduszkę”	pojedyncze	pojedyncze
43.	2017_32	„(...) miernie trzeszczące (...) szczelnie wypełniają obie jamy opłucnej, ich przednio-przyśrodkowe części całkowicie zakrywają przednią powierzchnię worka osierdziowego, po wyjęciu na stole sekcyjnym »stoją«”	pojedyncze	pojedyncze
44.	2017_33	„(...) trzeszczące (...) szczelnie wypełniają obie jamy opłucnej, ich przednio-przyśrodkowe części całkowicie zakrywają przednią powierzchnię worka osierdziowego, po wyjęciu na stole sekcyjnym »stoją«”	pojedyncze	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
45.	2017_34	„(...) trzeszczące (...) bardzo szczelnie wypełniają obie jamy opłucnej, ich przednio-przyśrodkowe części całkowicie zakrywają przednią powierzchnię worka osierdziowego, a po wyjęciu »stoją« na stole sekcyjnym”	liczne	pojedyncze
46.	2017_37	„(...) dość szczelnie wypełniają jamy opłucnowej, ich brzegi zaokrąglone, wydatnie przykrywają trójkąt sercowy (...) wyraźnie trzeszczące (...) konsystencji przypominającej gumową poduszkę”	pojedyncze	pojedyncze
47.	2017_42	„(...) duże z zaznaczonymi wyciskami żeber (...) trzeszczące (...) o konsystencji gumowej poduszki”	pojedyncze	pojedyncze

Źródło: badania własne.

W niżej wymienionych przypadkach zmiany gnilne zdążyły na tyle silnie zmienić wizerunek płuc, by nie udało się rozpoznać rozedmy i innych typowych oznak utonięcia, a jednak zostało ono w opinii stwierdzone (tabela 2).

Tab. 2. Obraz sekcyjny płuc zwłok objętych silnymi późnymi przemianami pośmiertnymi

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
1.	2015_3	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, obkurczone, małe, przy obmacywaniu nietrzeszczące, elastyczne”	pojedyncze	pojedyncze
2.	2015_13	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i elastyczne, wiotkie”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
3.	2015_14	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu trzeszczące i elastyczne, bez oporów patologicznych. Miąższ płuc (...) trzeszczący”	liczne	pojedyncze
4.	2015_16	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu wiotkie”	liczne	liczne
5.	2015_24	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu dość trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
6.	2015_29	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, nieco rozdęte, przy obmacywaniu dość trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
7.	2015_31	„Płuca o zwykłym podziale na płaty, szczeliny międzypłatowe wolne od zrostów”	pojedyncze	pojedyncze
8.	2015_36	„Płuca o zwykłym podziale na płaty, szczeliny międzypłatowe wolne od zrostów”	pojedyncze	pojedyncze
9.	2016_11	„Płuca o zwykłym podziale na płaty, szczeliny międzypłatowe wolne od zrostów, leżą na dnie jam opłucnowych. Miąższ płuc we wszystkich partiach szarobrudnozielonkaworóżowawy, na przekrojach suchawy, spadnięty, »szmaciasty«”	liczne	pojedyncze
10.	2016_23	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu nadmiernie trzeszczące, jakby puszyste”	liczne	pojedyncze
11.	2016_24	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu nieco wiotkie, bez oporów patologicznych (płuco prawe zdecydowanie bardziej trzeszczące)”	liczne	pojedyncze
12.	2016_25	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu wiotkie, szmaciaste, spadnięte przy kręgosłupie”	pojedyncze	pojedyncze
13.	2016_27	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i elastyczne, wiotkie”	liczne	pojedyncze

Lp.	Nr przypadku	Opis płuc w protokole sekcyjnym	Okrzemki w próbce z:	
			płuca	nerki
14.	2016_28	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i elastyczne, bez oporów patologicznych, nieco mażące się”	liczne	pojedyncze
15.	2016_31	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu wyraźnie trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
16.	2016_36	„(...) pod opłucną płucną obu płuc, zwłaszcza lewego, widoczne pola przejaśnień nieco uniesione powyżej otaczającą powierzchnię płuca, na przekroju szarawobrudnoczerwone, nieco trzeszczące przy przekrawaniu”	liczne	pojedyncze
17.	2017_19	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
18.	2017_23	„Płuca o podziale na płaty zwykłym o brzegach płatów zaokrąglonych, przy obmacywaniu bez oporów patologicznych, konsystencji gumowej poduszki”	pojedyncze	pojedyncze
19.	2017_27	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
20.	2017_28	„Płuca o zwykłym podziale na płaty, szczeliny międzypłatowe wolne od zrostów”	pojedyncze	pojedyncze
21.	2017_29	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu wyraźnie trzeszczące, dość wiotkie”	liczne	pojedyncze
22.	2017_30	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu miernie/dość trzeszczące i elastyczne”	liczne	pojedyncze
23.	2017_36	„Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu mało trzeszczące i mało elastyczne, jakby »szmaciaste«”	pojedyncze	pojedyncze

Źródło: badania własne.

Należy podkreślić, że w 23 powyższych przypadkach główną przesłanką w opiniowaniu była obecność okrzemek zarówno w nerkach, jak i w płucach.

Omówienie i wnioski

W roku 2015 na podstawie przeanalizowanych protokołów sekcji zwłok stwierdzono cztery przypadki (nr 2015_1, 2015_12, 2015_32 i 2015_40), w których mimo nieznaalezienia okrzemek w próbkach nerki i płuca pobranych w czasie sekcji zwłok wydano opinię, iż zgon nastąpił w wyniku utonięcia.

Przypadek nr 2015_1 dotyczył zwłok starszego mężczyzny wyłowionych na początku grudnia w oczku wodnym parku Moczydło w Warszawie. Mężczyzna widziany był żywy na kilkanaście godzin przed znalezieniem – zwłoki nie były objęte późnymi przemianami pośmiertnymi. Z uzyskanych informacji wynika, że nadużywał alkoholu (głównie wysokoprocentowe napoje alkoholowe) oraz że nie miał skłonności samobójczych i potrafił dobrze pływać. Podczas sekcji zwłok nie ujawniono urazów mechanicznych, które mogłyby skutkować śmiercią. Wobec braku okrzemek w materiale sekcyjnym rozstrzygający dla diagnozy przyczyny zgonu był obraz płuc: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu wyraźnie trzeszczące i elastyczne, puszyste”.

Kolejny przypadek (nr 2015_12) dotyczył młodego mężczyzny, który według świadków utopił się w połowie sierpnia, pływając z kolegami w akwencie po dawnej żwirowni w Przyborowicach Górnych, gm. Załuski. W obrazie sekcyjnym stwierdzono: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, szczelnie wypełniają jamy opłucnej, przy obmacywaniu wyraźnie trzeszczące i elastyczne, konsystencji przypominającej »gumową poduszkę«” i tylko na tej podstawie zdiagnozowano utonięcie, ponieważ nie ujawniono okrzemek w próbkach pobranych w czasie sekcji.

Przypadek (nr 2015_32) to zwłoki mężczyzny w średnim wieku ujawnione pod koniec maja w zbiorniku wodnym w Warszawie, na ul. Przy Fosie 1. Mężczyzna widziany był przez świadków w dniu poprzedzającym odnalezienie w stanie upojenia alkoholowego. Na ciele denata nie ujawniono groźnych dla życia urazów mechanicznych, natomiast stwierdzono: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, szczelnie wypełniają jamy opłucnej, brzegi płatów zaokrąglone, wydatnie przykrywają trójkąt sercowy, wyraźnie trzeszczące i elastyczne, konsystencji »gumowej poduszki«”, co stanowiło podstawę do uznania utonięcia za przyczynę zgonu.

Ostatni przypadek (nr 2015_40) to starszy mężczyzna znaleziony w Kanałku Gocławskim w Warszawie w połowie marca 2015 r. Ciało leżało przy brzegu kanałku dolną połową zanurzone w wodzie. Obraz sekcyjny płuc: „Płu-

ca o podziale na płaty zwykłym, nieco rozdęte, zwłaszcza w miejscach nieodgraniczonymi zrostami, od przodu częściowo pokrywają trójkąt sercowy, ich krawędzie miejscami zaokrąglone, przy obmacywaniu dość trzeszczące i puszyste”. Śmierć w wyniku: „aspiracji płynu topielnego do dróg oddechowych u osoby z zaawansowanymi przewlekłymi zmianami chorobowymi w układzie sercowo-naczyniowym”.

W roku 2016 na podstawie przeanalizowanych protokołów sekcji zwłok stwierdzono dwa przypadki, w których mimo niezalezienia okrzemek w próbkach nerki i płuca pobranych w czasie sekcji zwłok wydano opinię, iż zgon nastąpił w wyniku utonięcia. Pierwszy z nich (nr 2016_10) dotyczył osoby znajdującej się pod toksycznym wpływem alkoholu etylowego, przy wykluczeniu urazu mechanicznego jako przyczyny zgonu. Przypadek ten dotyczył wyłowionego w połowie września w Kanale Żerańskim w Warszawie mężczyzny w średnim wieku, bez rozwiniętych cech gnilnych (we krwi mężczyzny stwierdzono zawartość 3,4‰ alkoholu etylowego wg metody chromatografii gazowej). Z informacji wynika, że mężczyzna nadużywał alkoholu i chorował na padaczkę alkoholową. Ponadto cierpiał na schorzenie nogi, miał problemy zdrowotne związane z płucami, nerkami i trzustką. Rozstrzygający tu wydaje się obraz sekcyjny płuc, opisany w protokole: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, w całości rozdęte, przy obmacywaniu i przekrawaniu trzeszczące, elastyczne, bez oporów patologicznych. Na powierzchniach przednich obu płuc widoczne są delikatne pasmowate zagłębienia, przebiegiem i wielkością odpowiadające przebiegowi i wielkości żeber” oraz: „Płuca: przekrwienie, obrzęk, rozdęcie dość licznych pęcherzyków”. Na uwagę zasługuje opis treści żołądkowej: „Żołądek zawiera około 30 ml szarawej, płynnej treści oraz pojedyncze, drobne, zielone fragmenty roślin”.

Przypadek nr 2016_10 wydaje się najlepszym dowodem na tezę, iż badania w kierunku oznaczania okrzemek z treści żołądkowej powinny być przeprowadzane rutynowo.

Drugi przypadek nr 2016_29 to śmierć mężczyzny na początku maja 2016 r., którego zwłoki ze stężeniem pośmiertnym utrzymanym w mięśniach kończyn (tzw. świeże) znaleziono w stawie w Parku Szcześliwickim w Warszawie. W toku sekcji wykluczono, aby do zgonu doszło w następstwie zmian urazowych, oraz stwierdzono: „Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu miernie wyraźnie trzeszczące, elastyczne, rozdęte, puszyste”.

W roku 2017 stwierdzono jeden przypadek, oznaczony nr. 2017_41, w którym pomimo braku okrzemek w badanym materiale sekcyjnym orzeczono utonięcie. W końcu stycznia 2017 r. na brzegu Wisły w Jabłonninie znaleziono zwłoki mężczyzny w średnim wieku. Ciało leżało w pozycji na plecach,

przy czym głowa i lewa ręka znajdowały się w wodzie i były przymarznięte do podłoża, odzież denata również była zamarznięta. Zaginięcie mężczyzny zgłoszono kilka dni przedtem. W trakcie sekcji zwłok stwierdzono: „Płuca duże, po otwarciu klatki piersiowej przysłaniające trójkąt sercowy z wyciskami żeber na powierzchni, płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu trzeszczące i elastyczne o konsystencji gumowej poduszki”.

Na szczególną uwagę zasługuje przypadek nr 2017_31 (nieuwzględniony w powyższych tabelach, ponieważ zwłoki nie były gnilnie zmienione przy jednoczesnych rozległych urazach mechanicznych płuc) – ciało starszego mężczyzny znalezione w stawie w miejscowości Ciszyca, gm. Konstancin-Jeziorna, pod koniec kwietnia 2017 r. zaledwie kilka godzin po jego zniknięciu. Zarówno w próbkach pobranych podczas sekcji zwłok z nerki, jak i z płuca stwierdzono obecność pojedynczych okrzemek, natomiast obraz sekcyjny płuc przedstawiał się następująco: „Jamy opłucnowe objęte w całości masywnymi zrostami, w związku z trudnościami w uwolnieniu zrostów opłucna płuc praktycznie nie do oceny. Płuca kruche, rozrywają się i pękają przy uwalnianiu zrostów, w związku z powyższym brak możliwości oceny powierzchownych uszkodzeń płuc. Płuca o podziale na płaty zwykłym, przy obmacywaniu, w całości o wyraźnej wzmożonej spoistości, mało trzeszczące, bez oporów patologicznych. Miąższ płuc na przekrojach gładki, ciemnoczerwony, niemal wiśniowy, przy uciśnięciu obficie broczy krwią i pokrywa się miejscami drobno spienionym, szaraworóżowawym płynem, w niewielkiej ilości”. Trudności z oceną, czy płuca są objęte rozedmą, spowodowane były tym, że mężczyzna ten został przygnieciony przez ciągnik i doznał licznych złamań żeber „z uszkodzeniami opłucnej ściennej”. Z powyższego wynika, że w opinii sądowno-lekarskiej stwierdzono zgon „na drodze ostrej niewydolności oddechowo-krażeniowej spowodowanej aspiracją płynu topielnego” przede wszystkim na podstawie obecności okrzemek w płucach i nerkach. Jest to ewidentny dowód na to, że również w badaniach zwłok nieobjętych późnymi zmianami pośmiertnymi test okrzemkowy może mieć znaczenie rozstrzygające.

Z powyższego wynika, że ustalenie przyczyny zgonu w postaci utonięcia w odniesieniu do zwłok, w których nie wykształciły się jeszcze późne przemiany pośmiertne (47 przypadków na 78 przeanalizowanych, co daje 60%), nie stanowi większego problemu. Oprócz ewidentnej rozedmy i charakterystycznej konsystencji płuc zawsze znajdowano okrzemki w próbkach pobranych z płuca, a tylko w ośmiu przypadkach nie znaleziono ich w próbkach pobranych z nerki. Natomiast podczas autopsji zwłok objętych silnymi późnymi przemianami pośmiertnymi lub mających rozległe obrażenia płuc i tym samym o zatarłym obrazie budowy wewnętrznej w 23 sprawach na 78 (29%) w zdiagnozo-

waniu utonięcia jako przyczyny zgonu decydujące było znalezienie okrzemek w próbkach pobranych z nerki i płuca. W 7 przypadkach (9%)⁹ obraz sekcyjny pozwolił na jednoznaczne stwierdzenie utonięcia pomimo braku okrzemek w badanych próbkach pobranych z nerki i płuca w czasie sekcji zwłok.

Streszczenie

Okrzemki z powodu powszechności, ale i specyficzności występowania w środowiskach wodnych oraz ogromnej trwałości skorupki będącej podstawą do ich rozróżnienia gatunkowego mogą być istotnym czynnikiem rozstrzygającym o diagnozowaniu utonięcia jako przyczyny śmierci. W niniejszej publikacji wykorzystano protokoły sądowo-lekarskich oględzin zwłok oraz protokoły badania na obecność okrzemek w płucu i nerce sporządzone w latach 2015–2017 w Zakładzie Medycyny Sądowej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, który jest jedynym ośrodkiem w Polsce przeprowadzającym rutynowo test okrzemkowy. Wykazano, iż test ten może być głównym czynnikiem rozstrzygającym co do przyczyny zgonu w przypadku badania zwłok objętych zaawansowanymi późnymi przemianami pośmiertnymi lub w sytuacji, gdy płuca doznały rozległych uszkodzeń.

Słowa kluczowe: utonięcie, obraz sekcyjny, okrzemki

Summary

Diatoms occur in almost all water reservoirs. Among the huge number of diatom species are those that occur almost everywhere, but there are also species specific to the environment. In addition, the diatom shell, which is the basis for their species differentiation, is resistant to most destructive factors. Thanks to the above features, diatoms can be an important determinant of diagnosing drowning as the cause of death. This publication uses protocols for forensic examination of corpses and diaconal protocols in internal organs drawn up in 2013–2017 at the Department of Forensic Medicine at the Medical University of Warsaw which is the only center in Poland that routinely performs the diatomaceous test. It has been shown that this test can be the main determinant of the cause of death in the case of examination of corpses included advanced late postmortem changes and the lungs suffered extensive damage.

Bibliografia

- Bogusz M., Bogusz I., *Specyfika oględzin zwłok ludzkich ujawnionych w wodzie*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 3.
- Broda M., Królikowska-Pataraja K., *Okrzemki – piękno w skali mikro*, „Aura” 2015, nr 12.

⁹ Zob. T. Marcinkowski, op. cit.

- Grzywo-Dąbrowski W., *Medycyna sądowa dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1957.
- Jakliński A., Marek Z., *Medycyna sądowa dla prawników*, Zakamycze, Kraków 1999.
- Marcinkowski T., *Medycyna sądowa dla prawników*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2000.
- Teresiński G., *Polska medycyna sądowa A.D. 2016 – raport konsultanta krajowego*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2016, nr 66.
- Żelazna-Wieczorek J., *Okrzemki Bacillariophyta źródeł i odcinków źródłowych potoków w górnym odcinku rzeki San*, „Roczniki Bieszczadzkie” 2012, nr 20.

Sylwia Gwoździewicz

Wydział Administracji i Bezpieczeństwa Narodowego

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

PROBLEMATYKA KSZTAŁCENIA SPECJALISTÓW DO SPRAW ZWALCZANIA CYBERPRZESTĘPCZOŚCI

Problems of cybercrime specialists' education

Diagnoza problematyki cyberprzestępczości

Problematyka przestępstw komputerowych mimo swojego wzrastającego znaczenia nie cieszy się należyтым zainteresowaniem polskiej doktryny. Zjawisko to w zasadzie nie doczekało się również zbyt wielu badań empirycznych. Analiza danych pochodzących z oficjalnych statystyk przestępczości ujawnionej (statystyka policyjna), których przedmiotem były przestępstwa stypizowane jako przestępstwa komputerowe i przeciwko ochronie informacji w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, okazuje się aktualnie (z różnych przyczyn) mało miarodajna¹.

Niemniej jednak dzięki większej świadomości społecznej oraz powołaniu licznych instytucji i organizacji działających w obrębie cyberbezpieczeństwa i cyberprzestępczości (np. NASK-CERT-PL) powstają coraz to nowsze raporty branżowe, dzięki którym nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że cyberprzestępczość należy traktować jako jedno z największych zjawisk przestępczych dzisiejszych czasów. Mając na uwadze prognozy², że do 2020 r. na świecie w projekty IoT³ będzie zaangażowanych ponad 4 miliony przedsiębior-

¹ Por. F. Radoniewicz, *Odpowiedzialność karna za hacking i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 22–23.

² Szerzej w: DLP Expert, „Data Leak Prevention” (kwartalnik) 2017, nr 4 (23), styczeń 2018, s. 9.

³ IoT – Internet rzeczy (również Internet przedmiotów, ang. Internet of Things) – koncepcja, wedle której jednoznacznie identyfikowalne przedmioty mogą pośrednio albo bezpośrednio gromadzić, przetwarzać lub wymieniać dane za pośrednictwem instalacji elektrycznej inteligentnej KNX lub sieci komputerowej. Podstawowym celem IoT jest stworzenie inteligent-

ców, innowatorów i programistów, a Komisja Europejska szacuje, że kompetencje z zakresu technologii cyfrowych będą wymagane w 90%, to należy postawić hipotezę, że cyberprzestępczość nie będzie również malała.

Zgodnie z aktualnymi szacunkami łączna wartość globalnych strat ponoszonych na skutek popełniania cyberprzestępstw już od kilku lat jest porównywalna do wartości całego rynku narkotykowego i plasuje się na poziomie 388 mld dolarów rocznie. Jak wynika z przeprowadzonych badań, ofiarami wszelkich form nielegalnej działalności w Internecie (w tym także związanej z rozsiewaniem wirusów komputerowych oraz innych typów złośliwego oprogramowania) pada rocznie pół miliarda ludzi, co w skali światowej daje średnią około 14 ofiar tego typu bezprawnej aktywności na sekundę. W Polsce w 2010 r., według oficjalnych danych Policji, zgłoszono prawie 8 tys. przestępstw popełnionych w sieci, z czego ponad 6 tys. oszustw. W 2012 r. ogólna liczba przestępstw komputerowych oscylowała już na poziomie 19 tys. (około 3/4 przypadków oszustw), aby w 2015 r. przekroczyć 20 tys. Specyfika przestępstw popełnianych w cyberprzestrzeni powoduje bowiem, że wiele tego typu czynów pozostaje niewykrytych lub nie są one poprawnie identyfikowane jako przestępstwa⁴. Zgodnie z *Raportem rocznym z działalności CERT Polska za 2016 rok* głównym zauważalnym motywem przestępstw komputerowych w 2016 r. była (podobnie jak w latach poprzednich) chęć kradzieży środków pieniężnych należących do użytkowników Internetu. Oprócz phishingów dostrzegalny był także wzrost liczby prób oszustw w odniesieniu do klientów bankowości mobilnej. Nie można przemilczeć również kilku kampanii, które miały na celu podszycie się pod duże spółki z branży telekomunikacyjnej i energetycznej. W ramach tych kampanii rozsyłane były dobrze spreparowane maile, rzekomo zawierające e-fakturę za usługi. W praktyce za ich pomocą dystrybuowane były w postaci załącznika różne warianty oprogramowania szyfrującego dysk ofiary i wymuszającego niemałą opłatę za udostępnienie klucza odszyfrowującego (*ransomware*). Ofiarami tego typu ataków padały osoby prywatne, ale również kilka instytucji państwowych⁵.

nych przestrzeni, tj. inteligentnych miast, transportu, produktów, budynków, systemów energetycznych, systemów zdrowia czy związanych z życiem codziennym. Podstawą rozwoju IoT jest dostarczenie technologii, która zapewni ich realizację. Według Business Insider (BI), rozwój IoT na dobre rozpoczął się w roku 2010. W 2018 r. urządzeń tego typu ma być już 9 mld. Jeszcze innymi dziedzinami, które według ekspertów zostaną w pełni zsięciowane, są zarządzanie ruchem miejskim i poborem opłat, monitoring utylizacji odpadów – <https://www.computerworld.pl> [dostęp: 26.05.2018].

⁴ J. Wasilewski, *Przestępczość w cyberprzestrzeni – zagadnienia definicyjne*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2016, nr 15 (8), s. 149.

⁵ *Raport roczny z działalności CERT Polska. Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu 2016*, NASK/CERT Polska, Warszawa 2016, s. 12.

Sporządzony przez CERT-NASK Polska raport pt. *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu 2016* jednoznacznie potwierdza hipotezę o rosnącej skali dokonywanych cyberprzestępstw, wskazując następujące zjawiska:

- wraz ze wzrostem wartości kryptowalut rośnie liczba i skala ataków na serwisy zajmujące się ich przechowywaniem i wymianą, a także motywacja przestępców do takich działań. Wartość środków skradzionych w ten sposób w 2016 r. jest liczona w dziesiątkach milionów dolarów;
- wciąż nierozwiązanym problemem – istotnym zwłaszcza w kontekście ataków o wielkiej skali, takich jak kradzież pieniędzy z systemu SWIFT czy domniemana ingerencja w wybory prezydenckie w USA – pozostaje kwestia atrybucji⁶;
- zdecydowanie najczęstszym typem incydentu obsługiwanym przez CERT Polska był phishing, stanowiący ponad połowę wszystkich przypadków. Były to przede wszystkim zgłoszenia fałszywych stron zagranicznych serwisów, umieszczonych na przejętych stronach lub wykupionych serwerach w polskich sieciach bądź w domenie .pl. Znacznie rzadziej phishing dotyczył podszywania się pod bank;
- w kategorii przestępstwa kradzieży tożsamości, podszywania się, które obejmuje phishing, CERT Polska zaobserwował wzrost liczby incydentów w stosunku do poprzedniego roku aż o 106% (495 w 2015 r., 1069 w 2016 r.), a więc znacząco przewyższający wzrost liczby incydentów w pozostałych kategoriach.

Należy również zaznaczyć, że ogromna liczba cyberprzestępstw pozostaje ukryta w szarej strefie i wymyka się wszelkim statystykom lub też do tej pory nie była ujawniana, np. przez przedsiębiorstwa czy instytucje finansowe, głównie ze względu na obawę przed stratą klientów czy możliwością występowania przez nich o odszkodowania.

Prawnokarna klasyfikacja terminu cyberprzestępczość

Termin cyberprzestępczość powstał jeszcze na początku lat 90. XX w. Oficjalnie został użyty przez tzw. Grupę z Lyonu, działającą w ramach grupy G8, której zadaniem było prowadzenie prac analitycznych nad nowymi formami przestępczości⁷. Należy zgodzić się z dokonaną przez Janusza Wasilew-

⁶ CERT Polska poświęcił temu zagadnieniu część pracy w ramach projektu CyberROAD.

⁷ Por. J. Wasilewski, op. cit., s. 150 (za: S. Perrin, *Cybercrime*, w: A. Ambrosi, V. Peugeot, D. Pimienta, *Word Matters: Multicultural Perspectives on Information Societies*, C & F éditions, Caen 2005). A. Adamski zwraca uwagę na zastosowanie omawianego terminu w 1996 r. przez L.E. Quarantiello, w: tejsze, *Cyber Crime: How to Protect Yourself from Computer Criminals*, Limelight Books, Wisconsin 1996; A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 30 i n.

skiego analizą zagadnień definicyjnych przestępczości w cyberprzestrzeni⁸ i stwierdzeniem, że ze względu na specyfikę oraz konieczność tworzenia i poprawnego stosowania prawa zapewnienie skutecznego zwalczania zagrożeń w cyberprzestrzeni uzasadnia prowadzenie szerokiej analizy całej gałęzi związanej z tą dziedziną działalności przestępnej i pojęć odnoszących się do czynów wchodzących w jej skład, a wręcz jej wymaga. Pojęcie cyberprzestępczości, pomimo że wciąż nie stanowi kategorii prawnej, z uwagi na szeroki zakres znaczeniowy jest stosowane obecnie szeroko w piśmiennictwie i strategicznych dokumentach dotyczących bezpieczeństwa cyberprzestrzeni w odniesieniu do przestępczości komputerowej.

Należy podzielić zdanie Macieja Sawickiego⁹, że pojęcia cyberprzestępstwa nie powinno się utożsamiać i stosować zamiennie z określeniem „przestępstwo internetowe”, obejmującym jedynie grupę czynów, które mogą być popełniane tylko w Internecie (np. wprowadzenie w błąd co do nadawcy e-maila, aby uzyskać dane osobowe) lub za jego pomocą (np. zniesławienie z wykorzystaniem strony www). W odniesieniu do sprawców cyberprzestępstw w piśmiennictwie na określenie sprawców przestępstw komputerowych, godzących w funkcjonowanie sieci komputerowych, używa się pojęcia „hakerzy”. Postępują tak nawet ci autorzy, którzy starają się przestrzegać wskazanej wyżej konwencji językowej i przez pojęcie hakingu rozumieją jedynie uzyskanie nielegalnego dostępu do systemu komputerowego (czy sieci komputerowej) lub danych komputerowych¹⁰.

Obowiązującymi środkami prawnokarnymi zwalczania cyberprzestępczości w Polsce są ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny i wiele innych ustaw szczegółowych (np. ustawa o ochronie danych osobowych¹¹, ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹²), a przede wszystkim ratyfikowana przez Polskę w maju 2015 r. Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości z 2001 r.¹³ (znana również jako konwencja budapeszteńska), której ustanowie-

⁸ Por. J. Wasilewski, op. cit., s. 149–173.

⁹ M. Sawicki, *Cyberprzestępczość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 20.

¹⁰ F. Radoniewicz, op. cit., s. 22 (za: S.W. Brenner, w: R.D. Clifford (red.), *Cybercrime. The Investigation, Prosecution and Defense of a Computer-related Crime*, Carolina Academic Press, Durham 2011, s. 18; J. Erickson, *Hacking. Sztuka penetracji*, Helion, Gliwice 2004, s. 9–13; D.L. Shinder, E. Tittel, *Cyberprzestępczość. Jak walczyć z łamaniem prawa w sieci*, Helion, Gliwice 2005, s. 301; U. Sieber, *Przestępczość komputerowa a prawo karne informacyjne w międzynarodowym społeczeństwie informacji i ryzyka*, „Przegląd Policyjny” 1995, nr 3, s. 12; M. Siwicki, op. cit., s. 158).

¹¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 1997 Nr 133, poz. 883).

¹² Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24, poz. 83).

¹³ Por. Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości z dnia 23 listopada 2001 r.

nie było ważnym krokiem w rozwoju pojęcia i opisu problematyki zwalczania cyberprzestępczości. Konwencja stanowiła w 2015 r. wzór dla ustawodawstwa krajowego w dziedzinie cyberprzestępczości i była podstawą współpracy międzynarodowej z państwami trzecimi w tym zakresie. Przedstawiona w niej unijna wizja opierała się na pięciu strategicznych priorytetach: osiągnięciu odporności na zagrożenia cybernetyczne; radykalnym ograniczeniu cyberprzestępczości; opracowaniu polityki obronnej i rozbudowie zdolności w dziedzinie bezpieczeństwa cybernetycznego w powiązaniu ze wspólną polityką bezpieczeństwa i obrony (WPBiO); rozbudowie zasobów przemysłowych i technologicznych na potrzeby bezpieczeństwa cybernetycznego; ustanowieniu spójnej polityki międzynarodowej w zakresie cyberprzestrzeni dla Unii Europejskiej i promowaniu podstawowych wartości Unii Europejskiej. Konwencja Rady Europy jest pierwszym i obecnie jedynym w Polsce aktem dotyczącym środków prawa karnego w zwalczaniu cyberprzestępczości. Jako zbiór standardów prawnych służy współpracy międzynarodowej w dziedzinie ścigania przestępstw transgranicznych popełnianych z wykorzystaniem technologii informatycznych. Konwencja wywarła istotny wpływ na ustawodawstwa karne państw europejskich i pozaeuropejskich. Dzięki jej przyjęciu uczyniono istotny krok w kierunku przyjęcia uniwersalnych standardów w zakresie podejścia do problematyki przestępstw popełnianych przy zastosowaniu technologii informatycznych (np. podjęto definicję czynów zabronionych i norm dotyczących współpracy międzynarodowej w ich ściganiu). W akcie tym znajdują się przepisy prawa karnego materialnego – zawierające definicje pojęć i określające znamiona przestępstw, prawa karnego procesowego – określające normy i procedury postępowania w sprawach dotyczących przestępstw określonych w konwencji i innych przestępstw popełnionych przy wykorzystaniu systemu informatycznego oraz zbierania dowodów w formie elektronicznej odnoszących się do przestępstw, a także regulacje dotyczące jurysdykcji nad przestępstwami w niej określonymi i postanowienia dotyczące współpracy międzynarodowej odnoszące się do ekstradycji i wzajemnej pomocy prawnej oraz wymiany informacji¹⁴. Jednak mając na uwadze wzrastającą stale skalę cyberprzestępczości i nieskuteczność w praktyce wielu założeń konwencji, należałoby przyjąć hipotezę, że brakuje nadal wiążących środków prawnokarnych i odpowiednich kadr, aby skuteczniej przeciwdziałać temu zjawisku.

¹⁴ Szerzej za: S. Gwoździewicz, *Strategia bezpieczeństwa cybernetycznego Unii Europejskiej oraz Strategia na rzecz lepszego internetu dla dzieci w działaniach prawnych Unii Europejskiej na lata 2014–2020 (The European Union Cybersecurity Strategy and better Internet for children in European Union Legal Action for 2014–2020)*, w: *Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн (Zasady i tendencje stosowania prawa prywatnego UE w krajach postradzieckich)*, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Law, Department of Civil Law, Kyiv 2018, s. 109–113.

W 2013 r. w przedstawionej przez Komisję Europejską *Strategii bezpieczeństwa cybernetycznego Unii Europejskiej: otwarta, bezpieczna i chroniona cyberprzestrzeń*¹⁵ pojawia się pojęcie cyberprzestępczości w odniesieniu do założeń, że państwa członkowskie powinny utworzyć w wyniku niniejszej strategii struktury przeznaczone do działań w zakresie odporności cybernetycznej, cyberprzestępczości i cyberobrony; powinny też osiągnąć poziom zdolności wymagany do celów reagowania na incydenty cybernetyczne¹⁶. Jeśli chodzi o cyberbezpieczeństwo RP, obecnie rząd pracuje nad projektem ustawy o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, natomiast oficjalnie (wg projektu ustawy) *Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej* zostanie przyjęta do dnia 31 października 2019 r.¹⁷ Do czasu przyjęcia strategii jej funkcję pełni przyjęte przez Radę Ministrów uchwałą nr 52/2017 z dnia 27 kwietnia 2017 r. *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022*¹⁸, który to dokument w ramach drugiego celu szczegółowego zakłada zwiększenie zdolności do zwalczania cyberprzestępczości i cyberspiegostwa przez wymianę informacji, współpracę międzynarodową i lepszą koordynację działań między różnymi instytucjami.

Tworzenie nowych działów i biur do walki z cyberprzestępczością

Minister sprawiedliwości w kwietniu 2016 r. na podstawie § 27 i § 29 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych¹⁹ ustanowił możliwość tworzenia w prokuraturze regionalnej i okręgowej działów obejmujących zakresem swojej właściwości prowadzenie i nadzoro-

¹⁵ Komunikat Wspólny Komisji Europejskiej, Wysokiego Przedstawiciela UE do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 07.02.2013 r., *Strategia bezpieczeństwa cybernetycznego Unii Europejskiej: otwarta, bezpieczna i chroniona cyberprzestrzeń*. Bruksela 2013, s. 9, 12, 18.

¹⁶ S. Gwoździewicz, s. 109–110.

¹⁷ Należy zwrócić uwagę na nieścisłość w projektach ogłaszanych na stronach internetowych Ministerstwa Cyfryzacji (początkowo w 2016 r. umieszczony był dokument pt. *Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2016–2020: poszanowanie praw i wolności w cyberprzestrzeni, kompleksowe podejście do cyberbezpieczeństwa istotnym elementem polityki państwa*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2016 (strategia ta nie została przyjęta przez Radę Ministrów). Następnie w 2017 r. ukazał się dokument o tej samej treści, ale już pod innym tytułem: *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022*, który został przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 52/2017 9 maja 2017 r.

¹⁸ *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej...*, op. cit. zastąpiły *Politykę Ochrony Cyberprzestrzeni RP*, opracowaną przez ówczesne Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, przyjętą przez rząd w czerwcu 2013 r.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. 2016, poz. 508).

wanie wieloosobowych spraw o poważne przestępstwa z wykorzystaniem Internetu oraz zaawansowanych technologii i systemów informatycznych (cyberprzestępczość) o skomplikowanym stanie faktycznym lub jeżeli wartość szkody wyrządzonej przestępstwem przekracza kwotę (wskazaną w art. 115 § 6 k.k.). Rozporządzenie wskazuje również, że jeżeli w prokuraturze pionu regionalnego lub okręgowego nie został utworzony dział do spraw cyberprzestępczości i przestępstw z wykorzystaniem Internetu, to prokurator może powierzyć prowadzenie i nadzorowanie tego spraw tego działu jednemu lub kilku prokuratorom.

Z kolei w strukturach Policji pod koniec 2016 r. zostało powołane Biuro do Walki z Cyberprzestępczością (strukturę tę przedstawia ryc. 1), które realizuje zadania związane z tworzeniem warunków do efektywnego wykrywania sprawców przestępstw popełnionych przy użyciu nowoczesnych technologii teleinformatycznych. Biuro zostało powołane na podstawie zarządzenia Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016 r. zmieniającego zarządzenie w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji²⁰, które precyzuje również zadania biura; należy do nich w szczególności:

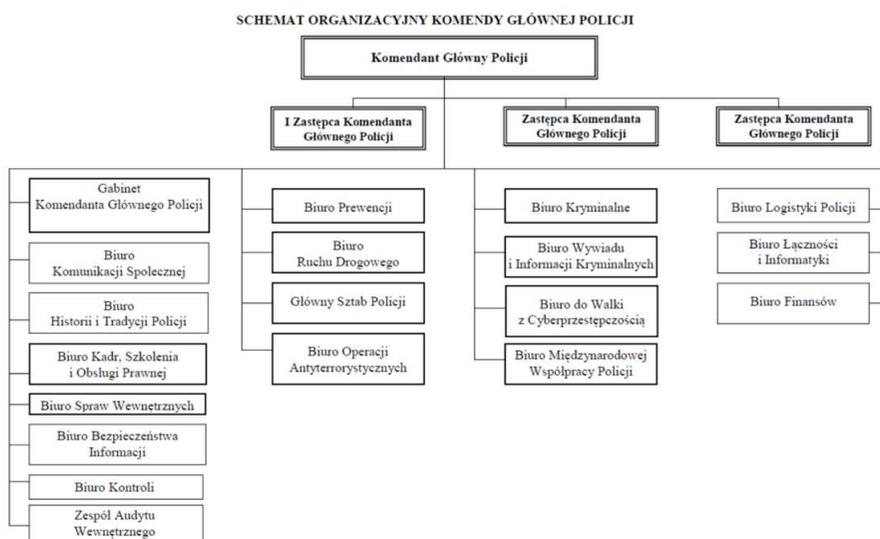
- nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie ukierunkowanych na zwalczanie cyberprzestępczości działań prowadzonych przez komendy wojewódzkie (Stołeczną) Policji w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz współdziałanie z Centralnym Biurem Śledczym Policji w tym zakresie;
- prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych pozostających we właściwości biura;
- inicjowanie i prowadzenie współpracy z organami administracji rządowej, sądami, prokuraturami, instytucjami państwowymi, a także podmiotami prywatnymi w zakresie zadań pozostających we właściwości biura;
- prowadzenie współpracy międzynarodowej oraz współdziałanie z Biurem Międzynarodowej Współpracy Policji w zakresie zadań pozostających we właściwości biura;
- prowadzenie całodobowej służby mającej na celu koordynowanie działań Policji w zakresie zagrożeń przestępstwami w sieci Internet, ich zwalczania oraz współdziałania jednostek organizacyjnych Policji z krajowymi i zagranicznymi organami i podmiotami pozapolicyjnymi;

²⁰ Zarządzenie nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz. Urz. KGP z 2016 r., poz. 69).

- prowadzenie konsultacji technicznych, inicjowanie i wspieranie badań oraz projektów, a także współpraca z podmiotami krajowymi i zagranicznymi zmierzająca do rozpoznawania i implementowania nowoczesnych rozwiązań w walce z cyberprzestępczością²¹.

Zadania stojące przed Biurem do Walki z Cyberprzestępczością może ono realizować w sposób jawny bądź niejawni za pomocą różnych czynności służbowych²², takich jak: czynności operacyjno-rozpoznawcze²³, czynności dochodzeniowo-śledcze, czynności administracyjno-porządkowe.

Załącznik do zarządzenia nr 17
Komendanta Głównego Policji
z dnia 18 listopada 2016 r.

Ryc. 1. Schemat organizacyjny KGP z nowym Biurem do Walki z Cyberprzestępczością

Źródło: Zarządzenie nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji.

²¹ Art. 16a zarządzenia nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016 r. zmieniającego zarządzenie w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz.Urz. KGP z 2016 r., poz. 69).

²² Art. 15. Uprawnienia policjantów w trakcie wykonywania czynności służbowych ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2017.0.2067 t.j.).

²³ Czynności operacyjno-rozpoznawcze spełniają funkcję informacyjną, wykrywczą, profilaktyczną i dowodową. Są to czynności pozaprocesowe, do których zalicza się w szczególności: kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany, prowokację policyjną, tajnego agenta Policji, niejawnie nadzorowanie.

Biuro organizuje współpracę z różnymi instytucjami państwowymi opartą na: kompleksowym pozyskiwaniu informacji, wyszukiwaniu miejsc przestępstw; zdolności do współdziałania, umiejętności zespołowego wykonywania zadań i wspólnego rozwiązywania problemów nie tylko w strukturach państwowych, ale i międzynarodowych; dwudziestoczworgodzinny wykonywaniu obowiązków przez funkcjonariuszy w celu zapewnienia harmonijnego i kompleksowego przebiegu działań Policji w zakresie zapobiegania zagrożeniom cyberprzestępstwami; udzielaniu rad i wyjaśnień dotyczących sposobu i wykonywania zadań oraz wspieraniu wszelkiego rodzaju doświadczeń dotyczących zagadnień i projektów związanych ze zwalczaniem cyberprzestępczości. Współpracuje ono również z podmiotami wewnętrznymi i zewnętrznymi w celu tworzenia i przystosowania nowoczesnych rozwiązań w walce z cyberprzestępczością oraz podejmowania działań profilaktycznych.

Diagnoza potrzeb kształcenia specjalistów ds. zwalczania cyberprzestępczości w *Polityce Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017–2022*

*Polityka Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017–2022*²⁴ zakłada konieczność kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości. W celu szczegółowym nr 2 przewiduje wzmocnienie zdolności do przeciwdziałania cyberzagrożeniom m.in. przez zwiększenie zdolności do zwalczania cyberprzestępczości, w tym cyberszpiegostwa i zdarzeń o charakterze terrorystycznym występujących w cyberprzestrzeni. W zakresie zwiększania zdolności do zwalczania cyberprzestępczości, w tym cyberszpiegostwa, zdarzeń o charakterze terrorystycznym oraz działań o charakterze hybrydowym, ważne jest zapewnienie wsparcia dla operatorów usług kluczowych, dostawców usług cyfrowych oraz operatorów infrastruktury krytycznej w wykrywaniu oraz zwalczaniu incydentów we wszystkich ich fazach. Wymagana jest współpraca oraz koordynacja działań organów ścigania niezależnie od motywów, którymi kierują się sprawcy przestępstw. Istotne znaczenie ma zabezpieczenie dowodów elektronicznych. Zwiększenie efektywności czynności procesowych lub operacyjnych wymaga także poszerzenia współdziałania organów ścigania z innymi podmiotami, które mogą posiadać wiedzę w zakresie ustalenia istoty przestępstwa lub mogą przyczynić się do ustalenia jego sprawcy. Dotyczy to współpracy z krajowymi

²⁴ *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022: poszanowanie praw i wolności w cyberprzestrzeni, kompleksowe podejście do cyberbezpieczeństwa istotnym elementem polityki państwa*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017 – dokument został zatwierdzony uchwałą nr 52/2017 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2017 r. (RM-111-52-17), https://www.gov.pl/documents/31305/0/rm-111-52-17_obieg_uchw_nr_52_rm_z_2017_r._cyberbezpieczenstwo_rp_2017-2022.pdf/3d6c4f6d-a278-81ad-5ff2-56693e55b23b [dostęp: 26.05.2018].

oraz międzynarodowymi podmiotami prywatnymi, szczególnie z sektora telekomunikacyjnego, bankowego oraz ubezpieczeniowego. Niezbędne jest zaangażowanie przedstawicieli organów ścigania, w tym Policji, w prace krajowych oraz międzynarodowych forów wymiany informacji o zagrożeniach i podatnościach na cyberataki.

Z uwagi na specyfikę cyberprzestrzeni zwalczanie cyberprzestępczości wymaga transgranicznej współpracy organów ścigania oraz podmiotów typu CERT/CSIRT. W czynnościach procesowych lub w procesie rozpoznania operacyjnego dotyczących przestępstw dokonywanych w cyberprzestrzeni krytyczny jest upływ czasu. Oznacza to, że konieczne są sprawne i zaufane kanały wymiany informacji pomiędzy organami ścigania różnych państw. Szybko zmieniające się metody popełniania przestępstw wymagają rozwijania badań naukowych w zakresie zwalczania cyberprzestępczości, których wyniki zapewnią wsparcie dla organów ścigania. Wyniki tych badań będą wykorzystywane w pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, jak też będą stanowić materiał do opracowania działań profilaktycznych. Wdrożone zostaną skierowane do społeczeństwa programy informacyjne o zagrożeniach cyberprzestępczością oraz metodach unikania skutków tych zagrożeń, a także wskazane sposoby postępowania dla osób dotkniętych przestępstwem. Ważną rolę do odegrania w tego typu działalności będą mieli operatorzy usług kluczowych, dostawcy usług cyfrowych, dostawcy usługi dostępu do Internetu oraz organizacje pozarządowe.

Niezbędnym elementem omawianej polityki, zapewniającym skuteczną realizację jej założeń, jest zwiększanie kompetencji kadry podmiotów istotnych dla bezpieczeństwa cyberprzestrzeni, w tym walki z cyberprzestępczością. Jak wskazano w omawianym dokumencie, podnoszenie kwalifikacji kadry podmiotów istotnych dla bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP ma polegać na stworzeniu i wdrożeniu takiego modelu funkcjonowania systemu edukacji akademickiej i doskonalenia zawodowego, który zapewni odpowiedni do wyzwań poziom profesjonalizmu pracowników. Uczelnie będą zachęcane do tego, aby rozwijać specjalizacje interdyscyplinarne, obejmujące m.in. zarządzanie bezpieczeństwem informacji, ochronę danych osobowych, ochronę własności intelektualnej w Internecie oraz zagadnienia związane z rozwojem nowych technologii i wyzwaniami, które są tego pochodnymi. W ramach szeroko rozumianej edukacji eksperckiej, aby skuteczniej przeciwdziałać rozwijającej się cyberprzestępczości, zostanie wzmocniony system szkoleń dla wszystkich pracowników podmiotów istotnych dla funkcjonowania bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni oraz dla przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W celu zatrzymania w administracji publicznej pracowników o wysokich kom-

petencjach, równoległe z wykorzystaniem innych instrumentów wspierających ich aktywność, uruchomione zostaną programy motywacyjne, w tym rządowy program „Złota Setka”. Będzie on skierowany do specjalistów z obszaru IT i bezpieczeństwa teleinformatycznego, zatrudnionych w administracji publicznej, i ma na celu utrzymywanie i promowanie najlepiej wykwalifikowanych profesjonalistów. Za przygotowanie i wdrożenie programu odpowiadać będzie minister właściwy do spraw informatyzacji. W celu zapewnienia merytorycznego wsparcia dla kierowników jednostek administracji rządowej w zakresie zarządzania cyberbezpieczeństwem utrzymana zostanie zasada powoływania w tych jednostkach pełnomocników do spraw bezpieczeństwa cyberprzestrzeni. Aby zaś zapewnić optymalne wykorzystanie zasobów ludzkich w dziedzinie cyberbezpieczeństwa w Polsce, zostanie opracowany model zarządzania tymi zasobami.

Efektywne wdrażanie polityki cyberbezpieczeństwa i kształcenie przyszłych kadr nie jest możliwe bez odpowiednich działań profilaktycznych w dziedzinie edukacji na różnych szczeblach kształcenia. Edukację w zakresie cyberbezpieczeństwa należy rozpoczynać już na etapie kształcenia wczesnoszkolnego. Polityka cyberbezpieczeństwa RP zakłada opracowanie i wdrożenie zmian do podstaw programowych nauczania; opracowanie i uruchomienie kursów doszkalających dla nauczycieli informatyki oraz wdrożenie adekwatnych zmian w kształceniu podyplomowym nauczycieli. Równoległe, we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz ośrodkami akademickimi, administracja publiczna ma podejmować systemowe działania uwrażliwiające społeczeństwo na zagrożenia płynące z cyberprzestrzeni, a także działania edukacyjne w zakresie praw i wolności w środowisku cyfrowym. Uruchomione zostaną m.in. kampanie społeczne, skierowane do różnych grup docelowych (dzieci, rodziców, seniorów). We współpracy ze środowiskiem naukowo-akademickim zostaną opracowane programy badawcze mające na celu: ocenę skuteczności zabezpieczeń i odporności cyberprzestrzeni RP na cyberzagrożenia; ocenę skuteczności reagowania za zagrożenia; analizy tendencji w zakresie nowych cyberprzestępstw, cyberterroryzmu i metod ich zwalczania; badanie metod ataków i sposobów im przeciwdziałania. Do głównych zadań w tym zakresie należy zaliczyć m.in. badanie i opisywanie sposobów i metod ataków, badanie cyberprzestępstw, cyberterroryzmu, a także opracowywanie skutecznych metod przeciwdziałania. Zakłada się opracowanie rozwiązań umożliwiających: szybką identyfikację zagrożeń; usprawnienie systemu informowania o zagrożeniach; podniesienie efektywności zabezpieczeń proceduralno-organizacyjnych i technicznych; skuteczne informowanie użytkowników cyberprzestrzeni o zagroże-

niach; podnoszenie wiedzy informatycznej użytkowników cyberprzestrzeni; wypracowanie metod obrony przed zmasowanymi atakami z cyberprzestrzeni²⁵.

Oferta kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości w polskich uczelniach

Zwiększająca się liczba różnych cyberprzestępstw i zagrożeń w Internecie zmusza instytucje, służby, organy ścigania zajmujące się cyberprzestępczością, ale i samych użytkowników Internetu do podejmowania różnych działań zapobiegawczych, w tym profilaktycznych i edukacyjnych, ponieważ w tej dziedzinie w parze z umacnianiem zabezpieczeń systemów powinno iść także stałe podnoszenie świadomości użytkowników Internetu w kwestii bezpieczeństwa oraz nowych typów i sposobów cyberataków.

Dlatego też celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy możliwości kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości w polskim systemie szkolnictwa wyższego. Jej przedmiotem są oferty kształcenia dostępne w wyszukiwarkach internetowych i na wybranych losowo portalach internetowych uczelni w okresie od 1 marca do 31 maja 2018 r. Wyniki analizy przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Analiza oferty kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości

Kształcenie akademickie	Kierunek studiów	Proponowana specjalność/ścieżka kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości	Uczelnia/koszt studiów
Studia pierwszego stopnia	Kryminologia stosowana	Zwalczanie cyberprzestępczości	Wydział Administracji i Bezpieczeństwa Narodowego im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim ²⁶
	Specjalność w zakresie zwalczania cyberprzestępczości na WA-iBN AJP w Gorzowie Wielkopolskim pozwoli studentowi zdobyć wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne dotyczące rozpo-		

²⁵ *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022 poszanowanie praw i wolności w cyberprzestrzeni kompleksowe podejście do cyberbezpieczeństwa istotnym elementem polityki państwa*. Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017.

²⁶ Zarządzenie nr 1/0101/2018 Rektora AJP z dnia 16 stycznia 2018 r. w sprawie powołania Zespołu ds. przygotowania wniosku o nadanie uprawnień do prowadzenia studiów pierwszego stopnia na kierunku kryminologia stosowana – profil praktyczny, <http://bip.ajp.edu.pl> [dostęp: 20.03.2018].

	<p>znawania, diagnozowania, wykrywania oraz przeciwdziałania cyberprzestępczości, w szczególności w zakresie: przestępstw komputerowych i przeciwko ochronie informacji; technik i analizy kanałów społecznościowych w profilaktyce cyberprzestępczości; strategii cyberbezpieczeństwa RP i UE oraz wybranych państw świata; ujawniania i zwalczania przestępstw przy użyciu sieci; postępowań w przestępstwach komputerowych w zwalczaniu cyberprzestępstw; informatyki śledczej i dowodów w postaci elektronicznej w wykrywaniu cyberprzestępstw; technik włamania do sieci i systemów informatycznych, cyberataków; ochrony i bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych, a także podstaw programowania komputerowego oraz zagadnień prawnych dotyczących ochrony danych osobowych i prywatności w cyfrowym świecie. Absolwent kierunku kryminologia stosowana o specjalności zwalczanie cyberprzestępczości zostanie przygotowany do podjęcia pracy w służbach państwowych, organach ścigania, krajowych instytucjach i przedsiębiorstwach różnego szczebla mających na celu rozpoznawanie, diagnozę, a przede wszystkim zwalczanie cyberprzestępstw i cyberprzestępczości.</p> <p>Studia (wg stanu na 24.05.2018 r.) planowane są do uruchomienia w roku akademickim 2018/2019 po otrzymaniu uprawnień Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego²⁷.</p>		
<p>Studia drugiego stopnia i/lub jednolite magisterskie</p>	<p>Bezpieczeństwo wewnętrzne</p>	<p>Cyberprzestępczość</p>	<p>Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni koszt: 410/360 zł miesięcznie²⁸</p>
	<p>Celem studiów jest zapoznanie studentów z problematyką przestępczości komputerowej, będącej nielegalną działalnością skierowaną przeciwko systemom komputerowym lub wykonywaną za pomocą systemów komputerowych, Internetu czy sieci komputerowych, jako narzędzi służących do dokonania przestępstwa. Absolwent studiów uzyska specjalistyczną wiedzę w zakresie cyberprzestępczości, jej miejsca w hierarchii zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego, sposobów jej zapobiegania i zwalczania. Ukończenie studiów ułatwi zatrudnienie w instytucjach analitycznych i badawczych, w służbach zwalczających tę formę przestępczości, w administracji państwowej, w bankowości, w organach wymiaru sprawiedliwości oraz w podmiotach gospodarczych zajmujących się branżą IT²⁹.</p>		

²⁷ Uchwała nr 23/000/2018 Senatu AJP z dnia 24 kwietnia 2018 r. w sprawie utworzenia studiów pierwszego stopnia na kierunku kryminologia stosowana – profil praktyczny, <http://bip.ajp.edu.pl/> [dostęp: 24.05.2018].

²⁸ <https://wsaib.pl/kandydaci/studia-ii-stopnia/bezpieczenstwo-wewnetrzne/cyberprzestepczosc> [dostęp: 24.05.2018].

²⁹ Tamże.

	Prawo	Cyberprzestępczość	WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa koszt: 2250/1800 zł za semestr ³⁰ (studia trwają 5 lat)
Celem kształcenia jest przygotowanie studenta kierunku prawo do rozpoznawania i wykrywania zachowań niezgodnych z prawem w cyberprzestrzeni oraz im przeciwdziałania. Z jednej strony student uzyska wszechstronną wiedzę z zakresu zagadnień prawnych w cyberprzestrzeni (np. prawo telekomunikacyjne, prawo internetowe), a drugiej zaś umiejętności praktyczne z zakresu wykrywania przestępczości komputerowej, prowadzenia czynności dochodzeniowo-śledczych oraz operacyjno-rozpoznawczych, a także z zakresu informatyki śledczej. W ten sposób będzie przygotowany np. do podjęcia zatrudnienia w organach ścigania, jak również w sektorze prywatnym, na stanowiskach związanych z ochroną danych i bezpieczeństwem informacji ³¹ .			
Studia podyplomowe (roczne)	Rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie cyberprzestępstw popełnianych na szkodę banków oraz ich klientów		Wydział Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie ³²
	Głównym celem kształcenia jest przygotowanie do skutecznego rozpoznawania i zwalczania współczesnych zagrożeń przestępczością kryminalną oraz im zapobiegania przez: doskonalenie umiejętności w zakresie najnowszych osiągnięć kryminalistyki; poszerzenie wiedzy o aktualnych zagrożeniach przestępczością; przedstawienie prawidłowych rozwiązań prawnych metod pracy operacyjnej; zapoznanie z nowoczesnymi technologiami w zakresie badania dowodów cyfrowych; kształcenie umiejętności wykorzystania źródeł i rezultatów biegłego wywiadu. Te sprofilowane studia zostały skierowane do wąskiej grupy odbiorców, tj. funkcjonariuszy Policji z jednostek przeznaczonych do walki z cyberprzestępczością oraz przestępczością gospodarczą; prokuratorów i sędziów prowadzących sprawy z zakresu cyberprzestępczości; pracowników sektora finansowego, w szczególności banków, zajmujących się przeciwdziałaniem oszustwom w bankowości internetowej mobilnej i kartowej oraz ich zwalczaniem, bezpieczeństwem transakcji internetowych, mobilnych i kartowych, a także bezpieczeństwem teleinformatycznym oraz dla pracowników zatrudnionych w Security Operations Center ³³ .		

³⁰ <http://www.wspia.eu/dla-kandydata/kierunki-studiow/kierunek-prawo/prawo/cyberprzesteczosc> [dostęp: 24.05.2018].

³¹ Tamże.

³² https://www.wspol.edu.pl/g/images/2017/dokumenty/oferta_studiow_podyplom_na_wbw_w_zakr_cyber.pdf [dostęp: 24.05.2018].

³³ Tamże.

	Specjalista ds. cyberprzestępczości	Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego koszt: 6900 zł ³⁴
	<p>Celem studiów jest przygotowanie słuchaczy do pracy w komórkach IT w zakresie kreowania właściwej polityki bezpieczeństwa teleinformatycznego, tworzenia bezpiecznego środowiska gromadzenia i przesyłania danych, zgodnie z przyjętymi standardami oraz nabytymi umiejętnościami praktycznymi (Enterprise Device Management). Absolwenci zostaną przygotowani do samodzielnego prowadzenia zespołów odpowiedzialnych za reagowanie na incydenty sieciowe oraz kierowania nimi przez: uporządkowanie dotychczasowej wiedzy z zakresu cyberbezpieczeństwa; znajomość regulacji prawnych; kształtowanie umiejętności doboru właściwych metod i narzędzi planowania oraz prowadzenia polityki w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego; wdrożenie polityki bezpieczeństwa środowiska mobilnego; reagowania na incydenty bezpieczeństwa IT; pozyskanie wiedzy dotyczącej zasad i sposobów dokumentowania oraz zabezpieczania cyfrowego materiału dowodowego (informatyka śledcza, odzyskiwanie danych); przeprowadzanie procesu szacowania ryzyka dla bezpieczeństwa informacji³⁵.</p>	
	Cyberprzestępczość	Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku koszt: 4360 zł (z rabatem 3760 zł) ³⁶
	<p>Celem studiów podyplomowych jest zaznajomienie słuchaczy z zagadnieniami związanymi ze zjawiskiem cyberprzestępczości i metodami jej zwalczania oraz zapobiegania. Absolwent studiów zyska teoretyczną oraz praktyczną wiedzę z zakresu bezpieczeństwa systemów informatycznych, analizy i informatyki śledczej, rodzajów zagrożeń i ataków oraz przeciwdziałania im, poszukiwania, gromadzenia i zabezpieczania materiału dowodowego oraz działań prewencyjnych. Słuchacz zapozna się z regulacjami prawnymi dotyczącymi zwalczania cyberprzestępczości obowiązującymi w Polsce i na świecie. Ponadto będzie potrafił przeprowadzić wstępną kwalifikację prawną zaistniałego incydentu oraz wskazać instytucję właściwą do podjęcia dalszych działań. Pozna zagadnienia prawne dotyczące ochrony danych osobowych i prywatności</p>	

³⁴ <https://www.ka.edu.pl/csp-oferta/specjalista-ds-cyberprzestepczosci/> [dostęp: 15.03.2018].

³⁵ Tamże.

³⁶ <https://www.wsb.pl/gdansk/studenci/studia-podyplomowe/kierunki/cyberprzestepczosc> [dostęp: 24.05.2018].

	<p>w cyfrowym świecie, jak również przykłady działań socjotechnicznych stosowanych przez przestępców – będzie umiał je zidentyfikować, ustalić ich cel i zabezpieczyć organizację lub zminimalizować skutki takich działań. Nauczy się samodzielnie przygotować działania ćwiczebne sprawdzające skuteczność zabezpieczeń organizacji. Przygotuje strategię polityki bezpieczeństwa informatycznego organizacji oraz zarządzania obiegiem informacji wewnątrz niej i na zewnątrz. Pozna zasady tworzenia audytów bezpieczeństwa. Uczestnik studiów zdobędzie szczegółową wiedzę na temat aktualnych typów zagrożeń pochodzących z Internetu. Nauczy się je rozpoznać i im przeciwdziałać. Otrzyma zaawansowaną wiedzę z zakresu informatyki śledczej, dzięki czemu będzie potrafił samodzielnie zabezpieczyć część śladów cyfrowych i podjąć decyzję o właściwym użyciu instytucji specjalistycznych. Pozna zasady prawidłowego dokumentowania przebiegu incydentów informatycznych oraz czynności podjętych w celu przeciwdziałania. Używa także szczegółową wiedzę na temat technik i metod wywiadu otwartoźródłowego oraz kompetencje do zaawansowanego wyszukiwania danych i informacji w Internecie. Pozna podstawy analizy kryminalnej i będzie potrafił wykorzystać je do wnioskowania o przebiegu, przyczynach i sprawcach incydentów informatycznych³⁷.</p>	
	Agent ds. cyberprzestępczości	Grupa Uczelni Vistula koszt: 7000 zł ³⁸
	<p>Celem studiów jest jak najlepsze przygotowanie do pracy w działach IT i/lub w komórkach bezpieczeństwa teleinformatycznego. W ciągu dwóch semestrów słuchacz pozna zasady kreowania właściwej polityki bezpieczeństwa cyberprzestrzeni, tworzenia bezpiecznego środowiska, gromadzenia, przetwarzania i przesyłania danych zgodnie z przyjętymi standardami. Dzięki uporządkowaniu dotychczasowej wiedzy z zakresu cyberbezpieczeństwa, zdobyciu teoretycznej wiedzy i praktycznych umiejętności słuchacz zostanie przygotowany do samodzielnego prowadzenia zespołów odpowiedzialnych za reagowanie na incydenty sieciowe oraz kierowania nimi. Zyska kompetencje do: planowania i prowadzenia polityki w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego; wdrażania polityki bezpieczeństwa środowiska mobilnego; umiejętnego dokumentowania oraz zabezpieczania cyfrowego materiału dowodowego (informatyka śledcza, odzyskiwanie danych); przeprowadzania procesu szacowania ryzyka dla bezpieczeństwa informacji.</p>	

³⁷ Tamże.

³⁸ <http://www.vistula.edu.pl/kierunki-studiow/kontynuacja-edukacji/studia-podyplomowe/informatyka/agent-ds-cyberprzestepczosci/> [dostęp: 30.03.2018].

	Cyberprzestępczość	Uczelnia Łazarskiego w Warszawie ³⁹ koszt studiów nie został podany
<p>Celem studiów jest zapoznanie studentów z problematyką cyberprzestępczości ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń związanych z wykorzystaniem sieci teleinformatycznych. Studia uruchomiono w związku z potrzebą reakcji na rosnące znaczenie technologii informatycznych w naszym życiu, tj.: wzrost liczby dokumentów przekazywanych drogą elektroniczną; rosnącą liczbę przestępstw, w których wykorzystywane są technologie informatyczne; pojawiające się nowe formy przestępczości, takie jak cyberprzestępczość, cyberterrorizm; niedobór specjalistów w zakresie zwalczania nowych form przestępczości z wykorzystaniem Internetu w Policji i innych służbach; podniesienie efektywności i skuteczności ścigania karnego; zastosowanie nowych metod zapobiegania cyberprzestępczości. Studia skierowane są do osób zainteresowanych zwalczaniem nowych form przestępczości, a przede wszystkim do pracowników administracji państwowej, pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, pracowników banków. Program studiów realizowany jest w partnerstwie z Komendą Główną Policji. Prowadzący zajęcia to uznani wykładowcy i eksperci z doświadczeniem w zakresie cyberprzestępczości i informatyki śledczej, a absolwent studiów uzyskuje nowe kwalifikacje w zakresie zwalczania i zapobiegania przestępczości ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości internetowej. Ukończenie studiów umożliwia awans zawodowy, a nowe umiejętności zawodowe mogą zostać wykorzystane także poza służbą w Policji⁴⁰.</p>		
Cyberprzestępczość		Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu koszt: 3000 zł ⁴¹
<p>Studia podyplomowe adresowane są do kadry kierowniczej wszystkich szczebli oraz specjalistów z jednostek administracji publicznej, organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości, instytucji bankowych i finansowych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w danej jednostce. Celem studiów jest pogłębienie wiedzy teoretycznej w zakresie problematyki bezpieczeństwa teleinformatycznego oraz nabycie przez słuchaczy praktycznych umiejętności w zakresie zwalczania nowych form przestępczości oraz reagowania na incydenty sieciowe⁴².</p>		

Źródło: opracowanie własne.

³⁹ <http://www.uczelnie.info.pl/PL-H10/aktualnosc/5693/studia-podyplomowe-w-warszawie-cyberprzestepczosc-na-uczelni-lazarskiego.html> [dostęp: 12.04.2018].

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ <http://podyplomowe.wsh.pl/wp-content/uploads/2017/05/cyberprzestepczosc.pdf> - [dostęp: 28.04.2018].

⁴² Tamże.

Po przeprowadzonej analizie powyższych ofert kształcenia specjalistów ds. cyberprzestępczości należy stwierdzić, że uczelnie nie są jeszcze wystarczająco przygotowane, aby rozpocząć kształcenie w tym zakresie. Propozycję kształcenia na rok akademicki 2018/2019 w zakresie cyberprzestępczości przygotowały tylko nieliczne uczelnie⁴³ (jedna oferta na studiach pierwszego stopnia, jedna na studiach drugiego stopnia i jedna na studiach jednolitych magisterskich). Również opłaty za studia są bardzo zróżnicowane w zależności od kategorii specjalistów pozyskanych jako wykładowcy, nawiązanej przez uczelnie współpracy międzysektorowej w celu zdobycia doświadczeń praktycznych czy też dodatkowej certyfikacji modułów kształcenia. Więcej ofert (sześć) można odnaleźć w propozycjach rocznych studiów podyplomowych.

Należy zwrócić uwagę na ofertę studiów podyplomowych wdrożoną od roku akademickiego 2017/2018 przez Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie w zakresie „Rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania cyberprzestępstw popełnianych na szkodę banków oraz ich klientów”. Jest ona skierowana do funkcjonariuszy Policji z jednostek przeznaczonych do walki z cyberprzestępczością oraz przestępczością gospodarczą; prokuratorów i sędziów prowadzących sprawy z zakresu cyberprzestępczości; pracowników sektora finansowego, w szczególności banków, zajmujących się przeciwdziałaniem oszustwom w bankowości internetowej mobilnej i kartowej oraz ich zwalczaniem. Oferta ta stała się podstawą doksztalcania kadr nowo utworzonych komórek do walki z cyberprzestępczością w strukturach organizacyjnych polskiej Policji i prokuratury.

Inaczej przedstawiają się oferty uczelni w aspekcie kształcenia specjalistów ds. cyberbezpieczeństwa, które najczęściej pojawiają się na kierunkach studiów: bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo wewnętrzne. Uwidacznia się zatem tendencja wdrażania przez większość uczelni programu kształcenia czy to specjalnościowego, czy podyplomowego w zakresie cyberbezpieczeństwa, a nie cyberprzestępczości. Za tą obserwacją przemawia fakt, że ofertę kształcenia w zakresie cyberbezpieczeństwa traktować można w szerszym zakresie i kierować ją do większej grupy odbiorców.

Tylko należyście wykształcone kadry w zakresie cyberprzestępczości czy też cyberbezpieczeństwa przyczynią się do zwiększenia efektywności podejmowanych czynności procesowych i operacyjnych oraz poszerzenia współpracy organów ścigania z innymi podmiotami, które mają już wiedzę w zakresie istoty cyberprzestępstwa lub mogą przyczynić się do ustalenia jego sprawcy.

⁴³ Badania przeprowadzono od 1 marca do 30 maja, tj. w okresie wdrażania nowych programów w profilach kształcenia na nowy rok akademicki, w czasie przyjmowania programów przez rady podstawowych jednostek organizacyjnych uczelni.

Dotyczy to głównie współpracy z wykwalifikowanymi w zakresie cyberprzestępczości czy też cyberbezpieczeństwa krajowymi oraz międzynarodowymi podmiotami prywatnymi, szczególnie z sektora telekomunikacyjnego, bankowego oraz ubezpieczeniowego, ale także odpowiednich działań edukacyjnych społeczeństwa w ramach profilaktyki cyberprzestępczości.

Streszczenie

Niedobór specjalistów ds. zwalczania cyberprzestępczości oraz cyberbezpieczeństwa jest obecnie poważnym utrudnieniem z uwagi na bardzo szybko rozwijającą się branżę IT i zasobów Internetu oraz wzrastającą skalę cyberprzestępstw. Firma Cisco Networking Academy, zajmująca się od 20 lat edukacją przyszłych specjalistów IT, szacuje, że obecnie w Polsce brakuje ich ok. 50 tys.⁴⁴ Dynamiczny rozwój trendów technologicznych, takich jak IoT, *big data*, cyberbezpieczeństwo, automatyka, a co za tym idzie – cyberprzestępczości, sprawia, że wzrasta zapotrzebowanie na nowy rodzaj ekspertów znających nowe dziedziny, takie jak: technologie chmurowe, automatyka, architektura sieci, analityka, rozpoznawanie, wykrywanie, ujawnianie i zwalczanie cyberprzestępstw, techniki analizy Internetu, w tym Darknetu; informatyka śledcza i dowody w postaci elektronicznej, bezpieczeństwo sieci i systemów informatycznych i szereg innych. Z uwagi na specyfikę i ważność tematyki niniejszy artykuł poświęcony został problematyce kształcenia specjalistów w dziedzinie zwalczania cyberprzestępczości. W opracowaniu zwrócono uwagę na zdiagnozowanie aktualnej problematyki cyberprzestępczości; prawnokarną klasyfikację terminu cyberprzestępczość; tworzenie w Polsce nowych działów i biur do walki z cyberprzestępczością w ramach organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości; diagnozę potrzeb kształcenia specjalistów ds. zwalczania cyberprzestępczości w *Polityce Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017–2022*. W celu zweryfikowania obecnego stanu i przygotowania polskiego rynku edukacyjnego na potrzeby kształcenia ekspertów ds. cyberprzestępczości przeprowadzono analizę oferty kształcenia polskich uczelni.

Słowa kluczowe: cyberprzestępczość, edukacja i profilaktyka w zapobieganiu cyberprzestępczości, prawo karne, kryminalistyka, biuro ds. walki z cyberprzestępczością, branża IT, trendy technologiczne, zasoby Internetu

Summary

The shortage of specialists in the fight against cybercrime and cybersecurity is currently a serious obstacle due to the rapidly growing IT industry and Internet resources as well as the growing scale of cybercrime. Cisco Networking Academy, which has been educating future IT specialists for 20 years, estimates that there are currently

⁴⁴ DLP Expert, „Data Leak Prevention” 2017, nr 4 (23), styczeń 2018, s. 9.

about 50,000 missing in Poland. Dynamic development of technological trends, such as IoT (Internet of Things), big data, cyber security, automation and even cybercrime, make demand for a new type of experts familiar with new areas, such as: cloud automation technologies, network architecture, analytics, recognition, detection, disclosure and fight against cybercrime, Internet analysis techniques including Darknet; forensics and evidence in electronic form, security of networks and information systems, and many others. Due to the specificity and importance of the subject, this article is devoted to the training of specialists in combating cybercrime. In the study, the Author drew attention to: diagnosing the current issue of cybercrime; legal and criminal classification of the term cybercrime; creating new departments and offices in Poland to fight cybercrime of law enforcement and justice authorities; diagnosis of the training needs of specialists in combating cybercrime in the Cybersecurity Policy of the Republic of Poland for 2017–2022. The Author, in order to verify the current state and prepare the educational market for the needs of educating cybercrime experts, has analyzed the offer of education at Polish universities.

Keywords: cybercrime, education and prevention of cybercrime, criminal law, criminalistics, office for combating cybercrime, IT, technological trends, internet resources

Bibliografia

Literatura

- DLP Expert, „Data Leak Prevention” (kwartalnik) 2017, nr 4 (23), styczeń 2018.
- Gwoździewicz S., *Strategia bezpieczeństwa cybernetycznego Unii Europejskiej oraz Strategia na rzecz lepszego internetu dla dzieci w działaniach prawnych Unii Europejskiej na lata 2014–2020 (The European Union Cybersecurity Strategy and better Internet for children in European Union Legal Action for 2014–2020)*, w: *Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн (Zasady i tendencje stosowania prawa prywatnego UE w krajach postradzieckich)*, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Law, Department of Civil Law, Kyiv 2018.
- Radoniewicz F., *Odpowiedzialność karna za hacking i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Raport roczny z działalności CERT Polska. Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu 2016*, NASK/CERT Polska, Warszawa 2016.
- Sawicki M., *Cyberprzestępczość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Wasilewski J., *Przestępczość w cyberprzestrzeni – zagadnienia definicyjne*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2016, nr 15 (8).

Źródła

Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości z dnia 23 listopada 2001 r.

- Komunikat Wspólny Komisji Europejskiej, Wysokiego Przedstawiciela UE do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 07.02.2013 r., *Strategia bezpieczeństwa cybernetycznego Unii Europejskiej: otwarta, bezpieczna i chroniona cyberprzestrzeń*, Bruksela 2013.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 1997 Nr 133, poz. 883).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24, poz. 83).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.2017.0.2067 t.j.).
- Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022: poszanowanie praw i wolności w cyberprzestrzeni, kompleksowe podejście do cyberbezpieczeństwa istotnym elementem polityki państwa*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. 2016, poz. 508).
- Zarządzenie nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016 r. zmieniające zarządzenie w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz.Urz. KGP z 2016 r., poz. 69).
- Uchwała nr 23/000/2018 Senatu AJP z dnia 24 kwietnia 2018 r. w sprawie utworzenia studiów pierwszego stopnia na kierunku kryminologia stosowana – profil praktyczny, <http://bip.ajp.edu.pl/> [dostęp: 24.05.2018].
- Zarządzenie nr 1/0101/2018 Rektora AJP z dnia 16 stycznia 2018 r. w sprawie powołania Zespołu ds. przygotowania wniosku o nadanie uprawnień do prowadzenia studiów pierwszego stopnia na kierunku kryminologia stosowana – profil praktyczny, <http://bip.ajp.edu.pl/> [dostęp: 20.03.2018].

Internet

- <https://www.computerworld.pl> [dostęp: 26.05.2018].
- <https://wsaib.pl/kandydaci/studia-ii-stopnia/bezpieczenstwo-wewnetrzne/cyberprzesteczosc> [dostęp: 24.05.2018].
- <http://www.wspia.eu/dla-kandydata/kierunki-studiow/kierunek-prawo/prawo/cyberprzesteczosc> [dostęp: 24.05.2018].
- https://www.wspol.edu.pl/g/images/2017/dokumenty/oferta_studiow_podyplom_na_wbw_w_zakr_cyber.pdf [dostęp: 24.05.2018].
- <https://www.ka.edu.pl/csp-oferta/specjalista-ds-cyberprzesteczosci/> [pobrane w dniu 15.03.2018 r.]
- <https://www.wsb.pl/gdansk/studenci/studia-podyplomowe/kierunki/cyberprzesteczosc> [dostęp: 24.05.2018].
- <http://www.vistula.edu.pl/kierunki-studiow/kontynuacja-edukacji/studia-podyplomowe/informatyka/agent-ds-cyberprzesteczosci/> [dostęp: 30.03.2018].

<http://www.uczelnie.info.pl/PL-H10/aktualnosc/5693/studia-podyplomowe-w-warszawie-cyberprzesteczosc-na-uczelnilazarskiego.html> [dostęp: 12.04.2018 r.]

<http://podyplomowe.wsh.pl/wp-content/uploads/2017/05/cyberprzesteczosc.pdf> [dostęp: 28.04.2018].

Dariusz Jagiełło

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

**NAUKA KRYMINALISTYKI
– MIĘDZY DYLEMATAMI USTAWOWYMI,
OCZEKIWANIAM I STUDENTA
A NAKAZAMI TEORII I PRAKTYKI**

**The science of criminal study – between statutory telematics,
student expectations, and the theoretical and practical guidelines**

Wprowadzenie

Nowe metody nauczania stanowią niezbędny element prowadzący do rozwijania kompetencji studentów prawa. Autonomia programowa uczelni wyższych oraz normy ustawowe sprawiają, że można skutecznie wpływać na jakość kształcenia, a nawet modelować jego ramy. Zwiększanie umiejętności przyszłych prawników dostrzegalne jest głównie w naukach sądowych i kryminalistyce, a zaznajomienie ich z dorobkiem nauk przyrodniczych i technicznych, szczególnie w salach laboratoryjnych, korzystnie wpływa na posiadane przez nich kompetencje zawodowe w przyszłości, co z kolei rzutuje na poprawność wykonywania czynności zawodowych oraz umiejętność rozwiązywania zastanych problemów.

Z edukacją prawniczą w uczelniach wyższych w Polsce wiąże się szereg wyzwań. Z kolei autonomia programowa uczelni w zakresie kształcenia klinicznego przy wydziałach prawa daje możliwość wpływu na nabywane przez studenta prawa kompetencje. Niebagatelną w tym ujęciu rolę odgrywa tworzenie programów kształcenia, co następnie sprzyja jego jakości¹.

W opracowaniu skupiono się na umiejętnościach koniecznych do pracy ze studentem w ujęciu kryminalistyki i nauk sądowych przy stosowaniu dostępnych metod edukacyjnych. Są to proponowane do ewentualnego wyboru pewne wyznaczniki, czy też punkty odniesienia, które autor opracowania stosuje lub

¹ Por. m.in. program „Szkola Prawa” SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego, realizowany od roku akademickiego 2017/2018, <https://www.swps.pl/studia/doktoranckie-i-seminaria-prawnicze/tag/podrzeczne-szkolaprawa> [dostęp: 13.11.2018].

na przestrzeni lat (w związku z doświadczeniem i przemyśleniami dydaktycznymi) zmodyfikował i chciałby się podzielić pewnymi w tym ujęciu spostrzeżeniami. Nadrzędnym celem oraz spoiwem stanowiącym wspólny mianownik jest oczekiwanie studenta, jego chęć (motywacja) studiowania oraz oczekiwania pokładane zarówno w samej nauce kryminalistyki (jako przedmiocie), jak i personalnie w stosunku do prowadzącego zajęcia.

Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce a zakres realizacji zajęć z kryminalistyki – uwagi wprowadzające

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce² daje uczelniom autonomię w działaniu. W preambule ustawy zaznaczono, że:

„(...) obowiązkiem władzy publicznej jest tworzenie optymalnych warunków dla wolności badań naukowych i twórczości artystycznej, wolności nauczania oraz autonomii społeczności akademickiej (...) oraz akcentuje się że (...) każdy uczony ponosi odpowiedzialność za jakość i rzetelność prowadzonych badań oraz za wychowanie młodego pokolenia”. Z tego też względu opracowanie programu oraz metod dostosowanych do oczekiwań i potrzeb studentów jest działaniem koniecznym.

Niniejsza ustawa w art. 3 ust. 2 zawiera zapis: „podstawą systemu szkolnictwa wyższego i nauki jest wolność nauczania, twórczości artystycznej, badań naukowych i ogłaszania ich wyników oraz autonomia uczelni”³.

Opracowanie i wdrożenie w działanie jednolitego i uniwersalnego modelu nauczania akademickiego jest zadaniem niemożliwym, ale też niecelowym z uwagi na zróżnicowaną specyfikę kierunków ścisłych, technicznych, humanistycznych, społecznych, artystycznych czy medycznych. Odmienne są również efekty kształcenia przewidziane dla poszczególnych programów studiów. Czę-

² T. jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1668.

³ W brzmieniu ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t. jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 2183, obowiązującej do 30 września 2018 r.) przepis art. 4 ust. 2 stanowił: „Uczelnie kierują się zasadami wolności nauczania, badań naukowych i twórczości artystycznej”. Z kolei art. 70 ust. 5 Konstytucji RP („Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie”) gwarantuje swobodę działania szkół wyższych. Por. H. Izdebski, J.M. Zieliński, *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 23–25. Dotyczy to tzw. autonomii instytucjonalnej, tj. autonomii uczelni w stosunkach z władzą publiczną. Występuje także inny aspekt autonomii uczelni, związany z indywidualną wolnością prowadzonych w nich badań naukowych i ogłaszania ich wyników, jak też wolnością nauczania – ogólnie zapewniony przez art. 73 Konstytucji RP. Por. A. Krzywoń, *Konstytucyjne aspekty autonomii szkoły wyższej*, w: A. Wiktorowska, A. Jakubowski (red.), *Prawo nauki. Zagadnienia wybrane*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014, s. 78. Por. także W. Sanetra, M. Wierzbowski (red.), *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013. Por. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 18 września 2012 r., I OSK 1434/12, Legalis nr 1108227.

stotliwość zmian aktów prawnych nie powoduje wypełnienia luki dostrzeganej w kształcie modelu służącego wsparciu dydaktyki szkolnictwa wyższego. Ponadto ratyfikacja przez Polskę odpowiednich umów międzynarodowych warunkuje konieczność wdrażania na polu dydaktyki rozwiązań zgodnych z wymogami tzw. procesu bolońskiego oraz strategii lizbońskiej w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego⁴.

Zgodnie z art. 64 ust. 2 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce studia są prowadzone na profilu:

- 1) praktycznym, na którym ponad połowa punktów ECTS⁵ jest przypisana zajęciom kształtującym umiejętności praktyczne, a także
- 2) ogólnoakademickim, na którym ponad połowa punktów ECTS jest przypisana zajęciom związanym z prowadzoną w uczelni działalnością naukową.

Równocześnie ustawodawca w art. 67 ust. 5 wskazał na konieczność realizowania w profilu praktycznym praktyk zawodowych w wymiarze co najmniej: 6 miesięcy – w przypadku studiów pierwszego stopnia i jednolitych studiów magisterskich oraz 3 miesięcy – w przypadku studiów drugiego stopnia.

Istotne *novum* w stosunku do poprzedniej wersji ustawy stanowi art. 73, w którego ust. 1 podkreślono, że zajęcia mają być prowadzone „przez nauczycieli akademickich zatrudnionych w danej uczelni posiadających kompetencje i doświadczenie pozwalające na prawidłową realizację zajęć oraz przez inne osoby, które posiadają takie kompetencje i doświadczenie”⁶. Przy tym określono poszczególne liczby tych osób procentowo. I tak w profilu praktycznym co najmniej 50% godzin zajęć prowadzonych jest przez nauczycieli akademickich zatrudnionych w danej uczelni jako podstawowym miejscu pracy, w profilu ogólnoakademickim zaś co najmniej 75% godzin zajęć prowadzonych jest

⁴ T.K. Thieme, *Szkolnictwo wyższe. Wyzwania XXI wieku: Polska, Europa., USA*, Difin, Warszawa 2009, s. 85.

⁵ System punktów ECTS (Europejski System Transferu Punktów) został opracowany w drugiej połowie lat 80. XX wieku i wykorzystywany był w programie ERASMUS do prostego rozliczania okresu studiów odbytych za granicą. Jest to zbiór procedur, które zostały opracowane przez Komisję Europejską. Jego zasadniczym celem jest ujednoczenie reguł prawnych odnoszących się do procesu organizacji studiów oraz usprawnienie samego studiowania na europejskich uczelniach. Wdrożenie systemu punktów ECTS pozwoliło, by europejscy studenci mogli podejmować i kontynuować edukację na dowolnej, europejskiej uczelni, sam ECTS jest zaś częścią programu Socrates-Erasmus.

⁶ W związku z tym pracownik zobowiązany jest złożyć w trybie art. 343 ust. 11 ustawy oświadczenie o posiadaniu uzyskanego poza uczelnią 5-letniego doświadczenia pozwalającego na prawidłową realizację przypisanych zajęć w ramach programu studiów. Oświadczenie to stanowi realizację treści art. 265 ust. 4 i związane jest z wyznaczeniem pracowników prowadzących działalność naukową w danej dyscyplinie, w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy związanej z prowadzeniem działalności naukowej w tej dyscyplinie.

przez nauczycieli akademickich zatrudnionych w danej uczelni jako podstawowym miejscu pracy.

O ile położenie akcentu na praktykę ocenić należy pozytywnie, o tyle nigdzie w treści ustawy ani w aktach wykonawczych do niej nie ma zakresu ani też wytycznych odnoszących się do oceny oraz analizy (w tym kryteriów) owych oświadczeń. W konsekwencji na razie na tym polu panuje dowolność.

Powyzsza analiza w odniesieniu do nauki kryminalistyki zmusza do wskazania na konieczność rozważenia kształcenia klinicznego zbudowanego na programach kształcenia opartych na założeniu dążenia do określenia pewnego minimum treści programowych uznawanych za fundamentalne dla wykształcenia prawniczego w ramach jednolitych studiów magisterskich jako jedynej dopuszczalnej formy kształcenia prawniczego⁷ – przykładem może tu być Studencka Poradnia Prawna.

Wymiana poglądów oraz swoista licytacja propozycji reform nasuwa smutny skądinąd wniosek, że tak naprawdę nie ma wielu sensownych pomysłów, przynajmniej wśród tych formułowanych publicznie, które zmierzają do rozwiązywania lub chociażby zminimalizowania pojawiających się problemów. Dostrzegalny problem to nieprawidłowa relacja między teoretyczną a praktyczną nauką prawa, a wręcz przeładowany teorią program nauki i brak spójnej koncepcji systemu kształcenia. Wszystko to sprawia, że studia prawnicze w Polsce kształcą głównie znawców systematyki aktów normatywnych, a nie prawników zdolnych do stawiania czoła zawiłym zagadnieniom, wymagającym logicznego rozumowania i niezbędnych umiejętności praktycznych. Należy poszukiwać złotego środka pozwalającego na wyważenie relacji między tym, co w nauce teorii konieczne, a tym co praktycznie przydatne⁸.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań winna być refleksja nad następującymi zagadnieniami, które autor niniejszego tekstu dostrzega w każdym semestrze prowadzenia zajęć z kryminalistyki:

1. Dlaczego kryminalistyka jest tak atrakcyjna dla studenta prawa? Nie chodzi tylko o etymologię słowa, ale samo „przyciąganie” treścią i zakresem.
2. Czego student prawa właściwie oczekuje od prowadzącego zajęcia z kryminalistyki?
3. Jak uniknąć lub chociażby podjąć próbę uniknięcia pokusy, by zajęcia

⁷ F. Zoll, *Przyszłość kształcenia prawników w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 6, s. 24–28; F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Metodologia klinicznego nauczania prawa*, w: *Studencka poradnia prawna: idea, organizacja, metodologia*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa–Kraków 1999, s. 212–215.

⁸ Por. także J. Podkowik, *O potrzebie zmiany modelu kształcenia prawników w Polsce*, „Edukacja Prawnicza” 2010, nr 4, s. 13–16.

upłynęły na pogadance o faktycznych (autentycznych sprawach kryminalnych) – co niewątpliwie atrakcyjne dla słuchacza, ale nie spełni celów nauki i programu przedmiotu?

Wyłącznie na marginesie – udzielenie odpowiedzi na każde z powyższych pytań mogłoby bowiem stanowić odrębny artykuł naukowy, wszystkie uwagi zebrane razem zaś obszerną monografię w tym zakresie – należy podkreślić, że kryminalistyka jest dostępna i szeroko dyskutowana w mediach (w tym serialach i filmach kryminalnych). Powoduje to niewątpliwie jej popularyzowanie. Zdarza się, że taka jej wizja kreślona w serialach nie odpowiada ani rzeczywistym realiom, ani dorobkowi dydaktycznemu, technicznemu, naukowemu itp. Niemniej wpływa na dyskusję o jej przedmiocie, zakresie, funkcjonowaniu i czerpaniu inspiracji z serialowej fikcji. Zatem z wyobrażenia o kryminalistyce płynącej z seriali kryminalnych powstaje niejako kult tej dziedziny.

Motywacja studenta (niebanalna w zakresie ram niniejszego tekstu) uczęszczającego na zajęcia z kryminalistyki (głównie realizowane fakultatywnie) jest też oczywiście różna. Może wynikać z chęci zgłębienia posiadanej już wiedzy (absolwenci innych/wcześniej ukończonych kierunków studiów), zdżerzenia rzeczywistości z fikcją znaną z filmów i seriali kryminalnych, próby znalezienia lub poszukiwania miejsca dla siebie jako przyszłego pracownika organów wymiaru sprawiedliwości karnej (funkcjonariusza policji, prokuratora itp.) czy technika kryminalistyki bądź biegłego.

Te początkowe mrzonki czy mgliste wyobrażenia o zakresie, celu, dorobku kryminalistyki mogą okazać się chybione, jednak nie umniejsza to w żadnej mierze popularności związanej z zapisami na zajęcia. Dostrzegalne jest to na wszystkich niemal uczelniach – bez podziału na publiczne czy niepubliczne⁹. Można by rzec za Erichem Frommem, który twierdził, że „wiedzieć, a jednak (myśleć), że nie wiemy, jest najwyższym (osiągnięciem); nie wiedzieć (a jednak myśleć), że wiemy, jest chorobą”, a cytując Sokratesa, wskazał, że „szczytem, który może myśl osiągnąć, jest wiedza o własnej niewiedzy”¹⁰. Należy zatem uznać, że chcąc się piąć ku szczytowi, student kieruje się niejako chęcią

⁹ Autor zajmuje takie stanowisko na podstawie własnych spostrzeżeń, które czerpie z doświadczeń związanych z prowadzeniem zajęć (z kryminalistyki, kryminologii oraz prawa i procesu karnego) zarówno na uczelni publicznej, jak i niepublicznej oraz na różnych kierunkach i typach studiów – I stopnia (bezpieczeństwo wewnętrzne), II stopnia (jednolite studia magisterskie) oraz interdyscyplinarnych studiów doktoranckich. Nie dostrzega także dysproporcji w oczekiwaniach od prowadzącego zajęcia z kryminalistyki, przyjmując za punkt odniesienia wielkość miasta siedziby uczelni. Oczekiwania te są zawsze niezmiennie wysokie (*sic!*).

¹⁰ E. Fromm, *O sztuce miłości*, przeł. A. Bogdański, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971, s. 13 i 88.

przystąpienia do studiowania kryminalistyki, wtedy zaś zobaczy w niej jak w zwierciadle to, czego nie wie, a przecież wypada wiedzieć.

Profil i oczekiwania studenta „przyszłego kryminalistyka”

Kompetencje studenta prawa jako prawnika przyszłości winny oscylować wokół takich walorów jak:

- umiejętność rozwiązywania problemów prawnych oraz społecznych;
- dokonywanie analizy prawnej i korzystanie z rozumowania prawniczego;
- poprawne ustalanie stanu prawnego;
- prawidłowe ustalanie stanu faktycznego;
- umiejętność porozumiewania się i jasnej komunikacji;
- doradzanie;
- prowadzenie negocjacji;
- prowadzenie postępowania sądowego oraz procedur alternatywnych (np. mediacji);
- organizacja i zarządzanie w pracy prawników;
- rozpoznawanie i rozwiązywanie dylematów etycznych¹¹.

W literaturze zagranicznej¹² zakreślono zbiór kompetencji dla przyszłych kryminalistyków, w którym akcentuje się:

- rozwiązywanie problemów i myślenie krytyczne;
- umiejętność sprawnego podejmowania decyzji;
- stosowanie dobrych praktyk laboratoryjnych;
- pilnowanie bezpieczeństwa w laboratorium;
- obserwację i zauważanie detali;
- biegłość w obsłudze komputerów;
- umiejętności interpersonalne;
- umiejętność przemawiania publicznego;
- komunikację werbalną oraz pisemną;
- zarządzanie czasem;
- umiejętność przyznawania priorytetów poszczególnym zadaniom.

¹¹ Por. A. Pawlak, *Umiejętności prawnicze nabywane w klinikach prawa*, „Klinika” 2013, nr 12 (147), s. 3; *Legal Education and Professional Development – an Educational Continuum*, Report of the Task Force on Law Schools and the Profession: Narrowing the Gap 3 [MacCrate Report], American Bar Association Section on Legal Education and Admissions to the Bar, 1992, s. 135.

¹² Tak m.in. US Department of Justice, Special Report, *Education and Training in Forensic Science: A Guide for Forensic, Science Laboratories, Educational Institutions and Students*, 2004, s. 8.

Powyższy podział wiąże się z odmiennym nauczaniem kryminalistyki w różnych systemach edukacji, jak i w nazewnictwie między naukami sądowymi (*forensic science*) a kryminalistyką (*criminalistics*)¹³. Obie definicje są do siebie zbliżone i wiążą się z nauką oraz profesjami zajmującymi się rozpoznawaniem, zbieraniem, identyfikowaniem, indywidualizacją oraz interpretacją dowodów materialnych oraz stosowaniem nauk przyrodniczych w naukach prawnych. W krajach Europy Zachodniej oraz w USA częściej funkcjonuje pojęcie nauk sądowych, a studenci zgłębiają tajniki kryminalistyki w konkretnych naukach, np. medycznych, technicznych czy przyrodniczych. Z kolei w krajach Europy Środkowo-Wschodniej kryminalistyka to domena studiów prawniczych, co implikuje potrzebę wszechstronnego przygotowania studentów, zgłębiających tajniki prawa karnego. Dużym problemem (którego pominąć nie sposób, aczkolwiek ramy niniejszego tekstu dają tylko możliwość przyczynkarskiego wtrącenia) będą studenckie oczekiwania i tzw. mit CSI¹⁴ oraz wypaczenie pojmowania kryminalistyki w kontekście modelu *common law*¹⁵.

Jak uczyć kryminalistyki? – propozycja

Wykłady i ćwiczenia – w ocenie autora – prowadzone są nie w tym celu, by nauczyć pewnej sumy przepisów, ale po to, by za ich pomocą wyrobić w młodym pokoleniu właściwy zmysł prawniczy, wywołują dysputy i zainteresowanie, co potwierdza trafność obranej przez nich drogi. „(...) Nie jest nieszcześnie, jeśli młody prawnik opuści mury uniwersytetu, nie pamiętając tego czy innego pozytywnego przepisu, który i tak ulega z czasem zmianom. Byleby tylko nauczył się prawniczo myśleć poprawnie i nie stał bezradnie wobec takich czy innych trudności, jakie nasuwać musi każda ustawa”¹⁶. Chodzi o umiejętność rozumowania oraz radzenia sobie z wyzwaniem, które pojawiają się w aktywności zawodowej.

Czasem prezentacje prowadzonych zajęć wyświetlane studentom można określić mianem „przerostu formy nad treścią”, zarówno w ujęciu ilości informacji, jak i kolorystyki (nieczytelności), nadmiernej liczby zdjęć itp. Z tym problemem wiąże się także dosłowne przepisywanie przez studenta (nie wiedzieć po co!) wszystkich treści zamieszczonych w prezentacji i natrętne dopy-

¹³ Szerzej zob. J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 4–6.

¹⁴ Por. m.in. J. Stojer-Polańska, *Kryminalistyka w mediach. Wpływ seriali kryminalnych na postępowanie karne*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016.

¹⁵ Szerzej zob. D. Jagiełło, *Przesłuchanie jako czynność dowodowa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 37–47.

¹⁶ W. Wolter, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1947, s. 9.

tywanie, czy prezentacja zostanie udostępniona, a jeśli tak, to kiedy. Cała ta sekwencja zdarzeń pociąga za sobą kolejny problem (chyba nawet większy), udostępnienie materiału bowiem w mniemaniu większości studentów zwalnia ich z poszukiwania dalszych treści i zapisów z książek. Ograniczają się oni do tych udostępnionych, licząc, że wystarczy to do zaliczenia egzaminu, a dodatkowo zwalnia ich z dalszego poszukiwania istotnych (nawet wyłącznie zasygnalizowanych na zajęciach czy w treści sylabusa) zagadnień. Ponadto nie można zapomnieć, że kryminalistyka jako nauka ciągle się rozwija, dlatego standardem winno być czerpanie z literatury fachowej (np. „Problemy Kryminalistyki”) czy chociażby pozostawanie na bieżąco w tym zakresie.

Jedną z form, która ma sprawdzić wiedzę studenta, jest test (najczęściej wykorzystywany w praktyce). Autor zrobił kiedyś eksperyment, prosząc o rozwiązanie testu w języku, którego nikt nie znał (był to jeden z języków skandynawskich). Polecenie przed jego rozwiązaniem brzmiało: tylko jedna odpowiedź jest prawidłowa. Po ściągnięciu prawidłowych odpowiedzi okazało się, że więcej niż 40% studentów uzyskało ponad połowę lub blisko połowę poprawnych odpowiedzi, co świadczy niewątpliwie o ułomności realizacji tego typu sprawdzianu wiedzy studenta. Zatem jeśli ma nim być test, to poza pytaniami testowymi z trzema czy czterema odpowiedziami do wyboru winny zostać sformułowane jeszcze pytania otwarte oraz pewne fragmenty do uzupełnienia (np. o nazwy badań techniki kryminalistycznej czy przedmiot, do którego należy włożyć zabezpieczony przedmiot, itp.), by dokonać wartościowania wiedzy i umiejętności jej zastosowania. Oczywiście jest to tylko pewna wytyczna, ale daje większy ogłęd w ujęciu wiedzy studenta. Metodą najbardziej preferowaną i w rzeczywistości sprawdzającą faktyczną wiedzę studenta jest rozmowa ustna. Jednak tu problemem mogą być czas i liczba studentów na danym roku akademickim oraz stres (blokada wewnętrzna) przed odpowiedzią ustną.

Rozważania nad modelem nauczania kryminalistyki oraz propozycjami jego kształtowania należy rozpocząć od zastanowienia się nad możliwą do rozplanowania liczbą godzin. Najkorzystniejszym – w ocenie autora – wariantem jest jej oscylowanie w wymiarze nie mniejszym niż min. 90 godzin z przykładowym podziałem:

- 1) taktyka kryminalistyczna (wykład) – 30 godzin; technika kryminalistyczna (wykład) – 30 godzin; pracownia kryminalistyczna – 30 godzin (warsztat) lub
- 2) taktyka kryminalistyczna (wykład) – 40 godzin; technika kryminalistyczna z elementami warsztatu – 40 godzin; zajęcia w terenie – 10 godzin, np. symulacja oględzin miejsca zdarzenia czy np. modelowe

przesłuchanie, konfrontacja lub okazanie z wykorzystaniem miejsca takiego jak pomieszczenie policji, prokuratury, sądu.

Każda uczelnia – co oczywiste – samodzielnie kształtuje wymiar godzin oraz ewentualne treści programowe i zawartość poszczególnych przedmiotów, jednak ww. warianty są optymalne przy założeniu liczby 90 godzin.

Niniejsze stanowisko znajduje uzasadnienie w tym, że po tak rozplanowanym zakresie tematycznym przedmiotu student otrzymuje niejako w pigułce podstawy, ramy, zakres i cel kryminalistyki. W następnej kolejności to od jego zaangażowania oraz drogi i ścieżki, jaką wybierze, zależeć będzie, czy wiedzę tę pogłębi, czy też na niej poprzestanie. Jednak taki podział jest korzystny nie tylko dla tych uczestników, którzy marzą o karierze w organach ścigania, ale też przyszłych adwokatów, radców prawnych podejmujących się obron karanych, którzy zdobędą wiedzę w zakresie taktycznej strony realizacji czynności dowodowo-kryminalistycznych, w tym szczególnie poznają lub będą umieli rozpoznać błędy dowodowe i problemy gromadzenia materiału (zabezpieczenie na miejscu zdarzenia, kolejność wykonywanych czynności, dokumentowanie itp.).

Zajęcia te winny być wzbogacone, np. w ramach działalności koła naukowego, o wizytę w Centralnym Laboratorium Kryminalistycznym Policji, zakładzie karnym oraz uczestnictwo w charakterze obserwatora w sądowo-lekarskiej sekcji zwłok. Tego rodzaju aktywność na podstawowym poziomie (kilku godzin) rozwija horyzonty przyszłej profesji i wpływa tym samym na ogólny rozwój studenta¹⁷.

Tradycyjna formuła wykładu może, a nawet musi stopniowo ulegać dezaktualizacji¹⁸. Należy się koncentrować na rozwijaniu umiejętności praktycznych; jeśli chodzi o kryminalistykę – głównie na podstawie analizy materiału operacyjnego czy dowodowego (oczywiście po pełnej anonimizacji!). Zdolność

¹⁷ Np. w „Szkole Prawa” SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego realizowany jest moduł kryminalistyczny w liczbie 90 godzin, w którego skład wchodzi: kryminalistyka (wykład) – 30 godzin – oraz e-learning w wymiarze 15 godzin (polegający na rozwiązywaniu przypadków), psychologiczne aspekty przesłuchań (konwersatorium z elementami warsztatowymi) – 30 godzin oraz wersje śledcze – 15 godzin. Uruchomiona została pracownia kryminalistyczna jako oddzielny przedmiot z określoną liczbą punktów ECTS oraz w wymiarze 30 godzin. Działalność dodatkowa realizowana jest w ramach koła naukowego „Crimen Imperfecta” działającego na Wydziale Prawa.

¹⁸ Powstaje problem braku możliwości indywidualizacji/indywidualności prowadzenia zajęć, np. w roku akademickim 2012/2013 zajęcia z kryminalistyki autor tekstu realizował dla 321 osób. Jako przedmiot ogólnouczelniany mogli je wówczas wybrać studenci m.in. politologii, psychologii czy stosunków międzynarodowych. W takiej konstrukcji zajęcia prowadzone mogą być wyłącznie *ex cathedra* z oczywistą świadomością zrealizowania w podstawowym tylko zakresie założonego programu.

do podejmowania twórczego myślenia jest niezbędna do rozwiązywania problemów. Umiejętność ta stanowi istotę (swoiste *clou*) pracy prawnika¹⁹.

Wskazane jest zatem zaznajamianie studenta z istotą pracy laboratorium kryminalistycznego przez przekazanie wiedzy intensyfikującej procesy poznawcze oraz umiejętności formułowania prawidłowych wniosków na podstawie efektów pracy wykonanej przez biegłych. Powstanie opinii kryminalistycznej w postępowaniu przygotowawczym w praktyce najczęściej powoduje jej wykorzystanie w części sądowej postępowania. Wobec systematycznego wzrostu roli rzeczowych środków dowodowych i opinii wydawanych na podstawie owych badań sądy coraz chętniej po nie sięgają, co jest szczególnie zauważalne chociażby na gruncie badań daktyloskopijnych i wypracowanej bogatej już judykatury²⁰. Nie można pominąć faktu, że opinie ekspertów są również wykorzystywane w pracy operacyjnej, zatem nie w każdej sytuacji mają wartość dowodową. Fakt posiadania wiedzy specjalnej przez sędziego nie zwalnia sądu z obowiązku przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego²¹. Pomieszczenia laboratoryjne przy wydziale prawa nie mogą być utożsamiane z miejscami, w których student będzie zgłębiał specyfikę pracy biegłych – choć nie można wykluczyć, że wśród absolwentów znajdą się osoby chętne i zeterminowane by podjąć pracę w tym charakterze. Pracownie kryminalistyczne są w stanie pomóc w rozwijaniu umiejętności niezwykle przydatnych zarówno dla przyszłych funkcjonariuszy policji, prokuratorów, sędziów, jak i obrońców. Pracą prawników może wspomóc wykorzystanie perspektywy, jaką daje kryminalistyczna analiza informacji. Warto podejmować starania nad wdrażaniem przyszłych karnistów w meandry takich zadań, jakie wykonują biegli czy technicy kryminalistyki.

Kolejnym ważkim elementem jest fakt, że prawnicy posługują się językiem prawniczym²², obarczonym specyfiką mogącą burzyć przepływ komunikacyjny z uczestnikiem postępowania karnego, np. biegłym. Umiejętne zadawanie przez organ procesowy pytań, które pozwolą określić jasno oczekiwania wobec biegłego i wyznaczyć zakres opinii oraz skrócić czas jej przygotowania, jak i toczącego się postępowania karnego, jest dużą sztuką. Dlatego też warto

¹⁹ J. Weinstein, L. Morton, *Stuck in a rut: The role of creative thinking in problem solving and legal education*, „Clinical Law Review” 2003, no 9, s. 835.

²⁰ D. Bednarczyk, K. Tomaszycy, *Wykorzystanie pozytywnych ekspertyz daktyloskopijnych w procesie karnym. Wpływ na orzecznictwo sądowe*, „Problemy Kryminalistyki” 2005, nr 250, s. 1.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1982 r., I KR 319/81, OSNPG 1982, nr 11, poz. 149.

²² T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 66–70. Zob. M. Zieliński, *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1979.

rozważyć wzbogacenie planu studiów o zajęcia zarówno z erystyki, jak i skutecznego zadawania pytań.

Wartym analizy i rozważenia postulatem jest zmiana formy kształcenia studentów na kierunku prawniczym. Nowe metody nauczania winny wykorzystywać potencjał innych nauk, również przyrodniczych i technicznych, w celu wykształcenia w studentach kompetencji, którą różne opracowania określają jako wspólny mianownik w postaci umiejętności rozwiązywania problemów. W tym elemencie należy położyć nacisk na stronę warsztatową studenta jawiącą się głównie w rozwiązywaniu i rozumieniu kazusów. Radzenie sobie przez przyszłych prawników z kazusami może być łatwiejsze dzięki wykorzystaniu potencjału sal laboratoryjnych tworzonych w ramach wydziału prawa. Pozwoli to na zobrazowanie zagadnienia, a także unaocznienie, jakie błędy w rzeczywistości może popełnić organ ścigania karnego. A przy tym – co nie mniej istotne – na którym etapie postępowania i jak mogą one zostać dostrzeżone.

Wyposażenie absolwenta studiów prawniczych w umiejętność rozwiązywania problemów oraz kreatywnego myślenia pozwoli sądzić, że efekty jego pracy w zawodzie cechować się będą wysoką jakością.

Kryminalistyka winna być realizowana dwutorowo, tj. w formie wykładu (ewentualnie konwersatorium) oraz ćwiczeń (warsztatu). Wykład dostarczy wiedzy teoretycznej, a winien rozpocząć się po zaliczeniu przez studenta takich przedmiotów jak prawo karne materialne oraz prawo karne procesowe. Bez posiadania tych podstaw aktywność studenta podczas zajęć z kryminalistyki będzie nikła z uwagi na brak znajomości podstawowych instytucji, które mają na nią wpływ. Chodzi o znajomość głównie prawa dowodowego, które ma niebagatelny wpływ na taktykę kryminalistyczną. Wykład zapoznaje studenta z podstawowymi instytucjami od strony teoretycznej i uwzględnia aspekty historyczne, treść aktów prawnych, orzecznictwo i poglądy doktryny. Z kolei ćwiczenia (warsztaty) odbywać się winny w grupach kilkunastoosobowych, co da większe szanse na zgłębienie zagadnienia oraz skuteczną naukę niezbędnych kwestii praktycznych, ewentualnie pracę nad kazusami czy przygotowanie prac pisemnych. Warsztat (w zależności od liczby godzin dydaktycznych) może przyjąć formę pracowni kryminalistycznej. Jednak należy mieć na uwadze, że student czasem zderza się z prawidłowością i standaryzacją pracy technika kryminalistyki a rzeczywistością obserwowaną w filmach typu *CSI*.

Aktywna praca z grupą²³ jest szczególnie popularna wśród studentów – są to głównie ćwiczenia (warsztaty) polegające na prowadzeniu oględzin symu-

²³ Por. także J. Moszczyński, K.J. Furman, *Wykorzystanie aktywnych metod nauczania w prowadzeniu zajęć z kryminalistyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2016, t. XX, s. 209–226; J. Moszczyński, K.J. Furman, *Aktywne metody prowadzenia zajęć z kryminali-*

lowanych miejsc zdarzenia, ujawnieniu śladów i ich identyfikacji, badaniach zabezpieczeń dokumentów itp. Wolor takich zajęć polega na możliwości poznawania kryminalistyki przez pryzmat własnych cech identyfikacyjnych, np. swych linii papilarnych. Pozwalają one na przybliżenie przyszłym prawnikom-praktykom (prokuratorom, obrońcom) podstaw praktyki eksperckiej i procesowej. Ułatwiają zrozumienie teorii i motywują do zgłębienia literatury. Samodzielna praca studenta oraz wspólne omawianie problemów, praca w grupach, symulacje, analiza słabych i mocnych stron danego rozwiązania przyczyniają się do ugruntowania wiedzy zarówno praktycznej, jak i teoretycznej.

Warsztaty angażują grupę w nich uczestniczącą i pozwalają prowadzącemu na odpowiednie kierowanie jej pracami. Dobrze przemyślane zajęcia warsztatowe dają szansę na refleksje uczestników, a także gwarantują ich aktywny udział w zajęciach. Zarówno zbyt mała, jak i zbyt duża liczba uczestników uniemożliwia efektywne prowadzenie warsztatów opartych na utartych schematach. Ich zakres należy dostosowywać do celu i potrzeb uczestników. Warsztat z kryminalistyki – pracownię kryminalistyczną – warunkują możliwości finansowe oraz posiadane wyposażenie. Niemniej nawet przy niewielkich zasobach w tym zakresie możliwe jest realizowanie ciekawych i inspirujących zajęć, np. ćwiczenia z daktyloskopii stanowią czasem jedyną okazję do zaobserwowania szczegółów budowy własnych linii papilarnych i zrozumienia istoty badań identyfikacyjnych. Nie tylko daktyloskopia, ale też inne ćwiczenia techniki kryminalistycznej to doskonały pretekst do przypomnienia podstaw prawnych tej czynności oraz zwrócenia uwagi na wykorzystywane w praktyce procesowej techniki. W celu efektywnego realizowania warsztatów należy rozważyć późniejsze ich rozpoczęcie po zakończeniu wykładu z kryminalistyki lub po zrealizowaniu znacznej części materiału.

Każde ćwiczenia musi kończyć omówienie uzyskanych wyników, popełnionych błędów itp. Nie można zakończyć zajęć bez zakreślenia mocnych i słabych stron warsztatu. Trzeba zawsze pokazać, jaki był ich cel, właściwie po co są realizowane określone zagadnienia, a w dalszej kolejności – co z materiału przyswojonego przez studenta może mu się przydać w przyszłości.

Warsztatowe oględziny miejsca zdarzenia jako przykład modelu aktywnej pracy ze studentem

Celem takich zajęć będzie przybliżenie studentom metodyki prowadzenia oględzin, a także zabezpieczanie dowodów rzeczowych i dokumentowanie po-

styki na przykładzie warsztatów poświęconych badaniom dokumentom. Wybrane zagadnienia, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27, s. 179–190.

szczególnej czynności. Przeprowadzenie tych zajęć jest możliwe dopiero po zrealizowaniu wyznaczonej liczby warsztatów, kiedy uczestnik w teorii zna formalną stronę taktyki zabezpieczania śladów, ich kolejności oraz niezbędnych umiejętności technicznych.

Przed przystąpieniem do symulowanych oględzin należy omówić ze studentami fazy czynności, sposoby poruszania się grupy oględzinowej, zabezpieczanie śladów oraz czynność dokumentowania. Można komentować na bieżąco przebieg oględzin lub zrobić to dopiero po ich zakończeniu, np. przy użyciu nagrania – co daje bardzo pozytywne efekty poglądowe do dalszych prac ze studentami, a także wywołuje emocjonującą dyskusję.

Bardzo dobre efekty daje element rywalizacji, polegający na podziale na dwie grupy, z których jedna przygotowuje miejsce zdarzenia, a druga dokonuje czynności oględzin właściwych. Na kolejnych zajęciach role winny zostać odwrócone.

Niezbędne do tego celu będzie jak najbardziej przestronne pomieszczenie, ewentualnie wolna, otwarta, duża przestrzeń, np. korytarz uczelni.

Należy wybrać grupę studentów, których zadaniem będzie pozorowanie miejsca zdarzenia (prowadzący nie powinien pozorować miejsca samodzielnie), pomysłowość studentów gwarantuje powstanie ciekawego zadania i scenarii, np. miejsca zabójstwa – co zresztą zdarza się najczęściej. Konieczne jest uzgodnienie, jakiego rodzaju ślady zostaną upozorowane. Tu niezbędna jest pomoc prowadzącego warsztat.

Oględziny prowadzi kilkuosobowa grupa studentów, która nie uczestniczyła w aranżacji miejsca zdarzenia. Należy wyznaczyć:

- 1) kierującego oględzinami,
- 2) osoby, które będą zajmować się zabezpieczaniem śladów i innych dowodów,
- 3) sporządzającego protokół oględzin,
- 4) osobę wykonującą dokumentację fotograficzną i szkice.

Pozostałe osoby obserwują przebieg oględzin, a na końcu zostaną poproszone o wypowiedzenie się na temat błędów popełnionych przez poszczególnych uczestników, które dostrzegli i wychwycili podczas obserwacji.

Dobre efekty daje zarejestrowanie za pośrednictwem kamery przebiegu całej czynności, który będzie można odtworzyć i omówić ze wszystkimi studentami. Chodzi o błędy i mocne strony czynności, a także niedociągnięcia popełnione przez poszczególnych członków grupy. Warto to zrobić po upływie kilku dni od wykonania zadania. Chłodny ogląd i przeanalizowanie swych kroków podczas czynności pozwoli spojrzeć na wyniki niejako z dystansu.

Nie można zapomnieć, że należy wskazać grupę zwycięską, czyli tę, która dokonała lepszego zabezpieczenia przedmiotów oraz miejsca. Chodzi o pokazanie działania możliwie jak najbliższego ideału z mniejszą liczbą błędów, niż popełniła grupa druga.

Podsumowanie

W niniejszym artykule opisano tylko kilka możliwych do przemyślenia podejść do nauki kryminalistyki. Wiele możliwych metod prowadzenia zajęć, w tym aktywnych metod nauczania, wymaga większego niż zwykle zaangażowania studentów podczas zajęć. Przekłada się to zazwyczaj na lepsze zapamiętywanie omawianych zagadnień. Atrakcyjna forma, w tym element rywalizacji między grupami, sprzyja zainteresowaniu prezentowaną problematyką, a dodatkowo uczy pracy zespołowej. Finalnie dla jednych będzie to zdobywanie perspektywy istotnej w pracy zawodowej, tj. rozumienie, jak wiele zależy od prawidłowości czynności wykonanych przez ekspertów, dla przyszłych adwokatów, radców prawnych („obrońców” w sprawach karnych) będzie zaś stanowić asumpt do umiejętnego postawienia – na sali rozpraw – odpowiednich pytań. Odpowiednie będą te pytania, które są konieczne w świetle aktualnej treści kodeksu postępowania karnego, jak też warsztatu pracy technika kryminalistyki w konkretnym rodzaju badań technicznych.

Streszczenie

Kryminalistyka stanowi bardzo atrakcyjny przedmiot. Studenci często wybierają go jako fakultet. Jednak czasem okazuje się, że oczekiwania studenta mijają się z teorią i praktyką. Dlatego poszukiwanie nowych, aktywnych metod nauczania jest niezmiernie istotne. W pracy zaprezentowano kilka możliwych propozycji, które są warte rozważenia na etapie przygotowywania scenariuszy realizowanych ze studentami głównie podczas warsztatów.

Słowa kluczowe: nauka, kryminalistyka, student, oczekiwania, efekty nauki

Summary

Forensics is a very attractive subject. Students often choose it as a faculty. However, it sometimes turns out that the student's expectations pass the theory and practice. Therefore, the search for new active teaching methods is extremely important. In the work I presented a few possible proposals that are worth considering at the stage of preparing scenarios carried out with students mainly during the workshops.

Keywords: science, forensics, student, expectations, learning outcomes

Bibliografia

Literatura

- Bednarczyk D., Tomaszycy K., *Wykorzystanie pozytywnych ekspertyz daktyloskopijnych w procesie karnym. Wpływ na orzecznictwo sądowe*, „Problemy Kryminalistyki” 2005, nr 250.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, przeł. A. Bogdański, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.
- Izdebski H., Zieliński J.M., *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Jagiello D., *Przesłuchanie jako czynność dowodowa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Krzywoń A., *Konstytucyjne aspekty autonomii szkoły wyższej*, w: A. Wiktorowska, A. Jakubowski (red.), *Prawo nauki. Zagadnienia wybrane*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014.
- Legal Education and Professional Development – an Educational Continuum*, Report of the Task Force on Law Schools and the Profession: Narrowing the Gap 3 [MacCrate Report], American Bar Association Section on Legal Education and Admissions to the Bar, 1992.
- Moszczyński J., Furman K.J., *Aktywne metody prowadzenia zajęć z kryminalistyki na przykładzie warsztatów poświęconych badaniom dokumentom. Wybrane zagadnienia*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27.
- Moszczyński J., Furman K.J., *Wykorzystanie aktywnych metod nauczania w prowadzeniu zajęć z kryminalistyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2016, t. XX.
- Pawlak A., *Umiejętności prawnicze nabywane w klinikach prawa*, „Klinika” 2013, nr 12 (147).
- Podkowiak J., *O potrzebie zmiany modelu kształcenia prawników w Polsce*, „Edukacja Prawnicza” 2010, nr 4.
- Sanetra W., Wierzbowski M. (red.), *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Stojer-Polańska J., *Kryminalistyka w mediach. Wpływ seriali kryminalnych na postępowanie karne*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016.
- Thieme T.K., *Szkolnictwo wyższe. Wyzwania XXI wieku: Polska, Europa, USA*, Difin, Warszawa 2009.
- US Department of Justice, Special Report, *Education and Training in Forensic Science: A Guide for Forensic, Science Laboratories, Educational Institutions and Students*, 2004.
- Weinstein J., Morton L., *Stuck in a rut: The role of creative thinking in problem solving and legal education*, „Clinical Law Review” 2003, no 9.
- Widacki J. (red.), *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.

- Wolter W., *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1947.
- Zieliński N., *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1979.
- Zoll F., Namysłowska-Gabrysiak B., *Metodologia klinicznego nauczania prawa*, w: *Studencka poradnia prawna: idea, organizacja, metodologia*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa–Kraków 1999.
- Zoll F., *Przyszłość kształcenia prawników w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 6.

Źródła prawa i orzecznictwo

- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, t. jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1668.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym, t. jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 60.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 18 września 2012 r., I OSK 1434/12, Legalis nr 1108227.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1982 r., I KR 319/81, OSNPG 1982, nr 11, poz. 149.

Professor Igor Komarov

Department of Criminalistics of MSU named after M. V. Lomonosov

РАЗМЫШЛЕНИЯ О КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ДИДАКТИКЕ

Refleksje o dydaktyce kryminalistycznej

Reflections on forensic didactics

Сразу отметим, что в отдельной публикации невозможно в полной мере раскрыть все аспекты криминалистической дидактики, отражающих ее возникновение, развитие и современное состояние по причине того, что проблема объемная и сложная. Можно отразить только отдельные значимые события, характеризующие этот криминалистический институт и на основе анализа современного состояния криминалистического образования наметить отдельные важные направления совершенствования сформировавшихся дидактических положений и обоснования положений перспективных.

Итак, дидактика представляет собой раздел педагогики и теории образования, который изучает проблемы обучения, раскрывает закономерности усвоения знаний, умений и навыков, и формирования убеждений, определяет объем и структуру содержания образования. Основной вопрос дидактики связывают с вопросами содержания обучения и воспитания, мышления учащегося в процессе изучения определенного предмета.

Дидактикой можно считать науку об обучении, исследующую законы, закономерности, принципы и средства обучения, а ее объектом – обучение. Предмет дидактики представляет собой связь преподавания и учения, их взаимодействие; задачи связаны с описанием и объяснением процесса обучения и условий его реализации; разработкой более современных процессов обучения; организацией учебного процесса; новыми обучающими системами; новыми технологиями обучения.

В системе дидактики существуют частные дидактики – методики обучения отдельным учебным предметам (методика преподавания), отдельных категорий обучаемых, в разных типах учебных заведений и формах образования, каждая методика имеет самостоятельный объект.

Криминалистика, являясь частной дидактикой, имеет свою систему дидактики с обособленной структурой и содержанием, и она формируется в России уже на протяжении более ста лет.

Истоки формирования криминалистической дидактики лежат в трудах российских процессуалистов, которые и до, и после принятия в 1864 году Устава уголовного судопроизводства занимались научно-практическим разрешением проблем, связанных с традиционными и новыми условиями отправления правосудия.

В этой связи можно выделить сочинения Н. Орлова¹. В своих трудах он обращал внимание на необходимость внимательного отношения к расследованию преступлений с тем, чтобы «ничего не было выпущено из виду», давал рекомендации относительно тактики допроса свидетелей, очных ставок и предъявления лиц для опознания.

Российский процессуалист Я. Баршев² внес существенный вклад в развитие криминалистической составляющей следственных действий, в частности обыска, допроса и осмотра. В этой связи им были разработаны правила обыска и очной ставки, обоснован дедуктивный прием проведения допроса обвиняемого, отдельные вопросы тактики осмотра места происшествия.

Подобные проблемы в своих исследованиях рассматривал и Е. Колоколов³.

Анализируя содержание этих и других исследований можно прийти к выводу о том, что дореформенное российское уголовное судопроизводство отводило косвенным доказательствам весьма незначительную роль. Это характерно для уголовного процесса инквизиционного характера, где «царицей доказательств» считалось только признание вины. Однако данное несовершенство уголовного судопроизводства, в основе которого лежала теория формальных доказательств, становилось все более очевидным. В немалой степени этому способствовала практика использования в судебных разбирательствах вещественных доказательств, которые требовали не только процессуального, а и криминалистического

¹ Орлов Н. Опыт краткого руководства для производства следствия. М., 1833. С. 46 – 47.

² Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству. СПб., 1841. С. 51.

³ Колоколов Е. Правила и формы о производстве следствий, составленные по своду законов». М., 1950.

объяснения. На это обстоятельство указывали и прогрессивные правоведы того времени⁴.

Сам собой напрашивался вывод о необходимости реформы теории доказательств, замене теории формальных доказательств на теорию их свободной оценки на основе как процессуального, так и криминалистического аспектов, что собственно и произошло в 1864 году с введением Устава уголовного судопроизводства.

Теория свободной оценки доказательств явилась, собственно, катализатором для новых исследований, связанных с процедурами собирания и исследования доказательств. В последствии эти работы справедливо были отнесены к криминалистическим исследованиям и стали основой криминалистической дидактики⁵.

Нельзя обойти вниманием и важное для криминалистики западноевропейское дидактическое наследие. Здесь следует отметить опубликованное в 1908 году в Санкт-Петербурге «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» Г. Гросса, изданные в 1911 – 1912 годах работы Р.А. Рейса «Словесный портрет» и «Научная техника расследования преступлений», А. Вейнгардта «Уголовная тактика». В этот же период времени в России издаются периодические правовые издания⁶, где публикуются статьи по различной криминалистической проблематике.

Нет необходимости детально и тщательно рассматривать все дидактические криминалистические источники, которые формировались в России в конце XIX начале XX века, так как мы не проводим их исторический анализ. Очевидным является факт того, что в этот период были созданы соответствующие объективные предпосылки, которые способствовали обоснованию необходимости введения криминалистики в качестве учебной дисциплины в системе юридического образования. Конгресс Международного союза криминалистов, проходивший в 1897 году в г. Линце дал соответствующие рекомендации о возможности

⁴ Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством. СПб., 1861. С. 97.

⁵ См.: Буринский Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. СПб., 1903; Квачевский А.А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г. Ч. II. СПб., 1867; Владимирова Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. СПб., 1910; Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений. I. Дактилоскопия. СПб., 1909; Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. Ч. II. Вып. 1. СПб., 1901 и др.

⁶ См.: «Вестник полиции», «Журнал министерства юстиции», «Право», «Журнал гражданского и уголовного права», «Юридическая летопись», «Юридическая газета», «Судебная газета».

введения преподавания спецкурса криминалистики при обучении будущих юристов. Однако западноевропейские, да и российские университеты не решались на ее реализацию по причине сугубо прикладного характера криминалистики. Все ограничилось циклами лекций на полицейских курсах и вузовских курсах в отдельных европейских университетах.

Вместе с тем, в отличие от узкого прикладного европейского подхода к значению криминалистики в университетском юридическом образовании, который сохранился и до настоящего времени, в России возобладал теоретико-практический подход, где выгоды от обучения будущих юристов криминалистическим навыкам и умениям работы с объектами-носителями важной правовой информации были признаны необходимыми и общественно-полезными.

В октябре 1911 года в Александровской военно-юридической академии, впервые в российских высших учебных заведениях, была создана кафедра уголовной техники, где полноценно стали преподавать криминалистику. Важная роль в этом принадлежит руководителю Главного военно-судебного управления А.С. Макаренко и С.Н. Трегубову, которые подготовили первые в России учебники по криминалистике заложив, тем самым, фактические основы криминалистической дидактики⁷.

В советский период развития российской государственности, начиная с 1920 года, криминалистика преподается в Харьковском институте народного хозяйства (впоследствии Харьковский юридический институт), а со середины 20-х годов ее преподавание включается в учебные программы подготовки юристов правовых вузов. С 1925 года криминалистика включена в учебный план юридического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова. Ее дидактика была обеспечена трудами таких известных криминалистов как И.Н. Якимов, С.М. Потапов, П.П. Семеновский, С.В. Познышев, Е.У. Зицер. Трудно перечислить всех криминалистов, которые внесли существенный вклад в этот процесс, да это и не является основной целью нашей публикации, так как мы намерены уделить больше внимания анализу современного состояния криминалистической дидактики, прогнозу ее будущего.

⁷ См.: Трегубов С.Н. Научная техника расследования преступлений. СПб., 1912; Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. Пг., 1915.

Однако здесь трудно обойти вниманием дискуссию по проблемам криминалистической тактики, инициированную Прокуратурой СССР в 1955 году, именно потому, что ее результатом явилась существенная активация научно-практической и учебно-методической деятельности ведущих отечественных криминалистов, которая выразилась в появлении значительного числа полезных исследований касающихся как тактики различных следственных и процессуальных действий, так методик расследования отдельных видов и групп преступлений. Они были обращены к правоприменителю с одной лишь только целью, научить его криминалистическому мышлению в процессе правоприменительной деятельности различных видов. Справедливости ради отметим, что подобное понятие в криминалистических исследованиях того периода времени не упоминалось и не обосновывалась. Тому были различные причины, например, связанные с тем, что еще не стоял вопрос обоснования положений общей теории криминалистики, одной из задач которой является толкование категориальных понятий, каким отчасти является криминалистическое мышление. Вместе с тем, содержание научно-практических и учебно-методических криминалистических исследований в значительной части связанных с рекомендациями тактики производства отдельных следственных действий обосновывали отдельные положения, которые в настоящее время принято называть элементами криминалистического мышления.

Существенное значение для криминалистической дидактики имеют тенденции развития знания, его интеграция и дифференциация, формирование общетеоретических положений. Вторая половина XX столетия как раз и была ознаменована окончанием дискуссии о предмете криминалистики и обосновании основных положений ее общей теории, которая определившись в качестве самостоятельного элемента системы науки стала представлять собой ее постоянно пополняющиеся и развивающиеся фундаментальные положения.

На этой основе закономерно возникла необходимость, которая объективно требовала от криминалистов научно-практических объяснений основных положений криминалистической дидактики и методики преподавания криминалистики в вузах, так как несмотря на примерную программу преподавания криминалистики, рекомендованную профильным союзным министерством, соответствующие единообразно детализированные рекомендации подготовки отдельных категорий обучаемых, в разных типах учебных заведений и формах образования, отсутствовали. В этой связи полезной следует считать работу В.Г.

Коломацкого⁸, который дал необходимые научно-практические обоснования этой проблеме.

Связав свое исследование с обучением в высших учебных заведениях по специальности «Юриспруденция», он отметил, что оно представляет собой целенаправленный социально-политический процесс подготовки кадров высшей квалификации, содержание которого составляют передача и усвоение теоретических знаний, нравственно-этическое воспитание, выработка умений и навыков профессиональной деятельности и самостоятельного обучения.

Главной задачей криминалистического обучения, по его мнению, являлось не только снабжение обучаемого стандартным набором криминалистических знаний, навыков и умений, но и формирование у него, в первую очередь, основ криминалистического мышления (этот криминалист, вероятно, первым ввел в оборот данное понятие и определил его – *И.К.*), способности к осознанной реализации криминалистических знаний для решения практических задач, дальнейшего повышения квалификации посредством самостоятельного обучения и послевузовского образования.

Цель криминалистического образования он связывал с выработкой у обучаемого устойчивой системы криминалистических знаний, навыков и умения использовать эти научно-практические рекомендации, приемы, методы и средства криминалистики в практической правоприменительной деятельности, в соответствии с криминалистическим мышлением.

Если интерпретировать по В.Г. Коломацкому понятие «криминалистическое мышление» к уголовному судопроизводству это означает умение на основе комплексного и, в первую очередь, криминалистического анализа информации о расследуемом событии выбрать оптимальный вариант алгоритма методики расследования.

Важным элементом криминалистической дидактики он считал необходимость привить обучаемым умение самостоятельно пополнять и совершенствовать свои криминалистические знания, навыки и умения, освоить основы методики самостоятельного обучения.

Все сказанное в тот период времени В.Г. Коломацким и другими криминалистами относительно криминалистического образования мы считаем правильным. Действительно в советской высшей школе обучение криминалистике осуществлялось на достаточно высоком уровне и соответствовало запросам общества, связанным с подготовкой

⁸ Коломацкий В.Г. Курс криминалистики (дидактика и методика). Автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 1992.

специалиста, способного реализовывать свои криминалистические знания, навыки и умения в процессе профессиональной юридической деятельности, в том числе и в первую очередь эффективной борьбе с преступностью.

Современные же реалии таковы, что за четверть века самостоятельной российской государственности мы имеем третий Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования (ФГОС ВПО), уже не по специальности, а по направлению (бакалавриат) подготовки «Юриспруденция», где криминалистика хотя и представлена в базовой (общепрофессиональной) части, количество часов на ее изучение никак не отражает значимость предмета для подготовки криминалистически грамотного правоприменителя. Кроме того, не утихают споры относительно необходимости «присутствия» криминалистики в базовой части ФГОС ВПО по причине, якобы, ее исключительной уголовно-правовой направленности.

Мы придерживаемся иного мнения и полагаем, что корректировка криминалистической дидактики могла бы убедить «противников» криминалистики в несомненной пользе этого предмета для юридического образования и подготовки юристов, которые намерены употребить свои знания, навыки и умения, полученные в процессе обучения, не только для эффективной деятельности в государственных правоохранительных органах, но и других областях общественной деятельности, где может быть эффективно реализовано соответствующее образование.

Криминалистика наука прикладная и, конечно же, в большей степени она соотносится с уголовным судопроизводством. Однако в современных жизненных реалиях мало кто из юристов тем или иным образом не связывает свою профессиональную деятельность работой с документами, взаимодействием с органами государственной власти, правоохранительными и судебными органами. И на этом основании криминалистические знания и криминалистическое мышление для них, в зависимости от того насколько они ими грамотно владеют, важные факторы успеха или не успеха, в достижении искомого и желаемого результата. Эти знания должны опираться на практическую основу, представлять собой рекомендации, основанные на данных анализа обобщенных практических ситуаций, тогда посредством криминалистического мышления они могут быть эффективно реализованы субъектом в практике принятия правильных решений в

конкретных обстоятельствах повседневной профессиональной юридической деятельности.

К сожалению современная криминалистика грешит теоретизированием. Эта тенденция сложилась в последние десятилетия и, отчасти, мешает ее правильному развитию по причине того, что выполнение научных исследований, которые не находят надлежащего эмпирического подтверждения, не находят и эффективного применения на практике. Страдает от этого и современная криминалистическая дидактика, так как «фундаментальные» и «научообразные» криминалистические знания не порождают у обучаемых необходимые навыки и умения, а также, что самое важное, способности к криминалистическому мышлению в различных областях юридической практики.

Однако вернемся к тем изменениям во многоуровневом высшем профессиональном образовании, которые, по нашему мнению, в настоящее время неэффективно влияют на обучение криминалистике. С большой натяжкой, на наш взгляд, это обучение в высшей школе можно назвать криминалистическим образованием. Фактически оно заменено криминалистической подготовкой. В подавляющем большинстве случаев эта подготовка связана с переписыванием текстов учебников, ориентированных на криминалистические данные, отражающие предварительное расследование преступлений, большинство из которых «застряло» в прошлом веке, и освоением отдельных простых технических криминалистических действий на основе этих же учебников.

Подготовка бакалавров направления «Юриспруденция» на основе учебников, рекомендованных для вузовского образования, осуществляется в соответствии с натуралистической парадигмой криминалистики⁹, в рамках которой подавляющее большинство этих учебников написано¹⁰. Это означает, что сложившаяся структура российской криминалистики «заточена» практически на удовлетворение интересов раскрытия и расследования преступлений и на этом основании один из главных блоков в обучении связан с материальными объектами,

⁹ Под натуралистической парадигмой криминалистики мы подразумеваем совокупность фундаментальных научных установок, представлений и терминов, а также связанных с ними методов, подходов, технических навыков и средств, принятых в научном сообществе в рамках устоявшейся научной традиции обусловленной пониманием криминалистики как системы знаний, предназначенных исключительно для целей расследования преступлений.

¹⁰ Мы не анализируем криминалистические магистерские программы обучения по причине того, что это направление высшего профессионального образования находится в начале пути и требует самостоятельного анализа и осмысления.

«состояние которых преобразовано действиями преступников или процессами, вызванными такими действиями»¹¹. В этом аспекте отечественная криминалистика и ее дидактика достигла определенных существенных результатов, однако крен в уголовное право и процесс серьезно «отодвинул» ее от возможностей многовекторного развития и использования криминалистического знания и соответствующего мышления правоприменителем в других отраслях права и юридической деятельности.

Исходная криминалистическая парадигма, определенная еще Г. Гроссом относительно главной задачи криминалистики – развивать способность «... по-настоящему судить о прошедшем, зная прошедшее – судить о настоящем» до конца, по сути, так и не реализована. Криминалистика до конца еще не стала источником знаний для формирования у обучающихся основ системного мышления и деятельностного подхода в реализации целей их будущей профессиональной юридической деятельности.

Возникает вопрос, что для этого следует сделать? Вопрос не простой и его решение следует начинать с общих проблем с тем, чтобы на их основе можно было бы решить частные задачи. Понимая, что в рамках отдельной публикации его решить нельзя мы попытаемся только тезисно высказать собственную позицию на этот предмет.

На наш взгляд, одной из главных задач современной криминалистики следует считать необходимость обучения студентов криминалистическому мышлению, к этому должна быть обращена и криминалистическая дидактика.

Однако, что собой представляет криминалистическое мышление, как оно реализуется в профессиональной юридической деятельности и почему этот вид мышления может стать универсальным для юристов?

Вернемся к тому, что существующая методологическая парадигма криминалистики является натуралистической и тесно связанной с уголовным правом и процессом. Этот факт уже давно «препятствовал» и препятствует до ныне исследованиям в криминалистике и обучению криминалистике в вузах, которые своим предметом могли бы охватывать не только систему «уголовное право и уголовный процесс –

¹¹ Мы с большим уважением относимся к Марату Константиновичу Каминскому и его идеям, связанным с назначением криминалистики в современном юридическом образовании (Каминский М.К. Что есть, что должно быть и чего быть не должно в криминалистике XXI века. Криминалистика XXI века: материалы международной научно-практической конференции. 25 – 26 октября 2010 года. Харьков, Право, 2010. С. 14.).

криминалистика», но и другие системы, где криминалистика могла бы стать полноценным элементом в системном мыследеятельностном аспекте. Мы имеем в виду полноценные исследования возможностей использования данных криминалистики и криминалистического мышления, например, в цивилистических видах юридической деятельности.

Однако для того, чтобы была возможна подобная реализация необходимо сделать несколько уточнений относительно структуры криминалистического мышления.

В этой связи отметим важность введения Р.С. Белкиным в криминалистический оборот диалектической категории «отражение» в качестве исходной методологической предпосылки, что позволило реализовать основной принцип диалектики – восхождения абстрактного к конкретному, столь важный для расследования преступлений. Однако мало иметь дело с непосредственно созерцаемым объектом отражения, важно чтобы он стал предметом через субъектную чувственно-практическую деятельность. Поэтому невозможно с начала определить содержание объекта, а за этим аспекты его предмета, то есть пока человеческое мышление не определит предмет в окружающем нас мире, нельзя полноценно говорить и об объекте. Здесь отметим ведущую роль деятельностного познающего субъекта. В этой связи идея отражения, безусловно важная сама по себе, без сочетания с человеческой деятельностью и его мышлением, до конца, вероятно, не может раскрыть содержание и сущность криминалистики, для которой, получается, отражения представляют собой результат чувственного восприятия объекта и воздействия на него.

Рассматривая деятельность как отдельную субстанцию и имея в виду ее ортогональное (прямое) соотношение с мышлением можно, избегая сложной аргументации, так как всем криминалистам она должна быть известна, обосновать и предложить определение понятия «криминалистическое мышление». В основе этого процесса полезными будут определения подобного понятия, которые уже были даны ранее.

Так, В.Г. Коломацкий полагает, что это «умения на основе комплексного, в первую очередь криминалистического анализа информации о расследуемом событии оценить следственную ситуацию, определить механизм совершения преступления, систему следов и иных источников доказательственной информации, отражающих его, проанализировать и оценить добытую информацию, выдвинуть версии и принять обоснованное ситуацией тактическое решение о выборе

оптимального варианта алгоритма методики расследования»¹². Очевидно, что данное понятие полностью ориентировано на процесс уголовного судопроизводства.

Толковал это понятие и профессор Н.П. Яблоков отмечая, что успех раскрытия и расследования преступлений во многом зависит не только умело ли и профессионально использует следователь при расследовании технико-криминалистический и технико-методический арсенал криминалистики и различных специальных знаний; хорошо ли он владеет знаниями из области не только других уголовно-правовых наук, но и наук цивилистики и государственно-правового циклов; насколько хорошо он может проникать в специфику той человеческой деятельности, в рамках которой совершается преступление и эффективно использовать эту информацию; но и от того насколько хорошо следователь владеет навыками специфического поисково-познавательного мышления, которое обеспечивает тщательно продуманное, осознанное и эффективное использование всех указанных выше средств, приемов и знаний в прогрессе криминалистической деятельности по расследованию преступлений¹³. Здесь также превалирует аспект криминалистического мышления, связанный с раскрытием и расследованием преступления.

Известны и другие определения этого понятия, которые отражают его уголовно-правовые и уголовно-процессуальные аспекты. Между тем, мы считаем криминалистическое мышление междисциплинарным юридическим понятием¹⁴, а не только понятием криминалистики. Оно относится также к реализации назначения положений отраслевых правовых дисциплин. Основанием подобной гипотезы является наше представление о прикладном значении механизма реализации криминалистического мышления в юридической практике связанного с системным мышлением и деятельностной методологией субъекта в

¹² Коломацкий В.Г. Указ. работа.

¹³ Яблоков Н.П. Ситуационный подход как один из методов научного познания в криминалистическом мышлении субъектов криминалистической деятельности / Ситуационный подход в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности», посвященной 10-летию научной школы криминалистической ситуалогии / под ред. Т.С. Волчецкой; БФУ имени И. Канта. – Калининград: Изд-во БФУ имени И. Канта. 2012. С. 20.

¹⁴ Мы рассматриваем криминалистическое мышление в качестве универсального способа познания правовых объектов по причине того, что кроме криминалистики ни одна из дисциплин направления «Юриспруденция» (бакалавриат) подобные способы не рассматривает и им не обучает.

познании объектов, обусловленных его видовой профессиональной деятельностью.

Понятие профессиональной деятельности юристов тесно связано с теоретическим понятием «деятельность», которое представляет собой процесс активного взаимодействия субъекта с объектом, во время которого субъект удовлетворяет какие-либо свои потребности. Есть некоторые уточнения этого понятия, основанные на деятельности субъекта как органа власти, где его деятельность связывает обязанности и функции с принятыми законами и другими нормативно-правовыми актами. Важно отметить, что не субъект реализует ту или иную деятельность, а деятельность в связи с объектом определенным образом формирует активность и поведение субъекта. Иными словами, овладевая возможностями осуществлять тот или иной вид деятельности субъект «набирает» профессионализма. Сказанное непосредственно связано и с определенными видами юридической деятельности.

Здесь отметим важный момент для понятия криминалистического мышления, его связи с понятиями деятельности и субъекта в этой деятельности.

Любой вид деятельности реализуется субъектом посредством определенных целенаправленных действий. Его взаимодействие с объектом формирует процесс отражения, однако этот процесс носит полноценный характер для познающего субъекта, когда он в состоянии осмыслить и понять сущность отраженного. Для субъекта это операция системного мышления и соответствующая его результату деятельности, которая заменяет отраженный объект определенными знаковыми системами. В криминалистике для этого разработана система правил и алгоритмов решения такой задачи, основанная на возможности использования необходимых терминов, понятий, их сочетаний и методик отражательных действий (описания, фиксации, исследования и пр.). Трансформация отраженного через знаковую систему позволяет субъекту познания воспринимать не натуральный объект, а его образ, то, что формирует сознание в соответствии с формой существования материального в идеальном.

В криминалистике этот образ соответствует понятию след, то есть – это результат системного мышления и соответствующей ему деятельности. В других правовых дисциплинах этот образ может быть заменен другими понятиями. Важно только, чтобы соответствующий субъект познавая объект мог выполнять системные и мыследеятельностные операции, не задумываясь над их познавательной

природой, что в состоянии обеспечить знания высокого уровня обученности, чтобы они играли роль методологического ориентира и организатора планируемого и выполняемого действия.

Возможность решения юристами задач, соответствующих особенностям их профессиональной деятельности определяется системой «знание – обученность – умения и навыки». Однако субъект не располагает бесконечными знаниями и у него всегда существует проблема выбора из того арсенала знаний знания необходимого для выполнения конкретных действий в определенных обстоятельствах. В этой связи важное значение имеет рефлексивное управление этим процессом, который обеспечивает субъекту свободу выбора и действий. Этому учит криминалистика и, в немалой степени, способствует криминалистическое мышление, интерпретированное к определенному объекту вида профессиональной юридической деятельности.

На наш взгляд сущность криминалистического мышления, важная для развития криминалистической дидактики, может быть определена в качестве познавательной деятельности субъекта, на основе использования опосредованного и обобщенного способа отражения действительности, связанного с моделированием закономерностей окружающего мира на аксиоматических положениях, базой которого является юридическое образование и непрерывное пополнение запаса соответствующих ему понятий и представлений, в том числе введение в оборот новых суждений (осуществление умозаключений) для осуществления указанным субъектом профессиональной деятельности.

Мы полагаем криминалистическое мышление одним из главных принципов криминалистической дидактики и, может быть, юридической подготовки бакалавров. Его методологическое развитие в системе образовательной услуги может способствовать подготовке в российских вузах профессионально квалифицированных специалистов (в широком смысле этого слова) способных успешно решать различные правовые задачи. На наш взгляд обучение криминалистическому мышлению бакалавров не связанных уголовно-правовой специализацией подготовки может обеспечить им необходимые знания, навыки и умения в реализации практической профессиональной деятельности.

Рассмотрению вопросов криминалистического мышления мы уделили достаточно внимание и хотели бы обратиться к обсуждению еще нескольких вопросов затронутой проблемы – криминалистической дидактики.

Так, в частности, это касается негативной тенденции постоянного сокращения количества часов на преподавание криминалистики в вузовских учебных планах, что крайне негативно сказывается на качестве юридической подготовки. Особенно это касается не специализированных юридических вузов и факультетов.

Одной из причин этой тенденции является проблема материально-технического обеспечения практических и семинарских занятий по криминалистике, которые уже давно преподаются на вербальной основе, без использования современных технико-криминалистических и компьютерных средств. Не получение студентами соответствующих криминалистических навыков и умений в последствии негативно отражается на их обученности и профессиональной деятельности.

Непопулярность уголовно-правового направления подготовки бакалавров в неспециализированных юридических вузах и факультетах в последние годы объективно вызвали к жизни также негативную тенденцию замедления ротации профессорско-преподавательских кадров, обучающихся криминалистике в высшей школе. Этот факт отрицательно отражается на перспективах развития криминалистической дидактики, по причине того, что в современных условиях интенсивного развития цифровых технологий и их использования в преступной деятельности, необходимы постоянно пополняемые знания преподавателя для обучения студентов способам и средствам криминалистического противодействия подобным преступлениям, что могут только молодые преподаватели, способные успевать за обновлениями цифровых технологий. Разумеется, нельзя отрицать важность обучения фундаментальным основам криминалистики ее методологии, но это уже некая часть обучения криминалистики, ее теория, а криминалистика, все мы помним, наука прикладная, синтетическая по своей природе. На этом основании обучая бакалавров криминалистическому мышлению в теории, следует подкреплять эту теорию современной правоприменительной практикой, на основе эмпирических данных правоохранительной деятельности.

Мы уже неоднократно обращали внимание научно-педагогической общественности на острую необходимость подготовки в рамках криминалистики курса (раздела) и обучения на его основе студентов базовым принципам «цифровой криминалистики», по причине того, что в практике своей профессиональной деятельности они все реже будут сталкиваться с так называемыми традиционными криминалистическими объектами и все чаще с цифровыми объектами, которые «будут от них

требовать» своего распознавания посредством криминалистического мышления.

Резюмируя наши размышления относительно перспектив криминалистической дидактики напрашивается вывод о назревшей необходимости изменения (корректировки) натуралистической парадигмы криминалистики. Это сложная проблема, но ее рано или поздно придется решать, либо за нас это сделают другие люди, которым криминалистика *не кажется важной* для российского юридического образования.

Streszczenie

W artykule jest prezentowany autorski pogląd na historię formowania się dydaktyki kryminalistycznej, jej niektóre etapy, a także przedstawia się współczesny jej stan. Są podkreślone niektóre szczegółowe cechy dydaktyki kryminalistycznej na uczelniach rosyjskich i perspektywa ich doskonalenia.

Słowa kluczowe: kryminalistyka, dydaktyka kryminalistyczna

Резюме

В статье представлено авторское видение отдельных этапов истории становления криминалистической дидактики, анализируется ее современное состояние, обосновываются отдельные важные моменты развития криминалистической дидактики в российских вузах, некоторые перспективы этого развития.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическая дидактика.

Summary

The article presents the author's vision of individual stages of the history of formation of forensic didactics, analyzed its current state, settle some important aspects of the modern development of forensic didactics in Russian universities, some perspectives of this development.

Keywords: criminalistics, forensic didactics.

Библиография

- Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству. СПб., 1841.
- Буринский Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. СПб., 1903.

- Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. СПб., 1910.
- Каминский М.К. Что есть, что должно быть и чего быть не должно в криминалистике XXI века. Криминалистика XXI века: материалы международной научно-практической конференции. 25 – 26 октября 2010 года. Харьков, Право, 2010.
- Квачевский А.А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г. Ч. II. СПб., 1867.
- Колоколов Е. Правила и формы о производстве следствий, составленные по своду законов». М., 1950.
- Коломацкий В.Г. Курс криминалистики (дидактика и методика). Автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 1992.
- Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений. I. Дактилоскопия. СПб., 1909.
- Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. Ч. II. Вып. 1. СПб., 1901.
- Орлов Н. Опыт краткого руководства для производства следствия. М., 1833.
- Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством. СПб., 1861.
- Трегубов С.Н. Научная техника расследования преступлений. СПб., 1912.
- Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. Пг., 1915.
- Яблоков Н.П. Ситуационный подход как один из методов научного познания в криминалистическом мышлении субъектов криминалистической деятельности / Ситуационный подход в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности», посвященной 10-летию научной школы криминалистической ситуалогии / под ред. Т.С. Волчецкой; БФУ имени И. Канта. – Калининград: Изд-во БФУ имени И. Канта. 2012.

Katarzyna Łaskawska-Matyja

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katedra Kryminalistyki

WPLYW ZABIEGÓW MEDYCyny ESTETYCZNEJ NA NIEZMIENNOŚĆ LINII CZERWIENI WARGOWEJ

The influence of aesthetic medicine treatment on lip prints

Linie czerwieni wargowej, podobnie jak linie daktyloskopijne, mogą być używane do identyfikacji osobniczej człowieka dzięki występowaniu trzech przymiotów – niezmienności, niezniszczalności i niepowtarzalności. W daktyloskopii cechy te nazywane są „zasadą 3N”¹. Tylko kiedy występują one łącznie, można mówić o możliwości identyfikacji osobniczej.

Niepowtarzalność linii czerwieni wargowej wyraża się w tym, że każda osoba ma własny, niepowtarzalny układ bruzd występujący na czerwieni wargowej. Niepowtarzalność linii cheiloskopijnych została potwierdzona szeregiem badań, prowadzonych na szeroka skalę, m.in. w Japonii².

Niezniszczalność linii czerwieni wargowej związana jest z fizjologią warg. Warstwa rozrodcza nabłonka, z którego zbudowane są wargi, złożona jest z keratynocytów. Ich zadaniem jest ciągła produkcja komórek macierzystych, które w razie naruszenia nabłonka go odbudowują. Dzięki tej zależności wargi, które są narażone na uszkodzenia różnego rodzaju, nieustannie odzyskują swój pierwotny kształt i zachowują niezmiennność linii czerwieni wargowej³.

Cechą zasługującą na największą uwagę ze względu na tematykę niniejszego opracowania jest niezmiennność linii czerwieni wargowej. Problem niezmienności był szeroko badany m.in. w Polsce, Japonii i na Węgrzech. Badania te potwierdziły tezę o niezmienności rysunku czerwieni wargowej. Na ich pod-

¹ J. Kowalik, *Daktyloskopia i pokrewne metody identyfikacji człowieka*, cz. 1, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2001, s. 8–11.

² Y. Tsuchihashi, *Studies on personal identification by means of lip prints*, „Forensic Science” 1974, t. 3, nr 3, za: J. Kasprzak, *Cheiloskopia kryminalistyczna*, Wydawnictwo Biura Techniki Kryminalistycznej Komendy Głównej Policji, Warszawa 1991, s. 10–11.

³ M. Drąg-Zalesińska, B.J. Osiecka, *Skóra*, w: M. Zabel (red.), *Histologia. Podręcznik dla studentów medycyny i stomatologii*, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław 2000, s. 145–146.

stawie wyróżniono jednak pewne czynniki wpływające w mniejszym lub większym stopniu na stałość linii czerwieni wargowej. Są to:

- wiek człowieka,
- zmiany patologiczne,
- znamiona zawodowe,
- przyzwyczajenia⁴.

Niestety niezbadanym obszarem pozostał wpływ zabiegów medycyny estetycznej wykonywanych w okolicy ust na niezmiennosć układu linii czerwieni wargowej. Opracowanie niniejsze ma stanowić przyczynek do głębszych badań poświęconych temu zagadnieniu.

Zabiegiem najczęściej wykonywanym w okolicy ust jest niewątpliwie korekta ich kształtu przy użyciu kwasu hialuronowego. Zabieg ten polega na wstrzyknięciu preparatu w czerwień wargową, tak aby widocznie zmienił kształt warg, jednak był niewyczuwalny palpacyjnie. Do korekty kształtu ust używa się specyfików na bazie średnio usieciowanego kwasu hialuronowego, w ilości od 1 do 2 ml⁵.

Głównym celem niniejszego opracowania jest udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy powiększanie ust kwasem hialuronowym wywiera wpływ na rysunek czerwieni wargowej?
- Jakie różnice występują w śladzie czerwieni wargowej kobiet przed iniekcją wypełniacza i po niej?

Aby uzyskać odpowiedzi na powyższe pytania, przeprowadzono badania empiryczne. Grupę badawczą stanowiło 28 kobiet w wieku od 22 do 63, które poddały się zabiegowi korekty kształtu ust przy użyciu preparatów na bazie kwasu hialuronowego. Preparatami wykorzystywanymi do iniekcji były:

- *Emervel Lips* – zawierający usieciowany za pomocą czynnika BDDE kwas hialuronowy pochodzenia bakteryjnego (20 mg/ml), chlorowodorek lidokainy (środek znieczulający, 3 mg/ml) oraz buforowany roztwór fizjologiczny o pH 7⁶;
- *Princess Filler* – na bazie wiązanego krzyżowo kwasu hialuronowego, pochodzenia niezwierzęcego, sieciowanego za pomocą BDDE (23 mg/ml)⁷;

⁴ J. Kasprzak, *Linie czerwieni wargowej – cechy biologiczne i ich znaczenie w badaniach identyfikacyjnych człowieka*, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 16, s. 87.

⁵ M. Wasiluk, *Medycyna estetyczna bez tajemnic*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2016, s. 113.

⁶ <http://cosmetix.eu/kategorie/69-emervel-lips-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].

⁷ <http://dermatic.com.pl/princess-filler-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].

- *Restylane Lip Volume* – żel zawierający stabilizowany kwas hialuronowy, pochodzenia niezwierzęcego (20 mg/ml), chlorowoderek lidokainy (3 mg/ml) i sól fizjologiczną buforowaną fosforanami *q.s.*⁸;
- *Juvederm ULTRA 3* – składający się z usieciowionego kwasu hialuronowego, pochodzenia bakteryjnego (24 mg/ml), chlorowodoru lidokainy (3 mg/ml) oraz roztworu fosforanu pH 7,2 *q.s.p.*⁹

Jak widać, wszystkie preparaty składają się przede wszystkim z kwasu hialuronowego w ilości oscylującej wokół 20 mg/ml, a także substancji pomocniczych (sole fizjologiczne) oraz środków znieczulających (chlorowoderek lidokainy). Na podstawie analizy składów poszczególnych substancji, a także wywiadu z lekarzem przeprowadzającym zabiegi korekty kształtu ust, należy uznać, że efekty iniekcji są identyczne w każdym przypadku i nie ma potrzeby różnicowania ich w kontekście niniejszego opracowania.

Każdorazowo zabieg modelowania ust przeprowadzany był przez lekarza medycyny estetycznej, posiadającego odpowiednie uprawnienia i certyfikaty. Każda probantka wyraziła zgodę na pobranie odbitki rysunku czerwieni wargowej. Próbkę pobierano przed zabiegiem oraz tuż po nim, zanim jeszcze wystąpił duży obrzęk, uniemożliwiający odczytanie rysunku. Mając na względzie uwagi J. Kasprzaka oraz możliwość zniekształceń, każdy ślad pobierano trzy razy. W sumie pobrano 168 odbitek rysunku czerwieni wargowej.

Materiał badawczy został pobrany w oparciu o metodę opracowaną i opisaną przez J. Kasprzaka, jednak z pewnymi zmianami¹⁰. Wspomniane wyżej opracowanie dotyczy sposobu pobierania materiału porównawczego do badań identyfikacyjnych, nie zaś materiału służącego do badań. Założenia obu aspektów są jednak takie same, co pozwala na zastosowanie metody wypracowanej na potrzeby identyfikacji do uzyskania materiału badawczego z satysfakcjonującymi efektami.

Ze względu na brak dostępu do wszystkich urządzeń potrzebnych do zastosowania metody podstawowej J. Kasprzaka dokonano pewnych modyfikacji, które nie wpłynęły w żadnej mierze na jakość i czytelność odbitek czerwieni wargowej. Zamiast wałka daktyloskopijnego użyto odpowiednio wyprofilowanej rączki od hebla stolarskiego, który został wyłożony kartonem. Takie rozwiązanie pozwoliło na zachowanie cech wałka daktyloskopijnego, które odpowiadają za jakość pobranego materiału. Urządzenie do zebrania materiału badawczego zostało odpowiednio wyprofilowane, tak jak sugeruje to J. Ka-

⁸ <http://www.4estetica.pl/restylane-lip-volume-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].

⁹ <http://www.bio-med.pl/juvederm3.html> [dostęp: 14.05.2018].

¹⁰ Zob. J. Kasprzak, *Pobieranie materiału porównawczego do badań identyfikacyjnych śladów czerwieni wargowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1988, nr 179, s. 32–39.

sprzak. Na nim umieszczono pasek papieru o wymiarach 210 mm na 74, 25 mm. Próbkę od pacjentek, z uwagi na ich komfort, zebrał lekarz wykonujący zabieg. Został on odpowiednio poinstruowany.

Ryc. 1. Urządzenie służące do pobierania materiału porównawczego

Źródło: badania własne.

Samo uzyskanie próbki odpowiada całkowicie rozwiązaniu zaproponowanemu przez J. Kasprzaka – usta probanta należy zwilżyć przy użyciu kremu NIVEA, następnie odczekać od dwóch do trzech minut. Po upływie tego czasu, po wchłonięciu kremu, do warg pacjenta przyciskany jest delikatnie pasek papieru, umieszczony na urządzeniu, na którym zostaje odwzorowany kształt linii czerwieni wargowej. Każda próbka pobierana była trzy razy, za każdym razem przy użyciu czystego paska papieru. Zdjęte w opisany sposób odciski linii czerwieni wargowej zostały zabezpieczone folią.

Kolejną czynnością było ujawnienie śladu zabezpieczonego na pasku papieru. W tym celu zamiast czarnego proszku ferromagnetycznego użyto tonera do drukarki laserowej, mającego takie same właściwości. Zachowuje się on identycznie jak proszek daktyloskopijny i przylega wyłącznie do miejsc załuszczonych. Był on rozprowadzany za pomocą pędzla z włosia bobra kanadyjskiego, dzięki czemu zabezpieczone ślady nie uległy deformacji. Ujawniony w ten sposób ślad utrwalany był za pomocą rozpylonego nad nim lakieru bezbarwnego.

Ryc. 2. Pobranie materiału do badań.

Źródło: badania własne.

Opisany powyżej sposób uzyskania materiału do badań odbiega nieco od metody zaproponowanej przez J. Kasprzaka. Jednak uzyskane w ten sposób odbitki są czytelne, cechy indywidualne są wyraźnie widoczne i materiał nadaje się do badań porównawczych.

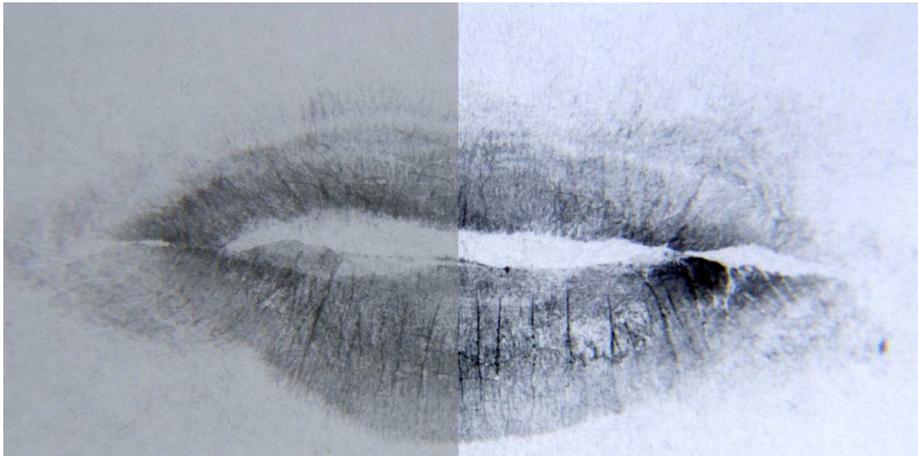
Ryc. 3. Zabezpieczona odbitka czerwieni wargowej

Źródło: badania własne.

Zabezpieczone w sposób wyżej wskazany próbki były następnie fotografowane w celu dalszej obróbki cyfrowej. Nie zastosowano skanera bezpośrednio sprzężonego z komputerem, aby maksymalnie zminimalizować styczność śladu z innymi powierzchniami. Wybierając metodę fotografowania, kierowa-

no się wskazówkami J. Kasprzaka dotyczącymi fotografowania śladów ujawnionych na miejscu zdarzenia¹¹. Jednak ze względu na specyfikę próbek dokonano kilku zmian. Obiektyw aparatu był prostopadle zwrócony do odbitki. Zastosowano naturalne światło rozproszone padające z trzech źródeł. Zdjęcia wykonano aparatem NIKON D5100, mają one rozmiar 4928 × 3264 pikseli i rozdzielczość 300 dioptrii. Taka jakość zdjęć pozwala na dokładną ich analizę oraz porównanie poszczególnych próbek.

Następnie każda z próbek została poddana odpowiedniej obróbce cyfrowej w programie Adobe Photoshop CC 2015. Przydatność starszej wersji tego programu (Adobe Photoshop 7.0) do wzmocnienia wyrazistości odbitki, a także ogólnie do przeprowadzenia ekspertyzy cheiloskopijnej, wykazała E. Jurczyk¹². W celu wzmocnienia kontrastu i lepszego uwidocznienia cech indywidualnych użyto histogramu.

Ryc. 4. Próbką po odpowiedniej obróbce w programie Photoshop CC 2015

Źródło: badania własne.

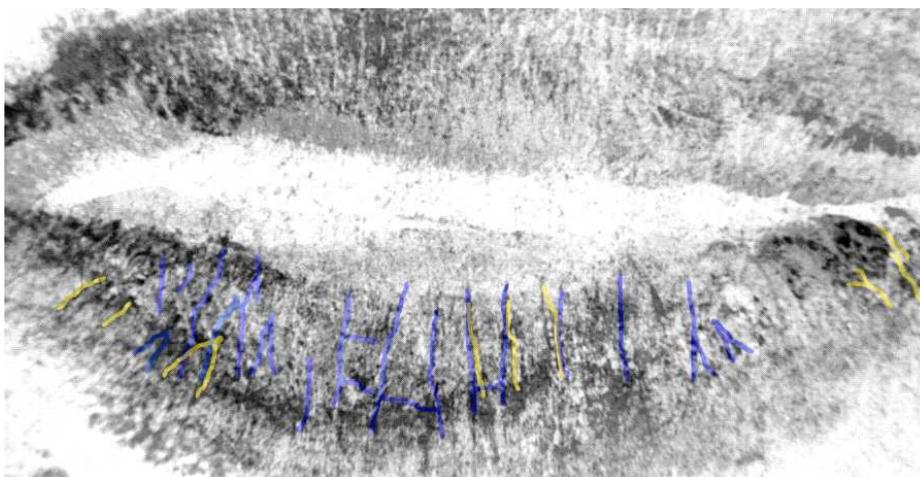
Po odpowiednim przygotowaniu próbek przy użyciu histogramu przystąpiono do najważniejszej części badań – porównania śladu linii czerwieni wargowej sprzed i po iniekcji. Opracowanie techniki przynoszącej satysfakcjonujące efekty nastąpiło metodą prób i błędów, połączoną z korygowaniem metodologii aż do osiągnięcia wymaganego efektu. Spowodowane jest to brakiem wskazówek dotyczących badań naukowych nad liniami cheiloskopijnymi w pi-

¹¹ J. Kasprzak, *Cheiloskopia kryminalistyczna*, op. cit., s. 35.

¹² E. Jurczyk, *Możliwości wykorzystania programów do przetwarzania obrazów cyfrowych w ekspertyzie cheiloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2008, nr 262, s. 14–22.

śmiennictwie. J. Kasprzak co prawda wyróżnił i opisał trzy metody badań identyfikacyjnych na podstawie rysunku linii czerwieni wargowej¹³, jednak, na co zwrócono uwagę wcześniej, metodologia badań porównawczych różni się od badań identyfikacyjnych. Nie ma tutaj potrzeby wyznaczania cech wspólnych i sprawdzania, czy dane odblaski pochodzą od tej samej osoby. Autorka nie szukała również nowych cech indywidualnych – wypełniacz bowiem nie trafia do warstwy rozrodczej nabłonka, aby takowe powstały. Celem badań jest tylko i wyłącznie zaobserwowanie, co dzieje się z cechami ujawnionymi na śladzie przed iniekcją już po jej dokonaniu. Rozwiązania należy szukać w porównywaniu, a najlepszą metodą pozwalającą na tego typu obserwację jest, według autorki, metoda konturowa.

Spośród trzech zebranych odcisków wybrano te, które najwyraźniej ukazują cechy indywidualne. Następnie, używając programu Adobe Photoshop CC 2015, zaznaczono na próbce pobranej przed iniekcją cechy indywidualne kolorem niebieskim. Cechy wyznaczano na wardze dolnej, przede wszystkim w jej części środkowej. Na każdej próbce wyznaczono min. siedem cech indywidualnych. Następnie tę samą czynność powtórzono na próbce pobranej po iniekcji wypełniacza, używając do wyznaczenia cech innego koloru.

Ryc. 5. Nałożone na siebie obrazy odblasków przed iniekcją i po niej, z zaznaczonymi cechami indywidualnymi (kolor niebieski – próbka przed zabiegiem, kolor żółty – próbka po zabiegu)

Źródło: badania własne.

¹³ J. Kasprzak, *Cheiloskopia kryminalistyczna*, op. cit., s. 128–152.

Kolejnym krokiem było nałożenie na siebie obu tych obrazów za pomocą wyżej wspomnianego programu Adobe Photoshop CC 2015. Co ważne, poszczególne obrazy mają różną przezroczystość, co pozwala na dokładne dopasowanie odbitek do siebie. W ten sposób można łatwo zaobserwować, które z cech się pokrywają, które się zmieniły, a których w ogóle nie zaobserwowano.

Zgodnie z opisaną metodologią poddano badaniu wszystkie próbki, zebrane na potrzeby opracowania. Wyniki badań zostały pogrupowane i przedstawiają je poniższe tabele.

Zmiany ilościowe

Najważniejszą i zarazem najbardziej widoczną zmianą jest zmniejszenie liczby cech indywidualnych rysunku czerwieni wargowej występujących na próbkach pobranych przed zabiegiem i po nim. Skalę tego zjawiska prezentuje poniższa tabela.

Tab. 1. Zmiana ilościowa cech indywidualnych rysunku czerwieni wargowej

Nr próbki	Liczba cech przed zabiegiem	Liczba cech po zabiegu	Różnica w liczbie cech przed zabiegiem i po nim (%)
1	13	7	46,2
2	25	7	72
3	9	3	66,7
4	14	12	14,3
5	26	11	57,7
6	16	10	37,5
7	16	9	43,8
8	21	5	76,2
9	Próbka nieczytelna		
10	16	7	56,3
11	13	5	61,6
12	15	0	100
13	10	5	50
14	14	2	85,8

15	Próbka nieczytelna		
16	18	6	66,7
17	8	6	25
18	12	4	66,7
19	14	3	78,6
20	12	11	8,4
21	12	9	25
22	9	1	88,9
23	9	5	44,5
24	23	1	95,7
25	10	3	70
26	13	4	23,1
27	7	5	28,6
28	Próbka nieczytelna		

Źródło: badania własne.

Jak widać w powyższej tabeli, próbki rysunku czerwieni wargowej pobrane przed iniekcją wypełniacza zawierają o wiele więcej cech indywidualnych niż rysunki czerwieni wargowej odwzorowane po wykonaniu zabiegu. Należy nadmienić, iż są to wszystkie cechy, jakie udało się zaobserwować na badanym fragmencie wargi dolnej. Fragment ten został wyznaczony w ten sam sposób dla obu próbek. Liczba cech indywidualnych odnalezionych na rysunku po iniekcji rzadko (zaledwie w 4 przypadkach na 25 opisanych próbek) przekracza 10. Z kolei rysunki ujawnione przed zabiegiem tylko w 5 przypadkach zawierają poniżej 10 cech. Obserwując takie zmiany, należy zauważyć, iż rysunek czerwieni wargowej ust, które zostały poddane zabiegowi powiększania przy użyciu preparatu na bazie kwasu hialuronowego, staje się gładszy. Preparat uwydatnia usta, niejako „wypychając” je na zewnątrz, przez co cechy indywidualne rysunku ulegają rozprostowaniu i nie jest możliwa ich rejestracja. W 9 przypadkach liczba cech ujawnionych po dokonaniu zabiegu wynosi poniżej 5, podczas gdy przed zabiegiem było to kolejno: 9, 15, 14, 12, 14, 9, 23, 10 i 13 cech. Oznacza to bardzo duży procentowy spadek liczby atrybutów indywidualnych, widocznych po zabiegu. Spadek ów ilustruje czwarta kolumna tabeli 1. Średnia tegoż spadku dla całej grupy badawczej wynosi 55,6%. Najbardziej jaskrawym przypadkiem obrazującym wygładzenie rysunku czerwieni wargowej jest próbka nr 12, na której nie udało się odnaleźć ani jednej cechy

indywidualnej. Przed zabiegiem na samym środkowym wycinku dolnej wargi wyróżniono 15 cech.

Charakter zmian ilościowych

Aby w pełni zaobserwować, w jaki sposób zmieniają się ślady czerwieni wargowej pod wpływem zabiegu powiększania ust, należy dokonać analizy poszczególnych próbek. Została ona przeprowadzona pod kątem tego, co dzieje się z cechami indywidualnymi po dokonaniu iniekcji. Cechy zostały zebrane ilościowo i pogrupowane w cztery kategorie:

- cechy, które występują wyłącznie na próbce pobranej przed zabiegiem (a zatem takie, które zanikły po iniekcji);
- cechy, które występują wyłącznie na próbce pobranej po zabiegu (cechy, które ujawniły po iniekcji);
- cechy, które występują zarówno na próbce pobranej przed zabiegiem, jak i po nim (cechy, które się pokryły, nie zmieniły po iniekcji);
- cechy, które uległy przekształceniu w wyniku zabiegu (złożone cechy indywidualne, które przekształciły się w linie).

Tab. 2. Charakter zmian ilościowych cech indywidualnych

Nr próbki	Liczba cech występujących tylko przed zabiegiem	Liczba cech występujących wyłącznie po zabiegu	Liczba cech pokrywających się	Liczba cech przekształconych (w nawiasie podana liczba cech powstałych w wyniku przekształcenia linii)
1	9	1	2	2 (4)
2	20	2	5	0
3	6	0	2	1 (1)
4	10	8	0	4 (4)
5	18	3	8	0
6	10	4	6	0
7	11	2	3	2 (4)
8	20	4	1	0
9	Próbka nieczytelna			
10	9	0	3	4
11	9	0	1	4 (4)
12	15	0	0	0
13	6	1	3	1 (1)

Nr próbki	Liczba cech występujących tylko przed zabiegiem	Liczba cech występujących wyłącznie po zabiegu	Liczba cech pokrywających się	Liczba cech przekształconych (w nawiasie podana liczba cech powstałych w wyniku przekształcenia linii)
14	12	0	2	0
15	Próbka nieczytelna			
16	12	0	5	1 (1)
17	3	1	3	2 (2)
18	8	0	3	1 (1)
19	14	0	3	0
20	5	4	6	1 (1)
21	8	5	3	1 (1)
22	8	0	1	0
23	4	0	5	0
24	22	0	1	0
25	7	0	2	1 (1)
26	9	0	3	1 (1)
27	2	0	5	0
28	Próbka nieczytelna			

Źródło: badania własne.

Z analizy pierwszej kolumny wynika, że zdecydowanie najwięcej cech występuje wyłącznie na próbce pobranej przed zabiegiem. Wszystkie te cechy zaniknęły w rysunku pobranym po iniekcji. Oznacza to, że rysunek został wygładzony i stracił na bogactwie cech.

Druga kolumna prezentuje liczbę cech, które zostały zaobserwowane wyłącznie na próbkach pobranych po wykonaniu zabiegu. Są to cechy, które nie znajdują odzwierciedlenia w stanie przed iniekcją. Występują one w zaledwie 11 na 25 próbek. Liczba takich cech na jednej próbce waha się od 1 do 5 (tylko w jednym wypadku wyniosła 8). Taki stan rzeczy jest spowodowany najprawdopodobniej specyfiką czerwieni wargowej. Jest ona elastyczna i o wiele bardziej miękka niż na przykład linie papilarne. Łatwo nieco odkształcić ślad, chociażby przez inne ułożenie warg podczas pobierania drugiej próbki. Z tego powodu takim cechom nie należy poświęcać zbyt dużej uwagi.

Trzecia kolumna zawiera wykaz cech, które wystąpiły w rysunku czerwieni wargowej zarejestrowanej zarówno przed wykonaniem zabiegu, jak i po

nim. Są to cechy, które nie zaniknęły w wyniku iniekcji. Zdarza się, iż są one nieco przesunięte lub mają inne wymiary (może być to spowodowane chociażby wyżej opisaną specyfiką śladu czerwieni wargowej), jednak zasadniczo w pełni pokrywają się ze swoim pierwotnym położeniem. Cechami, które zachowały się w następujący sposób, są:

- linia – 89,4%;
- rozwidlenie dolne zwykłe – 5,3%;
- ujście deltowate – 5,3%.

Jak widać, cechą najczęściej pokrywającą się i niezmienną swojego położenia jest linia – najmniej skomplikowana cecha, która najczęściej występuje na rysunku czerwieni wargowej. Rozwidlenie dolne zwykłe pokryło się na obu próbkach w zaledwie 4 przypadkach, co stanowiło zaledwie 7,7% jego występowania w skali wszystkich 25 zbadanych próbek. Ujście deltowate również powtórzyło się cztery razy, jednak stało się to w 100% występowania tej cechy – jest to zatem cecha o charakterze niezmiennym. O zachowaniu poszczególnych cech będzie jednak mowa niżej.

Ostatnia kolumna tabeli prezentuje natomiast liczbę cech o różnym charakterze, które zostały przekształcone w linie. W żadnym wypadku nie zostały one przekształcone w jakąkolwiek inną cechę niż właśnie linia. Cechy ulegające przekształceniu zostaną dokładnie zaprezentowane niżej. Nie ulega jednak wątpliwości, że zabieg wpływa na całkowite wyeliminowanie cech o charakterze poziomym. Wszystkie cechy złożone, które zawierają elementy poziome, zanikają lub ulegają przekształceniu w linię. Dzieje się tak najprawdopodobniej dlatego, że bruzdy pionowe są głębsze. Linie poziome bardzo szybko reagują na preparat, są bardziej plastyczne. Linie pionowe zaś są bardziej „oporne” na wygładzenie. W przypadku tak głębokiej bruzdy jak ujście deltowate nie zaobserwowano ani jednego zniknięcia cechy lub jej przekształcenia.

Sposób, w jaki zmieniają się cechy indywidualne po iniekcji preparatu wypełniającego usta, pozwala po raz kolejny potwierdzić tezę o wypłycaaniu się rysunku czerwieni wargowej. Ponadto na podstawie tej analizy zaobserwowano znacznie większą podatność na zacieranie cech o charakterze złożonym niż tych o charakterze liniowym. Dostrzeżono również liczne przekształcenia tychże cech w bruzdy pionowe.

Zmiany konkretnych cech indywidualnych

Oprócz analizy zmian liczby cech występujących na poszczególnych rysunkach linii czerwieni wargowej dokonano również porównania zachowania konkretnych cech indywidualnych. Analiza ta polegała na obserwacji tego,

w jaki sposób konkretne elementy zmieniają się po użyciu preparatu wypełniającego. Zaobserwowano trzy możliwe zachowania cech:

- zaniknięcie cechy;
- przekształcenie danej cechy w linię pionową;
- brak zmiany miejsca położenia i wyglądu cechy.

Pełny wykaz zmian zarejestrowanych na próbkach cech indywidualnych po przeprowadzeniu zabiegu modelowania ust zawiera tabela 3.

Tab. 3. Zmiany konkretnych cech

Cecha indywidualna	Przekształcenie w linię (% przypadków)	Zaniknięcie (% przypadków)	Bez zmian (% przypadków)
Rozwidlenie górne zwykłe	33,3	66,6	-
Rozwidlenie konarowe górne	-	100	-
Rozwidlenie dolne zwykłe	21,5	70,8	7,7
Rozwidlenie konarowe dolne	-	100	-
Linia	-	61,9	38,1
Kropka	-	100	-
Podwójny mostek	-	100	-
Krzyżowanie się linii	-	100	-
Mostek	50	50	-
Haczyk	-	100	-
Ujście deltowate	-	-	100
Płotek	100	-	-
Trójkąt	-	100	-
Czworokąt	27,3	72,7	-

Źródło: badania własne.

Z analizy wszystkich przypadków wynika, że najwięcej cech indywidualnych, o skomplikowanej budowie, a zatem najbardziej wartościowych z punktu widzenia identyfikacji, zanika po ostrzyknięciu ust preparatem na bazie kwasu hialuronowego. Całkowicie z powierzchni wargi dolnej zniknęły:

- rozwidlenie konarowe górne,
- rozwidlenie konarowe dolne,

- kropka,
- podwójny mostek,
- krzyżowanie się linii,
- haczyk,
- trójkąt.

W znacznym stopniu zaniknęły również układ czworokąta, rozwidlenie dolne zwykłe i rozwidlenie górne zwykłe. Wszystkie z wymienionych wyżej cech indywidualnych zawierają linie o charakterze skośnym lub poziomym, które, jak już wspomniano wyżej, są bardziej podatne na zanikanie spowodowane iniekcją preparatu. W wyniku zabiegu każdy z rysunków czerwieni wargowej utracił swoje najbardziej charakterystyczne przymioty.

Oprócz zanikania pewnych cech zaobserwowano również przekształcanie konkretnych wzorów w linie pionowe. W ten sposób zachowały się:

- układ płotek – w 100% przypadków,
- mostek – w 50% przypadków,
- rozwidlenie górne zwykłe – 33,3% przypadków,
- czworokąt – 27,3% przypadków,
- rozwidlenie dolne zwykłe – 21,5% przypadków.

Są to cechy, których immamentną częścią są linie poziome lub skośne. Przekształcenie ich w linie przebiega przez spływanie tych fragmentów. Bruzdy pionowe, które są głębsze, nie ulegają wygładzeniu, zatem tylko one pozostają widoczne.

Ostatnia kolumna tabeli zawiera wykaz cech, które po iniekcji wypełniająca nie zmieniły swojego miejsca położenia, charakteru ani wymiarów. Najbardziej w oczy rzuca się tutaj wynosząca 100% powtarzalność występowania ujścia deltowatego. Była już o tym mowa powyżej. Ujście deltowate jest jedną z najbardziej wyrazistych cech, jest ona również dość głęboka. Ilość preparatu użyta do modelowania ust nie była wystarczająca, aby naruszyć lub w jakikolwiek sposób przekształcić tę cechę. Innym wzorem, który nie zmienił się po wykonaniu zabiegu, jest linia pionowa, a co istotne, stopień niezmienności tego wzoru jest już znacznie niższy. O tym, że właśnie takie bruzdy są najmniej podatne na wypływanie, była mowa wyżej. Niniejsza analiza, jak się zdaje, wyłączenie potwierdza wcześniejsze obserwacje.

Na podstawie przeprowadzonych badań należy uznać, że zabieg korekty kształtu ust ma wpływ na niezmienność rysunku czerwieni wargowej. Udo wodniono, że iniekcja kwasu hialuronowego powoduje wypływanie rysunku linii czerwieni wargowej. Zubaża to obraz linii cheiloskopijnych przez pozbanienie ich cech indywidualnych. Warto mieć na uwadze, że zabiegi z wykorzy-

staniem kwasu hialuronowego nie mają charakteru permanentnego – preparat po pewnym czasie się wchłania. Nie zbadano jeszcze, co wówczas dzieje się z rysunkiem czerwieni wargowej. Artykuł niniejszy należy zatem traktować jako przyczynek do dalszych badań i dyskusji nad niezmiennością rysunku czerwieni wargowej.

Streszczenie

Opracowanie poświęcone jest zbadaniu wpływu zabiegów medycyny estetycznej na obraz linii czerwieni wargowej. Badania zostały wykonane na grupie kobiet, które poddały się zabiegowi wypełniania warg preparatami na bazie kwasu hialuronowego. Zbadano, czy iniekcje wypełniaczy mają wpływ na ślad czerwieni wargowej. Na podstawie analizy zebranego materiału ustalono, że zabiegi polegające na wypełnieniu warg mają wpływ na obraz linii czerwieni wargowej, które ulegają przez to spłyceniu, a co za tym idzie, zubożeniu w cechy indywidualne.

Słowa kluczowe: cheiloskopia, ślady czerwieni wargowej, czerwień wargowa, medycyna estetyczna, niezmienność linii czerwieni wargowej, kwas hialuronowy, ekspertyza cheiloskopijna

Summary

The article is devoted to exploring the influence of aesthetic medicine treatments on lip prints. The research was conducted on the sample of a group of women, that underwent the treatment of lips augmentation with formulations of hyaluronic acid. It was examined, whether the filler injections have any influence on lip prints. After analysing the collected sample, it was established that the treatment that involve filling lips have indeed the impact on lip print, which become shallow and consequently undergo impoverishment of individual characteristics.

Keywords: cheiloscopy, lip prints, aesthetic medicine, hyaluronic acid

Bibliografia

Literatura

- Drąg-Zalesińska M., Osiecka B.J., *Skóra*, w: M. Zabel (red.), *Histologia. Podręcznik dla studentów medycyny i stomatologii*, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław 2000.
- Jurczyk E., *Możliwości wykorzystania programów do przetwarzania obrazów cyfrowych w ekspertyzie cheiloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2008, nr 262.
- Kasprzak J., *Cheiloskopia kryminalistyczna*, Wydawnictwo Biura Techniki Kryminalistycznej Komendy Głównej Policji, Warszawa 1991.
- Kasprzak J., *Linie czerwieni wargowej – cechy biologiczne i ich znaczenie w badaniach identyfikacyjnych człowieka*, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 16.

- Kasprzak J., *Pobieranie materiału porównawczego do badań identyfikacyjnych śladów czerwieni wargowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1988, nr 179.
- Kowalik J., *Daktyloskopia i pokrewne metody identyfikacji człowieka*, cz. 1, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2001.
- Tsuchihashi Y., *Studies on personal identification by means of lip prints*, „Forensic Science” 1974, t. 3, nr 3.
- Wasiluk M., *Medycyna estetyczna bez tajemnic*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2016.

Internet

- <http://cosmetix.eu/kategorie/69-emervel-lips-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].
- <http://dermatic.com.pl/princess-filler-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].
- <http://www.4estetica.pl/restylane-lip-volume-1ml.html> [dostęp: 14.05.2018].
- <http://www.bio-med.pl/juvederm3.html> [dostęp: 14.05.2018].

Prof. dr. Henryk Malewski

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius*

Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso
institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius*

Doc. dr. Žaneta Navickienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas*

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO STUDENTŲ POŽIŪRIS Į KRIMINALISTIKOS DIDAKTIKOS AKTUALIJAS

**Mykolas Romeris University students attitudes towards
the relevant issues of criminalistics didactics**

Įvadas

Tyrimo aktualumas. Europos Sąjungos Taryba¹, sprendžiant kovos su nusikalstamumu problemas, išryškino prioritetus šalims narėms suderintai ir veiksmingai spręsti problemas pasitelkiant kriminalistikos mokslą kaip vieną iš veiksmingiausių instrumentų ir sukuriant bendrą kriminalistikos erdvę ir viziją. Tad ši problema gvildinama ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse – Ukrainoje, Rusijoje, Vokietijoje, Lenkijoje ir pan. Todėl nelieka abejonių, kad „Kriminalistika 2020“ vizijos kūrimas pirmiausia sąlygotas komplekso veiksnių, įtakojančių efektyvesnę nusikalstamų veikų tyrimą ir prevenciją².

¹ Europos Sąjungos Tarybos pranešimas spaudai dėl pagrindinių Europos Sąjungos Tarybos posėdžio rezultatų svarstant klausimą dėl Kriminalistika 2020 vizijos kūrimo 18498/11 (OR. en) PRESSE 491 PR CO 79. 2011.

² 2017 m. gruodžio 29 d. buvo patvirtintas naujas Policijos prevencinės veiklos organizavimo aprašas, kuriame detalizuojama ne tik atskiros prevencijos rūšys ir konkretūs vykdytojai, bet ir numatytos konkrečios prevencinės priemonės. Plačiau žr. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. 5-V-1092 „Dėl Lietuvos policijos generalinio

Būtina paminėti, kad Lietuvoje nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo kriminalistikos didaktikai buvo ir yra skiriamas ypatingas dėmesys. Ne kartą buvo nagrinėjami kaip bendri, taip ir specialūs kriminalistinės didaktikos klausimai ir dažniausiai tai buvo daroma kriminalinės veiklos tyrimo kontekste. Lietuvos mokslininkai ne tik kėlė šią problemą, bet ir siūlė jos sprendimo variantus³.

Naujajame technologijų ir inovacijų laikotarpyje šiuolaikinei teisėsaugai keliami itin aukšti reikalavimai. Visų pirma, policija tapo naujų santykių tarp teisėsaugos ir visuomenės pradininke taikant bendruomenės policijos modelį⁴. Policijos pareigūnas, privalėdamas tinkamai atlikti savo tarnybines funkcijas ir užtikrinti visuomenės saugumą, turi būti visapusiškai pasirengęs, nuolat tobulinti savo gebėjimus, kelti profesinę kompetenciją. Teisės aktuose akademinėms studijoms ir būsimųjų statutinių pareigūnų ar kitų teisėsaugos institucijų darbuotojų rengime, taip pat ir kompetencijos tobulinimui tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu⁵ akcentuojamas kriminalistikos, žvalgybos mokymų poreikis, todėl ir keliami uždaviniai skatina veiksmingai išnaudoti vi-

komisaro 2016 m. birželio 17 d. įsakymo Nr. 5-V-492 „Dėl policijos prevencinės veiklos organizavimo aprašo patvirtinimo“ pakeitimo.

³ E. Kurapka, H. Malewski. Zarys koncepcji rozwoju kryminalistyki na Litwie // Problemy współczesnej kryminalistyki. Tom III. Pod. red. E. Gruzy i T. Tomaszewskiego. Prace naukowe Zakładu kryminalistyki Wydziału prawa i administracji Uniwersytetu Warszawskiego i Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. – Warszawa, 2000. S. 207-212; E. Kurapka, H. Malewski. Kriminalistiklehre an Universitäten- Notwendigkeit, Realität oder Problem? // Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis. 1/ 2005. S. 47-50; H. Malewski, E. Latauskienė, S. Matulienė. Magistro baigiamųjų darbų rengimas Mykolo Romerio universitete kriminalistikos mokslo plėtros kontekste // MRU mokslo darbai „Jurisprudencija“ T. 65. V., 2005. P.139-150; E. Kurapka, H. Malewski, V. Justickis. Ausbildung der Beamten an der Rechtsuniversitaet Litauen gemaess den Grundsuetzen der Bologna-Deklaration. In “ Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Rechts”. Hrsg. Von H. Koeck. Linz, Johannes – Kepler-Universitaet – 2005, S. 245-250; V. E. Kurapka, H. Malewski. Kriminalistikos mokslas Lietuvoje: įžvalgos ateičiai. V tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos leidinys “ Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika” 2007, Vilnius; H. Malewski. Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje / Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. VI. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2009. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malewski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. P. 94-116; Г. Малевски. В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве / Модели преподавания криминалистики: история и современность. Совместный международный проект. Сборник научных трудов. Под ред. проф. Н. П. Яблокова и проф. В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2014. С. 21-63.

⁴ Weisburd D., Neyrod P. Police Science: Towards New Paradigm. Australasian Policing. Volume 5 Issue 2. 2013. P. 13-21.

⁵ Pavyzdžiui, Europol organizuojami tokie mokymai kaip kriminalistikos ekspertų mokymai apie nuskaitymo įrenginių tikrinimą, Europolo viešųjų šaltinių IT kriminalistinės analizės mokymo kursas. Plačiau žr. Europolo operatyvinių ir strateginių produktų ir paslaugų katalogas. 2015.

sas didaktines priemones, reikalingas visapusiškam studento parengimui. Antra, pastaruoju metu daug dėmesio skiriama ir mokymo kokybei. Kokybė apibrėžiama kaip visuma produkto savybių, apsprendžiančių to produkto tinkamumą tenkinti tam tikrus vartotojų poreikius konkrečiose gaminio vartojimo sąlygose, sutinkamai su jo paskirtimi, produkto savybių rodiklių atitikimas tam tikriems standartams. Mokymo srityje kokybė dažnai siejama su mokymo proceso atitikimu nustatytiems rodikliams tuo pačiu įvertinant ir grįžtamąjį ryšį. Taigi, mokymo ar studijų aktualijas lemia visuma (sintezė) veiksnių, įtakančių siektiną galutinį rezultatą: mokymo kokybės įvertinant besimokančiojo grįžtamąjį ryšį, studijų turinio inovacijos atsižvelgiant į besikeičiančius praktikos poreikius, teorijos ir praktikos santykio optimizavimą ir kt. Trečia, kriminalistika vis plačiau taikoma civilinėje, administracinėje teisenoje, arbitražų veikloje, jos poreikis juntamas beveik visame plačiame teisinės veiklos spektre.

Tyrimo naujumas. Lietuvos teisėsaugos institucijų sistemos aktualijos mokymų, tame tarpe ir kriminalistikos didaktikos srityje – nėra visiškai nauja sritis. Probleminius kriminalistikos didaktikos klausimus nagrinėjo daugelis autorių: V. E. Kurapka, H. Malewski, S. Matulienė, R. Burda, Ž. Navickienė, J. Juškevičiūtė, P. Pošiūnas ir kiti autoriai⁶. Specifinius teisėsaugos institucijų veiklos didaktikos, pavyzdžiui, policijos mokymo sistemos aktualijas pastaraisiais metais nagrinėjo A. Raipa ir V. Smalskys⁷, akcentuodami policijos personalo rengimo ypatumus, K. Vitkauskas⁸ šį klausimą aktualizavo lygindamas mūsų šalies ir kitų valstybių policijos mokymo sistemas.

⁶ Plačiau žr. J. Juškevičiūtė, S. Kuklianskis, E. Kurapka, H. Malevski, A. Pošiūnas, A. Žurauskas. Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos // LPA mokslo darbai. T. 1. V., 1993. P. 65-70; V. E. Kurapka, H. Malevski. Šiuolaikinė kriminalistikos studijų struktūra ir didaktika // Jurisprudencija, LTU mokslo darbai. 22 (14) tomas. V., 2001, P. 144-153; J. Juškevičiūtė, V. E. Kurapka, H. Malevski. A New Study Model of Criminalistics for the Law Enforcement Officers in Lithuania // 16th Meeting of the International Association of Forensic Sciences. Montpellier (France). September 2-7, 2002. Editor Prof. Eric Baccino. P. 55-59; J. Juškevičiūtė, E. Kurapka, H. Malewski. Forensic Training in Lithuania: Problems and Tendencies // Forensic Science International. Vol. 136/Suppl. 1 (2003) P.184-185; H. Malewski. Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawniczych na Litwie // Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały III zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11-13 czerwca 2003. Kraków, 2004. S. 73-83; Э. Курапка, Г. Малевски, Р. Бурда. Проблема уровней преподавания криминалистики в Литовском юридическом университете // Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики. 2 часть. Вопросы современной криминалистики. Академия Управления МВД России. – Москва, 2004. С.32-39. H. Malewski, V. E. Kurapka, S. Matulienė, Ž. Navickienė. Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnoza i możliwości usprawnienia (doświadczenia litewskie) Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii/Archives of Forensic Medicine and Criminology, 2016; 66 (3): P. 182-210.

⁷ A. Raipa, V. Smalskys. Policijos personalo rengimo vadybiniai ir istoriniai aspektai. Viešojo politika ir administravimas. Nr. 18. 2006. P. 77-85.

⁸ K. Vitkauskas. Europos valstybių policijos rengimo sistemų lyginamieji aspektai. Viešojo politika ir administravimas. T. 10. Nr. 1. 2011. P. 141-152.

Teisėsaugos institucijų darbuotojų kompetencijos tobulinimo aktualijas tyrinėjo V. Targamadžė⁹, Ž. Navickienė¹⁰ ir kiti autoriai. Per pastaruosius kelerius metus daug dėmesio skiriama mokymo programų rengimo principams ir turiniui, aktualios tematikos parinkimui, pavyzdžiui, buvo apibrėžti konkretūs mokymo kokybės svertai ir pradėti taikyti policijos mokymo kokybės matavimai¹¹. 2014-2017 metais Lietuvoje iš esmės kintant policijos veiklos formoms, įtakojančioms ir nusikalstamų veiktų tyrimo ir prevencijos klausimus, buvo įdiegti keturi pagrindiniai Lietuvos kriminalinės policijos veiklos modeliai¹². Šie veiklos modeliai savo ruožtu skatina ir naujai nagrinėti šias aktualijas studijų procese tų disciplinų, kurios turi tiesiogines sąsajas su nusikalstamų veiktų tyrimu – kriminalistikos, ekspertologijos, baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir pan.

Todėl stiprinant teisėsaugos institucijų veiklos kokybę ir įdiegiant naujus veiklos modelius, išlieka svarbūs ir studijuojančiųjų rengimo klausimai. Tik paraleliai, atsižvelgiant į praktikos poreikius ir aktualijas, įvertinant mokymo kokybės reikšmę, ruošiant studentus – būsimus pareigūnus ir teisininkus galima užtikrinti profesionalaus darbuotojo parengimą. Todėl labai svarbu, jog studijų sistema ir praktinė veikla būtų harmonizuotas, sąsajingas ir inovatyvus procesas. Norime pabrėžti, jog šiam kompleksiniam požiūriui užtikrinti svarbus ir pačių studentų požiūris į reikšmingiausius klausimus, susijusius su nusikalstamų veiktų tyrimu ir prevencija – kriminalistikos mokslu. Palaipsniui studentas tampa plačiai suvokiamo studijų proceso visateisiu subjektu, kaip dėstytojas, aukštosios mokyklos administracija bei būsimas darbdavys, t.y., studento nuomonė tapo reikšminga rengiant studijų bei jų dalykų programas. Pastaraisiais metais daug dėmesio skirta kriminalistikos didaktikos reikšmei, akcentuojant kriminalistikos mokslo implementavimą į praktiką, įvertinant procedūrų harmonizavimo ir modeliavimo ypatumus¹³. Pabrėžtina, jog

⁹ V. Targamadžė. Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas. Socialinis ugdymas. Nr. 2 (34). 2013. P. 90-103.

¹⁰ Ž. Navickienė. Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą. Vytauto Didžiojo universitetas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Nr. 21. 2011. P. 68-81.

¹¹ Lietuvos policijos generalinis komisaro 2011 m. rugsėjo 5 d. įsakymas Nr. 5-V-793 „Dėl policijos pareigūnų profesinio mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos optimizavimo priemonių plano patvirtinimo“.

¹² 2014-2017 metais Lietuvoje įdiegti šie keturi pagrindiniai policijos veiklos modeliai: Kriminalinės policijos struktūrinių padalinių pergrupuojant žvalgybinę funkciją veiklos modelis; Nusikalstamų veiktų tyrimo prioritizavimo modelis; Reagavimo į įvykius veiklos modelis. Plačiau žr. Ž. Navickienė, I. Kairienė, E. Žuravliovas. Nauji veiklos modeliai Lietuvos kriminalinės policijos veikloje. Kolektyvinė monografija. Mykolo Romerio universitetas. 2017.

¹³ Plačiau žr. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio

kriminalistikos didaktikos klausimų nagrinėjimas negalėtų būti atsiejamas nuo veiklos aktualijų, pavyzdžiui, būtinos tiesioginės sąsajos su vykdomomis teisėsaugos reformomis. Kita vertus, akivaizdu, jog kriminalistikos didaktikos klausimų nagrinėjimas nėra statiškas procesas, reikalaujantis nuolat ir vis naujai nagrinėti požiūrius į besikeičiančią situaciją veikloje. 2006-2007 metais buvo atliktas didelės apimtys, apklausiant apie 700 respondentų, mokslinis Lietuvos kriminalistikos žinių poreikio vertinimas¹⁴. Todėl šis mūsų tyrimas yra ne tik jau atlikto minėto 2007 metais mokslinio tyrimo tęstinumas, bet ir pilotinis, vieno iš planuojamos studijos „Kriminalistikos didaktika Lietuvoje“ elementų. Ir mes jį norėtume pradėti dar mažai dėmesio susilaukusio, bet, mūsų nuomone, labai svarbaus komponento – pačių studijuojančiųjų požiūrio į studijuojamą discipliną, tyrimo, patvirtinant nuostatą, jog pats studijuojantis turi teisę modeliuoti savo karjerą.

Tyrimo tikslas – atskleisti Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultete ir Viešojo saugumo fakultete studijuojančių studentų¹⁵ požiūrį į kriminalistikos didaktikos aktualijas, todėl **tyrimo objektas** orientuotas į MRU studijuojančiųjų kriminalistikos disciplinos ir kriminalistikos didaktikos klausimų vertinimą. Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Ištirti Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto ir Viešojo saugumo fakulteto studentų požiūrį į kriminalistikos discipliną ir kriminalistikos didaktikos aktualijas.
2. Atsižvelgiant į studentų požiūrį, nustatyti pagrindines su kriminalistikos disciplina susijusias didaktikos aktualijas ir pateikti savo požiūrį jos vystymosi perspektyvas.

universitetas, 2016. Taip pat žr. Textbook of Criminalistics. Volume I: General Theory. Edited by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, Ukraina. 2016. P. 416-451.

¹⁴ Plačiau apie atliktus mokslinius tyrimus apie kriminalistikos žinių poreikio vertinimą žr. E. V. Kurapka, H. Malevski, E. Kažemikaitienė. Kriminalistikos žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2007. 12(102). P. 22-31. Taip pat žr. Э. Курапка, Г. Малевски, Э.Кажемикайтене. Анализ и оценка уровня использования специальных знаний в Литовской Республике (по материалам интервьюирования сотрудников правоохранительных органов) / Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений. Материалы 3-й Всероссийской научно – практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе 15-17 марта 2006 г. в двух томах. Том 1. Теоретические, организационные, процессуальные проблемы криминалистики и судебной экспертизы. – Министерство внутренних дел Российской Федерации. Экспертно – криминалистический центр. Москва, 2006. С. 106-115.

¹⁵ Šiame tyrime, kaip respondentų nuomonę, pasirinksimė ir pristatysimė Mykolo Romerio universiteto studentų, kaip skaitlingiausiai studijuojančiųjų pagal įvairias su teisės sritimi susijusias studijų programas, požiūrį. Pagal teisės studijų programas Vilniaus universitete ir Vytauto Didžiojo universitete taip pat ruošiami studentai, bet jų skaičius nėra didelis.

Tyrimo metodologija. Siekiant aukščiau minėto tikslo, buvo atlikta literatūros šaltinių – mokslinės literatūros ir susijusių teisės aktų (įsakymų, studijų programų ir studijų dalykų) apžvalga taikant lyginamąjį analitinį, turinio analizės, aprašomąjį ir apibendrinimo metodus. Tirti studijuojančiųjų požiūriui į kriminalistikos didaktikos aktualijas buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Tyrimas buvo atliekamas 2017 m. gruodžio mėn. – 2018 m. sausio mėn. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultete ir Viešojo saugumo fakultete rudens semestro metu, tyrime dalyvavo pasirinktų keturių studijų programų studentai: 1) nuolatinių bakalauro teisės ir policijos veiklos studijų programos 4 kurso studentai; 2) ištęstinių bakalauro Teisės ir ikiteisminio tyrimo proceso studijų 5 kurso studentai; 3) nuolatinių magistrantūros Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) 2 kurso studentai; 4) ištęstinių magistrantūros Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) 2 kurso studentai (iš viso buvo pasirinkta 100 respondentų). Atskirai buvo išskirta jau dirbančių teisinį su kriminalistika susijusį darbą respondentų kategorija. Empirinio tyrimo patikimumas grindžiamas statistinių duomenų oficialumu. Apklausos rezultatams apskaičiuoti buvo panaudotas matematinės statistikos metodas (pagrindinių duomenų apdorojimo matematinės statistikos programų SPSS paketas). Rodikliai suskirstyti pagal procentinę išraišką (paklaida < 0,5 procento). Mykolo Romerio studentų pasirinkimą tyrimui apsprendė tas faktorius, jog kriminalistika teisės studijose čia tapo privalomu dalyku, kai tuo tarpu Vilniaus universitete kriminalistikos studijos yra tarp pasirenkamų dalykų, o Vytauto Didžiojo universitete kriminalistika nedėstoma.

1. Kriminalistikos disciplinos ypatumai analizuojamų studijų programų kontekste

Kriminalistikos didaktikos vystymasis Lietuvoje buvo ir yra nagrinėjamas kryptingai, išryškinant svarbiausius Lietuvos kriminalistikos istorijos įvykius¹⁶. Jau minėjome ir reikšmingiausias šalies nepiklausomybės laikotarpio kriminalistikos didaktikos tyrinėjimus (žr. įvade). Dabartiniu metu kriminalistikos didaktikoje labai daug dėmesio skiriama atskirų subjektų – tyrėjų, prokurorų, teisėjų – profesionalumo stiprinimui, jų parengčiai¹⁷. Todėl kriminalistikos didaktikos plotmėje yra svarbus studijų procesas, studijų kokybė. Vienas iš jau minėtų veiksnių, įtakančių studijų kokybę, yra studijuojančiojo požiūris į studijų dalykus ir mokymų vertinimas. Šiame empiriniame tyrime nustačius krite-

¹⁶ E. Palskys. Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos /1918-1940/. Vilnius, 1995.

¹⁷ I. Komarov. Criminalistics Didactics: History, Modern State and Development. Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice. Chapter 1. Vilnius, 2017. P. 420-435.

rijus, pagal kuriuos bus vertinama kriminalistikos didaktikos aktualijos, siekiama kompleksiskai įvertinti studentų požiūrį į svarbiausius kriminalistikos didaktikos klausimus: kriminalistikos dalyko apimtis, teorinių ir praktinių dalykų santykį, inovacijas kriminalistikos srityje ir pan.

Siekiant įvertinti kriminalistikos disciplinos reikšmę, pirmiausia labai svarbu išanalizuoti studijų programų turinį ir įvertinti kriminalistikos disciplinos vietą studijų programoje ir jos apimtis. Kadangi empiriniame tyrime dalyvavo studentai, studijuojantys keturiuose studijų programose (žr. tyrimo metodologiją), aktuali tų studijų programų, kuriose kaip tik studijuoja (studijavo) šio tyrimo respondentai, turinio analizė.

1 lentelė. Mykolo Romerio universiteto studijų programų, kuriose studijuoja tyrime dalyvavę respondentai, santykis su kriminalistikos disciplina

Studijų programa	Studijų pakopa	Studijų forma	Studijų trukmė	Kursas, kuriame kriminalistikos disciplina	Kriminalistikos apimtis iš viso (akad. val.)	Iš jų kontaktinio darbo val.
Teisė ir policijos veikla	Bakalauro studijos	Nuolatinės studijos	3,5 metai	3 / 4 kurse	162/81	74/66
Teisė ir ikiteisminis procesas	Bakalauro studijos	Iššęstinės studijos	5 metai	2 kurse ¹⁸	162	34
Teisė	Magistrantūros studijos	Iššęstinės studijos	2 metai	1/2 kurse ¹⁹	162/162	24/28
Teisė	Magistrantūros studijos	Nuolatinės studijos	1,5 metai	1 kurse	162/162	50/82

¹⁸ Nors šioje studijų programoje kriminalistikos disciplina numatyta tik 2 kurse, tačiau šios studijų programos apraše matyti, jog atskiros kriminalistikos dalys ar atskiri klausimai nagrinėjami gerokai plačiau, visuose kursuose. Žr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir ikiteisminio proceso iššęstinių studijų programos aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=6295&l=lt

¹⁹ Šioje studijuojų programoje kriminalistikos klausimai nagrinėjami studijų programos dviejų dalykų „Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir jų tyrimo problemos“ (2 kurse) ir „Ekspertologija“ (1 kurse) kontekste. Plačiau žr. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) iššęstinių magistrantūros studijų programos aprašas. [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=9773&l=lt

Norime pabrėžti, jog analizuojant šių studijų programų turinį, matyti, jog visose studijų programose, kuriose studijuoja tyrime dalyvavę respondentai, kriminalistika studijuojama kaip privalomasis dalykas. Tai rodo naują (noveatorišką) požiūrį į kriminalistikos reikšmės supratimą teisininkų rengime, apie ką ne tik aktyviai diskutuojama įvairiose šalyse, bet ir žengiami realūs žingsniai šia kryptimi. (plačiau žr. „Textbook of criminalistics, 2016). Tačiau skiriasi šios disciplinos apimtys (žr. 1 lentelę). Pavyzdžiui, teisės ir policijos veiklos nuolatinių studijų programoje kriminalistika studijuojama 3 ir 4 kursuose²⁰, kur atitinkamai kriminalistikai numatyta 162 akad. val. 3 kurse, 6 semestire ir 81 akad. val. 4 kurse, 7 semestire²¹. Tad bendras kriminalistikai skirtas valandų skaičius sudaro 243 akad. val., iš kurių 140 akad. val. yra skiriama kontaktiniam darbui. Tačiau analizuojant Teisės ir ikiteisminio proceso iššestinių studijų programą²², matyti, jog kriminalistikos kontaktinio darbo apimtys yra gerokai mažesnės – tik 34 akad. val²³. (žr. 1 lentelę). Tačiau šioje studijų programoje paraleliai studijuojami ir atskiri kriminalistikos disciplinos komponentai, pavyzdžiui, duomenų rinkimo taktika – 6 semestire, specialių žinių panaudojimas ikiteisminiame tyrime – 7 semestire, ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimas – 9 semestire, atskirų nusikalstamų veikų atskleidimas ir tyrimas – 9 semestire. Šios studijų programos analizė rodo, jog praktiškai kiekvienais studijų metais yra studijuojami atskiri kriminalistikos klausimai. Todėl teigtina, jog kriminalistikos disciplinos apimtis šioje studijų programoje yra pakankamai plati palyginus su teisės ir policijos, taip pat teisės studijų programomis. Teisės fakulteto Teisės (specializacija - Baudžiamoji teisė ir kriminologija) iššestinių magistrantūros studijose kriminalistikos klausimai analizuojami dviejų studijų dalykų „Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir jų tyrimo problemos“ ir „Ekspertologija“ kontekste. Pirmajam dalykui trečiajame semestire skiriama 162 akad. val.,

²⁰ Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir policijos veiklos bakalauro nuolatinių studijų programos aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=6714&l=lt

²¹ Plačiau žr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir policijos veiklos bakalauro nuolatinių studijų programos 6 semestro Kriminalistikos dalyko aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=35482&l=lt. Taip pat žr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir policijos veiklos bakalauro nuolatinių studijų programos 7 semestro Kriminalistikos dalyko aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=35483&l=lt

²² Plačiau žr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir ikiteisminio proceso iššestinių studijų programos aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=6295&l=lt

²³ Žr. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir ikiteisminio proceso iššestinių studijų programos kriminalistikos dalyko aprašas. [žiūrėta 2018-01-24]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=22990&l=lt

tačiau iš jų tik 28 akad. val. kontaktinio darbo (žr. 1 lentelę). Šiam kontaktiniam darbui skirtas laikas yra kriminalistikos taktikos ir kriminalistikos metodikos aktualijų nagrinėjimas²⁴. Kitas su kriminalistika susijęs dalykas – ekspertologija – nagrinėjamas antrajame semestre, ir jam skiriama iš viso 162 akad. val., iš kurių 24 akad. val. yra kontaktinio darbo²⁵. Šiame dalyke daugiausiai dėmesio skiriama teismo ekspertologijos aktualijoms. Magistrantūros teisės nuolatinį studijų programoje²⁶ – atitinkamai atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinei charakteristikai ir jų tyrimo problemoms – 162 akad. val.²⁷, iš jų 82 akad. val. skiriama kontaktiniam darbui ir atitinkamai 162 akad. val. Ekspertologijai (iš jų 50 akad. val. skiriama kontaktiniam darbui)²⁸.

Siekiant nustatyti, kaip studentai vertina kriminalistikos dalyko reikšmę, apimtis, teorijos ir praktinių dalykų santykų, vertinsime jų požiūrį į minėtus klausimus. Todėl antroje straipsnio dalyje atliktos minėtų studijų programų analizės pagrindu vertindami studentų požiūrį į kriminalistikos didaktikos aktualijas, pateiksime tam tikras kriminalistikos didaktikos aktualijas ir vystymosi tendencijas.

2. Studentų požiūris į kriminalistikos didaktikos aktualijas ir inovatyvūs sprendimai

Atlikto empirinio tyrimo metu buvo įvertintas Mykolo Romerio universiteto studentų požiūris į atskirus kriminalistikos didaktikos klausimus. Tyrimo rezultatai parodė, kad 79 procentai visų respondentų nurodė, jog

²⁴ Plačiau žr. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) išžestinių magistrantūros studijų programos dalyko Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalinė charakteristika ir jų tyrimo problemos aprašas. [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=47424&l=lt

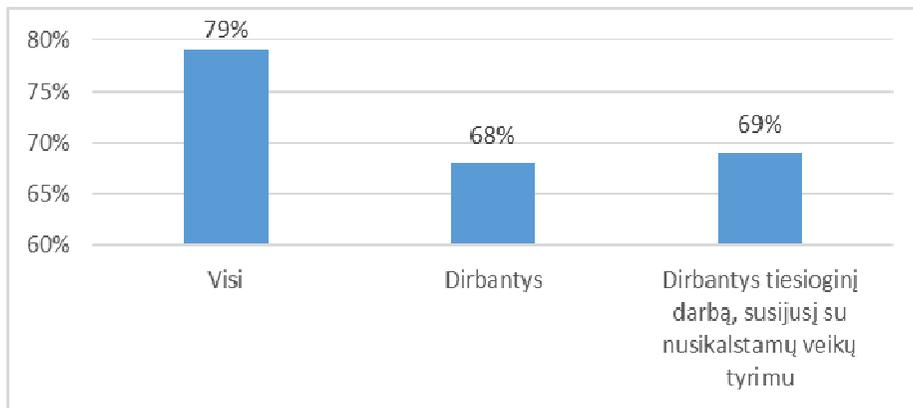
²⁵ Plačiau žr. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) išžestinių magistrantūros studijų programos dalyko Ekspertologija aprašas. [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=47436&l=lt

²⁶ Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) nuolatinį magistrantūros studijų programos aprašas. [žiūrėta 2018-02-10]. Žr. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=9852&l=lt

²⁷ Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) nuolatinį magistrantūros studijų programos dalyko Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalinė charakteristika ir jų tyrimo problemos aprašas. [žiūrėta 2018-02-10]. Žr. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=51930&l=lt

²⁸ Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės (specializacija – Baudžiamoji teisė ir kriminologija) nuolatinį magistrantūros studijų programos dalyko Ekspertologija. [žiūrėta 2018-02-10]. Žr. Prieiga internetu: https://stdb.mruni.eu/studiju_dalyko_aprasas.php?id=48384&l=lt

kriminalistika yra (bus) reikšminga jų darbui. Taip mano ir atitinkamai 68 procentai dirbančiųjų ir 69 procentai, dirbančiųjų tiesioginį darbą, susijusį su nusikalstamų veikų tyrimu²⁹ (žr. 1 pav.). Tai paaiškinama tuo, jog dirbantieji kriminalistikos žinias ir įgūdžius gauna/stiprina ir per tam tikrą praktinę veiklą, kurioje taiko konkrečias žinias ir įgūdžius. Gretinant šio tyrimo metu gautus rezultatus su 2007 metais atlikto tyrimo rezultatais, nustatyta, jog ankstesnio tyrimo metu buvo nustatyta, kad kriminalistikos reikšmė gerokai didesnė praktiniam darbui (92 procentų respondentų nurodė, jog kriminalistikos įtaka aiškinant nusikaltimus didelė arba labai didelė)³⁰. Todėl tęsdami šį tyrimą, vėlesniame etape sieksime nustatyti priežastis, įtakojušias kintantį reespondentų požiūrį į kriminalistikos reikšmingumą praktiniam darbui.

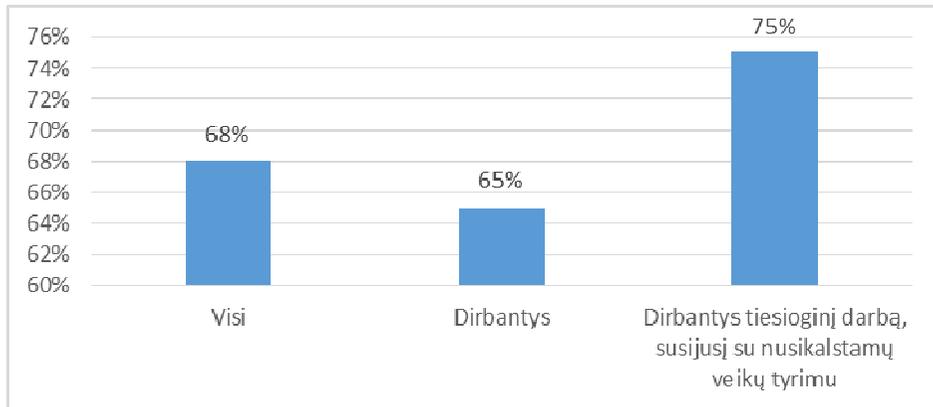

1 pav. Respondentų nuomonė apie kriminalistikos reikšmę jų esamam ar būsimam darbui.

Empirinio tyrimo metu studentams taip pat buvo užduotas klausimas, ar kriminalistikos studijos reikalingos visiems teisininkams. 68 procentai visų respondentų nurodė, jog kriminalistikos studijavimas yra svarbus ir būtinas visiems teisininkams, nepriklausomai nuo atskirų teisės specializacijų, ir gerokai daugiau – net 75 procentai respondentų, dirbančiųjų tiesioginį darbą, susijusį su nusikalstamų veikų tyrimu, mano, jog šių studijų svarba aktuali visiems teisininkams (žr. 2 pav.).

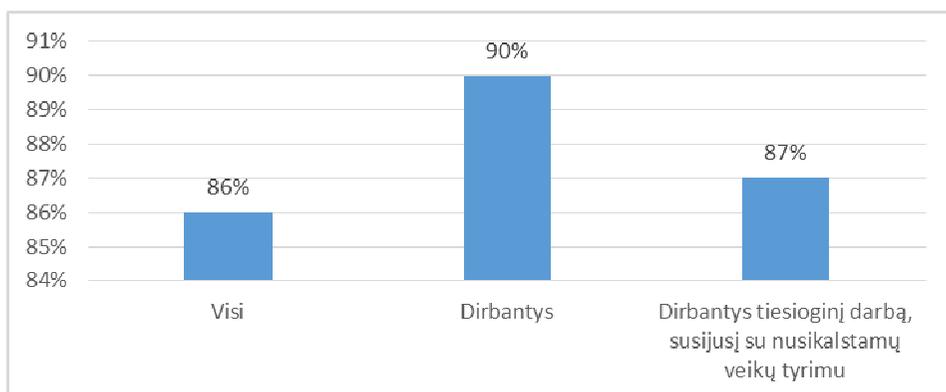
²⁹ Tyrime dalyvavę respondentai, dirbantys tiesioginį darbą, susijusį su nusikalstamų veikų tyrimu, yra respondentai, dirbantys teisme, prokuratūroje arba policijoje.

³⁰ Plačiau žr. E. V. Kurapka, H. Malewski, E. Kažemikaitienė. Kriminalistikos žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2007. 12(102). P. 25.

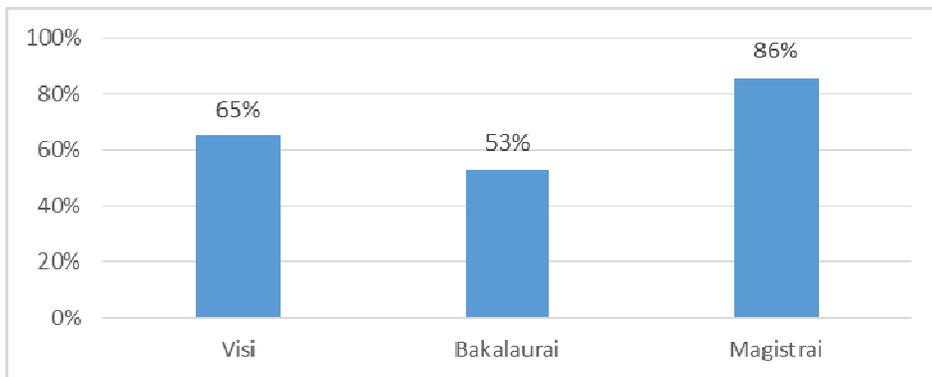
2 pav. Respondentų nuomonė apie kriminalistikos studijų svarbą visiems teisininkams.

Vertinant kriminalistikos disciplinos turinį ir akcentuojant kriminalistikos pritaikomąjį pobūdį, studentų buvo paklausta, ar studijų metu kriminalistikos dalyko teorijos ir praktikos santykis yra (buvo) pakankamas. Tyrimo rezultatai parodė, jog 57 procentai respondentų nurodė, jog pakankamai (atitinkamai taip nurodė 47 procentai dirbančiųjų ir 64 procentai dirbančiųjų tiesioginį darbą, susijusį su nusikalstamų veikų tyrimu). Tai rodo, jog dirbantieji tiesioginį darbą praktinių gebėjimų, susijusių su kriminalistikos žinių taikymu, yra įgiję ir tiesioginiame darbe. Visgi, likusieji 43 procentai visų respondentų teigė, jog galėjo būti daugiau kriminalistikos praktinių užsiėmimų. Vertinant dirbančiųjų respondentų atsakymus, Pažymėtina, jog esminių skirtumų tarp nuolatinėjų ir išėstinių studijų studentų požiūrių nebuvo nustatyta.

3 pav. Respondentų požiūris į poreikį diferencijuoti kriminalistikos dalyko apimtis pagal atskiras specialybes (veiklos sritis)

Tyrimo metu taip pat buvo pasidomėta, ar reikalinga kriminalistikos mokslą diferencijuoti (dalyko apimtis) pagal atskiras specialybes (veiklos sritis)? Bendroji tendencija – būtinas šio dalyko diferencijavimas. Net 86 procentų visų respondentų ir net 90 procentų dirbančiųjų ir 87 procentai dirbančiųjų tiesioginį darbą, susijusį su nusikalstamų veikų tyrimu, teigė, jog būtinas šio dalyko diferencijavimas, atsižvelgiant į veiklos pobūdį, kadangi kai kuriose veiklos srityse, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūno darbe kriminalistikos žinių poreikis yra gerokai svarbesnis negu kitų teisėsaugos institucijų veikloje, pavyzdžiui, dirbant administravimo padaliniuose ar dirbant tose srityse, kur kriminalistikos žinių poreikis yra mažesnis, pavyzdžiui, antstolių, notarų veikloje (žr. 3 pav.). Visgi 11 procentų visų respondentų mano, kad nereikalingas kriminalistikos diferencijavimas pagal apimtis, kadangi teisėsaugos institucijų veiklose keičiant konkretaus darbo pobūdį, gali padidėti kriminalistikos žinių poreikis. Todėl kriminalistikos vienodos apimtys atskiroms sritims užtikrintų tokių būtinų žinių ir gebėjimų tęstinumą keičiant veiklos profilį.

4 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar studijose reikalingas atskiras teismo ekspertizės (teismo ekspertologijos) dalykas kaip mokymo disciplina.

Tyrimo metu respondentai taip pat išreiškė nuomonę apie tai, ar studijose reikalingas atskiras teismo ekspertizės (teismo ekspertologijos) dalykas kaip mokymo disciplina. 65 procentai visų respondentų ir net 86 procentai magistrų teigė, jog teismo ekspertologijos kursas reikalingas kaip atskira mokymo disciplina. Vadinasi, fundamentinių teisės žinių įgiję studentai, kurie jau studijavę visą kriminalistikos kursą, suvokia teismo ekspertologijos svarbą ir įtaką efektyvesniam nusikalstamų veikų tyrimui.

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog respondentai reikšmingai vertina kriminalistikos dalyko reikšmę, kriminalistikos studijų poreikį ir akcentuoja jų įtaką

bei svarbą praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje. Studentų nuomonės tyrimai dar kartą patvirtino mūsų įžvalgas dėl kriminalistikos teorinių žinių ir praktinių įgūdžių balanso ir dermės aktualumo formuojant studijų procesą. Praktinį darbą, susijusį su kriminalistikos žinių jame poreikiu, dirbančių pareigūnų nuomonė neabejotinai parodė jau suvoktą kriminalistikos ir ekspertologijos svarbą, išryškino jų susirūpinimą savo kvalifikacijos ir kompetencijų kokybe.

Teigiamas privalomo kriminalistikos kurso įtvirtinimo teisės studijose vertinimas rodo ne tik artimą studijas formuojančių, jas vykdančių ir jose studijuojančių subjektų požiūrį, atitikimą tarptautinėms kriminalistikos didaktikos tendencijoms, bet kartu ir išryškina konkrečias svarbiausias šios problematikos aktualijas:

- sutelkti pastangas siekiant įtvirtinti bendrus bazinio kriminalistikos mokymo standartus vienodo lygmens teisininkus rengiančiuose mokymo įstaigose (universitetuose, akademijose);
- būtinumą būsimus teisininkus jau studijų metais įvesti į specialių žinių taikymo problematikos informacinį lauką;
- siekti visose teisininkus rengiančiuose ir jų kvalifikaciją keliančiuose bei praktinėse institucijose bendro sisteminio požiūrio, kartu dirbant nuo kriminalistikos didaktikos strategijos iki jos realizavimo, taip prisidedant prie vieno svarbiausių bendros Europos kriminalistikos ir ekspertologijos erdvės kūrimo uždavinio – kriminalistinio teisinės bendruomenės švietimo, efektyvaus sprendimo.

Išvados

Atlikta Mykolo Romerio universiteto pasirinktų keturių studijų programų turinio analizė parodė, jog kriminalistikos disciplinos apimtys yra nevienodos, labai skiriasi atsižvelgiant į programos pobūdį. Šiuo metu daugiausiai ir giliausiai kriminalistika ir atskiros jos dalys yra reprezentuojama Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programoje. Todėl teiktinas siūlymas dėl bazinio kriminalistikos kurso standartų vienodo lygmens įdiegimo.

Empirinio tyrimo rezultatai rodo kriminalistikos disciplinos svarbą visose analizuotose studijų programose. Ženkliai vertinamas jos reikšmingumas visose teisėsaugos institucijų veiklose, taip pat studijų metu akcentuojamas didesnis praktinių gebėjimų poreikis. Tyrimo rezultatais nustatytas poreikis diferencijuoti kriminalistikos dalyko apimtį pagal atskiras specialybes (veiklos sritis), taip pat poreikis studijuoti teismo ekspertologiją kaip atskirą mokymo discipliną. Todėl ryškėja šiuolaikinių kvalifikacinių charakteristikų įvairaus lygio pareigū-

nams ir atitinkamų papildomų specifinių diferencijuotų mokymų virš „bazinio“ kriminalistinio išsilavinimo poreikis ir diegimas studijų procesuose.

Teigiamas privalomo kriminalistikos kurso įtvirtinimo teisės studijose vertinimas rodo ne tik artimą studijas formuojančių, jas vykdančių ir jose studijuojančių subjektų požiūrį, atitikimą tarptautinėms kriminalistikos didaktikos tendencijoms, bet kartu ir išryškina konkrečias svarbiausias šios problematikos aktualijas:

- sutelkti pastangas siekiant įtvirtinti bendrus bazinio kriminalistikos mokymo standartus vienodo lygmens teisininkus rengiančiuose mokymo įstaigose (universitetuose, akademijose);
- būtinumą būsimus teisininkus jau studijų metais įvesti į specialių žinių taikymo problematikos informacinį lauką;
- siekti visose teisininkus rengiančiuose ir jų kvalifikaciją keliančiuose bei praktinėse institucijose bendro sisteminio požiūrio, kartu dirbant nuo kriminalistikos didaktikos strategijos iki jos realizavimo, taip prisidedant prie vieno svarbiausių bendros Europos kriminalistikos ir ekspertologijos erdvės kūrimo uždavinio – kriminalistinio teisinės bendruomenės švietimo, efektyvaus sprendimo.

Santrauka

Kriminalistikos didaktikos klausimų nagrinėjimas Lietuvoje turi ilgametę tradiciją. Nuo Lietuvos nepriklausomybės laikų periodiškai ir integraliai išnagrinėtos svarbiausios su kriminalistikos disciplina susijusios aktualijos leidžia fundamentaliai ir kryptingai formuoti ir atnaujinti kriminalistikos didaktikos platformą, išryškinti esmines konkretaus laikotarpio problemas ir pateikti efektyvius sprendinius pritaikant kriminalistikos didaktikos aktualijas praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje. Šiuo tyrimu yra siekiama įvertinti Mykolo Romerio universiteto pasirinktų keturių studijų programų turinį ir analizuoti kriminalistikos disciplinos ypatumus; taip pat koreliuoti ir sąsajingai juos įvertinti ir per empirinio tyrimo rezultatus: studentų, studijuojančiųjų keturiuose analizuojamose programose, požiūrį į atskirus kriminalistikos klausimus. Tyrimo rezultatų pagrindu pateikiamos svarbiausios nūdienos kriminalistikos didaktikos aktualijos ir vystymosi tendencijos.

Studentų nuomonės tyrimai dar kartą patvirtino mūsų įžvalgą dėl kriminalistikos teorinių žinių ir praktinių įgūdžių balanso ir dermės aktualumo formuojant studijų procesą.

Praktinį darbą, susijusį su kriminalistikos žinių jame poreikiu, dirbančių pareigūnų nuomonė neabejotinai parodė jau suvoktą kriminalistikos ir ekspertologijos svarbą, išryškino jų susirūpinimą savo kvalifikacijos ir kompetencijų kokybe.

Reikšminiai žodžiai: kriminalistikos didaktika, nusikalstamų veikų tyrimas, prevencija, studentų požiūris.

Summary

The study of criminalistics didactic issues in Lithuania has a long tradition. Since the period of Lithuanian independence, the most relevant issues related to the field of criminalistics have been periodically and comprehensively analyzed, which allow to fundamentally and purposefully formulate and update the platform of criminalistics didactics, highlight the essential problems of a specific period and present effective solutions by adapting practical issues of criminalistics didactics in the practical work of law enforcement institutions. The purpose of this study is to evaluate the content of four study programs chosen by Mykolas Romeris University and analyze the peculiarities of criminalistics discipline, as well as to evaluate them correlatedly and in connection with the results of the empirical study: the attitudes of students studying in the four analyzed programs towards the individual issues of criminalistics. Based on the results of the research, main relevant issues and developing trends of today's criminalistics didactics are presented. Student opinion surveys reaffirmed our insights on the relevance of balance and harmony of criminalistics theoretical knowledge and practical skills when forming the study process. The practical work related to the need for criminalistics knowledge in it, the opinions of officials working in the field undoubtedly demonstrated the already perceived importance of criminalistics and expert analysis and highlighted their concern about the quality of their qualification and competencies.

Keywords: criminalistics didactics, crime prevention, investigation of criminal acts, attitude of students

Literatūra

Teisės aktai

1. Europos Sąjungos Tarybos pranešimas spaudai dėl pagrindinių Europos Sąjungos Tarybos posėdžio rezultatų svarstant klausimą dėl Kriminalistika 2020 vizijos kūrimo 18498/11 (OR. en) PRESSE 491 PR CO 79. 2011.
2. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. 5-V-1092 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. birželio 17 d. įsakymo Nr. 5-V-492 „Dėl policijos prevencinės veiklos organizavimo aprašo patvirtinimo“ pakeitimo.
3. Lietuvos policijos generalinis komisaras 2011 m. rugsėjo 5 d. įsakymas Nr. 5-V-793 „Dėl policijos pareigūnų profesinio mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos optimizavimo priemonių plano patvirtinimo“.

Specialioji literatūra:

Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.

- J. Juškevičiūtė, V. E. Kurapka, H. Malevski. A New Study Model of Criminalistics for the Law Enforcement Officers in Lithuania // 16th Meeting of the International Association of Forensic Sciences. Montpellier (France). September 2-7, 2002. Editor Prof. Eric Baccino. P. 55-59.
- J. Juškevičiūtė, E. Kurapka, H. Malewski. Forensic Training in Lithuania: Problems and Tendencies// Forensic Science International. Vol. 136/Suppl. 1 (2003) P.184-185.
- I. Komarov. Criminalistics Didactics: History, Modern State and Development. XIII. Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice. Chapter 1. Vilnius, 2017. P. 420-435.
- V. E. Kurapka, H. Malevski. Šiuolaikinė kriminalistikos studijų struktūra ir didaktika //Jurisprudencija, LTU mokslo darbai. 22 (14) tomas. V., 2001, P. 144-153.
- Э. Курапка, Г. Малевски, Р. Бурда. Проблема уровней преподавания криминалистики в Литовском юридическом университете // Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики. 2 часть. Вопросы современной криминалистики. Академия Управления МВД России. - Москва, 2004. С. 32-39.
- E. Kurapka, H. Malevski. Kriminalistiklehre an Universitäten- Notwendigkeit, Realität oder Problem? // Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis. 1/ 2005. S. 47-50.
- E. V. Kurapka, H. Malevski, E. Kažemikaitienė. Kriminalistikos žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2007. 12(102). P. 22-31.
- H. Malewski. Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawniczych na Litwie// Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały III zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11-13 czerwca 2003. Kraków, 2004. S. 73-83.
- H. Malevski, E. Latauskienė, S. Matulienė. Magistro baigiamųjų darbų rengimas Mykolo Romerio universitete kriminalistikos mokslo plėtros kontekste // MRU mokslo darbai „Jurisprudencija” T. 65. V., 2005. P.139-150.
- Г. Малевски. В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве / Модели преподавания криминалистики:история и современность. Совместный международный проект. Сборник научных трудов. Под ред. проф. Н. П. Яблокова и проф. В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2014. С. 21-63.
- Ž. Navickienė. Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą. Vytauto Didžiojo universitetas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Nr. 21. 2011. P. 68-81.
- Textbook of Criminalistics. Volume I: General Theory. Edited by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, Ukraina. 2016.

Irena Malinowska

*Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych
im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach*

PROBLEMATYKA ZAGINIĘĆ LUDZI W ASPEKCIE PRAWNO-KRYMONOLOGICZNYM

Issues of missing people – legal and criminological aspects

Wstęp

Aperiodyczny rozwój współczesnej cywilizacji generowany jest przez postęp naukowo-techniczny oraz rozwiązania prawne. Spostrzega się dehumanizację stosunków międzyludzkich, a także degradację intelektualną, które powodują wykluczenie społeczne, a w ślad za tym pograżenie się szerokich kręgów społeczeństwa w patologii życia kulturowego oraz pejoratywnych czynników kryminogennych¹.

Przeciwdziałanie wielu problemom społecznym, które powstają na skutek używania przez dorosłych, młodzież i dzieci substancji psychoaktywnych lub przez które mogą stać się ich użytkownikami, wymaga wzbogacenia procesu wychowania o działania profilaktyczne. Oprócz rodziny, najbliższego środowiska, instytucji wyznaniowych czy grup rówieśniczych ważnym miejscem do pracy jest szkoła oraz środowisko zawodowe².

Uznano również, że używanie środków uzależniających, tj. alkoholu, papierosów, narkotyków, to tylko jedna z dróg zagrożeń zdrowia i prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży. Istnieje duża grupa zachowań problemowych młodego pokolenia, która często występuje w powiązaniu z używaniem tych substancji; należą do nich: akty przemocy, samobójstwa, łamanie prawa, a następnie ucieczka z domu i zaginięcie³.

Na otoczenie kryminogenne wielokrotnie wpływ mają bezrobocie, bezdomność, rodziny dewiacyjne, blokery i gangi nieletnich, patologie społeczne: narkomania, prostytutka, alkoholizm, zjawiska nieprzystosowania społecznego

¹ A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996, s. 7.

² I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 6.

³ Ibidem.

oraz problemy w domu, w szkole, które prowadzą do opuszczenia domu rodzinnego, a w konsekwencji niejednokrotnie do zaginięcia osoby oraz innych zachowań społecznych, w tym dewiacyjnych, między innymi do samobójstw czy popełniania przestępstw kryminalnych⁴.

W omawianym obszarze znajdują się również zdarzenia, które wyodrębnia kryminologia. Nauka ta ciągle poszerza spektrum swoich obszarów badawczych, m.in. o związek sprawcy z ofiarą w przypadku zaginięcia osoby, gdy np. po zgłoszeniu na Policję osoby zaginionej po jakimś czasie odnajduje się jej ciało, a w wyniku wstępnych czynności procesowych eksperci medycyny sądowej stwierdzają, iż zgon nastąpił z udziałem osób trzecich. Mamy wówczas do czynienia ze zbrodnią. Zadaniem kryminologii i nauk pokrewnych jest stałe monitorowanie pojawiających się zagrożeń cywilizacyjnych, poszukiwanie przyczyn zaginięć ludzi, a także diagnozowanie ich rozmiarów oraz form występowania⁵.

Zmiany kulturowe występujące praktycznie na całym świecie doprowadziły do zachwiania systemu wartości etycznych i norm moralnych. Nastąpiło rozluźnienie więzi grupowych, zwłaszcza w odniesieniu do rodziny. Nasiliły się zjawiska kryminogenne, takie jak alkoholizm, narkomania, handel ludźmi, w tym prostytutka, żebractwo czy zmuszanie do pracy niewolniczej i inne⁶.

W związku z powyższym pojawiła się pilna potrzeba przede wszystkim naukowego podejścia do przedstawionego problemu i kompleksowego oglądu zjawisk patologii społecznej, w wyniku których dochodzi do zaginięć ludzi, samobójstw, ucieczek z domu dzieci i młodzieży oraz przestępstw kryminalnych takich jak uprowadzenia osób, porwania rodzicielskie, zabójstwa, zgwałcenia. Na chwilę obecną brak jest badań naukowych, które przedstawiają rozmiary związku między sprawcą a ofiarą w przypadku zaginięcia osoby.

W tej sytuacji rozpoznawanie problemu zaginięć ludzi jest ważnym wyzwaniem badawczym, popularyzującym wiedzę o skutkach i następstwach tych zjawisk w aspektach kryminologicznych i prawnych.

Przyczyny zaginięć ludzi w Polsce

Problem zaginięć jest przedmiotem ożywionej debaty publicznej, zarówno ze względu na skalę, jak i wrażliwy charakter zjawiska⁷. Zaginięcie bliskiej

⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, LexisNexis Polska, Warszawa 2009, s. 15.

⁵ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995, s. 149.

⁶ Ibidem, s. 12.

⁷ I. Malinowska, A. Rybicka, *Zagrożenia społeczne wynikające z zaginięć ludzi we współczesnym świecie*, „Kwartalnik Policjny” 2016, nr 1 (36), s. 49.

osoby to jedno z najbardziej dramatycznych wydarzeń, jakie może dotknąć człowieka. Ludzie giną bez względu na płeć, wiek, status społeczny, wykształcenie. Pewien procent zaginięć to efekt przemyślanej – bardziej lub mniej – i świadomej decyzji takiej osoby. Inne to wynik różnego rodzaju wypadków losowych bądź typowe zagubienia. Ponieważ od kilku lat zaginięcia stanowią zdecydowanie narastający problem społeczny, bardzo istotne jest podjęcie rozważań naukowych nad tym problemem. Z jakich przyczyn ludzie wychodzą ze swoich domów i nie wracają? Dlaczego młodzi ludzie uciekają z domu? Te pytania należy stawiać w każdym etapie niniejszej publikacji, zadają je także rodzice w każdym przypadku ucieczki dziecka z domu⁸.

Komplikacje w pracy, problemy w rodzinie, rozpad małżeństwa, wyjazdy zagraniczne w poszukiwaniu pracy i trudności finansowe to częste podłoża zniknięć dorosłych. Osoby starsze giną po wielokroć z powodu kłopotów z pamięcią i innych dolegliwości związanych z wiekiem, natomiast naruszenie prawa, takie jak: uprowadzenie, pedofilia czy zabójstwo, stanowi nader nietypową przyczynę zaginięć. Z danych Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA wynika dodatkowo, że zaginięcia niezwykle sporadycznie związane są także z przystąpieniem do sekty⁹.

Jednakże jak obrazują dane statystyczne Komendy Głównej Policji, każdego roku w Polsce ucieka z domu kilka tysięcy młodych ludzi. Uciekają coraz młodsze dzieci, nawet dziesięcioletnie. Uciekają również niemal dorośli, tuż przed osiemnastymi urodzinami. Dzieci uciekają przed zagrożeniem, niedolą, poniżaniem, przed problemami, które załamałyby niejednego dorosłego człowieka. Uciekają od ubóstwa, znęcania się psychicznego, molestowania seksualnego, od przemocy, od bezustannych kłótni rodziców. Opuszczają dom dzieci, które nie mają wsparcia we własnym otoczeniu, często nie potrafią lub nie wiedzą, kogo poprosić o pomoc. Bardzo ważne jest, aby dorośli poświęcali dziecku uwagę. Dzięki temu mogą dostrzec, że nadaje ono sygnały świadczące o kłopotach. Dzieci mogą nie lubić rozmów o szkole, ale mogą też tego nie robić, gdyż w szkole dzieje im się krzywda i nie potrafią o tym opowiedzieć. Tło może też być przeciwne; pożądane jest, aby nauczyciel zainteresował się, dlaczego uczeń śpi na lekcjach, zamiast go strofować. Prawdopodobnie w domu rozgrywa się coś takiego, co uniemożliwia dziecku wypoczynek¹⁰.

Z danych policyjnych wynika, że największy odsetek zaginionych to osoby w wieku średnim. W grupie nieletnich statystycznie najwięcej zaginięć

⁸ Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA, <http://www.zaginieni.pl/jak-pomagamy/faq/zaginiecie-a-prawo/> [dostęp: 28.06.2018].

⁹ I. Malinowska, A. Rybicka, op. cit., s. 20.

¹⁰ Ibidem.

przypada na grupę wiekową 14–17 lat. 20% wszystkich zaginionych stanowią seniorzy¹¹.

Jednym z powodów zaginięć osób jest bezrobocie. Pociąga ono za sobą bardzo negatywne skutki zarówno dla osób nim dotkniętych i ich rodzin, jak i dla całej gospodarki. Duża stopa bezrobocia przyczynia się w sposób istotny do ubożenia części społeczeństwa oraz obniżania się poziomu życia wielu gospodarstw domowych. Do innych skutków bezrobocia można zaliczyć wzrost przestępczości, pogorszenie stanu zdrowia oraz dezaktywację zawodową i związane z nią: frustrację, agresję, poczucie rezygnacji i wycofania, zahamowanie rozwoju osobowości oraz obniżenie aspiracji edukacyjnych, a także lęk o przyszłość¹².

Trudno oszacować liczbę Polaków, którzy wyemigrowali za pracą do krajów Unii Europejskiej. Nie ma też danych mówiących o tym, ile osób wyjechało na stałe, a ile – tylko na pewien czas. Różne instytucje wymieniają inne liczby, od 500 tys. do 2 mln¹³.

Jak szacuje European Citizen Action Service (ECAS)¹⁴, od czasu rozszerzenia Unii Europejskiej około 1 120 000 Polaków wyjechało tam w celach zarobkowych. Z danych fundacji ITAKA wynika, że na terenie Unii Europejskiej zaginęło prawie 300 osób z Polski, z czego 73 w Wielkiej Brytanii. Podczas lektury takich statystyk pojawia się pytanie, jak można „zaginać”, szczególnie w dzisiejszych czasach, gdy na Zachód jedziemy na podstawie dowodu osobistego, mamy dostęp do Internetu i telefonów komórkowych, a wrócić można choćby tanimi liniami za kilkadziesiąt złotych.

Według Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA¹⁵ problemy zaczynają się od źle przygotowanego wyjazdu. Wierzmy, że bez znajomości języka obcego zarobimy kokosy, i oddajemy się w ręce nieuczciwych pośredników lub jedziemy „w ciemno”, licząc na łut szczęścia. Na miejscu zostajemy bez pieniędzy i perspektyw, co rodzi kolejne problemy.

Według Fundacji Pomocy Wzajemnej „Barka”¹⁶, która stara się pomagać bezdomnym Polakom, bez żadnego źródła utrzymania na ulicy w Wielkiej Brytanii żyje około 2–4 tys. Polaków, a już co dziesiąty bezdomny przyjechał z Polski. Z tego powodu doradca burmistrza Londynu stwierdził, że za losy

¹¹ Ibidem.

¹² Komenda Główna Policji, <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/115830,Zaginienia-osob-w-Polsce-Fakty-i-mity.html> [dostęp: 26.06.2018].

¹³ I. Malinowska, A. Rybicka, op. cit., s. 10.

¹⁴ <http://www.css.ethz.ch/en/services/css-partners/partner.html/90366> [dostęp: 27.06.2018].

¹⁵ Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA, <http://www.zaginieni.pl/> [dostęp: 20.05.2018].

¹⁶ <http://barka.org.pl/> [dostęp: 20.06.2018].

bezdolnych z innych krajów nie będzie dłużej odpowiadał rząd Wielkiej Brytanii. Fundacja boryka się więc z problemami finansowymi. Władze Londynu wycofują się z pomocy dla organizacji, której udało się odesłać do Polski już prawie 3 tys. osób, a na rząd Polski nie ma co liczyć¹⁷.

W jeszcze gorszej sytuacji niż bezdomni, którzy mogą liczyć na pomoc wspomnianej fundacji, są ci, którzy weszli na ścieżkę przestępczości lub padli jej ofiarą. Często takie osoby odnajdują się po latach z dala od miejsca zamieszkania jako N.N. i tylko przypadek decyduje o tym, czy rodzina kiedykolwiek dowie się o ich zgonie. Na przykład 27-letni Andrzej K. został porwany w 2010 r. w Londynie i odnalazł się martwy dziesięć miesięcy później prawie sto kilometrów dalej. Według opublikowanej przez Scotland Yard listy, 17 najbardziej poszukiwanych przestępców z zagranicy, ukrywających się na Wyspach, to Polacy.

Według zarządzenia nr 72 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r.¹⁸ poszukiwanie osób zaginionych stanowi zespół czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych, mających na celu odnalezienie osoby, której zaginięcie zgłoszono Policji¹⁹. Zarządzenie określa trzy kategorie osób zaginionych.

Pierwszą i najbardziej wrażliwą grupę stanowią osoby, które nagle opuściły miejsce swojego pobytu, a okoliczności towarzyszące zaginięciu takiej osoby mogą świadczyć o zagrożeniu jej życia, w tym o zamiarach samobójczych. To także małoletni do 15. roku życia, którego zaginięcie zgłoszono po raz pierwszy, oraz osoby, które z powodu wieku, choroby, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mogą kierować swoim postępowaniem lub wymagają opieki lub pomocy innych osób. Druga kategoria to osoby zrywające kontakt z bliskimi świadomie i z własnej woli, takie, które już wcześniej okazywały niezadowolenie ze swojej sytuacji życiowej bądź nosiły się z zamiarem jej zmiany. Najczęściej ci zaginieni zabierają ze sobą swoje rzeczy osobiste. Do ostatniej, trzeciej kategorii zaliczamy osoby małoletnie, których zaginięcie stanowi kolejne samowolne oddalenie się z domu rodzinnego lub innej placówki, pod której kuratelą dana osoba się znajduje, oraz osoby pełnoletnie, które w związku z ich przymusowym umieszczeniem w różnego rodzaju placówkach (szpital psychiatryczny, dom pomocy społecznej, środowiskowy dom samopomocy) samowolnie oddaliły się ze wskazanego

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Zarządzenie Nr 72 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2014 r. zmieniające zarządzenie w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. nr 1).

¹⁹ Ibidem.

miejsca pobytu. W kategorii tej znajdziemy również osoby małoletnie zaginione w związku z tzw. porwaniem rodzicielskim²⁰.

Niezależnie od kategorii nadanej poszukiwaniom osoby zaginionej, Policja podejmuje działania poszukiwawcze niezwłocznie po przyjęciu zawiadomienia o jej zaginięciu. Katalog czynności, do których wykonania zobligowani są policjanci prowadzący poszukiwania w przypadku wszystkich kategorii, jest podobny. Niemniej jednak intensywność tych poszukiwań i angażowanie określonej liczby sił i środków policyjnych są dostosowywane indywidualnie do każdej sprawy²¹.

Najczęściej, bo aż w 65%, zgłaszanymi przyczynami zaginięć dzieci i nastolatków w wieku do 18 lat są ucieczki małoletnich z domów rodzinnych oraz ośrodków opiekuńczo-wychowawczych. Porwania i uprowadzenia przez osoby trzecie na szczęście zdarzają się niezwykle rzadko²².

Zaginięcie osoby należy zgłosić jak najszybciej, kiedy tylko mamy poważne i uzasadnione obawy, że jej nieobecność może wiązać się z tragicznym dla niej w skutkach zdarzeniem, a podjęte przez nas próby jej odnalezienia nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. W świetle obowiązujących przepisów daną osobę uznajemy za zaginioną, kiedy zaistnieje sytuacja, w której niemożliwe jest ustalenie miejsca jej pobytu i zapewnienie ochrony jej życia, zdrowia lub wolności czy udzielenie wymaganej pomocy. Nie należy bać się konsekwencji „błędnego” zgłoszenia czyjegoś zaginięcia. Czasem tylko szybka reakcja może uratować czyjeś życie lub zdrowie.

Każde zaginięcie osoby podjęte jest przez Policję²³. Osobą uprawnioną do złożenia zawiadomienia o zaginięciu osoby jest członek rodziny czy osoba formalnie sprawująca opiekę nad osobą zaginioną (opiekun prawny, przedstawiciel ustawowy, kierownik placówki, w której przebywała taka osoba), może nią być każdy, kto jednoznacznie wskaże okoliczności zaginięcia takiej osoby czy też posiada istotne informacje świadczące o możliwym popełnieniu przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności na szkodę osoby zaginionej.

Skala zjawiska zaginięć ludzi

Przez zaginięcie rozumie się zdarzenie uniemożliwiające ustalenie miejsca pobytu osoby zaginionej i zapewnienie ochrony jej życia, zdrowia lub wolności, wymagające jej odnalezienia albo udzielenia pomocy.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² I. Malinowska, A. Rybicka, op. cit., s. 49.

²³ Ibidem.

Każdego roku Policja odnotowuje około 17 tys. zaginięć obywateli polskich w kraju i za granicą. Ludzie giną bez względu na wiek, płeć i status społeczny. Giną z powodu chorób (fizycznych, psychicznych), wypadków, codziennych problemów i kiedy padają ofiarą przestępstw. Spośród wszystkich zgłoszeń Policja odnotowuje rocznie około 320 zaginięć dzieci do 6. roku życia, około 800 zaginięć dzieci w wieku 7–13 lat i około 5340 zaginięć dzieci w wieku 14–17 lat²⁴.

W przypadku zaginięcia Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA po otrzymaniu zgłoszenia zamieszcza w internetowej bazie danych zaginionych dane osoby poszukiwanej. Ze strony internetowej będzie można pobrać gotowy plakat z informacją o zaginięciu bliskiej osoby, co umożliwi aktywne włączenie się w poszukiwanie wielu zainteresowanych; każdy zaś, kto wie coś o losie poszukiwanej osoby, będzie mógł anonimowo przekazać do fundacji ITAKA informacje, które po zweryfikowaniu natychmiast przekazywane będą rodzinie lub osobom upoważnionym do kontaktu; w miarę możliwości ITAKA zamieszcza komunikat o zaginięciu w mediach ogólnopolskich i lokalnych²⁵.

Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA publikuje zdjęcia osób zaginionych wraz z podstawowymi danymi w swojej internetowej bazie danych. Jest to jedyna publicznie dostępna baza danych osób zaginionych. Można ją przeglądać przez formularz online, który umożliwia identyfikację bez znajomości danych personalnych. Fundacja ITAKA posiada informacje, że z jej bazy korzystają pracownicy szpitali, noclegowni, policjanci, strażnicy miejscy oraz internauci, którzy chcą pomóc w poszukiwaniach. Informacje o osobach zaginionych fundacja odbiera przez całą dobę (mailowo i telefonicznie) i jest gotowa do podjęcia natychmiastowych działań. Regularnie też publikuje zdjęcia zaginionych w mediach, m.in. w „Gazecie Wyborczej”, „Wolnej Drodze” (tygodnik pracowników Polskich Kolei Państwowych), „Policji 997”, „Mojej Kolei”. Współpracuje z dziennikarzami, którzy chcą opublikować zdjęcia zaginionych i napisać o problemie zaginięcia, a także z licznymi organizacjami pozarządowymi w kraju i na świecie, które mogą być pomocne w poszukiwaniach zaginionych (np. Missing People w Wielkiej Brytanii, TADA w Polsce, centra wolontariatu, La Strada). Cyklicznie wydaje broszury z fotografiami zaginionych adresowane do noclegowni, schronisk, jadłodajni, gdzie często przebywają zaginieni (wysyła je do ponad półtora tysiąca placówek). Na stronach internetowych publikuje też fotografie N.N. zwłok (strony są dostępne po podaniu

²⁴ Komenda Główna Policji, <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/115830,Zaginionia-osob-w-Polsce-Fakty-i-mity.html>, [dostęp z dnia:26.06.2018].

²⁵ Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA, <http://www.zaginieni.pl/>, [dostęp z dnia: 20.05.2018].

rodu). Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że w roku 2017 zaginęły ogółem 19 563 osoby; najwięcej wśród nich było dzieci i młodzieży: w wieku do 7 lat – 443 osoby, 7–13 lat – 953 osoby i 14–17 lat – 5362 osoby²⁶.

Tab. 1. Liczba zgłoszonych osób zaginionych w ciągu roku

Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Liczba zaginionych	12631	14310	15196	19759	19734	19024	15573	15160	14210	15345	15671

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Liczba zaginionych	15881	15076	14393	15616	17969	19617	20845	20458	19445	19563

Źródło: Komenda Główna Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zaginieni/50885,Zaginieni.html> [dostęp: 27.06.2018].

Tab. 2. Zaginięcia dzieci zgłoszone Policji

Rok	Do 7 lat	7–13 lat	14–17 lat
2017	443	953	5362
2016	490	980	5475
2015	535	1 022	6232

Źródło: Komenda Główna Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zaginieni/50885,Zaginieni.html> [dostęp: 27.06.2018].

Jak wynika ze statystyk Komendy Głównej Policji, niestety wciąż obniża się granica wieku młodych osób uciekających z domu. Policja otrzymuje zgłoszenia dotyczące coraz młodszych dzieci i również w tej grupie, wiekowo najmłodszej, zdarzają się przypadki samobójstw i przestępstw. Ucieczki w tym wieku wiążą się z kryzysem dorastania. Młodzi ludzie czują się odrzuceni, niezrozumiani. Zapracowani rodzice często nie poświęcają dzieciom wystarczająco dużo czasu, nie są więc w stanie dostrzec sygnałów zapowiadających ucieczkę.

Statystyki Komendy Głównej Policji wskazują, że połowa zaginionych osób to młodzież i dzieci, które uciekają z domu. Jak wcześniej wspomniano, uciekają one z rozmaitych powodów i z różnych, nawet tzw. dobrych domów. Najczęściej zdarza się to, kiedy problemy, z którymi młody człowiek się zma-

²⁶ Ibidem.

ga, go przerastają. Wydaje mu się, że trudna sytuacja, w jakiej się znalazł, nie ma wyjścia, a wokół nie spotyka nikogo, kto budzi zaufanie i kogo można by poprosić o pomoc. „Każdego roku w Polsce ginie ponad 15 tysięcy osób; to zjawisko o wielkim, społecznym znaczeniu, którego nikt lekceważyć nie powinien”²⁷.

Wiele jest także przyczyn zaginięć ludzi dorosłych, m.in.: choroby (depresja, schizofrenia, wylew, Alzheimer, zawał, padaczka), wypadki, urazy powodujące zaniki pamięci. Badania epidemiologiczne pokazują, że co piąty dorosły przynajmniej raz przeżywa stan, który można rozpoznać jako depresję. Znikają również ludzie zdrowi. Odchodzą, kiedy przerastają ich problemy, kiedy wydaje im się, że nie ma sposobu na ich rozwiązanie. Niektórzy spośród zaginionych to ofiary przestępstwa (np. uprowadzenia, zabójstwa)²⁸.

Problem zaginięć wskazuje, że warto interesować się tym, co robią najbliżsi, co jest dla nich ważne, o czym myślą, co sprawia im trudność, czego się obawiają, czym się cieszą i co planują. To często lęk przed szczerością i reakcją innych jest przyczyną, dla której ludzie nie mówią o swoich problemach i zamykają się w sobie. Samotnie dźwigają ciężar, który byliby w stanie unieść, mając przy sobie wsparcie bliskich im osób. Gdy go nie znajdują, załamują się i odchodzą²⁹.

Narastającym problemem, któremu przygląda się fundacja ITAKA, są zaginięcia dzieci i porwania rodzicielskie. W Polsce brakuje uregulowań prawnych, które gwarantowałyby zaginionym i ich rodzinom pomoc i ochronę w sytuacji, w jakiej się znaleźli. Jeśli zaginie mąż i ojciec rodziny, żona nie może sprzedać jego samochodu, wyrobić dzieciom paszportu, nie ma dostępu do jego konta bankowego. Ma trudności z przeprowadzeniem podziału majątku. Wiele rodzin w wyniku zaginięcia osoby bliskiej znajduje się w sytuacji kryzysowej. Trzeba im pomoc w uzyskaniu renty, ustaleniu opieki nad dziećmi i – jeśli to konieczne po długim czasie – w przeprowadzeniu procesu uznania zaginionego za zmarłego³⁰.

W zakresie koordynacji i udzielenia jednostkom organizacyjnym Policji podczas poszukiwań procesowych i prowadzenia czynności poszukiwawczych wsparcia udziela Wydział Poszukiwań i Identyfikacji Osób w Biurze Kryminalnym Komendy Głównej Policji. Wydział ten monitoruje i analizuje także skuteczność prowadzonych na terenie kraju czynności poszukiwawczych wobec osób zaginionych oraz osób ukrywających się przed organami ścigania lub

²⁷ Ibidem.

²⁸ Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA, <http://www.zaginieni.pl/> [dostęp: 20.05.2018].

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

wymiaru sprawiedliwości, jak również wypracowuje uregulowania prawne, procedury, dobre praktyki i ogólne wytyczne, mające na celu poprawę skuteczności prowadzonych działań poszukiwawczych wobec ludzi zaginionych oraz wprowadzonych³¹.

W przypadku zaginięcia osoby dorosłej czy też dziecka Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji zapewnia całodobowe funkcjonowanie Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych Komendy Głównej Policji oraz obsługę Mobilnego Centrum Wsparcia Poszukiwań, a także uruchamianie i obsługę ogólnokrajowego systemu Child Alert. W zakresie swoich zadań uzyskuje ono, weryfikuje i wymienia informacje w ramach systemu Child Alert oraz sieci Amber Alert Europe³².

Zaginięcie osoby to sytuacja kryzysowa ze względu na ciężar gatunkowy tego rodzaju zdarzenia, złożoność procesu wykrywczego, sposoby uzyskiwania i gromadzenia materiału, charakter postępowania z ofiarami, świadkami. Zorganizowany często na skalę międzynarodową system poszukiwania zaginionego za granicą wiąże się z koniecznością podjęcia rozwiązań systemowych ukierunkowanych na współpracę międzynarodową wielu instytucji i organizacji porządowych.

Profilaktyka i wsparcie społeczne wobec zaginięć ludzi

Zjawiska patologii społecznej rodzą szczególnie trudne problemy w każdym społeczeństwie. Wywołują one negatywne zjawiska społeczne i mają swoje źródła w patologii społecznej w rodzinie, szkole czy środowisku rówieśników. Zjawiska te są zależne od wielu procesów, przede wszystkim biologicznych, kulturowych, historycznych, ekonomicznych i politycznych.

Symptomy patologii społecznych łączą się ze sferą indywidualną życia człowieka, przez przemoc w rodzinie, uzależnienia, przestępczość, prostytucję, samobójstwa, ucieczki z domów, oraz sferą rodzinną – przez sieroctwo społeczne, dysfunkcje wychowawcze w rodzinie, rozpad rodziny, pozbawienie praw rodzicielskich i przemoc w rodzinie; mają też związek z dysfunkcjami struktur organizacyjnych, takimi jak biurokracja, bezrobocie, korupcja.

Patologia społeczna jest zespołem zjawisk szkodliwych, i to zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i grupowym, o określonej genezie rzeczywistości kulturowej, zasięgu społecznym i negatywnych skutkach. Jest też dyscypli-

³¹ Dane dotyczące Wydziału Poszukiwań i Identyfikacji Osób Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji, <<http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-poszukiwan-i-id/6233,Wydzial-Poszukiwan-i-Identyfikacji-Osob.html>> [dostęp: 27.06.2018].

³² Ibidem.

ną naukową zajmującą się negatywną dewiacją społeczną – nauką o przyczynach, objawach i zwalczaniu takich chorób społecznych, jak alkoholizm, lekomania, narkomania i inne³³.

Według Adama Podgóreckiego patologia społeczna to rodzaj zachowania, typ instytucji, typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który zostaje poddany zasadniczej, niedającej się pogodzić sprzeczności z wartościami światopoglądowymi, które są akceptowane w danej społeczności³⁴. Autor wyodrębnił patologię indywidualną, a w jej ramach m.in. takie zjawiska, jak: samobójstwa, zabójstwa, hazard, alkoholizm i prostytucję, oraz patologię grupową: rozwód, kazirodztwo i przestępczość zorganizowaną.

Niejednokrotnie perturbacje społeczne w rodzinach czy w szkole prowadzą do ucieczek z domów, a następnie do zaginięcia osoby. Często dopiero zaginięcie stwarza sytuację zmuszającą rodzinę i instytucje do ustalenia miejsca pobytu zaginionej osoby, a także zadeklarowania troski o ochronę jej życia, zdrowia i wolności.

Jak już wcześniej wspomniano, rocznie w Polsce zgłaszanych jest kilkanaście tysięcy zaginięć. Od 2010 r. ich liczba wzrasta: w 2014 r. zgłoszono Policji 14 389 zaginięć, w 2015 r. (do października) odnotowano już 17 887 takich przypadków. Co roku około 7 tys. zgłoszeń dotyczy osób małoletnich. W 2017 r. do Policji zgłoszono 19 563 zaginięć. Najczęściej znikają nastolatki w przedziale wieku od 14 do 17 lat, które uciekły z domów, placówek opiekuńczych lub domów dziecka³⁵.

Policja na co dzień przy poszukiwaniu osób zaginionych i w zależności od okoliczności danego zdarzenia współpracuje także z grupami poszukiwawczo-ratowniczymi, które wspierają Policję w prowadzeniu poszukiwań osób zaginionych w terenie otwartym (lasy, łąki, obszary trudno dostępne). Grupy składają się z wyszkolonych ratowników ochotników, którzy w czasie akcji poszukiwawczych zwykle korzystają z pomocy psów poszukiwawczo-ratowniczych. Najczęściej działają w ramach ochotniczych straży pożarnych, ale część jest stowarzyszeniami cywilnymi. Poszukiwaniami terenowymi osób zaginionych zajmują się także specjalistyczne grupy poszukiwawczo-ratownicze działające w ramach Państwowej Straży Pożarnej oraz GOPR³⁶.

W przypadku zaginięć osób trzeba także wspomnieć o tym, że zdarza się, iż zaginięcie i bezskuteczne poszukiwania osoby zaginionej mogą prowadzić

³³ K. Kmieciak-Baran, *Przemoc wobec dzieci – diagnoza i interwencja*, w: J. Papież, A. Płukis (red.), *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1993, s. 61.

³⁴ A. Podgórecki, op. cit., s. 67.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

do konieczności uznania tej osoby z punktu widzenia prawa (konstytucyjnego, administracyjnego, cywilnego, karnego, ale również kanonicznego) za osobę nieżyjącą. Polskie prawo cywilne przewiduje możliwość przyjęcia pewnej fikcji prawnej, że określona osoba nie żyje – mimo iż fakt jej śmierci nie został stwierdzony – jeżeli tylko zaistnieją warunki i okoliczności ściśle określone prawem. I tak przepis art. 29 § 1 k.c. wyraźnie stanowi, że osobę zaginioną można uznać za zmarłą, jeżeli od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości osoba ta jeszcze żyła, upłynęło dziesięć lat³⁷.

Uznanie zaginionego za zmarłego następuje w formie postanowienia wydanego przez sąd rejonowy, w którego okręgu zaginiony zamieszkiwał bezpośrednio przed zaginięciem³⁸. Według przepisu art. 30 § 1 k.c. w sytuacji, gdy ktoś zaginął w czasie podróży powietrznej lub morskiej w związku z katastrofą statku lub okrętu albo z innym szczególnym zdarzeniem, może być uznany za zmarłego po upływie sześciu miesięcy od dnia, w którym nastąpiła katastrofa albo inne szczególne zdarzenie³⁹.

Tak przedstawioną politykę społeczną można utożsamiać z dążeniami państwa do zapewnienia bezpieczeństwa społecznego rozumianego jako stwarzanie ludziom warunków do trwania, przetrwania i rozwoju. Motywem aktywności państwa nie są tylko określone problemy i zagrożenia, lecz także dążenie do takiego rozwoju społecznego i gospodarczego, który zapobiega powstawaniu groźnych zjawisk społecznych. W zaprezentowanym ujęciu polityka społeczna ma wymiar zarówno krajowy, regionalny, jak i lokalny⁴⁰.

Współczesna rzeczywistość stawia przed państwem duże wyzwania i z punktu widzenia bezpieczeństwa stanowi poważne zagrożenie dla społeczeństwa. Ma to niekorzystny wpływ na rodzinę, grozi bowiem zakłóceniami jej rozwoju. Stały wzrost liczby zaginięć, ucieczek z domu młodych ludzi skłania do ujawnienia zjawiska w celu przybliżenia zapobiegawczej roli i zadań instytucji oraz organizacji pozarządowych, mediów i Kościoła.

W związku z powyższym pojawiła się pilna potrzeba przede wszystkim naukowego podejścia do przedstawionego problemu i kompleksowego oglądu zjawisk patologii społecznej, w wyniku których dochodzi do zaginięć ludzi, ucieczek z domu dzieci i młodzieży oraz porwań rodzicielskich.

Niniejsza publikacja jest odzwierciedleniem obecnego stanu wiedzy na temat skali tego zjawiska cywilizacyjnego na gruncie nauk kryminalistyki

³⁷ B. Bieńkowska, P. Mierzejewski, *Instytucja uznania za zmarłego*, w: K. Staniewska (red.), *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, Fundacja Itaka, Warszawa 2002, s. 17.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 66.

i kryminologii. Opierając się na ustaleniach kryminologów, politologów, socjologów, doświadczeniu wielu badaczy, na danych statystycznych, wiedzy biegłych oraz ekspertów z różnych dziedzin, a także własnych przemyśleniach, zarysowano złożoną i trudną tematykę zaginięć ludzi jako zjawiska kulturowego.

Naukowe poznanie zjawiska zaginięć ludzi z punktu widzenia kryminalistyczno-prawnego wymaga oparcia się na podstawach metodologicznych, tj. na teorii i danych zebranych z dokumentów spraw sądowych, policyjnych, uzyskanych od organizacji pozarządowych, mediów, Kościoła, na podstawie artykułów prasowych, oraz ich opracowania, interpretacji oraz uogólnienia.

Powyższe dane pozwalają stwierdzić, że źródeł patologii społecznej można się dopatrzeć w: wyczerpaniu więzi społecznych, zaburzeniach stosunków międzyludzkich, zachwianiu społecznej kontroli zachowań ludzi oraz ich poczucia dobra i zła; procesie napięcia między potrzebami i aspiracjami a możliwościami ich urzeczywistnienia na ustalonym poziomie i w określonym czasie, przy jednocześnie niesprawiedliwym podziale już wytworzonych dóbr; rosnącym zagrożeniu jednostki; nasilaniu się sprzeczności interesów charakterze etnicznym, językowym, kulturowym, religijnym wśród różnorodnych grup ludzi.

Publikacja ukazuje zaginięcia ludzi jako podłoże zjawisk patologicznych. Istotne jest zaprezentowanie przyczyn tego zjawiska na tle ekonomicznym, psychologicznym, kryminologicznym oraz makro- i mikrospołecznym. Istotnym poznawczo zagadnieniem jest scharakteryzowanie skali i opisanie formy zorganizowanych zaginięć ludzi. Analiza zaginięć ludzi na podłożu zjawisk patologicznych pozwala stwierdzić, że to zjawisko społeczne było odnotowywane w dziejach ludzkości już od czasów starożytnych i ma tendencje wzrastające; ucieczka dzieci i młodzieży z domu przybiera różne formy przestępstwa i skalę zjawiska społecznego; bezrobocie pociąga za sobą bardzo negatywne skutki patologii społecznej zarówno dla osób nim dotkniętych, ich rodzin, jak i dla całej gospodarki⁴¹; lawinowo obniża się wiek inicjacji narkotycznej, w której główną rolę odgrywają rówieśnicy; u młodzieży obserwuje się systematyczny wzrost zażywania środków pobudzających typu dopalacze, rysuje się wyraźna tendencja do częstszego niż dawniej aplikowania specyfików uspokajających; zjawisko porwań rodzicielskich jako jedna z form patologii społecznej nadal dotyka wiele rodzin w Polsce i na świecie; niespójny system prawny i brak uregulowań prawnych, które gwarantowałyby zaginionym i ich rodzinom pomoc i ochronę w sytuacji, w jakiej się znaleźli – to najbardziej znaczące czynniki sprzyjające narastaniu tego zjawiska. Zaginięcie osoby, to zaistnienie zda-

⁴¹ Ibidem.

rzenia o charakterze nagłym, uniemożliwiającym ustalenie miejsca pobytu osoby i zapewnienie ochrony jej życia, zdrowia lub wolności⁴².

Na zakończenie publikacji zawarto postulaty związane ze sformułowaniem strategii i taktyki politycznej w sferze wartości. Niezbędne jest więc określenie aktywności politycznej państwa, organizacji społecznych, Kościołów i związków wyznaniowych oraz mediów w kontekście stosunku społeczności lokalnych do zachowań patologicznych skutkujących zaginięciami ludzi. Ponadto konieczne jest podkreślenie roli profilaktyki i wsparcia społecznego w odniesieniu do tego zjawiska.

Zjawisko zaginięć ludzi, porwań rodzicielskich, ma charakter dynamiczny, wymaga zatem ciągłego monitorowania nie tylko w celu zapobiegania mu, a w konsekwencji ścigania sprawców porwań rodzicielskich, lecz także w celu uświadamiania społeczeństwa, rodzinom potrzeby przewartościowania życia, zachowania spokoju, wartości rodzinnych oraz weryfikacji adekwatności obowiązku uregulowań prawnych, szczególnie na gruncie prawa cywilnego.

Przyczyny patologii społecznej trzeba też szukać w procesach przemian społeczno-ekonomicznych, kulturowych i politycznych. Na skutek radykalnych zmian ustrojowych i przejścia do gospodarki rynkowej bowiem ujawniły się w Polsce nowe źródła i przejawy patologii.

Dwa wyzwania stojące dziś przed Unią Europejską to wzmocnienie działań politycznych oraz konkurencyjność gospodarcza. Polityczne wzmocnienie wspólnoty europejskiej, w tym przyjęcie traktatu lizbońskiego, jest warunkiem koniecznym dla tworzenia trwałych podstaw rozwoju gospodarczego. Z kolei postępująca globalizacja oraz obecny kryzys wymagają podjęcia dodatkowych działań skierowanych na budowę konkurencyjności unijnej gospodarki.

To, co było dotychczas zjawiskiem wewnątrzpaństwowym, narodowym, staje się globalne, transnarodowe. W świecie zglobalizowanym wzrasta wreszcie znaczenie organizacji niepaństwowych, pozarządowych, wszelkich podmiotów prywatnych⁴³.

Autorka żywi nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do rozwoju wiedzy w dziedzinie nauk społecznych, kryminalistycznych, prawnych i organizacyjnych w zakresie poszukiwań ludzi zaginionych oraz stanie się źródłem naukowym wykorzystywanym na uczelniach wyższych. Z jednej strony publikacja odzwierciedla wieloletnie zainteresowania badawcze autorki na niwie pracy zawodowej, z drugiej natomiast uzupełnia odczuwalną lukę w zakresie referowanych zagadnień i stanowisk.

⁴² <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/dokumenty/poszukiwani/4649,dok.html> [dostęp: 28.11.2018].

⁴³ P. Necas, *Beyond Tradition: A New Strategic Concept for NATO*, Rome 2004, s. 1.

Konkludując, w dalszym ciągu na polskim rynku wydawniczym brakuje monografii o charakterze interdyscyplinarnym problemu zaginięcia ludzi jako zjawiska kulturowego.

Stan badań nad zjawiskiem zaginięć ludzi w Polsce wskazuje, że dotychczas zagadnienie to nie zostało poddane dogłębnej analizie. Co prawda pewne elementy tytułowej kwestii pojawiają się w pracach organizacji pozarządowych, odgrywają one tam jednak tylko rolę tła dla głównych wątków badań, co determinuje brak pełnego i pogłębionego obrazu tego zagadnienia. Dotychczas ani w Polsce, ani w krajach Unii Europejskiej nie powstała monografia omawiająca zagadnienie zaginięć ludzi na tle patologii społecznych w sposób wyczerpujący⁴⁴.

W Polsce nie były prowadzone dotychczas kompleksowe społeczne badania nad zjawiskiem zaginięć ludzi na tle patologii społecznej. Nie ma w związku z tym całościowej usystematyzowanej o nim wiedzy, co utrudnia wypracowanie adekwatnych do zagrożenia form i metod walki oraz prawodawstwa zmierzającego do eliminowania zjawiska, jak również skutecznego mu zapobiegania.

Podsumowując, stwierdza się, że niewydolność wychowawcza rodzin i instytucji oraz ich dysfunkcje powodują zachowania dewiacyjne i zaburzenia wśród dzieci i młodzieży oraz dorosłych. Coraz częściej występujące poczucie zagrożenia jest reakcją na narastające od kilku lat zjawiska przemocy i agresji, także wśród dzieci i młodzieży oraz wobec nich.

Zakończenie

Gwałtowne przemiany, jakie zaszły na świecie w ostatnich latach, spowodowały między innymi nasilenie zjawisk związanych z patologiami społecznymi i wyraźnie nasyconych pierwiastkami socjoantropologicznymi kulturowej wizji przemian rzeczywistości społecznej. Patologie społeczne generują te zjawiska, które postrzega się jako postępowe dla ludzkości. W tej sytuacji rozpoznawanie problemu zaginięć ludzi zarówno jest ważnym wyzwaniem badawczym, jak i wymaga popularyzacji wiedzy o skutkach i następstwach tych zjawisk.

Analiza przytoczonych statystyk odnoszących się do zaginięć nastolatków w Polsce pokazuje, że zjawisko to, w szczególności wśród dzieci i młodzieży, przybiera na sile ze względu na ucieczki z domów w czasie wakacji. Obserwujemy stały wzrost zarówno liczby zaginięć nastolatków, jak i dorosłych osób.

⁴⁴ Ibidem.

Zebrane przez Policję dane liczbowe wykazują wysokie zagrożenie społeczne dotyczące zgłoszonych Policji zaginięć dzieci (od 3285 do 6615 osób) i osób dorosłych (od 12 631 do 20 845 osób rocznie w latach 2005–2017) (analiza opisana w tabelach na stronie 8). Analiza zgromadzonego materiału empirycznego pozwala stwierdzić, że wśród młodzieży w Polsce występują w większym lub mniejszym nasileniu wszystkie rodzaje patologii społecznych z wypukleniem zjawiska nieprzystosowania społecznego. Znaczna część młodych ludzi przyznaje się do różnego rodzaju uzależnień, ale prawie wszyscy mieli kontakt z substancjami uzależniającymi. Spowodowane to było przede wszystkim ciekawością i buntem w stosunku do ludzi dorosłych. Może to wskazywać na niezaspokajanie potrzeby miłości, bezpieczeństwa i stabilizacji.

Zjawisko zaginięć ma charakter międzynarodowy ze względu na dużą migrację ludności polskiej do Wielkiej Brytanii, Niemiec i innych krajów.

Konieczne jest w tym kontekście zagwarantowanie pomocy ludziom, którzy czasowo lub trwale są niezdolni do pracy zawodowej, odnaleźli się przez własną niezaradność w trudnych sytuacjach życiowych (bezdumność) lub ze względu na zaistniałe okoliczności zewnętrzne i wewnętrzne (np. powódź, bezrobocie, pożar i inne zagrożenia, takie jak depresja, alkoholizm, narkomania) doświadczyli pogorszenia warunków życia. Warto jednak zaznaczyć, że oferowana pomoc i wsparcie społeczne nie może prowadzić do tzw. bezradności i bierności obywatelskiej, czyli oczekiwania, że państwo rozwiąże za obywateli wszystkie problemy życiowe.

Z ocen i uwag raportu Najwyższej Izby Kontroli wynika, że wniosowała ona do ministra spraw wewnętrznych i Komendanta Głównego Policji m.in. o zintensyfikowanie oraz odpowiednie określenie bezpośredniej współpracy Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych z grupami poszukiwawczo-ratownicznymi, a w szczególności ustanowienie procedur wzajemnego informowania się o potrzebie bądź o braku potrzeby włączania się takich grup do prowadzonych poszukiwań, tak aby ich potencjał mógł być w pełni wykorzystany; podjęcie działań w celu pozyskania do współpracy nowych grup, aby zasięgiem ich funkcjonowania objąć obszar wszystkich województw i w ten sposób zapewnić dodatkowe wsparcie ewentualnych poszukiwań prowadzonych przez Policję; usprawnienie współpracy Policji z prokuraturą przy prowadzeniu identyfikacji N.N. zwłok przez udrożnienie kanałów informacji w prowadzonych sprawach; zintensyfikowanie szkoleń funkcjonariuszy jednostek organizacyjnych Policji, którzy zajmują się poszukiwaniami osób zaginionych oraz identyfikacją N.N. zwłok, w szczególności w zakresie nadawania kategorii osobom zaginionym, wykorzystywania badań genetycznych w celu odnalezienia osoby zaginionej

oraz funkcjonowania systemu Child Alert; usprawnienie obiegu informacji pomiędzy jednostkami organizacyjnymi Policji dotyczących zaginięć poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej przez upowszechnienie elektronicznej wymiany informacji⁴⁵.

Wnioski

W niniejszej publikacji skonfrontowano teoretyczne założenia zawarte w wielu dokumentach (umowach o współpracy Policji z Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA, ustawach, zarządzeniach, decyzjach) i podręcznikach naukowych poruszających problematykę zaginięć, identyfikacji sprawców porwań oraz metod działania sprawców handlu ludźmi oraz omówiono determinanty tego zjawiska, ze szczególnym uwzględnieniem roli wiedzy w tym procesie.

Analizując i oceniając kompetencje organów państwowych i organizacji pozarządowych w kwestii poszukiwań osób zaginionych oraz występujące problemy związane z niesieniem pomocy zaginionym i ich rodzinom, stwierdza się, że bardzo ważna jest wielokierunkowa współpraca i koordynacja działań poszczególnych stron i podmiotów w celu wypracowania zintegrowanej polityki, aby skutecznie zwalczać omawiane zjawisko i mu zapobiegać. Jak ustalono w trakcie analizy materiałów źródłowych, brakuje szkoleń i konferencji naukowych z tego zakresu. Należy podnosić poziom świadomości oraz organizować dla instytucji i organizacji pozarządowych wspólne szkolenia dotyczące poszukiwania osób i zapobiegania zjawiskom zaginięć ludzi na tle patologii społecznej, włączając także decydentów. Konieczne są także kampanie informacyjne dla obywateli, a szczególnie skierowane do młodzieży przed wakacjami, w zakresie edukacji i wspierania bezpiecznych możliwości i praktyk związanych z poszukiwaniem pracy zarobkowej, tak aby młody człowiek nie stał się ofiarą przestępstwa.

Państwo, aby zapewnić korzystne warunki funkcjonowania jednostkom i grupom społecznym, dające im poczucie szansy rozwoju oraz braku zagrożeń, powinno prowadzić określoną politykę społeczną. Wymaga to działalności podmiotów ustawodawczych, wykonawczych oraz kontrolnych państwa, a także samorządów i organizacji pozarządowych, zmierzającej do kształtowania odpowiednich warunków pracy i bytu, pożądaných struktur społecznych oraz stosunków społeczno-kulturowych, w których aktywność ludności zapewni za-

⁴⁵ Informacja o wynikach kontroli, *Poszukiwanie osób zaginionych*, KPB-4101-003-00/2014, nr ewid. 5/2015/P/14/042/KPB, Warszawa 2015, s. 13.

spokojenie potrzeb społeczeństwa na poziomie możliwym w danym okresie, a jednocześnie zmniejszając lub ograniczając liczbę patologii społecznych⁴⁶.

Zaprezentowane w publikacji dane statystyczne uświadamiają, że ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz w poszukiwaniu osób zaginionych odgrywają jednostki terenowe Policji i organizacje pozarządowe. W świetle powyższego można stwierdzić, że przede wszystkim na funkcjonariuszach jednostek terenowych Policji spoczywa ciężar bezpośrednich działań zmierzających do pomocy podczas zgłoszenia zaginięcia osoby oraz czynności poszukiwawczych związanych z szybkim jej odnalezieniem.

Streszczenie

Publikacja bardzo szeroko dokumentuje tytułowe zagadnienia, próbując uchwycić w aspekcie prawno-kryminologicznym relacje międzyludzkie w ich najróżniejszych postaciach w odniesieniu do zaginięć w konsekwencji zdarzeń patologicznych w rodzinie, pracy czy w szkole. Odwołano się także do sfery kulturowej współczesnej cywilizacji w kontekście zaginięć ludzi. Zagrożenia kryminogenne oraz implementację prawa w tej kwestii ujęto w szerokim zakresie chronologicznym.

Słowa kluczowe: przestępstwo, zaginięcia ludzi, patologie społeczne, prawo, ucieczka z domu

Summary

The publication very much widely is documenting title issues, trying to grasp reports which are occurring between people in the legal-criminological aspect in their most different forms and with going missing nowadays in taking pathological events back in the family, of work whether at the school. There are also references to the cultural sphere in the contemporary civilization tied with going missing of people. Also a chronological scope of the work associated with crime-related threats and the implementation.

Keywords: crime, of going missing of people, social pathologies, law, leak from the house

Bibliografia

Beczkiewicz Z., *Zjawiska społeczne szkodliwe jako przedmiot badań naukowych*, Wydawnictwo ASW, Warszawa 1976.

Chodubski A., *Wartości współczesnego życia kulturowego. Tożsamość Polaków w rzeczywistości diasporalnej*, w: L. Kacprzak, M. Szczerbiński (red.), *Wspólne drogi Polaków w kraju i na obczyźnie (1918–2008): studia historyczne i politologiczne*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica, Piła 2009.

⁴⁶ Ibidem.

Franco C. i in., *Systemic collapse: Medical care in the aftermath of hurricane Katrina, biosecurity and bioterrorism: Biodefense strategy*, „Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science” 2006, t. 4, nr 2.

Gibson K., *Large scale emergencies and personal information – can the Privacy Act cope?*, Auckland 2011, <http://www.privacy.org.nz/assets/Files/Codes-of-Practice-materials/Katherine-Gibson-paper-on-Earthquake-code-10-05-11.pdf> [dostęp: 18.11.2018].

Górski S., Pytka L., Sawicka K., *Opis przejawów i ocena rozmiarów nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży w latach 1985–86*, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, Warszawa 1987.

Hayden C., Gough D., *Implementing Restorative Justice in Children’s Residential Care*, Policy Press, Bristol 2010.

Jabłoński R., *Szkola a zachowania samobójcze młodzieży*, w: J. Żebrowski (red.), *Zjawiska patologii społecznej i zachowań dewiacyjnych młodzieży*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk 2001.

Jarosz M., *Dewiacyjne zachowania młodzieży i ich determinanty środowiskowe*, WSiP, Warszawa 1992.

Jędrzejko M. (red.), *Patologie społeczne*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa–Pułtusk 2006.

Kędzińska G., Pływaczewski W., *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2010.

Malinowska I., *Profil dziecka – ofiary handlu ludźmi – sytuacja prawna w Polsce*, w: M.P. Krysiak (red.), *Przemocy mówimy dość*, Komenda Powiatowa Policji, Maków Mazowiecki 2010.

Malinowska I., Adamus M., *Kiedy zaginęło dziecko – podstawowe informacje prawne*, w: M. Krysiak (red.), *Wolni od patologii*, Komenda Powiatowa Policji, Maków Mazowiecki 2011.

Malinowska I., Malinowska A., *Konsekwencje ucieczek dzieci i młodzieży z domu w kontekście szukania pomocy*, w: M. Krysiak (red.), *Rodzina bez uzależnień*, Komenda Powiatowa Policji, Kolno 2011.

Malinowska I., Rybicka A., *Zagrożenia społeczne wynikające z zaginięć ludzi we współczesnym świecie*, „Kwartalnik Policyjny” 2016, nr 1 (36), s. 49.

Norgate R. i in., *Social workers’ perspectives on the placement instability of looked after children*, „Adoption & Fostering” 2012, t. 38 (2).

Pełnomocnik Rządu do spraw Rodziny, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Urząd Rady Ministrów, Warszawa 1998.

Podgórecki A. (red.), *Zagadnienia patologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.

Podsiedlik P., *Prowadzenie przez Policję poszukiwania osób zaginionych oraz postępowanie w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2010.

Pospiszył K., *Resocjalizacja: teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.

Sztander W., *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1995.

Olivia Rybak-Karkosz

*Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*

SYGNATURA JAKO ŹRÓDŁO PIERWSZYCH INFORMACJI O AUTORZE GRAFIKI – ASPEKTY EDUKACYJNE

**Signature on art print as the first information about its author
– educational aspects**

Wprowadzenie

Prezentowane opracowanie jest wstępem do badań poświęconych sygnaturom na grafikach artystycznych. Celem tej części jest przegląd sygnatur występujących na grafikach artystycznych dawnych i współczesnych, zawierający wartości edukacyjne dla osób przystępujących do badania autentyczności zarówno samej sygnatury, jak i dzieła sztuki graficznej.

Pojęcie sygnatury artystycznej

Sygnatura jest znakiem własnościowym artysty, identyfikującym go, a ściślej – personalizującym¹. Może występować pod postacią językową, jako sygnatury literowe dzielące się na wyrazowe (najczęściej jest to imię i nazwisko artysty) i monogramy oraz sygnatury aliterowe obejmujące ideogram i piktoqram. Sygnatury nie tylko pozwalają na uzyskanie wiadomości źródłowych i archiwalnych, dotyczących analizy konserwatorskiej oraz stylistyczno-porównawczej, lecz także są obiektywnymi kryteriami umożliwiającymi atrybucję dzieła².

Analizując status sygnatury, należy dokonać rozróżnienia na sygnatury umieszczane na odbitce, stanowiące własnoręczne oznaczenie artysty, a przez

¹ T. Widła, *Ekspertyza sygnatury malarskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 9.

² K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota (red.), *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 24.

to byt dodany³, oraz na te umieszczane na matrycy i wykonane tą samą techniką co reszta kompozycji, będące jej częścią składową.

W początkach grafiki, przypadających na późne średniowiecze, sygnatury, w postaci znaków lub monogramów, stanowiły raczej odpowiedniki znaków probierczych lub gwarancję rzetelnego i profesjonalnego wykonania⁴. Dopiero założenia renesansu, podkreślające wartość indywidualności, zachęciły twórców do wykazywania swego zaangażowania w dzieło i równocześnie ujawniania talentu artystycznego, czego wyrazem były sygnatury później wzbogacone o predykaty.

Sygnatury literowe – wyrazowe

Najwcześniejsza znana sygnatura wyrazowa na grafice artystycznej brzmiąca: *ierg Haspel ze Bibrach* została znaleziona na drzeworycie *Chrystus biorący w objęcia św. Bernarda*, a pierwsza znana sygnatura w postaci daty i imienia w pełnym brzmieniu znajduje się na miedziorycie autorstwa Wenzela von Olmutza⁵.

Czasem nazwisko artysty łączono z oznaczeniem jego pochodzenia (na przykład sygnatura Schongauera)⁶. Polscy graficy z przełomu XV i XVI w., Jan Ziarnko i Jeremiasz Falck, tworzący poza granicami kraju, obok nazwiska dodawali określenie *Polonus*, aby podkreślić swoją narodowość. Giulio Campagnola sygnował swoje miedzioryty pełnym nazwiskiem, czasem dodając *Antenoreus*, co miało stanowić aluzję do mitycznego Trojańczyka – Antenora, który według Wergiliusza po upadku Troi wyemigrował do Italii, gdzie założył Padwę⁷ (skąd Campagnola się wywodził). Graficy podpisywali się też przydomkami – Giovanni Benedetto Castiglione, zwany Il Grechetto, sygnował czasem prace przydomkiem *Genovese*⁸.

Artyści często zmieniali sposób sygnowania. Da Modena sygnował prace pełnoprzmiącym imieniem (*NICOLETO*) lub/i przydomkiem (*NICOLETO DA MODENA*) bądź ich zlatynizowaną wersją (*OPVS NICOLETI MODENEN-*

³ T. Widła, *Falszerstwa sygnatur*, w: R. Cieśla (red.), *Dokument i jego badania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 415.

⁴ C. Zigrosser, *The historical background*, w: J.B. Cahn (red.), *What is an Original Print? Principles Recommended by the Print Council of America*, Print Council of America, Inc., New York 1961, s. 17.

⁵ K. Krużel, *Wśród starych rycin*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków 1999, s. 18.

⁶ Artysta jest jednocześnie pierwszym grafikiem, który podpisał każdą wydaną przez siebie odbitkę sygnaturą umieszczaną zawsze w tym samym miejscu, pisaną majuskułą.

⁷ A. Hyatt Mayor, *Giulio Campagnola*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin” 1937, t. 32, nr 8, s. 194.

⁸ M. Bóbr, *Mistrzowie grafiki europejskiej od XV do XVIII wieku*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 2000, s. 208.

SIS ROSEX, NICOLAVS MVTINENSIS), a także symbolem czy monogramem N·M (w innych postaciach *O. D. N.*, *.N. R. M.*, *.N. M.*). Marcantonio Raimondi na jednej z pierwszych grafik podpisał się *MAR-ANT*, a późniejsze dzieła sygnował monogramem złożonym z trzech liter: M, A, F w różnych kombinacjach i postaciach⁹. Największą zmiennością sygnowania charakteryzują się graficy japońscy, którzy stosowali różne nazwiska czy przydomki (Hokusai podpisał się niemal trzydziestoma nazwiskami¹⁰). Taka praktyka była niezwykle problematyczna dla historyków próbujących dokonać atrybucji dzieł.

Sygnatury literowe – monogramy

Monogramem jest znak jednoliterowy lub składający się z kilku liter stojących obok siebie albo powiązanych w jedną całość (najczęściej z początkowych liter imion lub imienia i nazwiska), może być także skrótem jednego czy kilku słów, a nawet całych zdań. Począwszy od ostatniej ćwierci XV w., monogramy używane były przez artystów i rzemieślników zarówno jako sygnatura dzieła, jak i zastrzeżenie prawa własności¹¹. Artyści posługujący się tylko monogramem, których personaliów nie udało się zidentyfikować lub w odniesieniu do których trwają nadal spory, nazywani są monogramistami (na przykład tak zwany Monogramista brunszwicki). Monogramem zwykłym sygnowali mistrz Iam van Zwolle (I.A albo I.A.M.) oraz Lucas van Leyden – L. z datą na tablicy (ryc. 1 i 2).

Ryc. 1. Monogram van Leydena umieszczony na tabliczce

Źródło: wszystkie fotografie pochodzą ze zbiorów własnych autorki.

Ryc. 2. Monogram van Leydena umieszczony na cokole jako element kompozycji ryciny

⁹ Od Vasariego wiemy, że litera F użyta w sygnaturze pochodzi od nazwiska nauczyciela Raimondiego – Francesca Francii, aczkolwiek są głosy sugerujące, że jest to skrót wyrażenia *fecit*.

¹⁰ A. Hyatt Mayor, *Prints and People. A Social History of Printed Pictures*, Princeton University Press, New York 1972, s. 445.

¹¹ K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota (red.), op. cit., s. 265.

Albrecht Dürer sygnował monogramem ozdobnym – A.D. (ryc. 3 i 4).

Ryc. 3. Monogram Dürera jako element dodany

Ryc. 4. Monogram Dürera umieszczony na tabliczce i wpleciony w kompozycję

Podobnie postępował Georg Lemberger (ryc. 5).

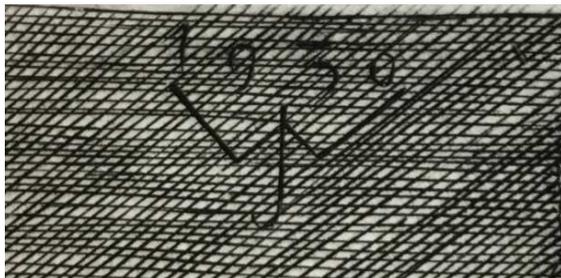
Ryc. 5. Monogram Lembergera na tabliczce

Ten sposób sygnowania stosowany był najczęściej i najdłużej. W grafice nowożytnej monogramem posługiwał się Henri Toulouse-Lautrec, nadając połączonym inicjałom oryginalny kształt (ryc. 6).

Ryc. 6. Monogram Toulouse-Lautreca

Z kolei Johannes Wüsten łączył litery na wzór parasola (ryc. 7).

Ryc. 7. Ozdobny monogram Wüstena

Monogram łączony bywał z symbolami (ryc. 8.), a Martin Schongauer umieszczał znak warsztatowy w postaci krzyża między literami M oraz S. Z kolei Pieter van der Heyden, zwany Merica, sygnował monogramem PAVE.

Ryc. 8. Ozdobny monogram Paula Klee

Sygnatury aliterowe

Sygnaturą może być też:

- 1) znak ideograficzny – ideogram, czyli
 - a) figura geometryczna (Mistrz z kostkami i monogramem B. z pierwszej połowy XVI w.),
 - b) postać zwierzęca (wąż uskrzydłony z pierścieniem – godło Crana-cha (ryc. 9.) czy kaduceusz Jacopa de' Barbariego),

Ryc. 9. Sygnatura w postaci ideogramu Cranacha

- 2) piktogram¹² (dzban między dwiema łodygami: Nicoletto da Modena Rosex – różne wersje). Rzadkie sygnatury piktograficzne znaleźć można w księdze *De Historia Stirpium Commentarii Insignes* z pierwszej połowy XVI w. Na ostatniej stronie publikacji umieszczone zostały sygnatury w postaci portretów autorów rysunków ziół – Heinricha Füllmaurera i Albrechta Meyera oraz rytownika Veyta Rudolffa Speckla. Jest to jeden z pierwszych takich przykładów w grafice.

Sygnatura mogła mieć także postać „znaku warsztatowego” – współcześnie powiedzielibyśmy, że artyści tworzyli z nazwiska, inicjałów czy monogramu logo swojego warsztatu¹³. Najstarsza z nich należy do Mistrza Berlińskiej Męki Pańskiej¹⁴ i pochodzi z lat 1455–1460.

Podstawowe składniki współczesnej sygnatury

Po drugiej wojnie światowej¹⁵ zostały określone wytyczne dotyczące sposobu sygnowania odbitek, które obowiązują do dziś. Zachęcano w nich arty-

¹² H. Widła, T. Widła, *Sygnatury jako zjawiska językowe*, w: R. Cieśla (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 526.

¹³ T. Widła, *Sygnowanie grafiki artystycznej*, w: tenże (red.), *Wokół problematyki dokumentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 200.

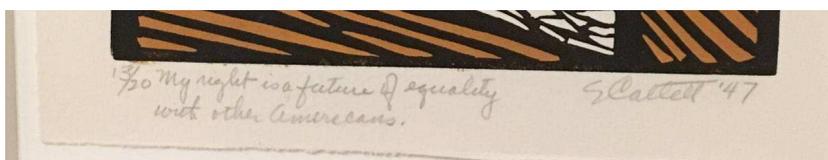
¹⁴ F. Arnau, *Sztuka fałszerzy – fałszerze sztuki*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1988, s. 142.

¹⁵ W literaturze krąży pogląd, jakoby sygnowania zaniechano w pierwszej połowie XX w., jednak nie znajduje on potwierdzenia w analizie symptomatologicznej (przykład – sygnowane grafiki Chagalla dla Vollarda).

stów do przyjmowania jednolitego sposobu sygnowania i numerowania prac¹⁶. Przyjęto następującą kolejność:

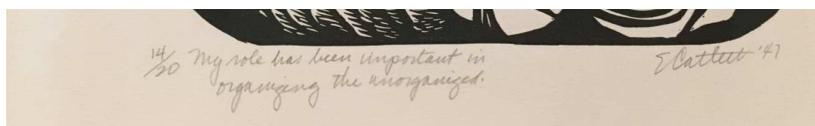
tytuł, numeracja/technika/podpis, data powstania dzieła

Opis nie może zostać zasłonięty przez passe-partout, wykonywany jest najczęściej ołówkiem pod dolną krawędzią odbitki (poza kompozycją), z reguły z prawej strony, a ewentualna dedykacja umieszczana jest po lewej stronie numeru odbitki (ryc. 10). Rzadziej sygnatura bywa dodawana na odwrocie ryciny.

Ryc. 10. Postać współczesnej sygnatury na przykładzie pracy Elizabeth Catlett

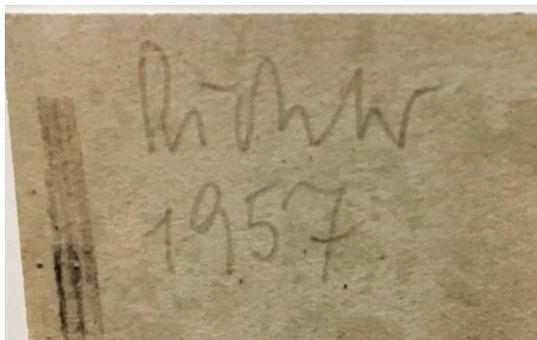
Praktyka określania liczby nakładu wykształciła się już w XIX w. i nadal stosowana jest w tej samej postaci. Informacja o nakładzie podawana jest pod kompozycją, po odbiciu (raczej już nie zdarza się to na płycie), i наносzona jest ołówkiem (ryc. 11). Zapisywany jest numer odbitki i liczba w nakładzie albo cyframi arabskimi (na przykład 14/20), albo rzymskimi (IV/XX).

Ryc. 11. Postać zapisu liczby nakładu na przykładzie sygnatury Elizabeth Catlett

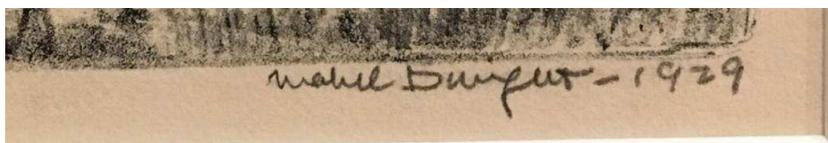
Obok zamieszczana jest informacja o rodzaju odbitki. Mogą to być: odbitki stanowe bądź próbne (przedstawiające poszczególne etapy pracy i zmiany kompozycji, różniące się od ostatecznego stanu, a przez to nienależące do nakładu), odbitki odwrotne, odbitki z retuszami, odbitki sprawdzające, odbitki artysty, *bon à tirer* (stanowiące wzór dla nakładu), *hors commerce* (odbitki poza handlem, przeznaczone do archiwum artysty) oraz odbitki wystawowe. Data powstania dzieła oznacza rok, w którym artysta wykonał pracę i uznał ją za skończoną, a nie datę druku odbitki.

¹⁶ J.B. Cahn (red.), op. cit., s. 7.

Ryc. 12. Sygnatura Richtera umieszczona w polu obrazu

Wskazana kolejność jest propozycją zwyczajową, możliwe jest więc odmiennie oznakowanie odbitek przez artystów; na przykład podpisanie się w polu obrazu (ryc. 12) czy pominięcie niektórych elementów (ryc. 13).

Ryc. 13. Skrócona postać współczesnej sygnatury na przykładzie pracy Mabel Dwight

Niemniej jednak obecność własnoręcznej sygnatury na rycinie została ustalona jako jedno z kryteriów uznania oryginalności odbitki. Takie postanowienie zawierała deklaracja o oryginalnych dziełach sztuki graficznej III Międzynarodowego Kongresu Artystów, zorganizowanego w 1960 r. przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Sztuk Plastycznych UNESCO (AIAP). Wśród „Zasad stosowania numeracji odbitek graficznych” znalazł się punkt dotyczący uznania odbitki za oryginalną: „jeżeli spełnione zostaną warunki: sygnowania przez autora, określenia przez niego ogólnej liczby nakładu oraz numeru seryjnego odbitki. Jeżeli artysta osobiście wykonał odbitkę, może to wykazać, dodając po sygnaturze predykat *imp.*, *imprimatur*”¹⁷. Warunek ten potwierdziła definicja grafiki autorskiej, zgodnie z którą jest nią rycina „opatrzone autentycznym podpisem, czyli sygnaturą, a za jej prawdziwość łącznie z wiarygodnością dokumentacji i numeracji odpowiada wydawca, artysta, właściciel dzieła lub nakładca”¹⁸. Oprócz tego ustalono, że współczesna autorska odbitka graficzna jest kreacją artysty wykonaną często na koszt wydawcy, we współpracy

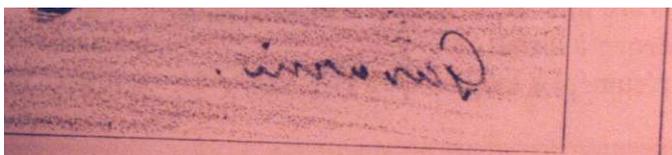
¹⁷ Związek Polskich Artystów Plastyków, „Biuletyn ZPAP” nr 9, Warszawa 1961, s. 10–11.

¹⁸ J. Catafal, C. Oliva, *Techniki graficzne*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2004, s. 11.

z warsztatem drukarskim lub indywidualnym drukarzem, jest na ogół sygnowana i numerowa odręcznie, chociaż dopuszczalny jest brak sygnatury w wydaniach bibliofilskich¹⁹. Odradza się jednak sygnowania przez artystę reprodukcji jego pracy, jeżeli nie zawiera ona wyraźnego i jednoznacznego oznaczenia w tym względzie²⁰.

Położenie sygnatury

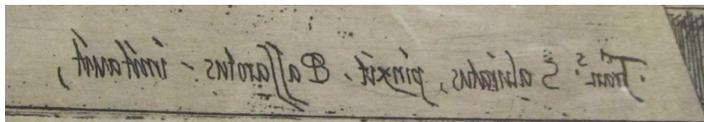
Sygnatury umieszczane były na matrycy, albo jako element kompozycji najczęściej na tabliczkach lub na cokołach, albo poza kompozycją – w dole matrycy albo u góry. Podpis składany musiał być lustrowato²¹, by po odbiciu odwzorowany był naturalnie, chociaż sztuka zna przypadki odwrotne, czego przykładem są odbitki Picassa czy Marcela Gromaire'a (ryc. 14).

Ryc. 14. Odwrócona sygnatura Gromaire'a jako konsekwencja naturalnego podpisu na matrycy

Jednak te sygnatury zostały dołożone po opracowaniu płyty i wykonaniu odbitek próbnych.

Odwrócona mogła być również cała inskrypcja (ryc. 15).

Ryc. 15. Odwrócona inskrypcja na akwafortcie Bartolomea Passarottiego

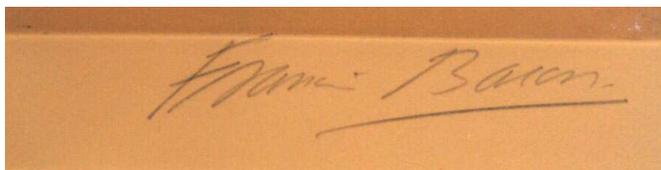
Dopiero pod koniec XIX w. zaczęto sygnować własnoręcznie na marginesie odbitki, nie na matrycy, stosując standardowe narzędzia pisarskie, takie jak ołówek (ryc. 16), pióro czy długopis²².

¹⁹ Ibidem.

²⁰ J.B. Cahn (red.), op. cit., s. 7.

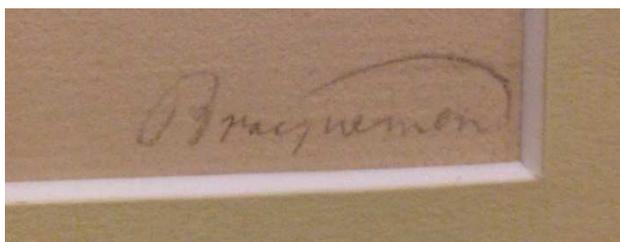
²¹ T. Widła, *Świat sygnatur*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 147.

²² Tenże, *Sygnowanie...*, op. cit., s. 202.

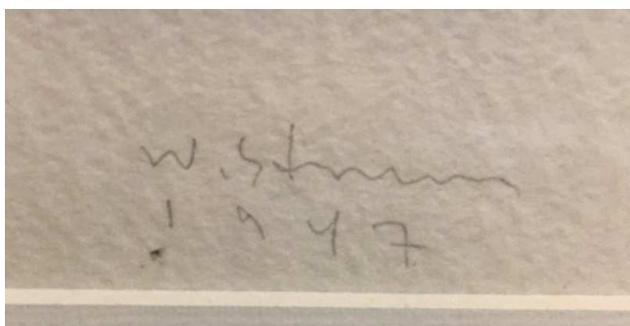

Ryc. 16. Podpis Francisa Bacona na pasie pozawyciskowym

Własnoręczna sygnatura umieszczana również była w polu kompozycji (ryc. 17 i 18).

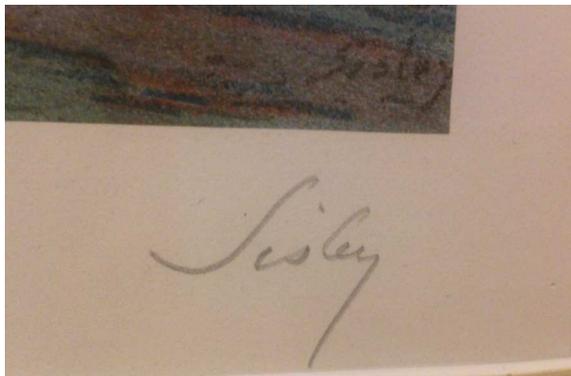

Ryc. 17. Sygnatura Bracquemonda w polu kompozycji

Ryc. 18. Własnoręczna sygnatura Władysława Strzebińskiego umieszczona w polu kompozycji

Dopuszczalne jest również sygnowanie podwójne – na matrycy oraz własnoręcznie na odbitce (ryc. 19).

Ryc. 19. Dwie sygnatury wyrazowe Alfreda Sisleya – w polu kompozycji, umieszczona na płycie przed odbiciem oraz własnoręczna w pasie pozawyciskowym

W zależności od usytuowania sygnatury traktowane są jako:

- 1) znaki nieprzynależące do rzeczywistości ukazanej na dziele mimo przedstawienia ich jako elementu kompozycji, wykazującego pozorny związek znaku z obrazem²³ (na przykład monogramy na tabliczkach),
- 2) znaki, które powstały w tym samym czasie co dzieło i są nosicielami komunikatu z nim związanego, ale nie są postrzegane w kategoriach artystycznych – w przypadku umieszczenia ich poza kompozycją (na przykład na marginesie),
- 3) oznaczenia znajdujące się poza kompozycją, ale pozostające z nią w ścisłym związku – charakteryzują się artyzmem i wykonaniem tymi samymi środkami. Przykładem są napisy znajdujące się pod grafiką, najczęściej zawierające imię i nazwisko portretowanej osoby czy opis przedstawianych wydarzeń politycznych albo społecznych²⁴.

Nieobecność sygnatury

Trzeba pamiętać, że bardzo dużo odbitek jest celowo pozbawionych sygnatury. Piętnastowieczni florenccy rytownicy pracujący w warsztatach uważali swoją pracę za służbę malarstwu – dzięki rozwinięciu efektów malarskich w grafice przyczyniali się do popularyzacji ważnych obrazów²⁵. Raimondi części grafik (głównie tych odbitych w Rzymie) w ogóle nie sygnował, prawdopodobnie dlatego, że nie musiał tego robić – przez dłuższy czas, aż do przybycia

²³ P. Skubiszewski, *Znaki w dziełach sztuki*, w: tenże (red.), *Wstęp do historii sztuki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 352–353.

²⁴ Ibidem, s. 356.

²⁵ Pierwszym rytownikiem z Florencji, który zerwał z anonimowością pracy, był Cristofano Robetta – A. Hyatt Mayor, *Prints and....*, op. cit., s. 104.

Agostina Veneziana, był jedynym rytownikiem w Rzymie²⁶. Z kolei od około 1515 r. zamiast monogramu umieszczał pustą tabliczkę, co niektórzy badacze tłumaczą jako rezygnację z pracy indywidualnej na rzecz warsztatowej²⁷.

W niektórych środowiskach w pewnym momencie porzucono zwyczaj sygnowania. Tak było w dziwiętnastowiecznych wielkich pracowniach francuskich. Artyści tam zatrudniani traktowani byli niczym średniowieczni rzemieślnicy, a ich status sprowadzał się do roli anonimowego pracownika.

Brak sygnatury może stanowić informację o braku akceptacji przez artystę jakości odbitej ryciny (jeżeli korzystał z usług profesjonalnego drukarza). Może też wynikać z faktu, że grafika stanowiła element książki, czasopisma, albumu, a następnie została z nich wyrwana i wprowadzona do obrotu jako indywidualne dzieło.

Uwagi końcowe

Przedstawione tu kwestie stanowią wstęp do badań sygnatur występujących na grafikach artystycznych. Dokonany został podział sygnatur na literowe, w których skład wchodzi sygnatury wyrazowe (najczęściej w postaci imienia i nazwiska artysty) oraz monogramy, jako znaki jedno- lub wieloliterowe, oraz na sygnatury aliterowe, obejmujące ideogramy i piktogramy, czyli znaki informujące o autorstwie. Od XVI w., wraz z profesjonalizacją rynku graficznego, proces tworzenia odbitek staje się zabiegiem kolektywnym, wobec czego powszechne jest stosowanie, oprócz oznaczeń samych autorów, predykatów, czyli występujących obok nazwiska osoby bądź osób zaangażowanych w proces tworzenia odbitki, rozbudowanych konstrukcji mających na celu przekazanie informacji i promocję artysty²⁸, tematyka ta wykracza jednak poza niniejsze, wstępne opracowanie i będzie przedmiotem innej publikacji.

Streszczenie

Prezentowane opracowanie jest wstępem do badań poświęconych sygnaturom na grafikach artystycznych. Celem tej części jest przegląd typologii sygnatur występujących na grafikach artystycznych dawnych i współczesnych. Sygnatura jest znakiem własnościowym artysty, identyfikującym go, a ściślej – personalizującym²⁹. Może wy-

²⁶ D. Landau, P. Parshall, *The Renaissance Print. 1470–1550*, Yale University Press, New Haven–London 1994, s. 143.

²⁷ L. Pon, *Raphael, Dürer and Marcantonio Raimondi. Copying and the Italian Renaissance Print*, Yale University Press, New Haven–London 1994, s. 72.

²⁸ H. Widła, T. Widła, *Predykaty w sygnaturach*, w: R. Cieśla (red.), *Współczesna problematyka badań dokumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 286.

²⁹ T. Widła, *Ekspertyza...*, op. cit., s. 9.

stępować pod postacią językową, jako sygnatury literowe dzielące się na wyrazowe (najczęściej jest to imię i nazwisko artysty) i monogramy oraz sygnatury aliterowe obejmujące ideogram i piktogram³⁰.

Współczesne grafiki sygnowane są na ogół własnoręcznie, przy zastosowaniu następującej kolejności: tytuł, numeracja/technika/podpis, data powstania dzieła. Opis wykonany jest najczęściej ołówkiem pod dolną krawędzią odbitki (poza kompozycją), z reguły z prawej strony, a ewentualna dedykacja – po lewej stronie numeru odbitki. Chociaż jest to zwyczajowa propozycja i możliwe jest odmienne wskazanie autorstwa, należy pamiętać, iż obecność własnoręcznej sygnatury na rycinie jest jednym z kryterium uznania oryginalności odbitki.

Słowa kluczowe: grafika artystyczna, sygnatury artystyczne, ekspertyza pismoznawcza, fałszerstwa sygnatur

Summary

The main aim of this article is to present types of artists signatures found on original art prints. Artist's signature is a sign that identifies his authorship and personalizes his work. There are different types of signatures, ones expressed in words e.g. artist's first and/or last name or monograms. Then there are signatures that are symbols such as ideograms or pictograms.

Modern art prints consist of elements such as title, number of print and edition, technique, handwritten signature of artist and a date. Usually artists sign using pencil rather than pen, at right bottom of print. Although that order can be changed by omitting some elements, handwritten signature is very important because each print, in order to be considered an original, must bear not only the signature of the artist, but also an indication of the total edition and the serial number of the print³¹.

Keywords: original print, printmaker's signature, handwriting expertise, signature's forgery

Bibliografia

- Arnau F., *Sztuka fałszerzy – fałszerze sztuki*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1988.
- Bóbr M., *Mistrzowie grafiki europejskiej od XV do XVIII wieku*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 2000.
- Catafal J., C. Oliva C., *Techniki graficzne*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2004.
- Hyatt Mayor A., *Giulio Campagnola*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin” 1937, t. 32, nr 8.
- Hyatt Mayor A., *Prints and People. A Social History of Printed Pictures*, Princeton University Press, New York 1972.
- Krużel K., *Wśród starych rycin*, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków 1999, s. 18.

³⁰ J.B. Cahn (red.), op. cit., s. 7.

³¹ Ibidem.

- Kubalska-Sulkiewicz K., M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota (red.), *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Landau D., Parshall P., *The Renaissance Print. 1470–1550*, Yale University Press, New Haven–London 1994.
- Pon L., *Raphael, Dürer and Marcantonio Raimondi. Copying and the Italian Renaissance Print*, Yale University Press, New Haven–London 1994.
- Skubiszewski S., *Znaki w dziełach sztuki*, w: tenże (red.), *Wstęp do historii sztuki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- Widła H., Widła T., *Predykaty w sygnaturach*, w: R. Cieśla (red.), *Współczesna problematyka badań dokumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.
- Widła H., Widła T., *Sygnatury jako zjawiska językowe*, w: R. Cieśla (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- Widła T., *Ekspertyza sygnatury malarskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- Widła T., *Falszerstwa sygnatur*, w: R. Cieśla (red.), *Dokument i jego badania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Widła T., *Sygnowanie grafiki artystycznej*, w: tenże (red.), *Wokół problematyki dokumentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
- Widła T., *Świat sygnatur*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017.
- Zigrosser C., *The historical background*, w: J.B. Cahn (red.), *What is an Original Print? Principles Recommended by the Print Council of America*, Print Council of America, Inc., New York 1961.
- Związek Polskich Artystów Plastyków, „Biuletyn ZPAP” nr 9, Warszawa 1961.

Denis Sołodow

*Katedra Kryminalistyki i Medycyny Sądowej
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*

O POTRZEBIE ZNAJOMOŚCI KRYMINALISTYKI CYFROWEJ PRZEZ PRZYSZŁYCH PRAWNIKÓW

Educating future lawyers in the field of digital forensics

Kryminalistyka od początku swej historii aktywnie wykorzystuje osiągnięcia innych nauk oraz techniki w celu zwiększenia efektywności ścigania karnego¹. Jeszcze nie tak dawno o dowodach cyfrowych mówiło się przeważnie w kontekście przestępstw komputerowych², a w wielu podręcznikach kryminalistyki wątek nowoczesnych technologii był w ogóle pomijany. W ciągu ostatniej dekady sytuacja zmieniła się radykalnie. Technologie cyfrowe są wszechobecne i szeroko dostępne. Z danych GUS za 2017 r. wynika, że liczba gospodarstw domowych wyposażonych w komputery w Polsce wynosi 81,8% ogółu gospodarstw danej grupy. W 2017 r. z komputerów korzystało 22,0 mln osób, a 20,9 mln Polaków użytkowało komputer regularnie. 81,9% gospodarstw ma dostęp do Internetu³. Zgodnie z raportem analitycznym Urzędu Komunikacji Elektronicznej, z telefonów komórkowych korzysta 91,9% Polaków, a większość z nich używa smartfonów⁴. Jak wynika z raportu Związku Praco-

¹ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, LexisNexis, Warszawa, 2013, s. 27; tenże (red.), *Technika kryminalistyczna w pierwszej połowie XXI wieku. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 9.

² E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 559–574.

³ Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2013–2017*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-wyniki-badan-statystycznych-z-lat-2013-2017,1,11.html> [dostęp: 13.03.2018]. Te dane korespondują ze wzrostem liczby wniosków organów ścigania o ujawnienie danych użytkowników portali społecznościowych, takich jak YouTube, Google+, Gmail czy Facebook (<http://prawo.gazetaprawna.pl/galerie/1112478,duze-zdjecie,1,sciaganie-dowodow-w-sledztwach-od-gigantow-internetowych.html> [dostęp: 13.03.2018]).

⁴ Urząd Komunikacji Elektronicznej, *Badanie konsumenckie 2017*, <https://www.uke.gov.pl/akt/badanie-konsumenckie-2017,50.html> [dostęp: 13.03.2018].

dawców Branży Internetowej IAB Polska, około 40% polskich internautów posiada sprzęty, które mogą funkcjonować w ekosystemie Internet rzeczy (IoT), a kolejne 50% wykorzystywałoby te urządzenia, gdyby miało taką możliwość⁵. W 2014 r. systemy monitoringu wizyjnego funkcjonowały we wszystkich miastach wojewódzkich oraz w ponad 85% miast powiatowych⁶. Maksymalna długość przechowywania nagrań, co jest ważne z punktu widzenia kryminalistyki, wynosiła nawet 90 dni⁷. Z roku na rok rośnie popularność monitoringu prywatnego będącego stosunkowo prostym, a jednocześnie efektywnym środkiem prewencyjnym⁸. Zwiększa się liczba samochodów prywatnych wyposażonych w wideorejestratory. Bardzo często są to urządzenia połączone z odbiornikiem GPS, które mogą wykonywać precyzyjne pomiary prędkości oraz zapisywać bieżącą lokalizację pojazdu. Dostępne na rynku modele zapewniają kąt „widzenia” od 120 stopni i rejestrują obraz w bardzo dobrej jakości nawet przy niedostatecznym oświetleniu. Większość takich kamer ma wbudowane akumulatory, co umożliwia funkcjonowanie w trybie autonomicznym. Zaawansowane wideorejestratory nagrywają również obraz za pojazdem oraz reagują na ruch (np. na parkingu). Niektóre urządzenia oprócz standardowej opcji rozszerzenia pamięci wewnętrznej potrafią zsynchronizować nagranie z „chmurą” czy smartfonem, co pozwala przechowywać znaczne ilości informacji przez praktycznie nieograniczony czas. Wszystko to sprawia, że ślady cyfrowe odgrywają co raz większą rolę⁹, stanowiąc na równi z innymi, tradycyjnymi dowodami podstawę wyrokowania również w sprawach o przestępstwa pospolite. Zabezpieczenie nagrań z monitoringu, analiza połączeń z telefonów komórkowych, badanie aktywności w Internecie, treści umieszczonych na portalach społecznościowych – to rutynowe czynności organów ścigania, które bardzo często dostarczają cenne z punktu widzenia wykrycia przestępstwa informacje.

Ewolucji technologii cyfrowych towarzyszy stały przyrost danych pochodzących z niemal wszystkich obszarów życia codziennego, co zdaniem bada-

⁵ Związek Pracodawców Branży Internetowej IAB Polska, Raport *Internet Rzeczy w Polsce*, s. 12, <https://iab.org.pl/wp-content/uploads/2015/09/Raport-Internet-Rzeczy-w-Polsce.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

⁶ Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie miejskiego monitoringu wizyjnego*, 2014, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-miejskim-monitoringu-wizyjnym.html> [dostęp: 13.03.2018].

⁷ Fundacja Panoptykon, *Monitoring w polskich miastach i w oczach społeczeństwa*, https://panoptykon.org/sites/default/files/publikacje/panoptykon_cctv_seminarium_10-10-2012_2.pdf [dostęp: 13.03.2018].

⁸ Por. P. Waszkiewicz, *Wielki Brat – rok 2010. Systemy monitoringu wizyjnego – aspekty kryminalistyczne, kryminologiczne i prawne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 56.

⁹ Por. W.A. Kasprzak, *Ślady cyfrowe. Studium prawno-kryminalistyczne*, Difin, Warszawa 2015, s. 228.

czy świadczy o nastąpieniu tzw. złotej ery dowodów¹⁰. Większa część tych danych jednak nigdy nie „wychodzi” poza świat cyfrowy¹¹. Z perspektywy kryminalistyki istotne znaczenie ma fakt, że średnio statystyczny użytkownik posiada dość ograniczoną wiedzę w tym zakresie. Procesy, które odbywają się wewnątrz komputera, smartfonu czy tabletu, dla wielu stanowią tajemnicę. Częściowo „winę” za to ponoszą producenci sprzętu cyfrowego, którzy od lat konsekwentnie dążą do stworzenia maksymalnie przyjaznego interfejsu użytkownika. Powoduje to, że skomplikowane procesy wewnętrzne są maksymalnie zautomatyzowane. Nowoczesne urządzenie cyfrowe potrafi nie tylko samodzielnie przeprowadzić diagnostykę w poszukiwaniu ewentualnych błędów, a nawet je naprawić, nie angażując w ten proces użytkownika. Ważne jest to, że współczesne systemy operacyjne i tzw. programy użytkowe przedstawiają sobą wyjątkowo skomplikowany produkt będący wynikiem wieloletniej pracy setek i tysięcy specjalistów. Pełne zrozumienie mechanizmów ich działania wymaga ponadprzeciętnych zdolności technicznych i głębokiej wiedzy informatycznej. Kolejną przeszkodą jest to, że ogólnie dostępna wiedza informatyczna ma charakter ograniczony. Stosowane w systemach operacyjnych i programach technologie bardzo często stanowią know-how producenta, który ze zrozumiałych powodów nie jest szczególnie zainteresowany dzieleniem się tymi informacjami¹².

Niestety ta uwaga dotyczy również przyszłych prawników, którzy w trakcie studiów nie otrzymują pełnych i aktualnych informacji o technologiach cyfrowych oraz możliwościach praktycznego wykorzystania śladów cyfrowych w sprawach karnych i cywilnych¹³. Programy kształcenia prawników nie uwzględniają w wystarczającym stopniu wątku cyfrowego. Na niektórych uczelniach informatyka śledcza jako kierunek pod różnymi nazwami istnieje na poziomie studiów podyplomowych, których audytorium docelowe stanowią informatycy. Studenci prawa uczą się obsługi podstawowych programów do pracy z tekstem, korzystania z prawniczych baz danych, a jednocześnie otrzymują przeważnie fragmentaryczne informacje o współczesnych systemach operacyj-

¹⁰ C. Ball, *What Every Lawyer Should Know About E-Discovery*, http://www.craigball.com/What%20Every%20Lawyer%20Should%20Know%20About%20E-Discovery_FINAL.pdf [dostęp: 13.03.2018].

¹¹ 93% generowanych informacji cyfrowych istnieje wyłącznie w formie elektronicznej (Digital Evidence & Computer Forensics, David Nardoni CISSP, EnCE, <http://www.scf.usc.edu/~uscsec/images/DigitalEvidence&ComputerForensicsversion1.2USC.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

¹² Por. A. Loll, *Understanding digital enhancement processes*, „Journal of Forensic Identification” 2016, nr 66 (1), s. 3–4.

¹³ Por. M. Szmit (red.), *Elementy informatyki sądowej*, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Zarząd Główny, Warszawa 2011, s. 9; G. Oparnica, *Digital evidence and digital forensic education*, „Digital Evidence and Electronic Signature Law Review” 2016, nr 13, s. 143.

nych, możliwościach ekspertyz z zakresu badań śladów cyfrowych, technikach zabezpieczania śladów cyfrowych. Brakującą wiedzę prawnik „uzupełnia” w praktyce, ucząc się od starszych, bardziej doświadczonych kolegów, ale niestety mało pomocnych, jeśli chodzi o przedmiotowy obszar. Możliwości „samokształcenia” w tym zakresie ograniczają brak usystematyzowanej wiedzy podstawowej oraz ogólnie słaba znajomość „technicznego” języka angielskiego. W razie konieczności ograniczony w środkach prawnik sięga po pomoc przysłowiowego „wujka Google’a”, ale rezultat końcowy nie zawsze jest zadowalający. Algorytmy wyszukiwania są stale doskonałe, jednak to, co wśród pokazywanych wyników zajmuje pierwsze miejsca (pierwszą stronę), nie zawsze odpowiada rzeczywistym potrzebom użytkownika. Rezultaty podawane przez wyszukiwarki internetowe mogą zawierać zarówno wiarygodne, aktualne, jak i nieprawdziwe lub przestarzałe informacje (z aktualną datą). Niespecjalista może mieć trudności z odróżnieniem jednych od drugich, co w konsekwencji może prowadzić do podjęcia błędnych decyzji, których skutków w dalszym ciągu nie będzie łatwo zneutralizować. Istotne znaczenie ma i to, że świat technologii cyfrowych stale się zmienia. To, co jeszcze wczoraj wydawało się rozwiązaniem całkowicie słusznym, jutro może okazać się nieaktualne. Nowe technologie mogą wymagać gruntownej rewizji dotychczasowych zasad postępowania. Charakterystycznym przykładem są dyski SSD, które do przechowywania informacji wykorzystują pamięć *flash* typu NAND. W przypadku klasycznych dysków wyposażonych w obracające się talerze magnetyczne nie zaleca się nagłego odłączenia zasilania, ponieważ ruchoma głowica odczytująco-zapisująca może nieodwracalnie uszkodzić powierzchnię talerza magnetycznego, co uniemożliwi późniejszy odczyt zapisanych w tym miejscu danych. Dyski SSD są natomiast wyposażone w zaawansowane kontrolery zarządzające przechowywaniem danych. Procesy wewnątrz takiego dysku odbywają się bez wiedzy i udziału użytkownika, a nawet niezależnie od działania systemu operacyjnego. Pozostawienie takiego dysku podpiętego do zasilania zmniejsza szansę na odzyskanie usuniętych danych (odtworzenie stanu pierwotnego zmodyfikowanych)¹⁴. W odróżnieniu od laptopów czy komputerów stacjonarnych, w odniesieniu do których wciąż istnieją skuteczne metody pozwalające na odtworzenie usuniętych (zmodyfikowanych) danych, w przypadku urządzeń mobilnych (smartfonów, tabletów) taka możliwość za sprawą no-

¹⁴ Metodologie *garbage collection* firmy Kingston jako sposób na zwiększenie wydajności dysków SSD w przypadku obciążeń klienckich, https://www.kingston.com/pl/ssd/enterprise/technical_brief/garbage_collection [dostęp: 13.03.2018]; Y. Gubanov, O. Afonin, *SSD Forensics 2014. Recovering Evidence from SSD Drives: Understanding TRIM, Garbage Collection and Exclusions*, <https://belkasoft.com/download/info/SSD%20Forensics%202014.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

wych algorytmów szyfrujących oraz innej polityce dostępu obecnie została praktycznie wyeliminowana¹⁵. Próba zastosowania dotychczasowych metod badawczych do nowych urządzeń cyfrowych bez rozumienia charakteru i zakresu wprowadzonych zmian może prowadzić do nieodwracalnej utraty relevantnych śladów cyfrowych.

Pytania, czy prawnik musi posiadać kompetencje techniczne, a jeśli tak, to w jakim zakresie, należą do dyskusyjnych. W literaturze polskiej można spotkać pogląd, że „zaawansowana wiedza z zakresu informatyki (...) tak naprawdę prokuratorowi nie jest potrzebna”¹⁶. Jednocześnie nie można nie zauważyć wzrostu liczby opracowań w tym zakresie tworzonych z myślą o prawnikach i ich potrzebach. Jeśli zwrócimy się do doświadczeń innych krajów, to warto podkreślić, że np. w Stanach Zjednoczonych posiadanie przez prawnika kompetencji technicznych w świetle obowiązujących reguł etycznych jest rzeczą obowiązkową¹⁷. Z kolei w Wielkiej Brytanii dla funkcjonariuszy policji pracujących na „pierwszej linii” organizowane są specjalne szkolenia w zakresie nowych technologii cyfrowych¹⁸. Przyjmuje się, że brak elementarnego rozeznania w dziedzinie nowoczesnych technologii informatycznych ogranicza możliwości organów ścigania, jeśli chodzi o skuteczne zapobieganie przestępstwom oraz ich wykrywanie. Prawdopodobieństwo, że na miejscu zdarzenia znajdą się nośniki danych cyfrowych, ocenia się jako wystarczająco wysokie. Ślady, które mogą mieć doniosłe znaczenie wykrywcze i dowodowe, jeśli nie zostaną „rozpoznane” przez osobę dokonującą oględzin czy przeszukania, w najlepszym wypadku pozostaną „rzeczą samą w sobie”, a w najgorszym – okażą się niedostępne (nadpisane, zmodyfikowane, usunięte). W jednej ze spraw, w której jako adwokat, a potem obrońca uczestniczył autor, podczas

¹⁵ C. Ball, *Opportunities and Obstacles: E-Discovery from Mobile Devices*, <http://www.craigball.com/> [dostęp: 13.03.2018].

¹⁶ J. Kudła, A. Staszak, *Procesowa i operacyjna kontrola korespondencji przechowywanej w tzw. chmurze*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8, s. 33.

¹⁷ A. Perlman, *The twenty-first century lawyer’s evolving ethical duty of competence*, „The Professional Lawyer” 2014, t. 22 (4); A.E. Davis, *The ethical obligation to be technologically competent*, „The New York Law Journal”, 8 stycznia 2016 r. W 2012 r. odpowiednie zmiany zostały wprowadzone do kodeksu etyki zawodowej prawników amerykańskich – American Bar Association Model Rules of Professional Conduct: „[A] lawyer shall provide competent representation to a client. Competent representation requires the legal knowledge, skill, thoroughness and preparation reasonably necessary for the representation”, “[t]o maintain the requisite knowledge and skill, a lawyer should keep abreast of changes in the law and its practice, including the benefits and risks associated with relevant technology...” (reguła 1.1).

¹⁸ IACP TECHNOLOGY POLICY FRAMEWORK, January 2014, <http://www.theiacp.org/Portals/0/documents/pdfs/IACP%20Technology%20Policy%20Framework%20January%202014%20Final.pdf> [dostęp: 13.03.2018]; A. Hitchcock, R. Holmes, E. Sundorph, *Bobbies on the Net: A Police Workforce for the Digital Age*, <http://www.reform.uk/wp-content/uploads/2017/08/Bobbies-on-the-net.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

przeszukania mieszkania w sprawie o pobicie z pobudek ekstremistycznych funkcjonariusze Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji zabezpieczyli komputer stacjonarny oraz płyty CD i DVD należące do podejrzanego (był nim kierownik lokalnego „oddziału” organizacji neonazistowskiej). Nikt z dokonujących przeszukania nie zwrócił uwagi na leżący na półce tuż obok komputera pendrive. Miał on postać kawałka drewna z przewierconą na końcu dziurką, przez którą przeciągnięto sznurek do zawieszenia na szyi. Zawierał niezaszyfrowane dane o członkach organizacji, zdjęcia i „sprawozdania” z przeprowadzonych akcji, o czym później autorowi powiedział klient. Funkcjonariusz w randze majora wziął co prawda przedmiot do ręki, uważnie go obejrzał, ale po chwili odłożył z powrotem. Można się domyślić, że ta sprawa zakończyła się dla klienta pomyślnie. Oskarżeniu nie udało się udowodnić motywu ekstremistycznego, zmieniono kwalifikację czynu, co otworzyło drogę do umorzenia postępowania za zgodą obu stron.

Jeśli chodzi o niedostateczne kompetencje techniczne prawników, o skali problemu wystarczy się przekonać, zadając studentowi kilka prostych pytań: co można, a czego nie można robić z konkretnym nośnikiem informacji znalezionym na miejscu zdarzenia (na przykład wideorejestratorem zainstalowanym w jednym z aut uczestniczących w wypadku drogowym, smartfonem czy tabletem znalezionym przy zwłokach), w jaki sposób należy taki przedmiot zabezpieczyć, dlaczego zaleca się ten, a nie inny sposób postępowania z daną kategorią urządzeń cyfrowych. Szczególnie znaczenie będzie miała odpowiedź na ostatnie z pytań, ponieważ ten, kto rozumie, dlaczego należy postępować tak, a nie inaczej, raczej nie popełni błędu. Brak świadomości potrzeby działania w określony sposób, stosowania określonej metody czy przestrzegania zalecanej kolejności działań z reguły wynika z braku wystarczającej wiedzy o przedmiocie oraz jego istotnych z punktu widzenia kryminalistyki właściwościach. Rozumienie – chociażby na poziomie podstawowym – natury obiektu jest również warunkiem jego właściwej oceny dowodowej¹⁹. Podobnie jak prowadzący przesłuchanie świadka musi koniecznie posiadać wiedzę o procesach warunkujących formowanie się zeznań, rozumienie zasad i mechanizmu funkcjonowania sprzętu cyfrowego jest elementem niezbędnym, jeśli chodzi o prawidłową interpretację zebranego materiału dowodowego. Prawnik, który otrzymuje opinię biegłego z zakresu badań śladów cyfrowych, ale nie orientuje się w dzie-

¹⁹ Por. G.C. Kessler, *Judges' Awareness, Understanding, and Application of Digital Evidence*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Fort Lauderdale, USA, 2010, s. 2, www.garykessler.net/library/kessler_judges&de.pdf [dostęp: 13.03.2018]; L. Daniel, L. Daniel, *Digital Forensics for Legal Professionals: Understanding Digital Evidence from the Warrant to the Courtroom*, Syngress–Elsevier, Waltham, MA 2012, s. 55–56.

dzinie, którą biegły reprezentuje, nie jest w stanie dokonać prawidłowej oceny merytorycznej i dowodowej uzyskanych wyników. Co więcej, wiedza informatyczna jest konieczna również przy określaniu zakresu pytań kierowanych do biegłego. W jednej ze spraw, która dotyczyła przestępstwa skarbowego, śledczy podczas przeszukania w siedzibie firmy absolutnie prawidłowo, można powiedzieć książkowo, zabezpieczył komputer księgowej. Był tylko jeden problem, o którym śledczy nie wiedział. Pracownicy ochrony wewnętrznej zabytkowali drzwi wejściowe, przez co opóźnili całą akcję śledczych, a w tym czasie księgowej udało się usunąć dokument ukazujący realną księgowość firmy. Ta operacja została przeprowadzona w ten sposób, że księgową usunęła inkryminowany plik do kosza, a następnie z poziomu menu podręcznego wyczyściła jego (kosza) zawartość. Śledczy zlecił badania komputerowo-techniczne zabezpieczonego sprzętu. Sprawie nadano priorytet, opinia biegłych była więc gotowa już po kilku dniach. Biorąc pod uwagę sposób usunięcia pliku, można było przewidzieć, że śledztwo będzie miało niepodważalny dowód popełnienia przestępstwa skarbowego, o czym adwokat od razu poinformował klientów. Później jednak, studiując postanowienie śledczego o powołaniu biegłych, adwokat (księgową oraz prezes firmy byli wezwani w charakterze świadków, co w świetle obowiązującego prawa procesowego Rosji uprawniało do korzystania z pomocy adwokata) ze zdziwieniem stwierdził, że biegłym nie postawiono pytania dotyczącego obecności na zabezpieczonym nośniku usuniętych plików oraz ich zawartości. W swojej opinii, jak to czasem się zdarza, biegli udzielili odpowiedzi tylko na te pytania, które zostały zawarte w postanowieniu. Po zapoznaniu się z wynikami ekspertyzy adwokat natychmiast złożył wniosek o przekazanie przebadanego komputera z powrotem jego właścicielom, motywując to tym, że firma musi dalej funkcjonować, a wszelkie badania specjalistyczne zatrzymanego sprzętu, które uznano za konieczne, zostały już przeprowadzone. Wniosek (co prawda po kilku godzinach, w ciągu których, jak nietrudno się domyślić, śledczy konsultował decyzję z przełożonym i kolegami) został w pełni uwzględniony. Dalszy los komputera, a w szczególności dysku twardego, nietrudno było przewidzieć. Podobne przypadki świadczą o niedostatecznej wiedzy śledczych w zakresie współczesnych technologii cyfrowych.

Kwestią istotną jest również wybór właściwego biegłego. Wyszukiwarka internetowa na hasło „biegły w zakresie informatyki” pokazuje obecnie ponad setkę wyników. Niestety zdarza się, że osoba podająca się za specjalistę/biegłego tak naprawdę nie jest w stanie przeprowadzić zleconych badań z powodu braku wiedzy czy też niezbędnego sprzętu i oprogramowania. W tej sytuacji badania są podlecane firmom informatycznym, a co za tym idzie,

osoby, które faktycznie je wykonują, nie ponoszą odpowiedzialności za wynik końcowy. Badania są przeprowadzane w sposób niekontrolowany, nieprzejrzysty, bez przestrzegania zasad informatyki śledczej, co zwiększa ryzyko nieodwracalnej utraty lub modyfikacji materiału dowodowego. Podobnych sytuacji można uniknąć, jeśli prawnik zlecający przeprowadzenie ekspertyzy będzie miał chociażby podstawową wiedzę o mechanizmie powstawania danego rodzaju śladów cyfrowych oraz istniejących metodach ich ujawnienia i odzyskania.

Za koniecznością poszerzenia wiedzy informatycznej prawników oraz funkcjonariuszy organów ścigania przemawia i ten fakt, że w dziedzinie technologii cyfrowych granica między wiedzą powszechną a specjalistyczną zauważalnie się przesunęła. Dzisiaj uczeń szkoły podstawowej potrafi sprawnie wykonać operacje informatyczne, które jeszcze nie tak dawno były poza zasięgiem średnio statystycznego użytkownika (stworzyć kopię binarną pliku, obliczyć i porównać sumy kontrolne, wyostrzyć zdjęcie, odczytać i przeanalizować metadane pliku, nagłówek [*header*] wiadomości emailowej itd.). Jednak w postanowieniach o powołaniu biegłych z zakresu informatyki śledczej wciąż można zobaczyć zlecenie im stosunkowo prostych operacji, które śledczy może wykonać sam, na przykład w ramach oględzin.

Pozostaje pytanie drugie dotyczące zakresu kompetencji technicznych, które powinien posiadać przyszły prawnik. Warto zacząć przede wszystkim od uświadomienia istoty śladu cyfrowego i jego specyfiki. Niestety w wielu podręcznikach z kryminalistyki dla prawników te pojęcia, kluczowe dla właściwego rozumienia przedmiotowej kwestii, są pomijane. Najczęściej znajdziemy w nich informacje o sposobach popełniania przestępstw komputerowych oraz zasadach zabezpieczania komputerów stacjonarnych, które nie zawsze uwzględniają aktualny stan techniki cyfrowej. Prawnikowi, który na co dzień będzie miał do czynienia z cyfrowym materiałem dowodowym, ta wiedza nie wystarczy. W błąd może wprowadzać błędne utożsamianie śladów cyfrowych z tradycyjnymi śladami materialnymi, z którymi łączy je wspólna, materialna forma istnienia oraz jednoznaczny, obiektywny związek przyczynowo-skutkowy z inicjującym powstanie śladu procesem fizycznym (działaniem użytkownika czy zapisanego w pamięci maszyny algorytmu). Jednak na tym podobieństwo się kończy. Ujawnienie i zabezpieczanie śladów cyfrowych wymaga zastosowania innych metod i środków. Ślady cyfrowe w porównaniu ze śladami materialnymi mają szerszy zakres, tj. dotyczą różnych stron życia człowieka, mogą zawierać wrażliwe informacje o charakterze osobistym, wymagają odbycia przez podmiot wykonujący badania odmiennych szkoleń oraz

posiadania odmiennych narzędzi²⁰. Ślady cyfrowe, a czasem i same ich nośniki, nie zawsze można zobaczyć w ramach tradycyjnych oględzin (dane przechowywane w „chmurze”, na zdalnym serwerze). Ślad cyfrowy może jednocześnie powstawać (znajdować się) w kilku miejscach w pamięci maszyny. Przy kopiowaniu danych cyfrowych powstaje dokładne, binarne odzwierciedlenie oryginału, co raczej jest nieosiągalne w przypadku klasycznych śladów materialnych. Nagranie cyfrowe lub zdjęcie ukazujące to samo zdarzenie mogą być przedstawione w różnych formatach, które z perspektywy informatyki śledczej zasadniczo się różnią. Do cech istotnych śladów cyfrowych należą również obecność tzw. metadanych (danych o charakterze technicznym, które mogą być wykorzystane w celach kryminalistycznych, dowodowych), automatyczne dublowanie danych tworzących ślad cyfrowy przez system operacyjny, niewystępowanie zjawiska starzenia się czy degradacji śladu w ich klasycznej postaci.

Przez ślad cyfrowy w kryminalistyce cyfrowej rozumie się każdą zmianę w kodzie binarnym systemu teleinformatycznego czy urządzenia cyfrowego zdolnego do przetwarzania, wysyłania, gromadzenia pakietów danych, będącą wynikiem procesów zewnętrznych (na przykład wprowadzenie określonych poleceń przez użytkownika) bądź wewnętrznych (samodzielne, niezależne od użytkownika działanie systemu operacyjnego czy programu)²¹.

W porównaniu z tradycyjnymi śladami kryminalistycznymi ślady cyfrowe są nadzwyczaj różnorodne. W literaturze za ślad cyfrowy uznaje się książki adresowe i listy kontaktowe, pliki audio, kopie zapasowe tworzone przez programy użytkowe oraz urządzenia mobilne, zakładki (*bookmarks, favorites*), historię przeglądarki internetowej, kalendarze cyfrowe, zarchiwizowane dokumenty elektroniczne łącznie z archiwami zaszyfrowanymi, pliki konfiguracji, „ciasteczka” internetowe (*cookies*), bazy danych, dokumenty, pocztę elektroniczną, załączniki do e-listów, wydarzenia programowe (*events*), pliki ukryte oraz systemowe, logi (*log files*), pliki pamięci wirtualnej maszyny (*page files*), pliki powstające podczas przejścia maszyny w stan uśpienia (*hibernation files*), pliki powstające podczas drukowania, obrazki, fotografie cyfrowe, maszyny wirtualne, pliki tymczasowe i inne²². Co więcej, ten sam plik cyfrowy, którego zawartość może mieć znaczenie dowodowe, w zależności od rodzaju nośnika

²⁰ S.E. Goodison, R.C. Davis, B.A. Jacksons, *Digital Evidence and the U.S. Criminal Justice System, Report on behalf of the U.S. Department of Justice, National Institute of Justice (NIJ), the RAND Corporations*, s. 3, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/248770.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

²¹ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Difin, Warszawa 2015, s. 157; W.A. Kasprzak, op. cit., s. 31.

²² Y. Gubanov, *Retrieving Digital Evidence: Methods, Techniques and Issues*, Belcasoft, <https://belcasoft.com/download/info/Retrieving%20Digital%20Evidence%20-%20Methods,%20Techniques%20and%20Issues.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

wymaga od badaczy zastosowania odmiennych metod postępowania. Informacje o działaniach, poleceniach użytkownika w zależności od rodzaju zainstalowanego systemu operacyjnego oraz jego konfiguracji mogą znajdować się w różnych miejscach w systemie plików. Nagranie cyfrowe tego samego zdarzenia może występować w różnych formatach, które „decydują” o jego wartości kryminalistycznej i dowodowej. Niemniej jednak mimo różnorodności można wskazać następujące elementy wspólne, które nadają śladom cyfrowym pewną specyfikę:

- 1) cyfrowe odzwierciedlenie, tworzące podstawę śladu, pozostaje w sztucznym środowisku – systemie komputerowym;
- 2) w odróżnieniu od procesu powstawania klasycznych śladów materialnych (odzwierciedlenie cech zewnętrznych przedmiotu tworzącego ślad na podłożu) podczas „tworzenia” śladów cyfrowych odzwierciedlają się nie cechy obserwowanego zjawiska lub procesu fizycznego, lecz tylko parametry formalnego, matematycznego modelu, za pomocą którego przedmiotowe zjawisko zostaje zarejestrowane przez urządzenie techniczne;
- 3) dyskretny sposób rejestracji przedmiotowego zjawiska umożliwia wcześniejszą ocenę możliwości urządzenia rejestrującego (np. znając właściwości techniczne dyktafonu, można wcześniej poddać ocenie wartość dowodową informacji, która będzie za jego pomocą zarejestrowana);
- 4) ślad cyfrowy nie ma całościowej struktury fizycznej, jest on bowiem sumą wielu elementów, zapisanych na różnych częściach dysku twardego w komputerze;
- 5) ślad cyfrowy, oprócz informacji sensownej, zawiera znaczną liczbę danych wspomagających, które są niezbędne dla działania systemu komputerowego;
- 6) ślady cyfrowe są wyjątkowo trwałe z uwagi na to, że w trybie automatycznym powstają kopie zapasowe nowych danych, które są przechowywane w różnych lokalizacjach w pamięci maszyny, a czasem również poza nią, co umożliwia odzyskanie usuniętych danych;
- 7) znaczenie kryminalistyczne mogą mieć nie tylko zawartość pliku, ale również jego atrybuty – nazwa, rozmiar, data utworzenia;
- 8) ślady cyfrowe zawierają markery czasowe, co pozwala na dokładne odтворzenie kolejności wydarzeń oraz korelacji między nimi²³.

²³ T. Knutson, *Filesystem Timestamps: What Makes Them Tick?*, <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/forensics/filesystem-timestamps-tick-36842> [dostęp: 13.03.2018].

Jeśli chodzi o dowodowe wykorzystywanie śladów cyfrowych, prawnik musi mieć świadomość pewnych ograniczeń. Po pierwsze, nie zawsze da się ustalić bezpośredni związek między konkretną osobą, jej działaniem a śladem cyfrowym rzekomo przez taką osobę pozostawionym. Ślad cyfrowy, z natury swojej będąc tylko formalnym odzwierciedleniem procesów fizycznych w rzeczywistości wirtualnej, nie zawiera w sobie danych, na podstawie których można było by w sposób kategoryczny zidentyfikować jego „twórcę” czy ustalić jego lokalizację fizyczną. W 2016 r. amerykańska Electronic Frontier Foundation opublikowała raport dotyczący niewłaściwej interpretacji adresów IP przez organy ścigania oraz sądy w Stanach Zjednoczonych i innych wybranych krajach. Specjaliści fundacji doszli do wniosku, że w każdym przypadku należy przeprowadzać dodatkową weryfikację lokalizacji fizycznej adresu IP, gdyż ten sam adres IP może być jednocześnie „przypisany” do kilku urządzeń znajdujących się fizycznie w różnych miejscach lub może być „udostępniony” nieograniczonej liczbie osób poprzez publiczną sieć WLAN²⁴. Po drugie, ślad cyfrowy bardzo łatwo ulega destrukcji na skutek niewłaściwego postępowania z nośnikiem danych. Niewłaściwe może być też zaniechanie działania w sytuacjach, kiedy jest to konieczne. Po trzecie, metadane jako element składowy pliku same w sobie nie mogą służyć za wiarygodne źródło informacji, jeśli chcemy ustalić miejsce i czas, w którym powstał taki ślad, fakt jego modyfikacji oraz urządzenie – źródło śladu. Metadane (pliku) mogą być stosunkowo łatwo zmodyfikowane lub usunięte w sposób nieodwracalny. Równocześnie brak śladu w sytuacji, kiedy taki ślad musi istnieć, sam w sobie może posłużyć za wskazówkę. To, że przedmiotowy plik nie zawiera standardowych metadanych, może świadczyć o celowej ingerencji człowieka próbującego ukryć określone informacje (aczkolwiek w niektórych przypadkach jest to skutek działania skonfigurowanego w odpowiedni sposób programu). Po czwarte, technologii, dzięki którym powstają ślady cyfrowe, nie tworzy się z myślą o potrzebach kryminalistów. W rezultacie biegli nie zawsze są w stanie odpowiedzieć na pytania prawnika, a czasem wariantów prawidłowych odpowiedzi może być kilka. W pewnej sprawie, w której m.in. był badany wątek posiadania przez oskarżonego plików wideo o charakterze pornograficznym z udziałem osób nieletnich, biegły zwrócił uwagę sądowi na to, że przy przeglądaniu stron internetowych na dysku twardym w folderach tymczasowych umieszczane są pliki związane z oglądanymi stronami. Ścieżka lokalizacji pliku jest ściśle określona w ustawieniach przeglądarki i systemu operacyjnego. Dysponując danymi o tym, gdzie przechowuje się pliki tymczasowe, można sprawdzić, czy zostały one za-

²⁴ *Unreliable Informants: IP Addresses, Digital Tips and Police Raids*, <https://www.eff.org/pl/node/93067> [dostęp: 13.03.2018].

pisane w trybie automatycznym, czy użytkownik zrobił to celowo. Wyjątek dotyczy sytuacji, gdy plik został odzyskany z danych. Wówczas określenie katalogu, w którym uprzednio się on znajdował, nie jest możliwe, a czasem nie ma również możliwości podania daty powstania pliku²⁵.

Ryzyko popełnienia błędów przy ujawnieniu, zabezpieczeniu i interpretacji śladów cyfrowych jest zdecydowanie mniejsze, jeśli osoba wykonująca te czynności ma adekwatną i aktualną wiedzę informatyczno-techniczną. Pod tym względem w chwili obecnej za konieczne można uznać kształcenie w następujących zakresach:

- podstawy formowania się śladów cyfrowych najczęściej występujących w sprawach karnych i cywilnych;
- podstawy funkcjonowania powszechnie stosowanych systemów operacyjnych – Windows, Linux – oraz ich modyfikacji mobilnych z perspektywy informatyki śledczej;
- system plików w środowisku Windows i Linux;
- metadane i ich analiza kryminalistyczna;
- podstawy funkcjonowania Internetu;
- zasady i metody dowodowego wykorzystania mediów społecznościowych;
- podstawy technologii przetwarzania danych w „chmurze”;
- podstawy funkcjonowania popularnych przeglądarek internetowych, poczty elektronicznej, komunikatorów internetowych;
- technologie bezpieczeństwa w komunikacji cyfrowej (szyfrowanie, tunelowanie danych, Tor);
- podstawy funkcjonowania telefonii komórkowej.

Proces kształcenia musi przewidywać wystarczającą liczbę godzin na zajęcia praktyczne, w ramach których przyszli prawnicy będą mogli zastosować nabytą wiedzę, rozwiązując typowe kazusy czy prowadząc wielowątkowe „śledztwo cyfrowe”.

Podsumowując, należy uznać, że ślady i dowody cyfrowe odgrywają szczególną rolę we współczesnym procesie karnym. Ze względu na swoją specyfikę charakteryzują się wyjątkową trwałością, mają obiektywny charakter, są wszechobecne, a sprawcy przestępstw często nie wiedzą o ich istnieniu. To sprawia, że w każdej sprawie karnej istnieje duża szansa na odnalezienie czy odzyskanie relewantnych śladów cyfrowych. Czy ten cel zostanie w pełni osiągnięty – zależy od wiedzy i umiejętności osób prowadzących postępowanie. Nie mniej istotna jest kwestia właściwej interpretacji zabezpieczonego cyfro-

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, II Wydział Karny, z dnia 27.09.2012, Sygn. akt II AKa 171/12.

wego materiału dowodowego. Przyszli prawnicy muszą zatem dysponować adekwatną i aktualną wiedzą o najczęściej występujących śladach cyfrowych, mechanizmach ich powstania oraz właściwych technikach zabezpieczenia.

Streszczenie

Wszechobecność i szeroka dostępność technologii informatycznych sprawiają, że ślady i dowody cyfrowe odgrywają coraz większą rolę w postępowaniu karnym. Ze względu na to, że są one obiektywne, precyzyjne, wyjątkowo trwałe i różnorodne, stanowią istotny element pracy wykrywczej nie tylko w śledztwach o przestępstwa komputerowe. W odróżnieniu od tradycyjnych śladów kryminalistycznych sprawca nie zawsze jest świadom samego faktu istnienia śladu cyfrowego, a próby usunięcia bądź celowej modyfikacji takiego śladu przy braku odpowiednich umiejętności i wiedzy z reguły kończą się względnym niepowodzeniem, co zwiększa szansę na ich znalezienie i odzyskanie. Wiedza o śladach cyfrowych, ich właściwościach i mechanizmach powstania jest zatem niezbędnym elementem w arsenale współczesnego prawnika.

Słowa kluczowe: proces karny, kryminalistyka cyfrowa, ślad cyfrowy, dowód cyfrowy, ekspertyza, opinia biegłego

Abstract

Digital traces play an important role in the crime detection and the process of proof. In contrast to traditional types of forensic traces, in the case of digital traces, the perpetrator is not always aware of the fact of leaving them, and attempts to remove or deliberately modify such traces in the absence of adequate knowledge and relevant skills often end in relative failure. This causes that in almost every case there is a good chance to find (retrieve) relevant digital evidence. The article raises issues related to the training of future lawyers in the field of modern digital technologies, the possibility of evidence-based use of digital traces, their proper protection and interpretation.

Keywords: criminal process, digital forensics, digital traces, evidence, expertise, expert opinion

Bibliografia

Literatura

- Daniel L., Daniel L., *Digital Forensics for Legal Professionals: Understanding Digital Evidence from the Warrant to the Courtroom*, Syngress–Elsevier, Waltham, MA 2012.
- Davis A.E., *The ethical obligation to be technologically competent*, „The New York Law Journal”, 8 stycznia 2016 r.
- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

- Hołyst B. (red.), *Technika kryminalistyczna w pierwszej połowie XXI wieku. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, LexisNexis, Warszawa 2013.
- Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Difin, Warszawa 2015.
- Kasprzak W.A., *Ślady cyfrowe. Studium prawno-kryminalistyczne*, Difin, Warszawa 2015.
- Kudła J., Staszak A., *Procesowa i operacyjna kontrola korespondencji przechowywanej w tzw. chmurze*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8.
- Loll A., *Understanding digital enhancement processes*, „Journal of Forensic Identification” 2016, nr 66 (1).
- Oparnica G., *Digital evidence and digital forensic education*, „Digital Evidence and Electronic Signature Law Review” 2016, nr 13.
- Perlman A., *The twenty-first century lawyer’s evolving ethical duty of competence*, „The Professional Lawyer” 2014, t. 22 (4).
- Szmit M. (red.), *Elementy informatyki sądowej*, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Zarząd Główny, Warszawa 2011.
- Waszkiewicz P., *Wielki Brat – rok 2010. Systemy monitoringu wizyjnego – aspekty kryminalistyczne, kryminologiczne i prawne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.

Źródła

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, II Wydział Karny z dnia 27.09.2012, Sygn. akt II AKa 171/12.

Internet

- Ball C., *Opportunities and Obstacles: E-Discovery from Mobile Devices*, <http://www.craigball.com/> [dostęp: 13.03.2018].
- Ball C., *What Every Lawyer Should Know About E-Discovery*, http://www.craigball.com/What%20Every%20Lawyer%20Should%20Know%20About%20E-Discovery_FINAL.pdf [dostęp: 13.03.2018].
- Digital Evidence & Computer Forensics, David Nardoni CISSP, EnCE, <http://www.scf.usc.edu/~uscsec/images/DigitalEvidence&ComputerForensicsversion1.2USC.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- Fundacja Panoptykon, *Monitoring w polskich miastach i w oczach społeczeństwa*, https://panoptykon.org/sites/default/files/publikacje/panoptykon_cctv_seminarium_10-10-2012_2.pdf [dostęp: 13.03.2018].
- <http://prawo.gazetaprawna.pl/galerie/1112478,duze-zdjecie,1,sciaganie-dowodow-w-sledztwach-od-gigantow-internetowych.html> [dostęp: 13.03.2018].
- Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2013–2017*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo->

- informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-wyniki-badan-statystycznych-z-lat-2013-2017,1,11.html [dostęp: 13.03.2018].
- Goodison S.E., Davis R.C., Jacksons B.A., *Digital Evidence and the U. S. Criminal Justice System, Report on behalf of the U.S. Department of Justice, National Institute of Justice (NIJ), the RAND Corporations*, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/248770.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- Gubanov Y., *Retrieving Digital Evidence: Methods, Techniques and Issues*, Belkasoft, <https://belkasoft.com/download/info/Retrieving%20Digital%20Evidence%20-%20Methods,%20Techniques%20and%20Issues.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- Gubanov Y., Afonin O., *SSD Forensics 2014. Recovering Evidence from SSD Drives: Understanding TRIM, Garbage Collection and Exclusions*, <https://belkasoft.com/download/info/SSD%20Forensics%202014.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- Hitchcock A., Holmes R., Sundorph E., *Bobbies on the Net: A Police Workforce for the Digital Age*, <http://www.reform.uk/wp-content/uploads/2017/08/Bobbies-on-the-net.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- IACP TECHNOLOGY POLICY FRAMEWORK, January 2014, <http://www.theiacp.org/Portals/0/documents/pdfs/IACP%20Technology%20Policy%20Framework%20January%202014%20Final.pdf> [dostęp: 13.03.2018].
- Kessler G.C., *Judges' Awareness, Understanding, and Application of Digital Evidence*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Fort Lauderdale, USA, 2010, www.garykessler.net/library/kessler_judges&de.pdf [dostęp: 13.03.2018].
- Knutson T., *Filesystem Timestamps: What Makes Them Tick?*, <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/forensics/filesystem-timestamps-tick-36842> [dostęp: 13.03.2018].
- Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie miejskiego monitoringu wizyjnego*, 2014, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-miejskim-monitoringu-wizyjnym.html> [dostęp: 13.03.2018].
- Unreliable Informants: IP Addresses, Digital Tips and Police Raids*, <https://www.eff.org/pl/node/93067> [dostęp: 13.03.2018].
- Urząd Komunikacji Elektronicznej, *Badanie konsumenckie 2017*, <https://www.uke.gov.pl/akt/badanie-konsumenckie-2017,50.html> [dostęp: 13.03.2018].
- Związek Pracodawców Branży Internetowej IAB Polska, *Raport Internet Rzeczy w Polsce*, <https://iab.org.pl/wp-content/uploads/2015/09/Raport-Internet-Rzeczy-w-Polsce.pdf> [dostęp: 13.03.2018].

Alfred Staszak

Uniwersytet Zielonogórski

Wydział Prawa i Administracji

Katedra Prawa Karnego i Postępowania Karnego

OMNISCJENCJA KRYMINALISTYCZNA SĄDU I PROKURATORA NA PRZYKŁADZIE JEDNEJ SPRAWY O ZABÓJSTWO

**Forensic omniscience of the court and the prosecutor
on the example of a homicide case**

Pojęcie omniscjencji

Pojęcie omniscjencji (wszechwiedzy) ma swój rodowód w konotacjach religijnych, gdyż w wielu religiach jest atrybutem przypisywanym bóstwu – stwórcy świata. Oznacza wiedzę o wszystkim, jest synonimem wszytkowiedzy. W popularnych słownikach języka polskiego słowo to nie występuje. Wikipedia (encyklopedia internetowa) już zna to pojęcie. **Omniscjencja** rozumiana jest tam jako „pełna wiedza o wszystkich realnych i potencjalnych faktach i relacjach między faktami, tzw. znajomość wszechrzeczy. Określenie, że ktoś (lub coś) jest wszechwiedzący, oznacza, że wie o wszystkim: o wszystkich prawach natury oraz o wszystkim, co się wydarzyło, dzieje i wydarzy we wszechświecie od początku do końca czasu. Jeśli zaś istnieje coś takiego, jak multiświat, wówczas o nim również wie wszystko”¹. Wszechwiedza w religiach monoteistycznych jest zatem zastrzeżona dla bóstwa, nie jest dana ludziom.

Przymiotem wybitnych umysłów jest wiedza ogromna, duża, specjalistyczna. W historii nauki przyjmuje się, że swoim umysłem mogli ogarnąć całą wiedzę swojej epoki tylko najwybitniejsi: Arystoteles czy Leonardo da Vinci, ale już nie Sokrates, o którym pisał Platon, czy Albert Einstein, którego teoria zadziwia nas swoją genialnością. Dzisiejsza wiedza jest tak różnorodna i spe-

¹ *Omniscjencja*, Wikipedia, wolna encyklopedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Omniscjencja> [dostęp: 23.02.2018]; *Omniscience and Divine Foreknowledge*, <http://www.iep.utm.edu/omnisci/> [dostęp: 23.02.2018].

cialistyczna, że jeden człowiek nie może jej ogarnąć w całości, choćby był geniuszem.

Kryminalistyka jako nauka „o taktycznych zasadach i sposobach oraz o technicznych metodach i środkach rozpoznawania, a także wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk społecznych, a w szczególności przestępstw i ich sprawców oraz udowadniania istnienia lub braku związku między osobami a zdarzeniami”², nie rości sobie ambicji do wszechwiedzy nawet w odniesieniu do jednostkowego przestępstwa. Pozwala ona na rekonstrukcję przebiegu zdarzenia jedynie przez dążenie do ustalenia istotnych jego okoliczności. Tylko w tym sensie ma ambicję, odnoszącą się do konkretnego rozpoznawanego zdarzenia, do ustalenia wszystkich istotnych związków przyczynowo-skutkowych determinujących jego przebieg.

Potrzeba wyjaśnienia „okoliczności sprawy, w tym ustalenia osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody” jest ustawowym celem postępowania przygotowawczego. Obecnie obowiązująca ustawa procesowa nie wymaga już „wszechstronnego”³ ustalenia okoliczności sprawy, co nie zwalnia wcale sądu, a wcześniej prokuratora, od podejmowania działań mających na celu zebranie dowodów pozwalających na właściwe rozstrzygnięcie sprawy. Dokonanie właściwej subsumpcji i oceny zawinienia oraz stopnia społecznej szkodliwości czynu jest zaś możliwe tylko w przypadku zebrania kompletnego materiału dowodowego.

Mocnymi dowodami w sprawie mogą być oczywiście zeznania świadków czy wyjaśnienia podejrzanych, o ile zostały potwierdzone innymi dowodami, a także opinie biegłych poddane właściwej weryfikacji.

Prokurator na etapie postępowania przygotowawczego, a później sąd rozpoznający konkretny przypadek przestępstwa, musi mieć jeżeli nie wszechwiedzę o przebiegu zdarzenia, to przynajmniej taką wiedzę, aby dokonać właściwej oceny zebranych w sprawie dowodów, w tym także dostarczonych przez biegłych, będących ekspertami wysokiej klasy, specjalistami w swojej dziedzinie.

Stan faktyczny sprawy o zabójstwo

We wrześniu 2016 r. we wczesnych godzinach porannych pogotowie ratunkowe jednej z miejscowości województwa lubuskiego zostało zawiadomio-

² T. Hanausek, *Kryminalistyka – zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 23.

³ Kodeks postępowania karnego w brzmieniu obowiązującym w okresie pomiędzy 12 lipca 2007 r. (Dz.U.2007.64.432), a 8 czerwca 2010 r. (Dz.U.2009.206.1589) wskazywał jako cel postępowania przygotowawczego, zgodnie z art. 297 § 1 pkt 3, wszechstronne ustalenie okoliczności sprawy.

ne o ujawnieniu w rowie przy drodze ciała mężczyzny. Czynności medyczne pozwoliły na ustalenie, że mężczyzna ten nie żyje wskutek przestępczego działania osób trzecich.

O zdarzeniu zawiadomiono policję i podjęte zostały pierwsze czynności procesowe. Ciało leżało w rowie porośniętym wysoką trawą, obrócone twarzą i brzuchem w kierunku ziemi. Twarz i ręce mężczyzny były zakrwawione, a na całym ciele denat miał liczne podbiegnięcia krwawe. Na jezdni również były widoczne ślady zaschniętej krwi. W trakcie oględzin miejsca zdarzenia ujawniono białą foliową torbę, dowód osobisty, telefon komórkowy.

Jeszcze tego samego dnia policja uzyskała informację, że dzień wcześniej mężczyzna ten przebywał przed jednym z supermarketów w towarzystwie dwóch młodych mężczyzn. Po uzyskaniu tej informacji policjanci udali się do wspomnianego sklepu, gdzie zabezpieczyli zapis z monitoringu, a także przesłuchali pracowników.

Na podstawie zapisu z kamer w sklepie ustalono, że w towarzystwie pokrzywdzonego przebywało dwóch mężczyzn, przy czym jeden z nich został rozpoznany, a następnie zatrzymany. Przeprowadzone przez policję przeszukanie miejsca jego zamieszkania pozwoliło na zabezpieczenie m.in. pary butów oraz telefonu komórkowego. Od razu ustalono też tożsamość drugiego z mężczyzn widzianych w sklepie. On także został zatrzymany przez policję.

W trakcie przeszukania miejsca zamieszkania drugiego z mężczyzn policja zabezpieczyła odzież, w którą był on ubrany w chwili zdarzenia: spodnie koloru niebieskiego i buty robocze, T-shirt oraz jego telefon komórkowy. Na zabezpieczonej odzieży ujawnione zostały liczne plamy krwi należącej, jak się później okazało w wyniku szczegółowych badań kryminalistycznych, do denata.

W toku śledztwa ustalono, że zatrzymani mężczyźni umówili się po pracy na piwo. Spotkali się około godziny 17 w parku i spożywali zakupiony w sklepie alkohol. Gdy siedząc na ławce pili i rozmawiali, zauważyli idącego nieopodal mężczyznę, któremu zaproponowali, by się przyłączył. Ten odmówił, choć sam był pod wpływem alkoholu. Wówczas zagrozili mu pobiciem. Jeden z zatrzymanych w trakcie picia alkoholu, około godziny 18.40, w rozmowie telefonicznej swojej dziewczynie powiedział, że zamierzają „kogoś” pobić.

Zgodnie z poczynionymi w sprawie ustaleniami mężczyźni wiedzieli, gdzie mieszka pokrzywdzony i w jakim kierunku poszedł. Uzgodnili, że go poszukają i złapią.

W pobliżu sklepu zauważyli pokrzywdzonego i zaczęli z nim rozmawiać. W sumie przebywali pod sklepem kilkanaście minut, gdyż jeden ze sprawców poszedł kupić alkohol. W tym czasie też pokrzywdzony zadzwonił do swojego kolegi, któremu powiedział, że dwóch mężczyzn chce go pobić.

Okolo godziny 20 jeden ze sprawców późniejszego zdarzenia zadzwonił do swoich kolegów, wtajemniczając ich w plany pobicia i prosząc o przybycie, jeżeli chcą na to popatrzeć. Pokrzywdzony, mając pełną świadomość zamiaru sprawców, zaczął uciekać, ale jeden z napastników pchnął go, jednocześnie podkładając mu nogę. Gdy upadł, obaj zaczęli go kopać po głowie i brzuchu, bili leżącego także pięściami. Jeden z napastników stanął na leżącym, jak to określił jego współnik, „przydeptał go”, a drugi z nich podszedł i kopał go w głowę.

Następnie ten, który stanął na leżącym, usiadł na nim, zdjął mu pasek od spodni i zaczął go dusić, podciągając za szyję jego głowę tak mocno, że drugi ze sprawców mógł go jeszcze bić pięściami po twarzy i kopać. Mówił przy tym, że go udusi, pociągając pasek tak mocno do siebie, aż głowa pokrzywdzonego mocno odchyliła się do tyłu. Całe zdarzenie było nagrywane kamerą z aparatu telefonicznego i fotografowane.

Przez jakiś czas jeszcze mężczyźni stali obok leżącego w rowie pokrzywdzonego, czekając na przyjazd swoich kolegów, do których także dzwonili, mówiąc, aby się pospieszyli. Po ich przybyciu pokazali im leżącego mężczyznę, po czym wrócili w kierunku swoich domów, opowiadając o filmie nagrany telefonem podczas bicia tamtego i duszenia paskiem.

Rano, gdy tylko sprawcy dowiedzieli się, że pokrzywdzony zmarł, usunęli nagranie przebiegu zdarzenia z pamięci telefonu.

Zabezpieczone ślady kryminalistyczne

Nieskomplikowany stan faktyczny sprawy okazał się taki jednak dopiero po żmudnym, trwającym kilka miesięcy śledztwie, w trakcie którego gromadzone były dowody z zeznań świadków i sukcesywnie uzyskiwane ekspertyzy biegłych. Liczne ślady zabezpieczone na miejscu zdarzenia poddane zostały badaniom, pomimo że obaj sprawcy przyznali się do popełnienia zarzucanego im czynu wkrótce po zatrzymaniu. Uznano, że niezależnie od przyznania się sprawców konieczne jest zgromadzenie takich dowodów, które uniemożliwią ewentualne próby matactwa na etapie postępowania sądowego. W sprawach tak poważnych, których efektem jest śmierć człowieka, nie można bowiem opierać materiału dowodowego tylko na przyznaniu, niepotwierdzonym innymi dowodami.

W konsekwencji zabezpieczone ślady: traseologiczne obuwia, biologiczne na asfalcie i na obuwiu sprawców, daktyloskopijne na butelce od piwa i torbie foliowej, wraz z materiałem porównawczym zostały przekazane biegłym do dalszych badań.

Nadto zlecona została analiza kryminalna połączeń telefonicznych sprawców i pokrzywdzonego; w jej wyniku uzyskano nie tylko prosty wykaz połączeń, ale także informację o przemieszczaniu się użytkowników telefonów w ciągu całego, trwającego kilka godzin szeroko rozumianego zdarzenia. W połączeniu z zeznaniami świadków i wyjaśnieniami samych podejrzanych analiza ta wniosła dużo informacji odnoszących się do determinacji sprawców w realizacji powziętego zamiaru, począwszy od niefortunnej odmowy wspólnego picia alkoholu, na śmierci pokrzywdzonego kończąc.

Ekspertyza daktyloskopijna ujawniła ślady na torbie foliowej należące do pokrzywdzonego i do jednego ze sprawców – na butelce. Podobnie na obuwiu sprawców ujawniono ślady krwi należące w sposób niebudzący wątpliwości do pokrzywdzonego.

Sekcja zwłok nie pozwoliła na precyzyjne określenie momentu śmierci denata. Biegły ocenił jedynie, że zgon nastąpił w wyniku zdarzenia, zakreślając szeroko czas jego trwania od momentu kopania do momentu pozostawienia leżącego mężczyzny w rowie twarzą do ziemi. W konsekwencji zrodził się problem natury prawnej odnoszący się do kwalifikacji czynu kolegów bezpośrednich sprawców, którzy przybyli na miejsce zdarzenia, gdyż ostatecznie przyjęto kwalifikację kumulatywną nieudzielenia pomocy pokrzywdzonemu i niezawiadomienia o zaistniałym przestępstwie organów ścigania⁴.

Największym problemem „kryminalistycznym” okazały się jednak badania pamięci telefonów należących do sprawców, w których znajdowały się nagrania filmowe i zdjęcia z przebiegu zdarzenia, usunięte następnego dnia.

Pierwszemu z biegłych, któremu przekazano do badań te przedmioty, zadano pytanie, czy możliwe jest odzyskanie (odtworzenie) skasowanych wiadomości tekstowych, zdjęć i filmów z zabezpieczonych telefonów – z pamięci karty telefonu i z pamięci aparatu telefonicznego, i w razie udzielenia pozytywnej odpowiedzi zlecono odzyskanie tych danych.

Biegły w obszernej opinii ujawnił zawartość pamięci obu aparatów telefonicznych i podjął próbę odzyskania skasowanych danych. Próba ta okazała się jednak częściowo nieskuteczna z uwagi na konieczność złamania zabezpieczeń systemu operacyjnego (*root*), co wiązałoby się z częściowym nadpisaniem danych na partycji użytkownika (i ewentualnie nadpisaniem ich na dane z nagraniem filmowym). Biegły odstąpił od tego typu działań z uwagi na brak wyraźnej i jednoznacznej zgody prokuratora na ingerencję w pamięć telefonu.

Mając na uwadze, że podejrzani zgodnie wyjaśnili, iż zdarzenie było przez nich nagrywane kamerą wbudowaną w telefon komórkowy, a także że robili

⁴ Przyjęto, że czyn wyczerpuje znamiona dwóch różnych przestępstw w rozumieniu art. 11 § 2 k.k.

zdjęcia na miejscu zdarzenia, uznano za konieczne wyrażenie zgody na ingerencję w pamięć telefonów i powołano ponownie biegłych. Tym razem badania zostały zlecone wiodącej w Polsce placówce w zakresie informatyki śledczej.

Również te badania nie przyniosły zadowalających rezultatów, ale biegli stwierdzili, że dane mogły zostać zapisane w „chmurze”. W tym przypadku niezbędne byłoby uzyskanie hasła dostępowego, którego jednak w postępowaniu nie udało się otrzymać. W tym miejscu dodać należy, że konieczne było uzyskanie zgody sądu na kontrolę i utrwalenie zawartości elektronicznej skrzynki pocztowej podejrzanego w „chmurze”⁵.

W konsekwencji, pomimo licznych wysiłków i determinacji ze strony prokuratora prowadzącego postępowanie, ale także ze strony biegłych, udało się odzyskać⁶ jedynie dwa niewyraźne obrazy ciała mężczyzny leżącego w rowie.

W toku postępowania przygotowawczego, w niezbyt skomplikowanej sprawie o zabójstwo, prokurator w sumie powołał kilkunastu biegłych z zakresu psychiatrii, medycyny sądowej i różnego rodzaju badań kryminalistycznych. Każda z opinii dotyczyła innej dziedziny nauki, a do ich wydania niezbędne były mniej lub bardziej skomplikowane badania. Badania śladów biologicznych związane były z zaawansowanymi technologicznie metodami analizy kodów genetycznych DNA.

Badania telefonów przebiegały wieloetapowo – od prostego odtworzenia plików i danych znajdujących się w telefonie, przez odtworzenie plików skasowanych, a kończąc na wgraniu do pamięci telefonu specjalnego programu, dzięki któremu odtwarzano jedynie fragmenty skasowanych plików (nienadpisanych).

Wszechwiedza prokuratora i sądu związana z zakresem zleczanych badań i oceną wydanych opinii

W prezentowanej sprawie to nie opinie biegłych stanowiły podstawę ustaleń faktycznych, gdyż odtwarzane były one na podstawie wyjaśnień samych podejrzanych i zeznań świadków. Nie oznacza to jednak, że już po pierwszym przesłuchaniu stan faktyczny był ustalony definitywnie, w sposób kompletny. W toku postępowania, tak jak w wielu innych sprawach, rekonstrukcja przebiegu zdarzenia była szczegółowo budowana z poszczególnych elementów dowodowych, niczym układanka puzzli. W tym układzie istotnym elementem, porównywalnym z trzonem konstrukcji, były sukcesywnie pozyskiwane opinie

⁵ Zob. J. Kudła, A. Staszak, *Procesowa i operacyjna kontrola korespondencji przechowywanej w tzw. chmurze*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8, s. 31.

⁶ Dane te odzyskał pierwszy z powołanych biegłych.

biegłych. Ich wartości nie sposób przecenić, gdyż ślady kryminalistyczne zawsze były i będą „niemymi świadkami” zdarzenia, które mogą do nas przemówić jedynie w opiniach biegłych. Za P. Horoszowskim należy podkreślić, że dowody z osobowych źródeł dowodowych w tym przypadku nie były konfrontowane z analizami dowodów rzeczowych, a wręcz przeciwnie – je wspierały⁷. Sukcesywnie uzyskiwane opinie inspirowały kolejne przesłuchania, rodziły pytania, na które uzyskiwano odpowiedzi w trakcie czynności procesowych z udziałem podejrzanych i świadków.

Nieskomplikowany do ustalenia stan faktyczny sprawy nie zmienia faktu, że to na prokuratorze ciążył obowiązek zebrania na miejscu zdarzenia śladów oraz wyselekcjonowania i zabezpieczenia ich procesowo w taki sposób, aby przekazać je biegłym, zakreślając im właściwy obszar dalszych badań. Gdy prokurator formułował w wydawanych postanowieniach pytania, nierzadko znane mu były możliwe odpowiedzi, by nie powiedzieć konkretna ich treść. W tym kontekście wydaje się oczywiste, że zadający pytania musi wiedzieć: o co może zapytać biegłego, czy biegły dysponuje odpowiednią bazą techniczną, organizacyjną i merytoryczną, aby na zadane pytanie odpowiedzieć, a w końcu – jakiej odpowiedzi (opinii) na zadane pytania może się spodziewać od biegłego.

Po uzyskaniu opinii prokurator ponownie musi przeprowadzić w myślach dialektyczny proces, tym razem przez pryzmat posiadanej opinii, poczynając od sformułowanego pierwotnie pytania, przez analizę narzędzi badawczych, którymi posłużył się biegły, kończąc na formalnej i merytorycznej ocenie opinii. Krytyczna ocena wydawanych w toku postępowania opinii prowadzić go musi do stwierdzenia, że albo jest ona przydatnym dowodem w sprawie, albo wymaga uzupełnienia czy – na szczęście rzadko – powołania innego biegłego lub nawet zespołu biegłych. Warto przy tym podkreślić, że w polskim systemie prawa karnego procesowego organy ścigania nie mogą ukryć przed stroną nie tylko niekorzystnej dla siebie opinii, ale też opinii z gruntu nierzetelnej czy nawet fałszywej.

Jakakolwiek ocena ekspertyzy kryminalistycznej, aby sama w sobie mogła być prawidłowa, musi być oparta na wiedzy i doświadczeniu oceniającego. Zatem musi on dysponować wiedzą porównywalną z wiedzą biegłego, w żadnym innym przypadku bowiem nie byłby w stanie dokonać jej krytycznej analizy.

Podobna potrzeba wszechwiedzy odnosi się do sądu mającego wydać orzeczenie w sprawie. Omniscjencja sądu oparta jest oczywiście na uważnej lekturze akt – to jest dokonanych ustaleniach, ale także na merytorycznej oce-

⁷ P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958, s. 38.

nie każdego dowodu zgromadzonego w toku postępowania. W konsekwencji nie może się ona odnosić tylko do ustaleń faktycznych stanowiących podstawę orzeczenia, ale także do formalnej, a nade wszystko merytorycznej oceny każdego dowodu. Także więc tego dostarczonego sądowi przez biegłych, od których przecież wymagano, aby posiadali wiadomości specjalne⁸.

Omniscjencja prokuratora i sądu jest oczywiście postulatem, który najlepiej kontrastuje z pytaniem często zadawanym w wielu dyskusjach naukowych: w ilu sprawach biegły „uznał” oskarżonego za winnego? Pytanie to brzmi jeszcze mocniej, jeżeli jest wypowiedzane w kontekście błędów w opiniowaniu lub całkowicie błędnych merytorycznie opinii wydanych przez biegłych sądowych.

Należy jednak podkreślić, że to sądy określają standardy, jakimi należy się kierować przy ocenie dowodu z badań kryminalistycznych, czego wiele przykładów podaje J. Wójcikiewicz w znanej książce *Temida pod mikroskopem*⁹.

Kryminalistyczna wiedza sądu i prokuratora w praktyce

Od prokuratora, jako organu prowadzącego lub nadzorującego postępowanie karne, wymagana jest wiedza na temat tego, kogo (biegłego jakiej specjalności) i o co może on zapytać (jaki ma być zakres zleczanych badań). Musi on również posiadać wiedzę co najmniej wystarczającą do formalnej, ale także i merytorycznej oceny wydanej opinii. Podobną wiedzę kryminalistyczną musi dysponować sędzia, na sali sądowej bowiem odbywa się obrona „pracy” biegłego, a sąd wydający orzeczenie w konkretnej sprawie, na podstawie m.in. wydanej opinii, jest jej ostatecznym recenzentem.

W tym kontekście trzeba zadać istotne pytanie: Skąd prokurator czy sąd posiada i czerpie aktualną wiedzę, skoro to właśnie do tych organów formułowany jest postulat omniscjencji kryminalistycznej?

Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta, gdyż wszyscy mamy świadomość nieomal geometrycznego postępu wiedzy w każdej dziedzinie nauki. Wiedza kryminalistyczna młodego adepta zawodów prawniczych szybko się dezaktualizuje, nawet jeśli przyjmiemy optymistyczny wzorzec bardzo dobrego przygotowania w tym zakresie, o co nie jest łatwo, mając na uwadze, że kryminalistyka jest dla prawnika przedmiotem niezbędnym, ale przedmiotem. Również doświadczenie zawodowe, choć jest ważnym elementem poszerzania wiedzy,

⁸ Art. 193 § 1 k.p.k. stanowi: „Jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego lub biegłych”.

⁹ J. Wójcikiewicz, *Temida pod mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2009.

trudno uznać za wystarczający sposób dążenia do realizacji omawianego postulatu.

W praktyce istotnym źródłem wiedzy prokuratora, a rzadziej – ze zrozumiałych względów – sędziego, są (z reguły nieformalne) konsultacje z biegłymi. Z nich wynika bowiem nie tylko formalna treść postanowienia (termin realizacji opinii, tytuł naukowy biegłego, nazwa instytucji wydającej opinię, jej przewidywany koszt), ale także ostateczny zakres zleczanych badań i sformułowanych w postanowieniu pytań. Jeżeli jednak dochodzi do sytuacji, w której biegły jest „współautorem” stawianych mu pytań, to trudno jest uznać, że postulat omniscjencji kryminalistycznej sądu lub prokuratora jest realizowany w tym konkretnym przypadku.

W Polsce za przygotowanie młodych adeptów zawodu sędziego czy prokuratora odpowiada Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury. Wysokie wymagania stawiane przez Szkołę jej absolwentom sprawiają, że są oni dobrze przygotowani do samodzielnego wykonywania swojego zawodu. Nawet jednak najlepiej przygotowany młody sędzia czy prokurator musi stale poszerzać swoją wiedzę, ją aktualizować. KSSiP odpowiada również za kształcenie ustawiczne sędziów i prokuratorów, ale w aktualnych programach kształcenia kadry orzeczniczej stosunkowo mało miejsca poświęca się kryminalistyce i jej najnowszym osiągnięciom, gdyż programy te koncentrują się bardziej na ujednoczeniu praktyki i ugruntowaniu metodyki prowadzenia postępowań w określonych kategoriach przestępstw.

Samokształcenie świadomie wykonujących swój zawód sędziów i prokuratorów pozostaje zatem podstawową formą zdobywania przez nich wiedzy kryminalistycznej. W ramach samokształcenia, w praktyce, realizowany jest zatem najczęściej postulat wszechwiedzy sędziego i prokuratora. W dobie intensywnego rozwoju nauki trudno jednak uznać taki model gromadzenia niezbędnej wiedzy przez profesjonalnego sędziego czy prokuratora za wystarczający.

Należy zatem stwierdzić, że niezbędna jest głębsza refleksja na temat sposobów szerzenia wiedzy kryminalistycznej, tak aby możliwe stało się wykształcenie nowoczesnego i efektywnego modelu propagowania wiedzy kryminalistycznej wśród sędziów i prokuratorów oraz wśród pozostałych przedstawicieli zawodów prawniczych. Rację bowiem ma J. Wójcikiewicz, pisząc, że „(...) prawnicy, a zwłaszcza sędziowie, potrzebują więcej kryminalistycznej edukacji w zakresie dowodów naukowych. Nie muszą oni, oczywiście, mieć

wiedzy takiej jak biegli, ale muszą umieć krytycznie z wiedzy biegłych korzystać”¹⁰.

Streszczenie

Wszechwiedza jest atrybutem „posiadania wiedzy o wszystkim”. Omniscjencja kryminalistyczna wymagana jest od sędziego i prokuratora. Prokurator musi wiedzieć, komu i jaki pytania może zadać. Sędzia, aby ocenić wydaną opinię, musi dysponować wiedzą kryminalistyczną – taką samą jak biegły. Nauki sądowe szybko się rozwijają. Podstawowym sposobem zdobywania współczesnej wiedzy jest samokształcenie. Taka metoda jest niewystarczająca i dlatego obecny sposób propagowania wiedzy kryminalistycznej wśród sędziów i prokuratorów wymaga zmian.

Słowa kluczowe: omniscjencja kryminalistyczna, sąd, prokurator, samokształcenie

Summary

Omniscience is the attribute of "having knowledge about everything." Forensic sciences are required from the court judge and the prosecutor. The prosecutor needs to know what kind of questions and to whom they might be posed. The judge must have forensic knowledge to evaluate the opinion issued – the same as the expert. Forensic sciences are developing rapidly. The basic method of acquiring modern knowledge is self-education. This method is insufficient and therefore the current way of propagating forensic knowledge among judges and prosecutors requires changes.

Keywords: forensic omniscience, court, prosecutor, self-education

Bibliografia

Literatura

Hanausek T., *Kryminalistyka – zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 2005.

Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958.

Kudła J., Staszak A., *Procesowa i operacyjna kontrola korespondencji przechowywanej w tzw. chmurze*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 7–8.

Wójcikiewicz J., *Temida pod mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2009.

Internet

Omniscjencja, Wikipedia, wolna encyklopedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Omniscjencja> [dostęp: 23.02.2018].

Omniscience and Divine Foreknowledge, <http://www.iep.utm.edu/omnisci/> [dostęp: 23.02.2018].

¹⁰ Ibidem, s. 22.

Adriana Surwiło

Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego

PRZYGOTOWANIE POLICJANTÓW DO PRZEPROWADZANIA OGŁĘDZIN ZWŁOK I MIEJSCA ICH ZNALEZIENIA

**Police qualifications for the examination of corpses
and their finding place**

Wstęp

„Ogłędziny miejsca zdarzenia to najważniejsza czynność, od której zależy dalszy los rozstrzygnięcia sprawy”¹. Prawidłowo przeprowadzone dostarczają informacji pomocnych m.in. w ustaleniu wersji kryminalistycznej, wytypowaniu podejrzanego, a w dalszych etapach w udowodnieniu oskarżonemu winy. Nawet najdrobniejsze błędy, niedopatrzenie czy rutyna mogą zniweczyć końcowy wynik oględzin, dlatego tak ważne jest, aby w każdym przypadku oględziny dokonywane były z największą starannością i z zachowaniem wszelkich standardów. Efekt ten może zostać osiągnięty jedynie dzięki właściwemu przygotowaniu osób przeprowadzających czynności na miejscu zdarzenia czy ujawnienia zwłok.

Podmioty uprawnione do przeprowadzania zewnętrznych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia

Zgodnie z art. 209 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (dalej k.p.k.) oględzin zwłok dokonuje prokurator, a w postępowaniu sądowym sąd, z udziałem biegłego lekarza. Na podstawie art. 311 § 2 k.p.k. prokurator może powierzyć Policji przeprowadzenie śledztwa w całości lub w określonym zakresie albo dokonanie poszczególnych czynności śledztwa. Jednak zgodnie z § 169 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych

¹ K. Juszka, *Jakość oględzin kryminalistycznych w wybranych publikacjach Józefa Gurgula*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto. Księga jubileuszowa ofiarowana doktorowi Józefowi Gurgulowi*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006, s. 49.

jednostek organizacyjnych prokuratury prokurator powinien przeprowadzać oględziny lub kierować nimi osobiście, bez cedowania tego obowiązku na Policję lub inne organy „w sprawach o zabójstwo, sprowadzenie katastrofy komunikacyjnej lub budowlanej albo ich niebezpieczeństwa oraz w sprawach o wypadek przy pracy ze skutkiem śmiertelnym, a także w sprawach o inne poważniejsze przestępstwa, których skutkiem jest śmierć człowieka”². Z danych przedstawionych na stronie internetowej Prokuratury Krajowej wynika, że w 2016 r. wszczęto ogółem 557 414 postępowań przygotowawczych, w tym 81 604 śledztwa³, z czego aż 71 861 śledztw zostało powierzonych przez prokuratorów w całości Policji lub innym uprawnionym organom⁴.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na opisane w literaturze badania akt prokuratorskich i sądowych, które dotyczyły jakości czynności kryminalistycznych podejmowanych na miejscu zdarzenia lub miejscu ujawnienia zwłok. Zostały one przeprowadzone przez dr Monikę Całkiewicz⁵ oraz dr Kazimierę Juskę⁶. Dr Monika Całkiewicz zauważyła, że w 66% przebadanych spraw

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 1749), art. 209 § 2 oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r., poz. 1206), § 169.

³ Zgodnie z art. 309 Kodeksu postępowania karnego śledztwo prowadzi się w sprawach: w których rozpoznanie w pierwszej instancji należy do właściwości sądu okręgowego; o występki – gdy osobą podejrzaną jest sędzia, prokurator, funkcjonariusz Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Służby Celno-Scarbowej lub Centralnego Biura Antykorupcyjnego; o występki – gdy osobą podejrzaną jest funkcjonariusz Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, w zakresie spraw należących do właściwości tych organów lub o występki popełnione przez tych funkcjonariuszy w związku z wykonywaniem czynności służbowych; o występki, w których nie prowadzi się dochodzenia; o występki, w których prowadzi się dochodzenie, jeżeli prokurator tak postanowi ze względu na wagę lub zawiłość sprawy.

⁴ TABL. 2.1.4.(1) EWIDENCJA SPRAW KARNYCH. ŚLEDZTWA I DOCHODZENIA (reperitorium Ds) w 2016 r., dostępny w Internecie: http://pk.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/tablice-2017.html#_WbRwKcZpzIU [dostęp: 10.09.2017].

⁵ Dr Monika Całkiewicz zaprezentowała wyniki badań w monografii pt. *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia* (Poltext, Warszawa 2010). Badaniom poddała 150 akt postępowań przygotowawczych wszczętych w latach 2000–2006. Postępowania dotyczyły czynów popełnionych z art. 148 k.k. – zabójstwo, 149 k.k. – dzieciobójstwo, 151 k.k. – namowa lub pomoc w samobójstwie i 155 k.k. – nieumyślne spowodowanie śmierci, i zakończyły się umorzeniem z uwagi na brak znamion czynu zabronionego albo niewykrycie sprawcy. Dodatkowo autorka poddała badaniom 50 akt postępowań sądowych zakończonych prawomocnym wyrokiem przed Sądem Okręgowym w Warszawie. Postępowania również dotyczyły zdarzeń z lat 2000–2006 – przestępstw zakwalifikowanych z art. 148 k.k. – zabójstwo, art. 149 k.k. – dzieciobójstwo, art. 156 § 3 – spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu zakończonego śmiercią pokrzywdzonego i art. 158 § 3 k.k. – bójka lub pobicie ze skutkiem śmiertelnym.

⁶ Dr Kazimiera Juska prowadziła dwa projekty badawcze poruszające problematykę jakości

prokurator nie przybył na miejsce oględzin zwłok, a czynności przeprowadzali funkcjonariusze Policji⁷. Z przeanalizowanych akt wynikało również, że prokuratorzy faktycznie kierowali oględzinami miejsca jedynie w 5,5% spraw, a w pozostałych, jeśli byli obecni, jedynie uczestniczyli w czynnościach, poddając się kierownictwu policjantów⁸. Z kolei w badaniach prowadzonych przez dr Kazimierę Juszkę w sprawach o zabójstwa z lat 2000–2006 autorka zauważyła, że prokurator był obecny przy 40% oględzin⁹. W zbadanych sprawach zabójstw z lat 2005–2010 prokurator był obecny przy 61% oględzin miejsca znalezienia zwłok¹⁰.

Zarówno statystyki Prokuratury Krajowej, jak i wspomniane badania aktowe pokazują, że większość śledztw jest w całości przekazywana do prowadzenia Policji i to na niej w dużej mierze spoczywa ciężar dokonania oględzin zewnętrznych zwłok oraz miejsca ich znalezienia. Jednocześnie nasuwa się pytanie odnośnie do właściwego przygotowania policjantów do wykonywania tego typu czynności.

Przygotowanie policjantów do przeprowadzania zewnętrznych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia

Programy szkoleń zawodowych policjantów określa Komendant Główny Policji, o czym stanowi art. 7 pkt 4a Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji – dalej u.p. Pierwsze szkolenie organizowane jest dla osób dopiero co przyję-

czynności kryminalistycznych podejmowanych podczas oględzin. Rezultaty pierwszego opisała w monografii *Jakość czynności kryminalistycznych* (Oficyna Wydawnicza VERBA, Lublin 2007), a drugiego w monografii *Analiza wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013). W pierwszym przypadku badaniom poddała 216 akt prokuratorskich i 109 akt sądowych. Wszystkie opatrzone były sygnaturami z lat 2000–2005. Spośród nich 40 spraw prowadzonych było z art. 148 k.k. – zabójstwo (20 akt prokuratorskich i 20 akt sądowych), 156 spraw z art. 280 k.k. – rozbój (96 akt prokuratorskich i 60 akt sądowych), 108 spraw z art. 279 k.k. – kradzież z włamaniem (83 akta prokuratorskie i 25 akt sądowych) i 21 spraw z art. 197 k.k. – zgwałcenie (17 akt prokuratorskich i 4 akta sądowe).

Podczas realizacji drugiego projektu badawczego poświęconego analizie wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw autorka poddała analizie 50 akt sądowych z lat 2005–2010. Sprawy dotyczyły przestępstw z art. 148 k.k. (zabójstwo), które były prowadzone na obszarze podlegającym właściwości Sądu Apelacyjnego w Krakowie. We wspomnianych sprawach wykonano 171 oględzin, w tym 70 oględzin miejsca zdarzenia.

⁷ M. Całkiewicz, *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Poltext, Warszawa 2010, s. 139–140.

⁸ Tamże, s. 146.

⁹ K. Juszcza, *Jakość czynności kryminalistycznych*, Oficyna Wydawnicza VERBA, Lublin 2007, s. 262.

¹⁰ K. Juszcza, *Analiza wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 23 i 31–33.

tych do służby i mianowanych na stanowisko policjanta w służbie przygotowawczej (art. 29 u.p.)¹¹. Zgodnie z pkt 1.4. Załącznika do Decyzji Nr 405 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego na szkolenie zawodowe podstawowe kierowani są policjanci, którzy przeszli pozytywnie procedurę związaną z przyjęciem do Policji, złożyli ślubowanie policyjne, a także odbyli w jednostkach macierzystych Policji szkolenie z zakresu ochrony informacji niejawnych i posiadają poświadczenie bezpieczeństwa upoważniające ich do dostępu do informacji niejawnych, oznaczonych klauzulą „poufne”. Cały program szkolenia przewiduje realizację 1112 godzin lekcyjnych liczonych w jednostkach 45-minutowych, z czego 15 godzin lekcyjnych poświęconych jest na realizację zajęć z zakresu postępowania na miejscu zdarzenia do chwili oględzin; 12 na oględziny rzeczy i miejsca zdarzenia; 13 na przyjęcie informacji o przestępstwie oraz 15 na wykonywanie podstawowych czynności na miejscu zdarzenia drogowego. Celem szkolenia zawodowego podstawowego jest teoretyczne i praktyczne przygotowanie policjantów do wykonywania zadań służbowych na poziomie podstawowym na stanowisku policjanta w służbie prewencyjnej w komórkach organizacyjnych patrolowo-interwencyjnych i oddziałów prewencji Policji¹².

Na dalszych etapach służby policjanci mogą być kierowani na szkolenia doskonalenia zawodowego, o których mowa w § 49 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji¹³. Spośród kursów przygotowujących do przeprowadzania czynności na miejscu zdarzenia lub ujawnienia zwłok albo miejscu zdarzenia drogowego należy wymienić przede wszystkim: kurs specjalistyczny dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi¹⁴, kurs specjalistyczny dla techników kryminalistyki¹⁵, kurs specjalistyczny w zakresie techniki krymina-

¹¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2067); art. 7 pkt 4a i art. 29.

¹² Decyzja Nr 405 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego (Dz. Urz. KGP z 2016 r., poz. 77), pkt 1.3; pkt 1.8; pkt 2.1.

¹³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji (Dz.U. Nr 126, poz. 877), § 49.

¹⁴ Decyzja Nr 90 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 lutego 2008 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi (Dz. Urz. KGP Nr 5, poz. 34).

¹⁵ Decyzja Nr 100 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla techników kryminalistyki (Dz. Urz. KGP, poz. 33).

listycznej – poziom zaawansowany¹⁶, kurs specjalistyczny dla policjantów służby kryminalnej wykonujących czynności dochodzeniowo-śledcze¹⁷, kurs specjalistyczny w zakresie ruchu drogowego – część ogólna¹⁸, kurs specjalistyczny dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego¹⁹ oraz kurs specjalistyczny w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych²⁰.

Przeprowadzanie szkoleń funkcjonariuszy Policji oraz funkcjonowanie szkół i ośrodków szkoleniowych w policji kilkakrotnie zostało poddane weryfikacji przez Najwyższą Izbę Kontroli. Kontrolami objęto następujące okresy: lipiec 2003 – czerwiec 2005²¹, 1 stycznia 2010 – 30 czerwca 2012²², 25 kwietnia 2012 – 9 stycznia 2013²³, 1 stycznia 2012 r. – 30 czerwca 2013 r.²⁴ oraz lata 2014–2015²⁵. Z raportów NIK wynika, że wszystkie osoby przyjęte do służby były bezpośrednio po naborze kierowane na podstawowe szkolenie zawodowe²⁶, jednak w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych w stosunku do

¹⁶ Decyzja Nr 728 Komendanta Głównego Policji z dnia 9 października 2007 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany (Dz. Urz. KGP Nr 19, poz. 138).

¹⁷ Decyzja Nr 145 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów służby kryminalnej wykonujących czynności dochodzeniowo-śledcze (Dz. Urz. KGP, poz. 30).

¹⁸ Decyzja Nr 472 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2013 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie ruchu drogowego – część ogólna (Dz. Urz. KGP, poz. 95).

¹⁹ Decyzja Nr 398 Komendanta Głównego Policji z dnia 19 czerwca 2008 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego (Dz. Urz. KGP Nr 12, poz. 78).

²⁰ Decyzja Nr 9 Komendanta Głównego Policji z dnia 13 stycznia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych (Dz. Urz. KGP, poz. 3).

²¹ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i realizacji procesu szkolenia i doskonalenia procesu zawodowego w Policji*, nr ewid. 5/2006/P05080/KOB, Warszawa 2006; s. 4, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/kontrolne,240.html> [dostęp: 20.12.2017].

²² Najwyższa Izba Kontroli, *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne i szkolenie nowo przyjętych funkcjonariuszy ABW, CBA, Policji i Straży Granicznej*, nr ewid. 6/2013/P12/093/KPB, Warszawa 2013, s. 6, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/P/12/093/> [dostęp: 20.12.2017].

²³ Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie szkół i ośrodków szkoleniowych w Policji, Państwowej Straży Pożarnej i Straży Granicznej*, nr ewid. 52/2013/P/12/185/LWR, Warszawa 2013, s. 6, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/P/12/185/> [dostęp: 20.12.2017].

²⁴ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli działania Policji na rzecz bezpieczeństwa obywateli w ruchu drogowym*, nr ewid. 5/2014/P/13/100/KPB, Warszawa 2014, s. 8, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/P/13/100/> [dostęp: 02.05.2017].

²⁵ Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja przez Policję i straże miejskie (gminne) zadań w celu zapewnienia bezpieczeństwa pieszym i rowerzystom*, nr ewid. 170/2016/P/16/035/KPB, Warszawa 2016, s. 7, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/P/16/035/> [dostęp: 03.05.2017].

²⁶ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i realizacji procesu szkolenia...*, op. cit.; s. 8–9; Najwyższa Izba Kontroli, *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne...*, op. cit., s. 33.

istniejących potrzeb realizacja zadań nie była pełna²⁷. W okresie od lipca 2003 r. do czerwca 2005 r. na szkolenia zawodowe organizowane w szkołach Policji skierowano 8459 policjantów, a objęte kontrolą jednostki Policji, tj. Komenda Główna Policji, wszystkie komendy wojewódzkie Policji i Komenda Stołeczna Policji, zorganizowały zajęcia doskonalenia zawodowego dla około 16 000 policjantów. W tym drugim przypadku w zajęciach uczestniczyło tylko 64,2% zobowiązanych do tego policjantów, przy czym w komendach wojewódzkich Policji frekwencja wynosiła średnio 69,2%, w KGP zaś tylko 55,7%²⁸. Na rok 2009 zgłaszano zapotrzebowanie przeszkolenia 20 328 osób, w planie przewidziano przeszkolenie 9429 osób, a faktycznie przeszkolono 8651 osób (42,6% potrzeb), na rok 2010 zapotrzebowanie wynosiło 15 457, plan obejmował przeszkolenie 10 263 osób, a przeszkolono ich 9686 (66,4%), na rok 2011 zaś zapotrzebowanie na szkolenia zgłaszano dla 16 809 osób, planowano przeszkolić 11 126 osób, a przeszkolono 10 624 osoby (63,2%)²⁹. Zdaniem NIK przyczyną niepełnej realizacji zadań w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych w stosunku do istniejących potrzeb były niedostatki środków finansowych³⁰.

W raportach NIK nie ma informacji odnośnie do liczby funkcjonariuszy kończących poszczególne szkolenia we wskazanych latach. Jedyne w raportach poświęconych bezpieczeństwu w ruchu drogowym oraz bezpieczeństwu pieszych i rowerzystów znajdują się dane dotyczące posiadania przez policjantów z pionu ruchu drogowego odpowiedniego przeszkolenia w zakresie wykonywania czynności na miejscu wypadków drogowych. Wynika z nich, że od 1 stycznia 2012 r. do 30 czerwca 2013 r. kurs specjalistyczny w zakresie ruchu drogowego ukończyło 56,7% policjantów pełniących służbę w komórkach ruchu drogowego, z czego zaledwie 6,6% posiadało wyszkolenie w zakresie prowadzenia czynności na miejscu zdarzenia drogowego³¹. Według danych na 1 stycznia 2014 r. stan przeszkolenia specjalistycznego funkcjonariuszy ruchu drogowego w skali kraju kształtował się na następującym poziomie: 3937 funkcjonariuszy przeszło przeszkolenie (tj. 47,7%), z których 322 (tj. 3,9%) funkcjonariuszy miało ukończony kurs specjalistyczny dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego. Według danych

²⁷ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i realizacji procesu szkolenia...*, op. cit., s. 9; Najwyższa Izba Kontroli, *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne...*, op. cit., s. 40; Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie szkół...*, op. cit., s. 29.

²⁸ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i realizacji procesu szkolenia...*, op. cit., s. 4 i 9.

²⁹ Najwyższa Izba Kontroli, *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne...*, op. cit., s. 40; Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie szkół...*, op. cit., s. 29.

³⁰ Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie szkół...*, op. cit., s. 29.

³¹ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli działania policji na rzecz bezpieczeństwa obywateli...*, op. cit., s. 28.

na 31 grudnia 2014 r. przeszkolenie posiadało 4294 (47,1%) funkcjonariuszy, w tym 340 (3,7%) funkcjonariuszy miało ukończony kurs uprawniający do wykonywania czynności na miejscu zdarzenia drogowego. Z kolei na dzień 31 grudnia 2015 r. stan ten przedstawiał się następująco: 4796 (52,9%) funkcjonariuszy przeszło przeszkolenie, w tym 429 (4,7%) – uprawnienia do czynności na miejscu zdarzeń drogowych³².

Realizację programów kursów: specjalistycznego dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi, specjalistycznego dla techników kryminalistyki oraz specjalistycznego w zakresie techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany powierzono Centrum Szkolenia Policji w Legionowie oraz Szkole Policji w Pile³³. Realizację programu kursu specjalistycznego dla policjantów służby kryminalnej wykonujących czynności dochodzeniowo-śledcze powierzono Szkole Policji w Pile³⁴; kursu specjalistycznego w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych – Centrum Szkolenia Policji w Legionowie³⁵, kursu specjalistycznego dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego – Wyższej Szkole Policji w Szczytnie oraz Centrum Szkolenia Policji w Legionowie³⁶, natomiast realizację kursu specjalistycznego w zakresie ruchu drogowego – część ogólna powierzono Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Szkole Policji w Katowicach, Szkole Policji w Słupsku oraz Ośrodkowi Szkolenia Policji w Łodzi z siedzibą w Sieradzu³⁷. Według Planu doskonalenia zawodowego centralnego w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie w 2016 roku – korekta nr 4 z dnia 13 czerwca 2016 r. przewidywano realizację 6 kursów specjalistycznych dla techników kryminalistyki, co umożliwiło przeszkolenie 120 policjantów; 4 kursów specjalistycznych w zakresie techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany (jednak 2 kursy zostały odwołane ze względu na zastąpienie ich warsztatami, m.in. z zakresu prowadzenia oględzin miejsc katastrof, wybuchów i użycia broni palnej planowanych dla 100 osób, przez co przeszkolenie z zakresu techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany umożliwiono jedynie 36 osobom – po 18 na każdym kursie, zamiast 72); 3 kursów specjalistycznych w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych (1 z kursów został odwołany, tym sa-

³² Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja przez policję i strażę miejskie (gminne) zadań...*, op. cit., s. 23–24.

³³ Decyzja Nr 90..., op. cit., § 2; Decyzja Nr 100..., op. cit., § 2 oraz Decyzja Nr 728..., op. cit., § 2.

³⁴ Decyzja Nr 145..., op. cit., § 2.

³⁵ Decyzja Nr 9..., op. cit., § 2.

³⁶ Decyzja Nr 398..., op. cit., § 2.

³⁷ Decyzja Nr 472..., op. cit., § 2.

mym umożliwiono przeszkolenie 40 osób – po 20 osób na każdym z kursów); 1 kursu specjalistycznego dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego umożliwiającego przeszkolenie 16 osób; 13 kursów specjalistycznych w zakresie ruchu drogowego – część ogólna (4 kursy zostały odwołane, m.in. z powodu zwiększenia limitu szkolenia zawodowego podstawowego i braku miejsc kwaterunkowych; realizowane kursy umożliwiły przeszkolenie łącznie 272 osób – grupy liczyły po 32 kursantów z wyjątkiem jednej, która liczyła 16 osób)³⁸. Plan na 2016 r. nie przewidywał realizacji kursu specjalistycznego dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi. Plan szkolenia w Centrum Szkolenia policji w Legionowie w 2017 roku – korekta nr 1 z dnia 5 stycznia 2017 r. przewidywał realizację 5 kursów specjalistycznych dla techników kryminalistyki umożliwiających przeszkolenie łącznie 100 osób; 5 kursów specjalistycznych w zakresie techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany umożliwiających przeszkolenie łącznie 89 osób (4 kursy przewidywały grupy po 18 słuchaczy, a jedna grupa 17 słuchaczy); 5 kursów specjalistycznych w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych umożliwiających przeszkolenie 93 osób (3 grupy po 20 słuchaczy, jedna z 17 słuchaczami i jedna z 16); 6 kursów specjalistycznych dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego umożliwiających przeszkolenie łącznie 96 policjantów; 10 kursów specjalistycznych w zakresie ruchu drogowego – część ogólna umożliwiających przeszkolenie łącznie 292 osób (5 grup liczyło po 40 słuchaczy, 4 po 80 i jedna miała 12 słuchaczy) oraz 2 kursów specjalistycznych dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi umożliwiających przeszkolenie 24 osób³⁹. Plan doskonalenia zawodowego centralnego w Szkole Policji w Katowicach w 2017 roku przewidywał organizację 13 kursów specjalistycznych w zakresie ruchu drogowego – część ogólna, jednak nie zawierał informacji odnośnie do przewidywanej liczby osób do przeszkolenia⁴⁰. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szkoła Policji w Pile, Szkoła Policji w Słupsku i Ośrodek Szkolenia Policji w Łodzi z siedzibą w Sieradzu nie udostępniają na swoich stronach planów szkoleń. Jedną, jako że większość kursów przygotowujących

³⁸ Plan doskonalenia zawodowego centralnego w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie w 2016 roku – korekta nr 4 z dnia 13 czerwca 2016 r., www.csp.edu.pl/download/6/23805/wopladoszkawcenr wCSPw2016korektanr4.pdf [dostęp: 22.12.2017].

³⁹ Plan szkolenia w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie w 2017 roku – korekta nr 1 z dnia 05 stycznia 2017 r., <http://www.csp.edu.pl/csp/o-szkole/plan-szkolen-i-kursow/414,PLAN-SZKOLEN-I-KURSOW.html> [dostęp: 27.12.2017].

⁴⁰ Plan doskonalenia zawodowego centralnego w Szkole Policji w Katowicach w 2017 roku – korekta nr 5 z dnia 30 czerwca 2017 r., <http://katowice.szkolapolicji.gov.pl/spk/informacje-o-szkole/plany-szkolen-i-kursow/77243,Plan-szkolen-i-kursow-specjalistycznych-2017.html> [dostęp: 27.12.2017].

do prowadzenia oględzin miejsca zdarzenia lub znalezienia zwłok została powierzona do realizacji Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, wyżej przedstawione dane dają ogólny obraz w kwestii liczby organizowanych szkoleń i uczestników, którzy biorą w nich udział każdego roku.

Podsumowując, należy zauważyć, że CSP w Legionowie umożliwiło przeszkolenie w zakresie dokonywania oględzin w 2016 r. łącznie 484 policjantów (w tym 272 osób w zakresie ruchu drogowego i 16 osób w zakresie wykonywania czynności na miejscu zdarzenia drogowego) i w 2017 r. łącznie 694 policjantów (w tym 292 osób w zakresie ruchu drogowego i 96 osób w zakresie wykonywania czynności na miejscu zdarzenia drogowego). Warto nadmienić, że według danych dostępnych na internetowej stronie Policji stan zatrudnienia policjantów na dzień 1 stycznia 2017 r. wynosił 99 012, z czego 1710 osób było zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych; 30 201 w służbie kryminalnej; 1830 w służbie śledczej; 62 307 w służbie prewencyjnej i 2964 w służbie wspomagającej⁴¹.

Nieprawidłowości i uchybienia w oględzinach miejsca znalezienia zwłok

Opis badań

Autorka niniejszego artykułu przeprowadziła w 2015 r. badania ankietowe wśród prokuratorów i sędziów, które miały zweryfikować przede wszystkim opinię obu grup zawodowych na temat znaczenia oględzin zewnętrznych i wewnętrznych zwłok oraz ich wpływu na wykrycie sprawcy i udowodnienia oskarżonemu winy. Część pytań została poświęcona błędom pojawiającym się w trakcie oględzin zwłok na miejscu ich ujawnienia, widzianym z perspektywy prokuratorów w trakcie postępowania przygotowawczego oraz sędziów w trakcie postępowania sądowego.

Badania przeprowadzono podczas szkoleń organizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury na terenie całej Polski w kwietniu, maju, październiku i listopadzie 2015 r. wśród prokuratorów i asesorów prokuratury oraz sędziów orzekających w sprawach karnych i ich asystentów z apelacji: białostockiej, gdańskiej, krakowskiej, lubelskiej, łódzkiej, rzeszowskiej oraz szczecińskiej. Wśród sędziów rozdano 266 ankiet, otrzymano 173 (65%) ankiety wypełnione, w tym 9 (3%) ankiet zostało wypełnionych częściowo. Wśród prokuratorów rozdano 217 ankiet, otrzymano 203 (94%) wypełnione, w tym 3 (1%) ankiety zostały uzupełnione częściowo. Do analizy wyników badań wykorzystano wszystkie ankiety, nawet jeśli arkusze zawierały odpowiedzi na

⁴¹ <http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/81505,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2017-roku.html> [dostęp: 30.12.2017].

mniej niż połowę zadanych pytań. Przy każdym z wykresów podano sumę odpowiedzi na konkretne pytanie.

W niniejszym artykule zaprezentowano część wyników wspomnianych badań ankietowych w zakresie, w jakim dotyczą nieprawidłowości i uchybień popełnianych w trakcie oględzin miejsca, a także zastrzeżenia prokuratorów i sędziów względem czynności oględzin dokonywanych przez Policję.

Zastrzeżenia prokuratorów dotyczące prowadzenia oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia

W jednym z pytań ankietowani zostali poproszeni o skonkretyzowanie, jakie zastrzeżenia mają wobec prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia. Została zaproponowana kafeteria odpowiedzi. Ankietowani mogli wybrać trzy odpowiedzi, byli też proszeni o zaznaczenie cyfrą 1 jednej, ich zdaniem najczęściej występującej. Nie wszyscy to uczynili, tak samo jak nie wszyscy wybierali trzy przykłady. Zdarzało się, że zaznaczano mniej lub więcej zastrzeżeń, jednak wszystkie te odpowiedzi były brane pod uwagę podczas analizy.

Jednocześnie prokuratorzy i sędziowie zostali poproszeni o opisanie, czego dotyczą zastrzeżenia, które oznaczono cyfrą 1.

Tab. 1. Wykaz zastrzeżeń prokuratorów dotyczących prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia

Zastrzeżenia dotyczące prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia (P)		
	% wskazanych odpowiedzi	% wskazanych jako najczęstsze zastrzeżenia
brak staranności, niedbalstwo podczas czynności oględzinowych	70	42,50
sporządzanie niepełnych pod względem formalnym protokołów	46,50	11,50
brak obecności biegłego lekarza na miejscu zdarzenia	38	20
brak sporządzania szkiców w miejscu oględzin,	30,50	5,50
użycie nieostrych pojęć w opisie punktów stałych, odległości oraz cech przedmiotów i śladów,	21,50	2,50
stosowanie potocznego, niejasnego języka w opisie	16	1,50

Zastrzeżenia dotyczące prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia (P)		
niewłaściwe zakreślenie granic oględzin	11	1,50
trudno powiedzieć/brak zastrzeżeń	7,50	5,50
inne	6	2
nieczytelność protokołów	1,5	
zadeptywanie i zacieranie śladów (zbyt wielu funkcjonariuszy na miejscu zdarzenia)	1	
pomijanie śladów, niezabezpieczanie śladów	1	
brak zabezpieczenia miejsca	0,5	
brak odpowiedniego sprzętu, nawet najbardziej podstawowego	0,5	
konieczność oczekiwania na ekipę (brak techników kryminalistyki, konieczność dojazdu z innych powiatów)	0,5	
brak możliwości skorzystania z pomocy medyka sądowego	0,5	
brak na miejscu technika kryminalistyki	0,5	
umieszczanie w opisie przypuszczeń, wniosków, opinii oraz elementów przesłuchania	2,50	0
błędne wytypowanie miejsca oględzin	1,50	0
obecność na miejscu zdarzenia specjalistów innych dziedzin oraz stażystów zamiast medyka sądowego	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Swoje zastrzeżenia wskazało 200 prokuratorów. Najwięcej, bo aż 70%, odpowiedziało, że najczęściej miało zastrzeżenia wobec braku staranności i niedbalstwa podczas oględzin dokonywanych przez funkcjonariuszy Policji. Spośród tych osób 42,5% wskazało, że jest to najczęściej pojawiające się zastrzeżenie. W dalszej kolejności 46,5% osób wymieniło sporządzanie niepełnych protokołów, a 38% – nieobecność biegłego lekarza na miejscu zdarzenia/znalezienia zwłok. Dość duża grupa osób, bo 30,5%, miała również zastrzeżenia wobec braków szkiców miejsca oględzin, jednak zaledwie 5,5% ankietowanych wskazało to jako najczęstsze zastrzeżenie.

Z pytaniem o zastrzeżenia względem funkcjonariuszy Policji odnośnie do ich udziału w prowadzonych oględzinach zwłok i miejsca ich znalezienia po-

wiązane zostało kolejne, w którym prokuratorzy zostali poproszeni o opisanie, czego konkretnie dotyczyły wskazane zastrzeżenia. Na pytanie odpowiedziało 116 prokuratorów, czyli 58%, którzy wskazali swoje zastrzeżenia w poprzednim pytaniu. Ankietowani podawali, że brak staranności i niedbalstwo podczas czynności oględzinowych polegają m.in. na powierzchownym poszukiwaniu przedmiotów mających związek ze zdarzeniem, pomijaniu śladów lub nieprawidłowym zabezpieczeniu śladów i dowodów, co prowadzi do ich zniszczenia i utraty. Zaznaczano również brak umiejętności selekcjonowania materiału zastanego na miejscu zdarzenia: „zabezpieczanie przedmiotów zbędnych dla sprawy, niezabezpieczanie przedmiotów i śladów, które mogły być istotne”. Jako przykład wskazano, że po wypadku komunikacyjnym nie zabezpieczono żarników żarówek w tylnych światłach, przez co nie można było obalić wersji oskarżonego, że nie działały one w chwili wypadku. Uwagi prokuratorów dotyczyły też zachowania funkcjonariuszy Policji na miejscu znalezienia zwłok, które cechuje rutynowe podchodzenie do czynności, nieprzestrzeganie kolejności ich przeprowadzania, brak należytej uwagi oraz brak inicjatywy policjanta co do zabezpieczania śladów oraz wykonywania pełnej dokumentacji fotograficznej. Wszystkie te czynności wymagają zdecydowanej interwencji prokuratora. Jedna osoba napisała, że wiele oględzin dotyczy, jak się później okazuje, zgonów z przyczyn naturalnych lub chorobowych, co wyrabia w funkcjonariuszach pewną rutynę, a w konsekwencji nie podchodzą oni do obowiązków w sposób profesjonalny. Często w takich sytuacjach „na oględzinach są obecni funkcjonariusze o niskim poziomie”. Policjantów określano również mianem „leniwych” i opisano, że czynności wykonują oni „powierzchownie, niestaranie, jakby już cała sprawa była wyjaśniona i nie potrzeba nic więcej robić”. Wskazywano też, że ślady są niszczone bądź zacierane przez nieuwagę i brak należytej ostrożności (np. rozmazywanie śladów krwi) albo zbyt dużą liczbę funkcjonariuszy na miejscu zdarzenia. Policjanci nie są wyposażeni w podstawowe przedmioty: miarki, latarki, pojemniki, taśmy, namiot, a nawet rękawiczki. Bez zastanowienia przenoszą przedmioty znalezione na miejscu i robią to bez wspomnianych rękawiczek, tym samym nioszą własne ślady i niszczą dotychczasowe (m.in. ślady linii papilarnych). W przypadku zabójstw lub znajdowania zwłok nad rzeką są one przemieszczane w inne miejsca bez udziału biegłego. Policjanci nie posiadają też innego, bardziej specjalistycznego sprzętu, np. wykrywacza metali, albo nie potrafią się nim posługiwać. Miejsce zdarzenia nie jest należycie zabezpieczane i izolowane, przez co dostęp do niego mają osoby postronne kierowane nieuzasadnioną ciekawością, które swoim zachowaniem dodatkowo utrudniają wykonywanie czynności. Jeden z ankietowanych zwrócił uwagę, że „zgoni nie są miłymi przeżyciami (drastyczne wi-

doki, nieprzyjemne zapachy, niekorzystna pogoda, czynności w nocy)” i w takich chwilach „występuje naturalna dla człowieka tendencja do skracania czasu obecności w takich sytuacjach, a to z kolei wpływa na tendencję policjantów [do] mało starannego i szybkiego załatwiania obowiązków służbowych”.

W odniesieniu do problematyki wykonywania szkiców zwracano uwagę, że są one pożądane, ponieważ „unaoczniają sytuację na miejscu zdarzenia”. Funkcjonariusze zdają się jednak odstępować od ich sporządzania na rzecz dokumentacji fotograficznej, która bywa skąpa i nie odzwierciedla zastanej sytuacji i usytuowania przedmiotów.

Braki w protokołach dotyczą przede wszystkim podpisów osób uczestniczących w oględzinach, podpisów na każdej stronie protokołu i danych funkcjonariusza prowadzącego czynności. Protokolanci pomijają niektóre z ujawnionych okoliczności, nie uzupełniają wszystkich rubryk, pomijają np. te dotyczące m.in. precyzyjnego określania czasu przeprowadzania czynności, pory dnia, warunków atmosferycznych. Stosowane jest słownictwo potoczne, a czasem nawet niezrozumiałe, co zdaniem jednego z ankietowanych wynika z braku „w przygotowaniu do przeprowadzania oględzin”. Policjanci często też wzrokowo dokonują pomiarów, a odległości czy wielkości określają ogólnikami typu „niedaleko”, „duży”. Opisy są zbyt lakoniczne i zbyt ogólne. Uwaga ta dotyczy zarówno opisów miejsca zdarzenia, jak i ciała zmarłego.

Tab. 2. Wykaz zastrzeżeń sędziów dotyczących prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia

Zastrzeżenia dotyczące prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia (S)		
	% wskaza- nych odpo- wiedzi	% wskazanych jako najczęstsze zastrzeżenia
brak staranności, niedbalstwo podczas czynności oględzinowych	60	32
brak sporządzania szkiców w miejscu oględzin	35	7
sporządzanie niepełnych pod względem formalnym protokołów	26	6
użycie nieostrych pojęć w opisie punktów stałych, odległości oraz cech przedmiotów i śladów	24	6
brak obecności biegłego lekarza na miejscu zdarzenia	23	5
trudno powiedzieć	23	20
stosowanie potocznego, niejasnego języka w opisie	10	2

Zastrzeżenia dotyczące prowadzonych oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia (S)		
	% wskaza- nych odpo- wiedzi	% wskazanych jako najczęstsze zastrzeżenia
obecność na miejscu zdarzenia specjalistów innych dziedzin oraz stażystów zamiast medyka sądowego	9	1
niewłaściwe określenie granic oględzin	7	1
umieszczanie w opisie przypuszczeń, wniosków, opinii oraz elementów przesłuchania	5	1
inne	4	1
protokoły sporządzane pismem ręcznym, nieczytelne	2	
przemieszczanie przedmiotów w miejscu oględzin	≈1	
brak opisu wszystkich obrażeń	≈1	
brak na miejscu specjalistów	≈1	
błędne wytypowanie miejsca oględzin	1	0
brak zastrzeżeń (uwaga dopisana)	1	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Odpowiedzi na pytanie o zastrzeżenia względem oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia udzieliło również 148 sędziów. Najwięcej, bo 60%, jako największe zastrzeżenia wskazało niedbalstwo i brak staranności oględzinowych, z czego 32% uznało to za najczęściej występujące niedopatrzania. W dalszej kolejności wymieniono: niesporządzanie szkiców – 35% wskazań, sporządzanie niepełnych protokołów – 26%, używanie nieostrych pojęć w opisach – 24%; nieobecność biegłego lekarza na miejscu zdarzenia – 23% wskazań. Równie dużo osób, bo 23%, nie wskazało odpowiedzi, wybierając neutralną opcję „trudno powiedzieć”.

Sędziowie, podobnie jak prokuratorzy, zostali poproszeni o opisanie swoich zastrzeżeń. Zrobiły to 64 osoby, czyli 43% ankietowanych, które wskazały swoje zastrzeżenia w poprzednim pytaniu. Odnosząc się do czynności przeprowadzanych na miejscu ujawnienia zwłok, sędziowie zwracali uwagę na brak staranności, pomijanie śladów, pobieżne dokonywanie oględzin. Jedna z osób wskazała, że nie dokonano „oględzin kamieni na podłożu w sprawie, w której jedną z rozpatrywanych przyczyn zgonu mogło być uderzenie głową o podłoże”. Inny sędzia opisał sprawę, w której „przeoczono obrażenia”, co następnie zostało wykorzystane przez linię obrony. Sędziowie zwracali również uwagę na niewłaściwe udokumentowanie zabezpieczonych śladów. W jednej z ankiet

następująco opisano zastrzeżenie: „zabezpieczanie odzieży bez udokumentowania, do kogo z osób obecnych na miejscu zdarzenia należy”. Sędziowie stwierdzili również, że miejsce zdarzenia nie jest należycie zabezpieczone i izolowane od osób postronnych. W jednej ze spraw na miejsce zdarzenia zostało dopuszczonych zbyt wiele osób: „kilkunastu funkcjonariuszy, cała obsada karetki, rodzina ofiar, załoga zakładu pogrzebowego, sąsiedzi stron”. Jeden z sędziów zauważył ponadto, że w oględzinach uczestniczą osoby niemające fachowej wiedzy, przez co „nie spostrzegały bądź nie doceniły znaczenia pewnych okoliczności mających znaczenie” dla sprawy. Niejednokrotnie bywają to okoliczności, których nie można odtworzyć w późniejszym terminie.

Podobnie jak prokuratorzy, sędziowie uznali, że szkice dają ogólny pogląd na temat badanego miejsca. Niestety są często zastępowane dokumentacją fotograficzną, która albo jest zbyt ogólna, albo skupia się na szczegółach, uniemożliwiając odtworzenie sytuacji zastanej w momencie dokonywania oględzin. Jeśli szkice są wykonywane, to okazują się „mało dokładne” i „w małej skali”.

Odnosząc się do protokołów, zwracano uwagę na ich nieczytelne sporządzanie pismem ręcznym, „co powoduje trudności ze zrozumieniem i wątpliwości co do treści protokołu” do tego stopnia, że konieczne jest wezwanie protokolanta w celu odczytania treści. Opisy w protokołach są zbyt lakoniczne, nie zawierają istotnych szczegółów, stosowane są również niezrozumiałe zwroty. Brakuje w nich „zwymiarowania miejsca, przedmiotów” oraz „punktów odniesienia przy określaniu odległości”. Jeden z sędziów zauważył, że „błędny opis miejsca zdarzenia niejednokrotnie rzutuje na późniejsze postępowanie dowodowe i np. błędne opinie i wnioski biegłych”. Poza tym w protokołach brakuje informacji na temat warunków atmosferycznych, temperatury podłoża, zdarza się również, że nie ma „podpisów wszystkich osób uczestniczących w czynnościach”.

Podsumowanie i wnioski

Zarówno opisane w literaturze wyniki badań aktowych innych autorów, jak i wyniki własnych badań ankietowych autorki niniejszego artykułu ukazują liczne błędy, uchybienia i niedopatrzania funkcjonariuszy Policji popełniane w trakcie wykonywania oględzin miejsca zdarzenia i ujawnienia zwłok. Wynikają one z braku wiedzy i odpowiedniego przygotowania, ale także z braku należytego zaangażowania, wręcz lekceważenia obowiązków, oraz rutynowego postępowania. To ostatnie dotyczy nie tylko funkcjonariuszy Policji, ale również prokuratorów, którzy uchylają się od osobistego przeprowadzania oglę-

dzin i wiele śledztw przekazują do prowadzenia w całości Policji, czego dowodzą statystyki Prokuratury Krajowej.

W zakresie szkoleń policjantów należy zauważyć, że jest ich przede wszystkim zbyt mało. O ile spełniany jest ustawowy obowiązek zapewnienia szkolenia podstawowego dla osób dopiero co przyjętych do służby, o tyle dalsze doskonalenie zawodowe nie jest realizowane w należyty sposób. Raporty NIK jednoznacznie pokazują, że opracowywane każdego roku plany szkoleń specjalistycznych nie są w stanie zapewnić przeszkolenia takiej liczby osób, jakiej dotyczy zgłaszane zapotrzebowanie. Dalsze podnoszenie kwalifikacji jest niezbędne do prawidłowego wykonywania obowiązków, tym bardziej że w Policji dokonuje się duża rotacja pracowników. Jedynie w 2016 r. przyjęto do służby 5092, a zwolniono z niej 3989 policjantów⁴².

Należy również postulować, aby podczas szkoleń podkreślać rolę, jaką odgrywają oględziny. Oględziny zwłok, zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne, a także miejsca ich znalezienia należy traktować jako jedną wieloetapową czynność, a dowody zebrane w każdym z etapów stanowią całość i tylko tak postrzegane mogą dostarczyć wyczerpujących informacji pomocnych najpierw w wyjaśnieniu, co tak naprawdę stało się w miejscu przeprowadzania oględzin, oraz ustaleniu wersji kryminalistycznej, o ile pozwoli to na stwierdzenie, że zostało popełnione przestępstwo, następnie w wytypowaniu podejrzanego, a w dalszych etapach udowodnieniu oskarżonemu winy. Każde miejsce zdarzenia jest inne. Nawet jeśli jest podobne, a nawet tożsame z miejscem popełnienia innego przestępstwa czy znalezieniem zwłok, należy traktować je indywidualnie, w tym wykonywać czynności adekwatne do zastanego stanu faktycznego. Osoby dokonujące czynności oględzinowych zdają się o tym zapominać, czego odzwierciedleniem są opisane wcześniej popełniane błędy, uchybienia i niedopatrzenia.

Streszczenie

Przepisy Kodeksu postępowania karnego nakładają na prokuratora obowiązek przeprowadzania oględzin zewnętrznych zwłok w miejscu ich znalezienia. Jednak jednocześnie pozwalają na scedowanie tej czynności na Policję lub inne uprawnione organy, z której to możliwości prokuratorzy zdają się chętnie korzystać. Ogólnodostępne statystyki wskazują, że prokuratorzy przekazują Policji i innym organom do prowadzenia w całości prawie 90% śledztw, a przytaczane w literaturze wyniki badań aktowych dowodzą, że w wielu przypadkach prokuratorzy obecni na miejscu dokonywania oglę-

⁴² <http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/81505,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2017-roku.html> [dostęp: 30.12.2017].

dzin dobrowolnie oddają Policji kierownictwo nad wszystkimi czynnościami. Tym samym w praktyce ciężar odpowiedniego przeprowadzenia oględzin spoczywa na funkcjonariuszach Policji. Niniejszy artykuł porusza problematykę przygotowania policjantów i posiadania przez nich odpowiednich kwalifikacji do przeprowadzania oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia.

Słowa kluczowe: kursy specjalistyczne dla policjantów, kwalifikacje policjantów, oględziny zwłok, oględziny miejsca znalezienia zwłok

Summary

The Code of Criminal Procedure regulation impose on the prosecutor the obligation to inspect external corpses at the place where they were found. At the same time, they allow to transfer this activity to the Police or other authorized bodies and prosecutors seem to be willing to use it. Publicly available statistics indicate that prosecutors hand over to the Police and other authorities almost 90% of investigations. The results of case studies cited in the literature prove that in many cases prosecutors present at the site of inspection give the Police leadership over all activities. Thus, in practice, the responsibility for the proper conduct of the inspection rests with the Police officers. This article discusses the issue of preparing police officers and having appropriate qualifications for them to carry out a visual inspection of the corpses and the place where they were found.

Keywords: specialist courses for policemen; qualifications of police officers, corpses examination, examination of the place where the body was found

Bibliografia

Literatura

- Całkiewicz M., *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Poltext, Warszawa 2010.
- Juszka K., *Analiza wpływu oględzin kryminalistycznych na wykrywalność sprawców zabójstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Juszka K., *Jakość czynności kryminalistycznych*, Oficyna Wydawnicza VERBA, Lublin 2007.
- Juszka K., *Jakość oględzin kryminalistycznych w wybranych publikacjach Józefa Gurgula*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto. Księga jubileuszowa ofiarowana doktorowi Józefowi Gurgulowi*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006.

Źródła

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 1749).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2067).

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r., poz. 1206).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji (Dz.U. Nr 126, poz. 877).
- Decyzja Nr 100 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla techników kryminalistyki (Dz. Urz. KGP, poz. 33).
- Decyzja Nr 405 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego (Dz. Urz. KGP, poz. 77).
- Decyzja Nr 145 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów służby kryminalnej wykonujących czynności dochodzeniowo-śledcze (Dz. Urz. KGP, poz. 30).
- Decyzja Nr 9 Komendanta Głównego Policji z dnia 13 stycznia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym w zakresie organizowania i prowadzenia oględzin miejsc katastrof komunikacyjnych i budowlanych (Dz. Urz. KGP, poz. 3).
- Decyzja Nr 472 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2013 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie ruchu drogowego – część ogólna (Dz. Urz. KGP, poz. 95).
- Decyzja Nr 398 Komendanta Głównego Policji z dnia 19 czerwca 2008 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego dla policjantów wykonujących czynności na miejscu zdarzenia drogowego (Dz. Urz. KGP Nr 12, poz. 78).
- Decyzja Nr 90 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 lutego 2008 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego dla policjantów kierujących zespołami oględzinowymi (Dz. Urz. KGP Nr 5, poz. 34).
- Decyzja Nr 728 Komendanta Głównego Policji z dnia 9 października 2007 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie techniki kryminalistycznej – poziom zaawansowany (Dz. Urz. KGP Nr 19, poz. 138).

Internet

- Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja przez Policję i strażę miejskie (gminne) zadań w celu zapewnienia bezpieczeństwa pieszym i rowerzystom*, nr ewid. 170/2016/P/16/035/KPB; <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/16/035/>.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli działania Policji na rzecz bezpieczeństwa obywateli w ruchu drogowym*, nr ewid. 5/2014/P/13/100/KPB; <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/13/100/>.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie szkół i ośrodków szkoleniowych w Policji, Państwowej Straży Pożarnej i Straży Granicznej*, nr ewid. 52/2013/P/12/185/LWR; <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/12/185/>.

- Najwyższa Izba Kontroli, *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne i szkolenie nowo przyjętych funkcjonariuszy ABW, CBA, Policji i Straży Granicznej*, nr ewid. 6/2013/P12/093/KPB; <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/12/093/>.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli organizacji i realizacji procesu szkolenia i doskonalenia procesu zawodowego w Policji*, nr ewid. 5/2006/P05080/KOB; <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,240.html>.
- Plan szkolenia w Centrum Szkolenia policji w Legionowie w 2017 roku – korekta nr 1 z dnia 05 stycznia 2017 r., <http://www.csp.edu.pl/csp/o-szkole/plan-szkolen-i-kursow/414,PLAN-SZKOLEN-I-KURSOW.html>.
- Plan doskonalenia zawodowego centralnego w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie w 2016 roku – korekta nr 4 z dnia 13 czerwca 2016 r.; www.csp.edu.pl/download/6/23805/wopladoskzawcenrWCSPw2016korektanr4.pdf.
- Plan doskonalenia zawodowego centralnego w Szkole Policji w Katowicach w 2017 roku – korekta nr 5 z dnia 30 czerwca 2017 r., <http://katowice.szkołapolicji.gov.pl/spk/informacje-o-szkole/plany-szkolen-i-kursow/77243,Plan-szkolen-i-kursow-specjalistycznych-2017.html> [dostęp: 27.12.2017].
- TABL. 2.1.4.(1) EWIDENCJA SPRAW KARNYCH. ŚLEDZTWA I DOCHODZENIA (repertorium Ds) w 2016 r., <http://pk.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/tablice-2017.html>.
- <http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/stan-zatrudnienia/81505,Stan-zatrudnienia-na-dzien-1-stycznia-2017-roku.html>.

Łukasz Jan Śledziński

Zakład Biologii Molekularnej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi

IDENTYFIKACJA OFIAR TERRORU, CZ. 1 – SREBRENICA

Identifying victims of terror (part 1) – Srebrenica

Hic vivi taceant. Hic mortui loquuntur

napis na frontonie Biblioteki Aleksandryjskiej

Wstęp

Człowiek, będąc z natury istotą potrafiącą żyć jedynie w stadzie, powinien charakteryzować się niezwykłą empatią oraz chęcią niesienia pomocy osobnikom swojego gatunku. W końcu wspólna opieka i współpraca chroniły przed niebezpieczeństwem i zapewniały lepsze jutro.

Jednak ludzkości od zawsze towarzyszyła zbrodnia. Ludzka jednostka, mając do wyboru zysk wynikający z pozbycia się „rywala” lub „konkurenta” o pokarm, partnera czy przestrzeń życiową i próbę trudnej koegzystencji z nim, często wybierała opcję przemocy fizycznej lub nawet umyślnego zabójstwa. W dawnych czasach kierowanie swoim postępowaniem względem innych na podstawie rachunku zysków i strat opłacało się wyłącznie najsilniejszym.

Wraz z powstaniem cywilizacji w umysłach ludzi narodziła się idea moralności, która do dzisiaj nie zawsze jest w stanie nam powiedzieć – co jest dobre, a co złe. Mając na względzie „dobro ogółu”, społeczeństwo stworzyło prawo, zgodnie z którym każdy człowiek musi postępować. Niestety, w pewnych jednostkach poczucie moralności, pod wpływem silnych emocji lub przekonania o podłożu religijnym czy politycznym, zostaje stłumione. Wówczas człowiek łamie prawo, podnosząc rękę na wolność, zdrowie lub życie drugiej osoby. Cywilizowane społeczeństwo, chcąc chronić swoich obywateli przed „czynami zakazanymi względem drugiej osoby”, zgodnie z przepisami prawa, wymierza karę wszystkim tym, którzy nie potrafią się dostosować do społecznych norm. Jednak aby skazać podejrzanego, sąd musi mieć niezbita dowody

na popełniony czyn przestępny – tym właśnie zajmuje się kryminalistyka. Według Brunona Hołysta – polskiego kryminalistyka i kryminologa – „kryminalistyka jest to nauka o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełnienia, wykrywania sprawców i zapobiegania przestępstwom oraz innym ujemnym zjawiskom społecznym”¹.

Do licznych zadań kryminalistyki należy między innymi identyfikacja osobnicza – ustalenie tożsamości ofiary zabójstwa. Zadanie to jest stosunkowo proste, jeśli mamy do czynienia z sytuacją, gdy zwłoki można rozpoznać na podstawie rysów twarzy oraz okoliczności, w jakich zostały odnalezione. Jednak gdy ofiara straciła życie (lub jej ciało porzucono) w miejscu ustronnym, gdzie odnalezienie zwłok przez przypadkową osobę jest mało realne – sytuacja zaczyna się komplikować. Zwłoki poddane przez długi czas działaniu wody, wysokiej temperatury czy działalności insektów lub dzikich zwierząt zaczynają zatracać swoje cechy charakterystyczne, przez co rozpoznanie tożsamości ofiary staje się coraz trudniejsze. W kryminalistyce wyróżniamy wiele metod identyfikacji, takich jak: daktyloskopia, odontologia, podoskopia, cheiloskopia i wiele innych. Jednak mają one zastosowanie tylko do pewnego momentu, który zależy od stopnia rozkładu oraz uszkodzenia mechanicznego zwłok. W sytuacjach skrajnych, gdy wszystkie inne metody identyfikacji całkowicie zawodzą – jedyną możliwością ustalenia tożsamości ofiary są badania genetyczne.

W przypadku klęsk żywiołowych, ataków terrorystycznych czy wypadków komunikacyjnych z dużą liczbą ofiar identyfikacja zwłok jest trudniejszym zadaniem niż przy „zwykłych” zabójstwach. Problematyka sytuacji zależy od możliwości dotarcia do zwłok (najpierw należy przedostać się przez gruzowiska zniszczonych budynków, metalowe konstrukcje pojazdów uszkodzonych w wyniku wypadku itp.) oraz przede wszystkim stopnia zniszczenia ludzkich szczątków. W tych przypadkach standardowe metody, takie jak rozpoznanie przez rodzinę czy analiza rzeczy osobistych znalezionych w pobliżu ofiary, często okazują się bezskuteczne. Dlatego, w 1993 r., podczas V Konferencji Komisji Interpolu do spraw Identyfikacji Ofiar Katastrof Masowych i Klęsk Żywiołowych, ustalono listę metod identyfikacji, które należy stosować w pierwszej kolejności, ze względu na ich wiarygodność i skuteczność. Ich kolejność przedstawia się następująco²:

1. porównanie profilu genetycznego DNA,

¹ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 20.

² A. Tucholska-Lenart, *Wykorzystanie metod biologii molekularnej w identyfikacji ofiar katastrof masowych i ataków terrorystycznych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 4/11, s. 166–173.

2. porównanie odcisków palców,
4. badania uzębienia i innych cech odontologicznych,
5. badania radiologiczne,
6. porównanie danych medycznych (przebyte zabiegi lecznicze i chirurgiczne),
7. porównanie znaków szczególnych – blizny, tatuaże,
8. porównanie danych rysopisowych,
9. identyfikacja rzeczy osobistych, w tym odzieży, biżuterii itp.,
10. identyfikacja na podstawie dokumentów ujawnionych przy zwłokach lub szczątkach,
11. rozpoznanie przez świadków, członków rodziny lub znajomych.

Ryc. 1. Zdjęcie przedstawiające wrak samolotu linii Malaysia Airlines, lecącego z Amsterdamu do Kuala Lumpur, który został zestrzelony pociskiem raketowym na terenie wschodniej Ukrainy 17 lipca 2014 r. Na dole zdjęcia widać zwłoki dwóch z 298 osób.

Źródło: <http://qha.com.ua/en/politics/more-human-remains-found-at-mh17-crash-site/134039/>.

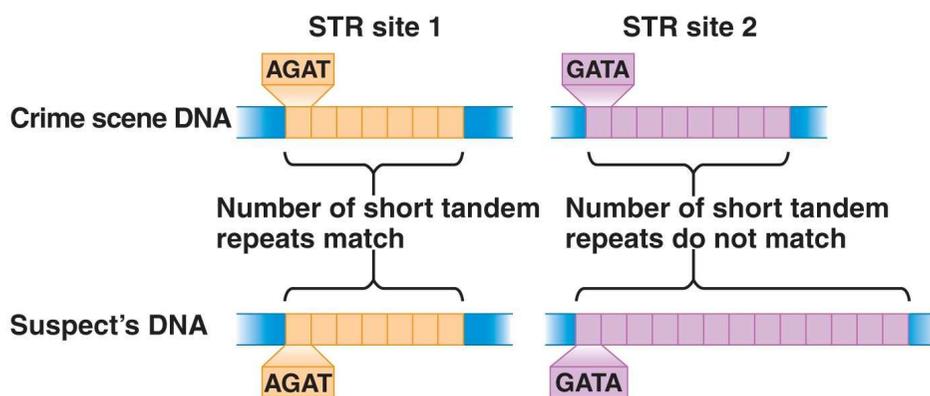
Jak widać, porównanie profilu genetycznego DNA, czyli badania genetyczne, zostało uznane przez międzynarodową społeczność za najskuteczniejszą i pewną metodę identyfikacji szczątków ludzkich. Wpływ na to miał fakt, że pozycje od punktu 2 do 7 wymagają posiadania informacji na temat ofiary, które zostały zebrane podczas jej życia (odciski palców, zdjęcia stomatologiczne, zdjęcia rentgenowskie, dokumentacja medyczna potwierdzająca przebyte

operacje – np. usunięcia wyrostka robaczkowego czy wszczepienia rozrusznika serca, zdjęcia obrazujące cechy charakterystyczne – blizny, znamiona, tatuaże, oraz ogólny opis osoby – płeć, wzrost, szacunkowy wiek, budowa ciała, kolor włosów, skóry i oczu). Niestety, w odniesieniu do przeważającej większości katastrof czy przypadków masowego ludobójstwa kryminaliści nie posiadają takich informacji. Pozycje 8 i 9 prezentują identyfikację opartą na rozpoznaniu rzeczy odnalezionych przy zwłokach, które mogą pełnić jedynie funkcję pomocniczą – nigdy przewodnią. Należy pamiętać, iż przed śmiercią mogło dojść do wymiany części garderoby pomiędzy przyszłymi ofiarami czy przekazania drugiej osobie portfela z dokumentami. Dodatkowo podczas wypadków komunikacyjnych siła eksplozji czy uderzenia może rozrzucać rzeczy w promieniu wielu metrów, przez co przy zwłokach mogą się znaleźć dokumenty obcej osoby. Pozycja 10 – rozpoznanie przez świadków, członków rodziny lub znajomych – jest najmniej „naukową” metodą identyfikacji. Emocje, jakie towarzyszą podczas bycia świadkiem śmierci dużej liczby osób lub podczas okazania zwłok bliskiej osoby w prosektorium, są tak wielkie, że zaburzają proces percepcji czy logicznego myślenia. U rodzin ofiar często spotyka się całkowite wyparcie możliwości śmierci bliskiej osoby. Pomimo ewidentnych dowodów wskazujących na ustalenie tożsamości, rodzina podświadomie może negować fakt zgonu i sprzeciwiać się rozpoznaniu ofiary, mając nadzieję, że ich krewny zaginął i nadal żyje. Z tego powodu badania genetyczne stają się właściwie jedynymi poprawnymi naukowo metodami identyfikacji, które umożliwiają poznanie tożsamości N.N. zwłok w przypadku braku jakichkolwiek wcześniejszych informacji na ich temat. Jednak oczywistym warunkiem identyfikacji jest zdobycie materiału porównawczego od samej ofiary (z rzeczy osobistych w miejscu zamieszkania) lub od rodziny – co nie zawsze jest możliwe.

Badania identyfikacyjne nigdy nie są takie same. To, w jaki sposób szczątkom ludzkim zostanie nadana tożsamość, zależy od konkretnych metod biologicznych, które nie zawsze sprawdzają się w danym przypadku. Największe znaczenie ma stopień zachowania szczątków, a przede wszystkim warunki środowiska, w którym one przebywały, i czas, jakemu zostały poddane od momentu śmierci do momentu ujawnienia. Doskonałym przykładem są amerykańscy żołnierze, którzy zginęli podczas wojny w Wietnamie (1957–1975). Ze względów klimatycznych ich zwłoki zostały wystawione na działanie wysokiej temperatury oraz dużą wilgotność gleby, co spowodowało znaczną degradację (zniszczenie) DNA. Zupełnie inny wpływ na ciała ofiar wojny w Korei (1950–1953) miał miejscowy klimat (suchy i chłodny) – „zakonserwowane” ciała były doskonałym magazynem niezdegradowanego DNA, który podczas badań identyfikacyjnych dawał doskonałe rezultaty. Ciekawym faktem jest, że znaczna

część ciał żołnierzy została ekshumowana i przetransportowana z terytorium Korei do Honolulu (na cmentarz Punch Bowl), gdzie kwaśne związki chemiczne obecne w glebie zdegradowały DNA ofiar, uniemożliwiając ich późniejszą identyfikację. Paradoksalnie zwłoki amerykańskich żołnierzy były „bezpieczniejsze” (pod względem biologicznym) na terytorium wroga niż na terenie własnej ojczyzny. W przypadku szczątków mających powyżej 30 lat badania STR raczej nigdy nie przynoszą zadowalających rezultatów³, dlatego powszechnie stosowana (w przypadku ofiar akcji zbrojnych na terytorium Wietnamu oraz Korei) była analiza mitochondrialnego DNA.

Na stan szczątków ludzkich oddziałują nie tylko czynniki środowiska, lecz także sposób ich pochówku przez oprawców/morderców. W przypadku ofiar masowych czystek etnicznych w krajach byłej Jugosławii (głównie tereny obecnej Bośni i Hercegowiny, lata 1992–1995), oprócz kwaśnych czynników glebowych, olbrzymi wpływ miały żrące środki chemiczne, których użyto umyślnie w celu szybszego rozkładu zwłok, a także uniemożliwienia przyszłych identyfikacji⁴.

Ryc. 2. Schemat porównania STR między DNA z miejsca zbrodni a DNA osoby podejrzanej. W pierwszej pozycji STR pokrywają się, w drugiej – wykazują brak podobieństwa.

Źródło: <http://kitalahgigi.blogspot.com/2014/11/methods-in-dna-analysis.html>.

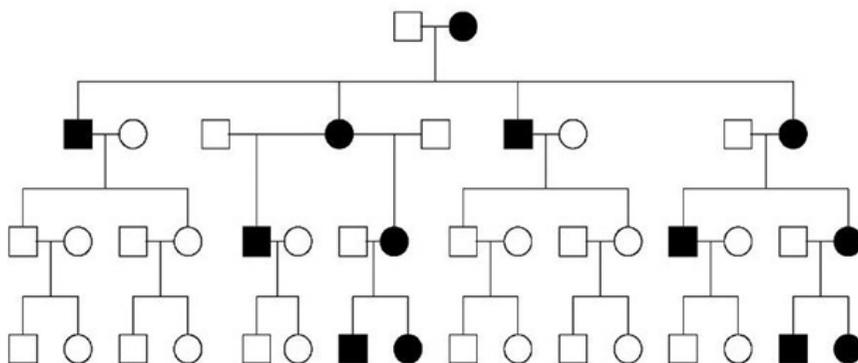
³ M. Holland, D. Fisher, L. Mitchell, W. Rodriguez, J. Canik, C. Merrill, et al., *Mitochondrial DNA sequence analysis of human skeletal remains: identification of remains from the Vietnam War*, „Journal of Forensic Sciences” 1993, nr 38, s. 542–53.

⁴ M. Holland, C. Cave, C. Holland, T. Bille, *Development of a Quality, High Throughput DNA Analysis Procedure for Skeletal Samples to Assist with the Identification of Victims from the World Trade Center Attacks*, „Forensic Sciences” 2003, nr 44(3), s. 264–272.

Rodzaje badań genetycznych

Standardową metodą identyfikacji na podstawie jądrowego DNA jest analiza STR (Short Tandem Repeat – krótkie powtórzenia tandemowe). Liczba tych powtórzeń jest różna u poszczególnych osobników, gdyż cechuje je wysoki polimorfizm. Markery te obecne są na 22 parach chromosomów autosomalnych oraz 1 parze chromosomów płci (czyli na 23 parach chromosomów). Każde z badanych loci ma różną długość u różnych osób, dzięki czemu STR są doskonałą metodą identyfikacji osobniczej. Poznanie wszystkich 16 STR danej osoby i odnalezienie takiego samego profilu genetycznego w innym materiale biologicznym jest praktycznie stuprocentowym potwierdzeniem, iż oba otrzymane DNA pochodzą od jednej osoby. Przy analizie 16 loci STR możliwość odnalezienia tego samego profilu u dwóch różnych, niespokrewnionych osób wynosi mniej niż $1:10^{12}$. Profile DNA są unikatowe, z wyjątkiem bliźniąt jednojajowych, które mają taki sam profil DNA.

W przypadku zdegradowanego DNA, który pocięty jest na znacznie mniejsze fragmenty, metodę STR udoskonalono, projektując startery, które przyłączają się do matrycy DNA jeszcze bliżej miejsc STR, dzięki czemu w PCR otrzymuje się krótsze fragmenty, wystarczające do profilowania genetycznego – tzw. mini-STR. STR można badać zarówno na chromosomie Y (określenie pokrewieństwa w linii męskiej), jak i na chromosomie X (określenie pokrewieństwa w linii męskiej i żeńskiej) – jednak przede wszystkim badania wykonuje się na chromosomach autosomalnych⁵.

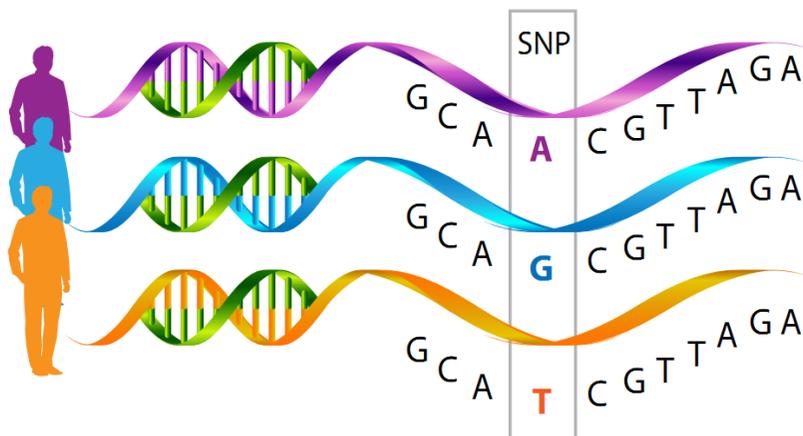

Ryc. 3. Dziedziczenie mitochondrialnego DNA. mtDNA przekazywany jest wyłącznie w linii matczynej. Kwadrat – mężczyzna. Koło – kobieta.

Źródło: <http://what-when-how.com/genetics/mechanisms-of-inheritance-genetics/>.

⁵ E. Marchi, *Methods developed to identify victims of the World Trade Center disaster*, „American Laboratory”, marzec 2004, s. 30–36.

Mitochondrialny DNA (mtDNA) jest materiałem genetycznym obecnym w mitochondriach – organellach komórkowych biorących udział w oddychaniu komórkowym. Obecne u płodów ssaków mitochondria pochodzą wyłącznie z komórki jajowej (czyli są dziedziczone po matce). Dzieje się tak, ponieważ mitochondrium obecne we wstawce komórki plemnika tuż przed wnikiem do komórki jajowej zostaje odrzucone. Analizie mtDNA poddawane są dwa hiperzmiennie regiony HVR1 i HVR2. Ich zsekwencjonowanie (ustalenie kolejności zasad azotowych w łańcuchu DNA) i porównanie z materiałem porównawczym pozwala nam odpowiedzieć na pytanie, czy dane dwie osoby są ze sobą spokrewnione. Z powodu dziedziczenia mtDNA wyłącznie w linii żeńskiej badanie to pozwala ustalić pokrewieństwo w linii matczynej – matki i jej potomstwa. Wadą jest brak rozróżnienia między potomkami jednej kobiety – wszystkie jej dzieci mają taką samą haplogrupę (grupę pod względem podobieństwa mtDNA). Analiza ta jest niezwykle przydatna w sytuacji, gdy silna degradacja DNA jądrowego lub jego znikoma ilość uniemożliwiają przeprowadzenie badań. Dużą zaletą mtDNA jest fakt, że przeciętna komórka zawiera od kilkuset do kilku tysięcy mitochondriów – czyli znacznie więcej niż ilość DNA jądrowego w komórce. W praktyce analiza taka stosowana jest w odniesieniu do włosów pozbawionych cebulek (brak DNA jądrowego) i szczątków ludzkich (kości, zęby) z uwagi na duży stopień degradacji DNA jądrowego⁶.

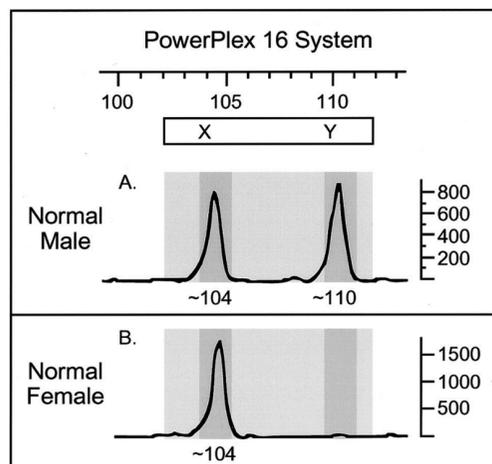

Ryc. 4. Schemat przedstawia polimorfizm pojedynczego nukleotydu (SNP) – w analogicznym fragmencie genomu ludzkiego u różnych osób może występować zmiana w DNA, która jest charakterystyczna dla nosiciela.

Źródło: <http://blog.epigenom.pl/2>.

⁶ M. Szczepaniec, *Badania genetyczne DNA na użytek procesu karnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, nr 13/1, s. 171–184.

Kolejną analizą stosowaną sporadycznie w identyfikacji osobniczej jest analiza SNP (polimorfizmu pojedynczego nukleotydu). SNP bada zjawiskom zmienności sekwencji DNA pod postacią nukleotydu (czyli zasady azotowej – A, G, C lub T). Oznacza to, że dwie sekwencje DNA (analogiczne względem siebie) różnią się tylko jednym nukleotydem. Zmiany te stanowią ok. 90% całej zmienności występującej w ludzkim genomie. Znając charakterystyczną zmianę SNP w materiale dowodowym, możemy ją porównać z materiałem genetycznym osób podejrzanych. Nie w każdej sytuacji odnalezienie konkretnego SNP będzie jednoznacznie wskazywać winnego, gdyż zmiany te mogą występować u dużej liczby osób – ale mogą za to być czynnikiem eliminującym z grupy podejrzanych. Planuje się wykorzystanie analizy SNP w mtDNA, dzięki czemu można będzie zawęzić identyfikację osobniczą pomiędzy osobami spokrewnionymi, których nie da się rozróżnić wyłącznie na podstawie regionów HVR1 i HVR2. W podobny sposób SNP można wykorzystać w analizie chromosomu Y oraz, przede wszystkim, chromosomów autosomalnych. Najważniejszą zaletą analizy SNP jest to, że pozwala ona wykryć pojedyncze zmiany w jednym nukleotydzie, co w przypadku zdegradowanego DNA może się okazać kluczowe dla identyfikacji (zwłaszcza gdy analiza mini-STR okaże się zawodna)⁷.

Ryc. 5. Schemat przedstawiający wynik badania genu amelogeny. U mężczyzny widoczne są dwa „peaks” (szczyty), a u kobiety – jeden.

Źródło: [http://jmd.amjpathol.org/article/S1525-1578\(10\)60538-7/fulltext](http://jmd.amjpathol.org/article/S1525-1578(10)60538-7/fulltext).

⁷ B. Sobrino, M. Brión, A. Carracedo, *SNPs in forensic genetics: a review on SNP typing methodologies*, „Forensic Science International” 2005, t. 154 (2–3), s. 181–194.

Genetyczne określanie płci wykonuje się na podstawie wariantu występującego w DNA genu amelogeniny. Amelogenina jest głównym białkiem macierzy pozakomórkowej w zawiązku zęba (bierze udział w rozwoju szkliwa). Geny odpowiadające za jej kodowanie występują w dwóch miejscach w genomie ludzkim – na krótkim ramieniu chromosomu X oraz blisko centromeru na chromosomie Y. Zamplikowane warianty obu tych genów mają różną długość (na chromosomie Y – 505 par zasad, na X – 158). Ta różnica w długościach par zasad pozwala na genetyczne określenie płci z materiału dowodowego. Przyjmuje się, że geny amelogeniny znajdują się w nierekombinacyjnych regionach chromosomów płciowych, dzięki czemu nie ulegają mutacji i są względnie niezmiennie w procesie ewolucji⁸. Jednak niektóre badania dowodzą, że u mężczyzn może występować delecja (usunięcie pewnej liczby par zasad), przez co obraz otrzymanego wariantu amelogeniny może odpowiadać wzorcowi żeńskiemu, mimo iż pochodzi od mężczyzn, mających chromosomy XY. Przypadek taki został odnotowany w grupie pięciu mężczyzn z Indii⁹.

Czystki etniczne na terenach byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina) – tło historyczne

W listopadzie 1945 r., po zakończeniu II wojny światowej, Josip Broz-Tito został wybrany na pierwszego prezydenta Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii (SFRJ). Będąc twórcą antyfaszystowskiego ruchu oporu „Partyzanci Jugosławii”, a także jednym z założycieli i promotorów ruchu państw niezaangażowanych (kraje niewiążące się z żadnym z ówczesnych istniejących bloków politycznych), Tito stał się oczywistym kandydatem do objęcia funkcji głowy państwa. SFR Jugosławii składała się z sześciu republik (Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia oraz Serbia, w której skład wchodziły dodatkowo dwie prowincje autonomiczne – Kosowo i Wojwodina). Powstały rząd federacji, jako nieliczny z państw bloku wschodniego, cieszył się realnym poparciem społeczeństwa. Tito, prowadzący politykę niezależności od ZSRR, zyskał znaczną pomoc gospodarczą od Zachodu, która zaowocowała boorem gospodarczym oraz polepszeniem jakości życia mieszkańców (w tamtych czasach paszport jugosłowiański upoważniał do podróży do wielu krajów świata). Sytuacja zmieniła się po śmierci dyktatora, w 1980 r. Kryzys gospodarczy, a także brak silnej ręki Tito, która

⁸ E. Szponarowicz-Pysznik, D. Szewczuk, R. Michalczak, I. Sołtyszewski, *Możliwości oznaczania markera amelogeniny w materiale biologicznym pochodzącym od różnych gatunków*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 243, s. 56–60.

⁹ K. Thangaraj, A. Reddy, L. Singh, *Is the amelogenin gene reliable for gender identification in forensic casework and prenatal diagnosis?* „International Journal of Legal Medicine” 2002, nr 116(2), s. 121–123.

trzymała całą federację w ryzach, spowodowały powrót dążeń niepodległościowych poszczególnych składowych Jugosławii. Pierwsze przeciwko jugosłowiańskiej federalnej władzy z siedzibą w Belgradzie wystąpiło Kosowo, gdzie większość społeczeństwa stanowią muzułmańscy Albańczycy. Prawosławni Serbowie, uważając Kosowo za średniowieczną kolebkę swojej państwowości, nie zamierzali oddać władzy w tych rejonach. Serbowie, uważając siebie za prawowitych spadkobierców Jugosławii, dążyli do wzmocnienia federacji i rozszerzenia swoich wpływów na wszystkie republiki państwa, stworzonego przez Tito. 25 czerwca 1991 r. katolickie regiony – Słowenia oraz Chorwacja – ogłosiły niepodległość. Armia Jugosławii (składająca się głównie z Serbów) zaatakowała dwa nowo powstałe kraje, dopuszczając się czystek etnicznych na Chorwatach. Wówczas w 1992 r. na terenach byłej Jugosławii interwencję podjęła ONZ – uznała ono niepodległość Słowenii oraz Chorwacji. Wojska międzynarodowe, mające pilnować zwaśnionych stron chorwackiej i serbskiej, zostały osadzone na terytoriach spornych. Jednak Chorwaci nie pozostali dłużni Serbom – tym razem to oni dokonali rzezi na cywilach. 17 listopada 1991 r. Macedonia ogłosiła niepodległość, i to bez sprzeciwu Serbów – dzięki temu nie doszło do kolejnych bratobójczych walk, jakie trwały na wschodzie. Najcięższe potyczki toczyły się na terytorium Bośni i Hercegowiny (BiH). Republika ta, zamieszkiwana była przez Chorwatów, Serbów oraz Boszniaków – Słowian o rodowodzie wspólnym z Serbami i Chorwatami oraz Macedończykami, natomiast różniących się religią – przechodzili oni na islam w różnych okresach niewoli tureckiej. Każda z tych narodowości widziała inną przyszłość swojej państwowości – Chorwaci chcieli się przyłączyć do macierzy, Serbowie – wcielić jak największą część BiH do Serbii, a Boszniacy pragnęli własnego państwa. W wyniku referendum, zbojkotowanego przez Serbów, Boszniacy powołali Bośnię i Hercegowinę, której niepodległość uznano na arenie międzynarodowej. W kwietniu 1994 r. w Bośni wybuchła wojna. Wojsko serbskie otoczyło Sarajewo, a następnie zdobyło 70% terytorium BiH. Zapoczątkowało to toczącą się w latach 1992–1995 wojnę domową, która była najbardziej krwawym konfliktem w Europie od zakończenia II wojny światowej. W samym Sarajewie w wyniku działań wojennych zginęło ok. 10 tys. osób. W obozach utworzonych przez Serbów internowano 120 tys. Boszniaków i Chorwatów. Okrutny charakter wojny wynikał z konfliktu narodowego, religijnego, terytorialnego, politycznego i ideologicznego. Wszystkie strony konfliktu, lecz przede wszystkim Serbowie, dopuszczały się masowych mordów na ludności cywilnej, gdyż przejęcie władzy nad BiH możliwe było tylko w jednej sytuacji – republika musiała stać się jednorodną etnicznie. Zamieszanie w i tak trudnej sytuacji politycznej wprowadzała Chorwacja, która

początkowo współpracowała z Boszniakami przeciwko Serbom, a następnie zajęła część terenów BiH, tworząc tam własne państwo. Po naciskach dyplomacji amerykańskiej Chorwacja ponownie przystąpiła do koalicji antyserbskiej z Boszniakami. Po interwencji wojsk ONZ, które zbombardowały serbskie stanowiska na terenie Bośni, Serbowie się wycofali. 14 grudnia 1995 r. w Dayton podpisano traktat pokojowy, na mocy którego powstała niezależna Bośnia i Hercegowina podzielona na trzy składowe części – Republikę Serbską (zamieszkiwaną przez większość serbską), Federację Bośni i Hercegowiny (gdzie większość stanowią Boszniacy oraz Chorwaci) i dystrykt Brčko (zamieszkaną przez wszystkie trzy narody). W składzie byłej Jugosławii pozostała Serbia (z dwoma regionami autonomicznymi) i Czarnogóra, która w 2006 r. (w sposób pokojowy) wycofała się z federacji. Z kolei w 2008 r. Kosowo ogłosiło niepodległość, która obecnie na arenie międzynarodowej uznawana jest przez 111 krajów (w tym Polskę)¹⁰.

Ryc. 6. Mapa Bośni i Hercegowiny z podziałem na Federację BiH, Republikę Serbską i dystrykt Brčko

Źródło: https://pl.wikivoyage.org/wiki/Bo%C5%9Bnia_i_Hercegowina.

¹⁰ Z. Kuźniar, A. Fronczyk, *Wojna etniczna w byłej Jugosławii – źródła i skutki. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2013, nr 2 (168), s. 37–45.

W 1993 r. Srebrenica (miasto we wschodniej Bośni, na terenie autonomicznej Republiki Serbskiej) i pięć innych miejscowości zostały określone przez ONZ jako „strefy bezpieczeństwa”, w których nie można było przeprowadzać żadnych operacji wojskowych. Za ochronę muzułmańskich mieszkańców „boszniackich enklaw” odpowiadały holenderskie i ukraińskie bataliony ONZ. Serbowie, pod dowództwem Ratka Mladicia, ostrzelali holenderskie stanowiska, a następnie bez najmniejszego oporu ze strony wojsk międzynarodowych wkroczyli do Srebrenicy. Mladić zaproponował, aby Boszniacy złożyli broń w zamian za możliwość ewakuacji ludności cywilnej z muzułmańskiej enklawy. ONZ nie przyjęła tej propozycji. Wówczas serbski dowódca podjął decyzję o oddzieleniu wszystkich boszniackich mężczyzn (w wieku od 15 do 77 lat) od kobiet i najmniejszych dzieci. Matki z najmłodszym potomstwem zostały deportowane przez Serbów w bezpieczne tereny pod kontrolą ONZ. W wyniku kolejnych „ewakuacji” mężczyzn wywożono do budynków publicznych szkół i farm, gdzie byli przetrzymywani, do czasu kolejnego transportu – na miejsce kaźni. Nieuzbrojonym więźniom oczy zawiązywano opaskami, nadgarstki wiązano sznurem i boso wyprowadzano ich na pola, gdzie strzałem w tył głowy zabijano. Do 16 lipca 1995 r. Serbowie zabili w ten sposób ok. 7500 bośniackich muzułmanów¹¹.

Ryc. 7. Zwłoki odnalezione w Srebrenicy podczas wykopaliśk archeologicznych

Źródło: <http://ba.n1info.com/a50591/Vijesti/Vijesti/Masovne-grobnice-20-godina-poslije.html>.

¹¹ TVN24, *20. rocznica masakry w Srebrenicy*. www.tvn24.pl [online] [dostęp: 16.10.2017], <https://www.tvn24.pl/raporty/masakra-w-srebrenicy-20-rocznica-ludobojstwa-w-bosni,994>.

Należy pamiętać, że nie tylko Serbowie dokonywali haniebnych czynów. W bratobójczej walce Boszniacy również nie ustępowali pola Serbom – wykorzystywali oni „strefy bezpieczeństwa” ONZ jako bazy wypadowe do atakowania serbskich wiosek, które plądrowali, a ich wszystkich mieszkańców w bestialski sposób mordowali. Taka metoda wojny podjazdowej mogła być jedną z przyczyn podjęcia radykalnych kroków przez Serbów w sprawie muzułmańskiej Srebrenicy¹².

Cele identyfikacji

Serbowie, mordując boszniackich mężczyzn, wrzucali ich ciała do zbiorowych grobów. Specjalnie wybrane miejsca na egzekucje utrzymywane były w tajemnicy, przez co siły ONZ (po zakończeniu wojny w Bośni) mogły jedynie typować miejsce masowych mogił na podstawie ustnych przekazów świadków ówczesnych wydarzeń. Serbowie nie przyznali się do popełnionego ludobójstwa, a brak oficjalnych dowodów dał sposobność do zatajenia historii. Boszniackie kobiety założyły specjalną organizację „Matki Srebrenicy”, która dochodziła prawdy przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości w Hadze. Masakra dokonana na cywilach w Srebrenicy oraz dopuszczenie do konfliktu zbrojnego w Bośni i Hercegowinie okazały się jedną z największych porażek Organizacji Narodów Zjednoczonych, której bezczynność i obojętność zaprzeczyły wielkiej idei międzynarodowego sojuszu, mającego strzec pokoju na świecie. Konflikt etniczny w krajach byłej Jugosławii stał się największą tragedią Europy od czasów II wojny światowej. ONZ, zdając sobie sprawę z popełnionych błędów, postanowiła ukarać winnych ludobójstwa na terenie Bośni, powołując Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Sprawą priorytetową stało się odnalezienie masowych grobów ok. 7500 boszniackich mężczyzn oraz ich identyfikacja. Europa, chcąc wymazać z pamięci zbrodnie z czasów II wojny światowej, musiała w sposób skuteczny ukarać serbskich zbrodniarzy wojennych, wprowadzić pokój na burzliwych Bałkanach, a także przywrócić imiona bezimiennym ofiarom ze Srebrenicy. Świat miał się przekonać, że Europa u schyłku XX wieku nie pozwoli ponownie na bezkarną rzeź cywilów¹³.

Problematyka badań identyfikacyjnych

Podstawowym problemem, niezwykle utrudniającym identyfikację ofiar oraz poznanie przebiegu wydarzeń masakry w Srebrenicy, była taktyka tzw.

¹² W. Łysiak, *Stulecie kłamców*, Ex Libris, Warszawa 2000.

¹³ UNIC-Warsaw. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii [MTKJ], www.unic.un.org.pl [online] [dostęp: 17.10.2017], http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mntrybunaly_mtkj.php.

secondary graves – Serbowie, aby utrudnić odnalezienie i identyfikację ciał, przynosili zamordowanych z masowych grobów do kolejnych, mniejszych (czasami dwóch, a nawet trzech)¹⁴. Zmiana miejsca odnalezionych grobów podawała w wątpliwość wiarygodność naocznych świadków, co jeszcze bardziej utrudniło ustalenie prawdy historycznej – kto i kiedy mordował. Problematyczność tej kwestii najlepiej obrazuje fakt odnalezienia fragmentów ciała jednej ofiary w 15 różnych miejscach, w 5 zbiorowych grobach¹⁵. Wynika to z faktu stosowania przez Serbów buldożerów, których użycie skutkowało rozczłonkowaniem ludzkich ciał. Można sobie wyobrazić, ile wysiłku i dodatkowej pracy wymaga identyfikacja wszystkich szczątków ludzkich z różnych stanowisk archeologicznych, jeśli nie wiadomo, czy mogły te są pierwotnym miejscem spoczynku i czy można w nich odnaleźć kompletne szkielety ludzkie.

Rysunek 8. Badania antropologiczne szkieletów ofiar ze Srebrenicy

Źródło: <https://srebrenicamassacre1995.wordpress.com/tag/srebrenica-numbers/>.

Ekshumacje ofiar na terenie Bośni i Hercegowiny były przedsięwzięciem unikatowym w skali światowej. Prace wykopaliskowo-poszukiwawcze musiały się odbywać pod ścisłą kontrolą organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości

¹⁴ M. Sadowska, *Masakra w Srebrenicy, czyli niezabliźnione rany*, www.newsweek.pl [online] 12.07.2017 [dostęp: 17.10.2017], <http://www.newsweek.pl/swiat/20-rocznica-masakry-w-srebrenicy-reportaz-ze-srebrenicy,artykuly,366584,1.html>.

¹⁵ J. Bone, B. Macintyre, *Ofiary wojny w Bośni i Hercegowinie oskarżają katów z za grobu*, www.polskatimes.pl [online] 10.06.2011 [dostęp: 17.10.2017], <http://www.polskatimes.pl/artykul/414259,ofiary-wojny-w-bosni-i-hercegowinie-oskarzaja-katow-z-za-grobu,id,t.html>.

oraz komisji ds. osób zaginionych. Była to precedensowa sytuacja, w której archeolodzy i genetycy sądowi musieli współpracować z pracownikami administracji państwowej (często trzech różnych narodowości – Bośniaków, Chorwatów i Serbów)¹⁶.

Ponieważ wszystkie ofiary to mężczyźni (najczęściej spokrewnieni ze sobą) – analiza STR na chromosomie Y okazała się metodą zupełnie nieużyteczną. Wykazywanie pokrewieństwa w linii ojcowskiej, w sytuacji gdy w tych samych grobach spoczywały szczątki spokrewnionych ze sobą mężczyzn, w żaden sposób nie pomagało w identyfikacji ofiar.

Z racji szybkich ekshumacji zwłok, których dokonano już ok. 1,5 roku po dokonaniu zbrodni ludobójstwa na Boszniakach, identyfikacje ofiar (w większości przypadków) można było przeprowadzić na podstawie podstawowych badań – tj. analiz antropologicznych, stomatologicznych czy po dokładnych oględzinach pozostałości ubrań i rzeczy osobistych. W przypadkach, w których nie było to możliwe, zastosowano badania genetyczne (ok. 30%)¹⁷.

Początkowo stosowane metody identyfikacji (poprzedzone czyszczeniem kości sprężonym strumieniem wody, a następnie ich wysuszeniem), takie jak określenie kompletności szkieletu, ustalenie wieku na podstawie wielkości kości miednicznych, obojczyków (oraz innych), połączone z analizą rzeczy osobistych znalezionych przy zwłokach i rozpoznanie ich przez najbliższą rodzinę, były jedynymi metodami umożliwiającymi poznanie tożsamości ofiary. Jednak te tradycyjne metody identyfikacji nie sprawdziły się w przypadku zniszczonych zwłok, przy których nie znaleziono żadnych rzeczy osobistych. To było głównym powodem, dla którego dopiero w 2000 r. International Commission on Missing Persons (ICMP) postanowiła sfinansować podstawowe badania genetyczne, mające na celu identyfikację szczątków ofiar czystek etnicznych w odniesieniu do DNA ich żyjących obecnie krewnych, którzy dostarczyli materiał porównawczy (w postaci krwi). Do maja 2009 r. pobrano 68 786 próbek krwi od najbliższych członków rodzin, poszukujących 23 170 swoich krewnych. W laboratorium w Tuzli (północno-wschodnia BiH) zgromadzono ogółem 31 300 próbek pobranych w trakcie ekshumacji. Na podstawie analizy DNA ustalono, że próbki te pochodzą od 12 025 osób¹⁸.

¹⁶ E. Klonowski, I. Sołtyszewski, *Proces ekshumacji i identyfikacji ofiar wojny na terenie Bośni i Hercegowiny w latach 1992–1995*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2009, t. LIX, s. 225–231.

¹⁷ D. Primorac, *Identification of human remains from mass graves found in Croatia and Bosnia and Herzegovina*, Laboratory for Clinical and Forensic Genetics, 1996.

¹⁸ E. Klonowski, I. Sołtyszewski, op. cit., s. 225–231.

Badania genetyczne

Przed izolowaniem DNA kości zostały poddane oczyszczeniu z zanieczyszczeń za pomocą liniowego cięcia (do długości 2/3 mm) na całej powierzchni oraz płukaniu w silnych detergentach. Tak przygotowane kości skruszono w młynkach kriogenicznych, otrzymując proszek kostny, z którego wyizolowano DNA metodą fenolowo-chloroformową. Do dalszych badań zabezpieczano włosy, które po określeniu haplogrupy mtDNA pomogły opisać powiązania rodzinne z bliskimi ofiar na podstawie dostarczonego materiału porównawczego. Po pierwszych amplifikacjach badacze doszli do wniosku, że lepszy jakościowo materiał DNA pochodził z zębów niż z kości długich. W przypadku ekstremalnie zdegradowanego DNA jądrowego badania mtDNA były jedynymi wspomagającymi identyfikację. Otrzymane profile genetyczne z DNA kości porównywano z profilami żyjących (prawdopodobnych) członków rodziny, jakimi zazwyczaj byli: matka, brat lub ojciec¹⁹.

Początkowo identyfikację DNA jądrowego prowadzono z zastosowaniem komercyjnego zestawu Polymarker (AmpliType PM + HLA DQA1), gwarantującego identyfikację w obrębie 5 polimorficznych loci (LDLR, GYPA, HBGG, D7S8, GC) oraz locus HLA-DQA1, czyli antygeny zgodności tkankowej, jednakże uzyskiwane wyniki badań nie były satysfakcjonujące²⁰. W związku z tym kolejnymi badanymi układami stały się wysoce polimorficzne markery typu STR (D3S1358, vWA, FGA, TH01, TPOX, CSF1PO, D5S818, D13S317, D7S820) wraz z genem amelogeniny. Badania przeprowadzono z zastosowaniem technik fluorescencyjnych i użyciem zautomatyzowanych sekwenatorów do zamplifikowanego DNA, a wyniki przetwarzano za pomocą przeznaczonego do tego celu oprogramowania. Metoda ta okazała się szybsza oraz dostarczała dokładniejsze wyniki²¹.

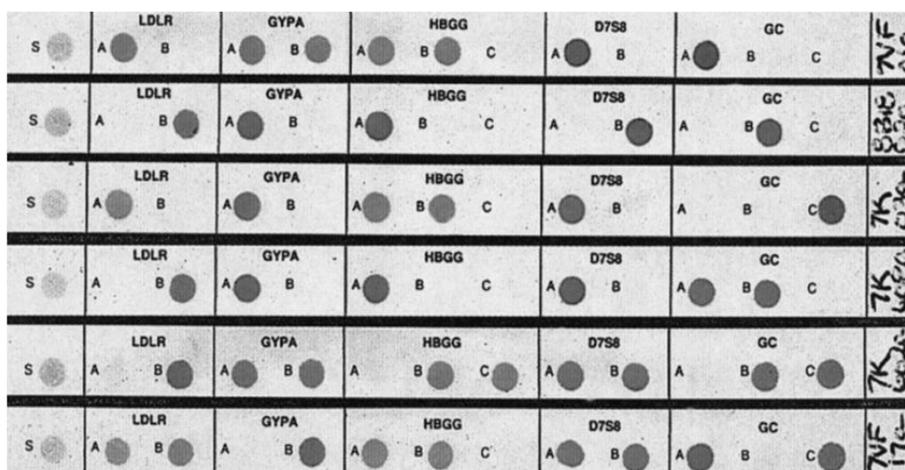
Pierwszą ofiarą ludobójstwa w Srebrenicy, zidentyfikowaną na podstawie badań DNA, był 15-letni chłopiec. ICMP ogłosiła tę informację 16 listopada 2001 r.²²

¹⁹ D. Primorac, S. Andelinovic, M. Definis-Gojanovic, I. Drmic, B. Rezic, M. Baden, M. Kennedy, M. Schanfield, S. Skakel, H. Lee, *Identification of war victims from mass graves in Croatia, Bosnia, and Herzegovina by use of standard forensic methods and DNA typing*, „Journal of Forensic Sciences” 1996, nr 41(5), s. 891–894.

²⁰ R. Li, *Forensic Biology: Identification and DNA Analysis of Biological Evidence*, CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton 2011.

²¹ D. Primorac, op. cit.

²² *DNA Results of the International Commission on Missing Persons Reveal the Identity of 6,481 Srebrenica Victims*, www.icmp.it [online] [dostęp: 07.10.2017], <https://www.icmp.int/press-releases/dna-results-reveal-6481-srebrenica-victims/>.

Ryc. 9. Przykładowy panel AmpliType PM + HLA DQA1, służący odczytaniu wyników SNP

Źródło: <http://what-when-how.com/forensic-sciences/polymerase-chain-reaction/>.

Pokłosie

Krwawy konflikt w krajach byłej Jugosławii zmusił świat kryminalistyki do zaadaptowania się w nowej, niespotykanej jak dotąd sytuacji. Napięta międzynarodowa atmosfera polityczna zaowocowała kooperacją wielu doskonałych antropologów i genetyków sądowych z różnych krajów (w tym także z Polski). Wymieniając się swoimi doświadczeniami, udoskonalili oni biologiczne metody identyfikacji, a także usprawnili procedury towarzyszące masowemu oględzinom zwłok. To w Bośni i Hercegowinie naukowcy zaczęli zdawać sobie sprawę, że tradycyjne metody identyfikacji nie w każdym przypadku okazują się wystarczalne. Wojna domowa na terenie współczesnej BiH, która łącznie z ofiarami czystek etnicznych oraz regularnymi żołnierzami wszystkich stron konfliktu pochłonęła od 97 tys. do 110 tys. osób (niektóre źródła podają nawet do 200 tys.)²³, pozostawiła ogromną liczbę ludzkich zwłok, które wymagały identyfikacji. Wobec takich ilości często bezkształtnej masy ludzkiej badania genetyczne są jedynym wiarygodnym źródłem informacji o tożsamości ofiary.

²³ K. Annan, *Tragedia Srebrenicy na zawsze obciążyla naszą historię*, www.unic.un.org.pl [online] [dostęp: 07.10.2017], http://www.unic.un.org.pl/jugoslavia/index.php?id=tragedia_w_srebrenicy.

Ryc. 10. „Matki Srebrenicy”

Źródło: <https://www.justicetribune.com/articles/inside-legal-battle-mothers-srebrenica-against-dutch-state>.

Praca międzynarodowych zespołów genetyków i antropologów nadal trwa. Laboratoria w BiH stosują coraz nowsze analizy genetyczne i wprowadzają nowe technologie, aby zidentyfikować tych, w przypadku których inne metody zawiodły. Według danych International Commission on Missing Persons (stan na 31 maja 2017 r.) dzięki badaniom DNA zidentyfikowano 6938 ofiar masakry w Srebrenicy (z 17 000 fragmentów ludzkich ciał, pochodzących z 94 zbiorowych grobów oraz 336 powierzchniowych pochówków)²⁴.

Mimo iż liderzy bośniackich Serbów, którzy wydali rozkazy dokonania rzezi na niewinnych cywilach (Radovan Karadžić, Ratko Mladić oraz inni), zostali już skazani przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, emocjonalne rany nadal nie pozwalają o sobie zapomnieć. Każdego roku 11 lipca na cmentarzu w Potočari, w pobliżu Srebrenicy, dziesiątki tysięcy osób bierze udział w oficjalnych pogrzebach ofiar, które udało się zidentyfikować w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. W 2017 r. były to szczątki 71 Bosz-

²⁴ *Srebrenica Figures*, International Commission on Missing Persons [online] [dostęp: 07.10.2017] <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2017/07/srebrenica-eng-2017.pdf>.

niaków, w wieku od 16 do 72 lat²⁵. Jak widać, na rezultaty pracy genetyków sądowych nadal czeka wiele bośniackich rodzin.

Dla rozwoju kryminalistyki, a przede wszystkim genetyki identyfikacji ludzkich zwłok w masowych grobach na terenie byłej Jugosławii były pierwszym wyzwaniem o tak szerokiej skali. Użyty do badań zestaw AmpliType PM + HLA DQA1 był pierwszym na świecie testem wykorzystywanym do identyfikacji genetycznej. Początkowe badania pokazały jednak, jak wiele trzeba jeszcze udoskonalić w tej dziedzinie²⁶.

Ryc. 11. Coroczny pogrzeb zidentyfikowanych ofiar czystek etnicznych ze Srebrenicy

Źródło: <http://fakty.interia.pl/swiat/news-pogrzeby-kolejnych-ofiar-22-lata-po-masakrze-w-srebrenicy.nId,2415831>.

Streszczenie

Identyfikacja genetyczna ofiar zbrodni masowych, zamachów terrorystycznych oraz czystek etnicznych jest niezwykle trudnym zadaniem, wynikającym z zaawansowanego stopnia rozkładu zwłok ludzkich, a także z dużej ilości ich szczątków. W ta-

²⁵ PolsatNews, *22 lata po masakrze w Srebrenicy pogrzeby kolejnych ofiar*, www.polsatnews.pl [online] 11.07.2017 [dostęp: 07.10.2017], <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-07-11/22-lata-po-masakrze-w-srebrenicy-pogrzeby-kolejnych-ofiar/>.

²⁶ M. Baird, *Use of the AmpliType PM + HLA DQA1 PCR amplification and typing kits for identity testing*, „Methods in Molecular Biology” 1998, nr 98, s. 261–277.

kich sytuacjach najbardziej wiarygodnych wyników dostarcza identyfikacja wykorzystująca metody biologii molekularnej. W pracy przedstawiono wpływ problematyki związanej z identyfikacją ofiar czystek etnicznych z terenów Bośni i Hercegowiny na światowy rozwój genetyki sądowej. We wstępie zawarto opis najważniejszych rodzajów badań genetycznych, które wprowadzają czytelnika w podstawowe aspekty biologii sądowej. Praktyczne doświadczenia, zdobyte podczas badań na terenie byłej Jugosławii, wprowadziły do genetyki sądowej nowe rozwiązania, a także udoskonaliły stosowane wcześniej metody identyfikacji osobniczej.

Słowa kluczowe: czystki etniczne, Srebrenica, Bośnia i Hercegowina, identyfikacja osobnicza, badania genetyczne

Summary

The genetic identification of the victims of mass murders, terrorist attacks and ethnic cleansings is an exceedingly challenging task due to the advanced degree of the decomposition of human corpses and the sheer amount of the remains. In such situations, the most reliable results are delivered when using identification techniques that rely on the methods of molecular biology. This work presents the influence of the issues connected with the identification of the victims of ethnic cleansings in Bosnia and Herzegovina on the development of forensic science worldwide. The introduction contains a description of the most important types of genetic tests which serves to acquaint the reader with the rudimentary aspects of forensic biology. Practical experience gained in the course of the studies in the area of former Yugoslavia has allowed to introduce new solutions into the field of forensic genetics and to improve upon the existing methods of personal identification.

Keywords: ethnic cleansings, Srebrenica, Bosnia and Herzegovina, personal identification, genetic tests

Bibliografia

Literatura

- Baird M., *Use of the AmpliType PM + HLA DQA1 PCR amplification and typing kits for identity testing*, „Methods in Molecular Biology” 1998, nr 98, s. 261–277.
- Holland M., Cave C., Holland C., Bille T., *Development of a Quality, High Throughput DNA Analysis Procedure for Skeletal Samples to Assist with the Identification of Victims from the World Trade Center Attacks*, „Forensic Sciences” 2003, nr 44(3), s. 264–272.
- Holland M., Fisher D., Mitchell L., Rodriguez W., Canik J., Merrill C., et al., *Mitochondrial DNA sequence analysis of human skeletal remains: identification of remains from the Vietnam War*, „Journal of Forensic Sciences” 1993, nr 38, s. 542–53.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 20.

- Klonowski E., Sołtyszewski I., *Proces ekshumacji i identyfikacji ofiar wojny na terenie Bośni i Hercegowiny w latach 1992–1995*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2009, t. LIX, s. 225–231.
- Kuźniar Z., Fronczyk A., *Wojna etniczna w byłej Jugosławii – źródła i skutki. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2013, nr 2 (168), s. 37–45.
- Li R., *Forensic Biology: Identification and DNA Analysis of Biological Evidence*, CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton 2011.
- Łysiak W., *Stulecie kłamców*, Ex Libris, Warszawa 2000.
- Marchi E., *Methods developed to identify victims of the World Trade Center disaster*, „American Laboratory”, marzec 2004, s. 30–36.
- Primorac D., Andelinovic S., Definis-Gojanovic M., Drmic I., Rezic B., Baden M., Kennedy M., Schanfield M., Skakel S., Lee H., *Identification of war victims from mass graves in Croatia, Bosnia, and Herzegovina by use of standard forensic methods and DNA typing*, „Journal of Forensic Sciences” 1996, nr 41(5), s. 891–894.
- Primorac D., *Identification of human remains from mass graves found in Croatia and Bosnia and Herzegovina*, Laboratory for Clinical and Forensic Genetics, 1996.
- Sobrinho B., Brión M., Carracedo A., *SNPs in forensic genetics: a review on SNP typing methodologies*, „Forensic Science International” 2005, t. 154 (2–3), s. 181–194.
- Szczepaniec M., *Badania genetyczne DNA na użytek procesu karnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, nr 13/1, s. 171–184.
- Szponarowicz-Pyszniak E., Szewczuk D., Michalczak R., Sołtyszewski I., *Możliwości oznaczania markera amelogeniny w materiale biologicznym pochodzącym od różnych gatunków*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 243, s. 56–60.
- Thangaraj K., Reddy A., Singh L., *Is the amelogenin gene reliable for gender identification in forensic casework and prenatal diagnosis?* „International Journal of Legal Medicine” 2002, nr 116(2), s. 121–123.
- Tucholska-Lenart A., *Wykorzystanie metod biologii molekularnej w identyfikacji ofiar katastrof masowych i ataków terrorystycznych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 4/11, s. 166–173.

Internet

- Annan K., *Tragedia Srebrenicy na zawsze obciążyla naszą historię*, www.unic.un.org.pl [online] [dostęp: 07.10.2017], http://www.unic.un.org.pl/jugoslawia/index.php?id=tragedia_w_srebrnicy.
- Bone J., Macintyre B., *Ofiary wojny w Bośni i Hercegowinie oskarżają katów z za grobu*, www.polskatimes.pl [online] 10.06.2011 [dostęp: 17.10.2017], <http://www.polskatimes.pl/artku/414259,ofiary-wojny-w-bosni-i-hercegowinie-oskarzaja-katow-zza-grobu,id,t.html>.
- DNA Results of the International Commission on Missing Persons Reveal the Identity of 6,481 Srebrenica Victims*, www.icmp.it [online] [dostęp: 07.10.2017], <https://www.icmp.int/press-releases/dna-results-reveal-6481-srebrenica-victims/>.

- PolsatNews, *22 lata po masakrze w Srebrenicy pogrzeby kolejnych ofiar*, www.polsatnews.pl [online] 11.07.2017 [dostęp: 07.10.2017], <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-07-11/22-lata-po-masakrze-w-srebrenicy-pogrzeby-kolejnych-ofiar/>.
- Sadowska M., *Masakra w Srebrenicy, czyli niezabliźnione rany*, www.newsweek.pl [online] 12.07.2017 [dostęp: 17.10.2017], <http://www.newsweek.pl/swiat/20-rocznica-masakry-w-srebrenicy-reportaz-ze-srebrenicy,artykuly,366584,1.html>.
- Srebrenica Figures*, International Commission on Missing Persons [online] [dostęp: 07.10.2017] <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2017/07/srebrenica-eng-2017.pdf>.
- TVN24, *20. rocznica masakry w Srebrenicy*. www.tvn24.pl [online] [dostęp: 16.10.2017], <https://www.tvn24.pl/raporty/masakra-w-srebrenicy-20-rocznica-ludobojstwa-w-bosni,994>.
- UNIC-Warsaw. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii [MTKJ], www.unic.un.org.pl [online] [dostęp: 17.10.2017], http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mntrybunaly_mtkj.php.

Maciej Trzcński

*Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytetu Wrocławskiego*

PERSPEKTYWY MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY EKSPERTÓW ARCHEOLOGII SĄDOWEJ

Perspectives for international cooperation of the experts of forensic archaeology

Archeologia sądowa (ang. *forensic archaeology*) jest w krajach Europy Środkowej, w tym w Polsce, nauką, która dopiero zaczyna być dostrzegana. Nazywana niekiedy kolokwialnie archeologią śledczą lub archeologią kryminalistyczną, dyscyplina ta ma już w krajach zachodnioeuropejskich ugruntowaną pozycję, a jej identyfikacja nie nastręcza poważniejszych problemów. W dużej rodzinie nauk sądowych znalazło się również miejsce dla archeologii, która oferuje wykorzystanie szeroko rozumianych zasad i metod archeologicznych, zarówno tych powiązanych z techniką, jak i wypracowaną metodyką prowadzenia prac archeologicznych na potrzeby wymiaru sprawiedliwości¹.

Specyfiką badań archeologiczno-sądowych jest to, iż nie stanowią one klasycznych badań archeologicznych prowadzonych w związku z pozyskiwaniem i opracowaniem naukowym artefaktów archeologicznych, co zresztą wprost wynika z obowiązującej definicji legalnej². W odniesieniu do archeologii sądowej o wykorzystaniu specjalisty w tej dziedzinie w trakcie konkretnych czynności procesowych decyduje policja, prokuratura lub sąd.

¹ Bywa, iż archeologia sądowa jest definiowana jeszcze szerzej, np. „Forensic archaeology is mostly defined as the use of archaeological methods and principles within a legal context” (wg W.J. Mike Groena).

² Art. 3 pkt 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) definiuje badania archeologiczne jako działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego. Jest sprawą oczywistą, iż *gros* działań, w które zaangażowana jest archeologia sądowa, nie wiąże się z badaniem zabytków archeologicznych jako takich. Specyfika i pewna odrębność działań archeologiczno-sądowych dotyczy przede wszystkim faktu, iż archeolog nie prowadzi samodzielnych badań naukowych, lecz jest poniekąd instrumentalnie angażowany do konkretnych czynności przez policję i prokuraturę (rzadziej sąd).

Wypracowane przez archeologów, jak również adaptowane z innych dyscyplin nauki metody i techniki, którymi posługuje się współczesna archeologia, mogą z powodzeniem wspierać działania terenowe prowadzone przez organa procesowe. Stąd też archeolodzy uczestniczą w skomplikowanych oględzinach miejsca zdarzenia. Mogą to być zarówno miejsca katastrof masowych, jak i oględziny prowadzone na miejscu zabójstwa.

Bodaj największe doświadczenia zebrała archeologia w dziedzinie poszukiwań ofiar zbrodni wojennych i zbrodni ludobójstwa³. W krajach zachodnioeuropejskich, takich jak Belgia, Niemcy, Szwajcaria, archeolodzy obecni są również w strukturach DVI (*Disaster Victim Identification team*), interdyscyplinarnych jednostek policji prowadzących specjalistyczne oględziny na miejscach katastrof⁴. Kolejną praktyczną aktywnością archeologii sądowej jest wykorzystanie jej szerokiego instrumentarium w procesie poszukiwania ukrytych zwłok oraz rzeczy pochodzących z przestępstwa (np. ukrytej broni, kosztowności itp.). W tym kontekście coraz częściej sięga się po metody geofizyczne, jak również analizę terenową lotniczego skanowania terenu (LIDAR – ang. *Light Detection and Ranging*)⁵. Archeologia sądowa to nie tylko obecność archeologa na miejscu przestępstwa, lecz także jego udział w charakterze biegłego w sprawach dotyczących przestępstw przeciwko dziedzictwu kulturowemu, jeśli w toku specjalistycznych oględzin trzeba będzie ustalić autentyczność obiektu czy jego wartość materialną. Bywa również, iż archeolodzy wspierają oględziny terenowe prowadzone w związku ze zniszczeniem i rabunkiem dokonany na tzw. stanowisku archeologicznym. Ślady pozostawione przez sprawcę (sprawców) pozwalają z jednej strony określić *modus operandi*, a z drugiej strony oszacować rozmiar szkód, jakie zostały wyrządzone dziedzictwu kulturowemu.

Opracowania monograficzne dotyczące aktywności archeologii sądowej są wciąż stosunkowo nieliczne⁶. Pozwalają jednak dość szybko się zorientować, iż

³ M. Cox, A. Flavel, I. Hanson, I. Laver, R. Wessling, *The Scientific Investigation of Mass Graves*, Cambridge University Press, Cambridge 2008; R. Ferlini, *Forensic Archaeology and Human Rights Violations*, Charles C. Thomas, Springfield, Illinois 2007; Ch.A. Roberts, *Human Remains in Archaeology: Handbook*, Council for British Archaeology, Cambridge 2009.

⁴ <https://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DVI> [dostęp: 5.03.2018].

⁵ Pozwala ona na uchwycenie anomalii terenowych będących np. wynikiem wykopywania lub zasypywania gruntu. Analizy takie wykorzystywane są m.in. przy odtwarzaniu pierwotnego przebiegu nieczytelnych już umocnień fortyfikacyjnych, szanów, wałów, okopów itp. Policja wykorzystuje ten system do lokalizacji w terenie pochówku lub masowego grobu.

⁶ M.in.: W.J. Mike Groen, N. Márquez-Grant, R.C. Janaway, *Forensic Archaeology in Global Perspective*, John Wiley & Sons, Oxford 2015. To pierwsza na rynku wydawniczym publikacja uwzględniająca różnice i podobieństwa archeologii sądowej uprawianej nie tylko w Europie, ale i na innych kontynentach. Ukazały się również pozycje o charakterze podręcznikowym, np. J. Hunter, M. Cox, *Forensic Archaeology, Advances in Theory and Practice*, Routledge, London–New York 2005.

w krajach zachodnioeuropejskich archeologia sądowa ma już swój bardziej ugruntowany dorobek i stosowana jest przede wszystkim w kontekście aktualnej przestępczości kryminalnej. W znacznej części krajów środkowo-, a zwłaszcza wschodnioeuropejskich natomiast funkcjonuje ona szczątkowo⁷ lub w ogóle.

Rysuje się ponadto dość charakterystyczna prawidłowość, której dobrą egzemplifikacją są m.in. Polska oraz Litwa. W krajach tych archeologia sądowa znajduje swoje zastosowanie przede wszystkim w kontekście badania zbrodni przeciwko pokojowi, ludzkości i przestępstw wojennych, zwłaszcza zaś zbrodni komunistycznych. Ów „martyrologiczny” charakter badań archeologiczno-sądowych związany jest rzecz jasna z uwarunkowaniami historycznymi wynikającymi z historii najnowszej tych krajów. Znamienne jest jednak, iż archeolodzy sądowi jedynie sporadycznie podejmują współpracę z organami procesowymi w sprawach bieżących przestępstw kryminalnych. Wydaje się, iż jest to jeszcze wciąż wynikiem pewnej niewiedzy na temat tego, jakim instrumentarium dysponuje współczesna archeologia. Brak doświadczeń w zakresie wzajemnej współpracy skutkuje rzecz jasna nieporozumieniami na polu komunikowania się obu grup zawodowych. Nie ulega wątpliwości, iż archeolodzy powinni przyswoić podstawy procesu karnego oraz mieć orientację, czym zajmuje się współczesna kryminalistyka. Policjanci, zwłaszcza zaś prokuratorzy, powinni z kolei zapoznać się z metodologią stosowaną we współczesnej archeologii, tak aby nie kojarzyć archeologa wyłącznie z piramidami w Egipcie lub filmową postacią Indiany Jonesa.

Próby praktycznego wdrażania archeologii sądowej są w Polsce podejmowane od kilku już lat, w tym m.in. przy współudziale autora⁸. Dotychczasowe obserwacje i doświadczenia wskazują, iż również w Polsce do tej pory

⁷ Np. w Republice Czeskiej problematyka ta podejmowana jest przede wszystkim przez lekarzy medycyny sądowej lub antropologów, i to jedynie w kontekście ewentualnych ekshumacji ofiar wojennych lub ofiar zbrodni komunistycznych, zob. P. Velemínský, M. Dobšíková, E. Maxová, *Forensic archaeology in the Czech Republic*, w: W.J. Mike Groen, N. Márquez-Grant, R.C. Janaway, op. cit., s. 47–53. Ośrodki akademickie nie prowadzą w tym zakresie zajęć ani specjalizacji. Sytuacja ta podobnie wygląda na Słowacji, choć w 2017 r. policja podjęła stałą współpracę z archeologiem, który ma wspierać jej działania związane z poszukiwaniem ofiar zabójstw. Zastosowanie metod archeologicznych w kryminalistyce zostało jednak w tym kraju dostrzeżone już nieco wcześniej – por. L. Prokeš, *Posmrtné zmeny a jejich význam při interpretaci pohrebního ritu. Ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami*, „Archeologia Mediaevalis Moraviae et Silesiana”, Supplementum 1, Brno 2007.

⁸ M. Trzciński (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013. Od 2011 r. na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii UW w Warszawie prowadzone są we współpracy z Wydziałem Historyczno-Pedagogicznym Międzywydziałowe Studia Podyplomowe Archeologii Sądowej. Na Uniwersytecie Wrocławskim na kierunku archeologia wykładany jest przedmiot archeologia sądowa, uruchomione zostało również seminarium magisterskie.

aktywność archeologiczno-sądowa powiązana jest z badaniami prowadzonymi w związku z poszukiwaniem ofiar zbrodni wojennych⁹, a ostatnio także zbrodni komunistycznych. Znowelizowana w 2015 r. ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej¹⁰ dała tej instytucji szereg nowych uprawnień, m.in. w zakresie prowadzenia prac poszukiwawczych miejsc spoczynku osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych w okresie od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r. (rozdział 6a). Instytucja ta, poza poszukiwaniami ofiar zbrodni komunistycznych na terenie całego kraju, prowadzi również poszukiwania oraz ekshumacje ofiar zbrodni wojennych¹¹. W 2016 r. w strukturach IPN wyodrębniono Biuro Poszukiwań i Identyfikacji, w którym oprócz antropologów pracują również doświadczeni archeolodzy.

Podejmowane prace terenowe ujawniają szereg nowych, nierozpoznanych wcześniej problemów, zarówno metodologicznych, jak i formalnoprawnych¹². Zdobyte podczas takich prac doświadczenia z pewnością mogą okazać się przydatne w sprawach aktualnie prowadzonych przez policję¹³. Zasadniczym problemem w polskich realiach jest dotąd brak systemowej współpracy między organami ścigania a archeologami sądowymi. Różnica między archeologią tradycyjną a archeologią sądową rysuje się przede wszystkim na płaszczyźnie prawnej. Metodologia stosowana w praktyce, zarówno ta, która dotyczy standardów prowadzenia dokumentacji, jak i wdrożenia pewnego schematu działania, jest bardzo zbliżona, momentami wręcz identyczna. Przyczyną nieangażowania w Polsce archeologów do skomplikowanych oględzin lub prowadzenia poszukiwań oraz ekshumacji ofiar przestępstw jest zdaniem autora niewystar-

⁹ M. Głosek (red.), *Katyń w świetle badań terenowych 1994–1995*, Duet, Toruń 2004; A. Kola, *Archeologia zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.

Warto w tym kontekście przypomnieć, iż zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości i przestępstwa wojenne nie ulegają przedawnieniu. Jest to standard prawa międzynarodowego potwierdzony również na gruncie prawa krajowego (art. 105 § 1 k.k.). Badania prowadzone w związku z poszukiwaniami ofiar tych zbrodni będą wciąż podejmowane. Prace takie inicjowane i koordynowane są przez międzynarodowe instytucje humanitarne, m.in. International Commission on Missing Persons, <https://www.icmp.int/> [dostęp: 6.03. 2018].

¹⁰ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2016 r., poz. 1575 oraz z 2018 r., poz. 5 z późn. zm.).

¹¹ W 2017 r. prace takie prowadzone były m.in. na terenie byłego obozu Gross-Rosen na Dolnym Śląsku.

¹² Por. M. Trzciński, *Praktyczne problemy realizacji badań archeologicznych w związku z prowadzeniem poszukiwań ofiar zbrodni komunistycznych*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 7–17.

¹³ Por. T. Borkowski, M. Trzciński, *Metodyka badań archeologii sądowej: archeolog na miejscu przestępstwa*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2, s. 109–126.

czająca wiedza organów procesowych w zakresie możliwości wsparcia, jakiego archeologia udzielić może prowadzącym śledztwo, o czym była już mowa. Inną, nie mniej istotną kwestią pozostają koszty związane z zaangażowaniem biegłego lub specjalisty w konkretne działania procesowe lub – na wcześniejszym etapie – operacyjno-rozpoznawcze.

Aktualnie zatem największym „poligonem doświadczalnym” dla archeologii sądowej w Polsce są działania realizowane przez Biuro Poszukiwań i Identyfikacji IPN. Ten stan rzeczy ulegnie z pewnością zmianie i archeolodzy sądowi zaczną wspierać również bieżące działania organów ścigania. Mając na uwadze powyższe różnice w zakresie uprawiania archeologii sądowej w szerszym europejskim, a nawet światowym kontekście, można zadać pytanie, jakie są perspektywy międzynarodowej współpracy na gruncie archeologii sądowej i w jakim zakresie współpraca ta może przyczynić się do rozwoju i wzmocnienia nauk sądowych.

Aby na nie odpowiedzieć, wypada w kilku słowach naszkicować, jak współpraca ta wygląda obecnie, kto w niej uczestniczy i jakie są wyznaczone priorytety działania.

Od 2012 r. z inicjatywy archeologa W.J. Mike Groena, pracownika Netherlands Forensic Institute w Hadze, corocznie organizowane są Europejskie Spotkania Archeologii Sądowej (*European Meeting of Forensic Archeology*, EMFA). Mają one w istocie charakter międzynarodowych konferencji, połączonych niekiedy z warsztatami praktycznymi, np. w zakresie pokazu działania sprzętu geofizycznego¹⁴. Współorganizatorami byli m.in. Netherlands Forensic Institute (Haga 2012), L’Institut de recherche criminelle de la Gendarmerie Nationale (Paryż 2014), Forensic Science Ireland (Dublin 2016), Uniwersytet Amerykański w Rzymie oraz Italian Academy of Forensic Science (Rzym 2017). Spotkania te stały się przyczynkiem do zbudowania platformy wymiany informacji i doświadczeń ekspertów z różnych krajów, a w konsekwencji aktywna grupa stałych ich uczestników, utrzymująca ze sobą kontakty, zrzeszona została jako podgrupa (grupa robocza) pod nazwą The Forensic Archaeology sub-group w ramach struktur organizacyjnych ENFSI (European Network of Forensic Sciences).

W jej skład wchodzi obecnie¹⁵ 31 członków reprezentowanych przez 18 krajów europejskich¹⁶ oraz wybranych instytucji pozarządowych, w tym m.in: International Commission on Missing Persons, Independent Commission

¹⁴ Na przykład podczas EMFA zorganizowanych w dniach 11–12 sierpnia 2016 r. w Dublinie.

¹⁵ Stan na 1.02.2018 r.

¹⁶ Polskę reprezentuje Katedra Kryminalistyki Uniwersytetu Wrocławskiego w osobie autora niniejszego artykułu.

for the Location of Victims Remains, International Committee of the Red Cross. W chwili obecnej grupa robocza archeologii sądowej jest częścią większej grupy, The Scene of Crime Expert Working Group (SoC), która działa we współpracy z grupą Scene of Crime Investigators and Blood Pattern Analysis (BPA) w ramach struktury ENFSI. Jednym z założeń The Forensic Archaeology sub-group jest coroczne organizowanie terenowych warsztatów doskonalących techniki wykopaliskowe, których używa się podczas lokalizacji i wydobywania zarówno ofiar przestępstw, jak i ukrytych przez przestępców rzeczy. W działaniach tych uczestniczą nie tylko technicy kryminalistyki, lecz także zewnętrzni specjaliści. Są one okazją do dyskusji nad metodologią, a przede wszystkim do wymiany doświadczeń¹⁷.

Uczestnicy tej grupy roboczej biorą czynny udział w działaniach grupy The Scene of Crime Investigators, m.in. w zakresie stosowania podczas dokumentowania oględzin miejsca zdarzenia fotogrametrii lub wykorzystywania w takich działaniach skanera 3D.

Starania członków grupy The Forensic Archaeology sub-group zmierzają do wprowadzenia ujednoliconych standardów działań podczas oględzin na miejscu zdarzenia przy zastosowaniu metod archeologii sądowej. Zgodnie z przyjętymi i upowszechnianymi przez ENFSI standardami w ramach Best Practice Manuals¹⁸ opracowany został dokument pt. *Best practice manual for the application of forensic archaeological methods and practices at crime scenes of incident*. Uwzględnia on m.in. założenia taktyczne (metodologiczne), wskazuje na typy śledztw archeologiczno-sądowych, tj. konkretne sytuacje modelowe, w których metodologia archeologiczna może znaleźć zastosowanie przy użyciu zarówno metod *stricte* archeologicznych¹⁹, jak i geofizycznych, które do archeologii zostały zapożyczone. Dużo uwagi poświęca się w tym dokumencie procesowi dokumentowania oględzin, zabezpieczania zebranych dowodów rzeczowych, tak aby uniknąć kontaminacji lub ich zniszczenia. Osobnym zagadnieniem jest m.in. transport dowodów rzeczowych oraz ich właściwe przechowywanie. W opracowaniu uwzględniono również aspekty związane z tafonomią oraz sposobami prezentacji zebranych dowodów rzeczowych podczas prowadzonego postępowania prokuratorskiego i sądowego, tak aby były

¹⁷ Autor brał udział w specjalistycznych warsztatach „Hands on” – poszukiwanie ukrytych zwłok, które przygotowane zostały na poligonie wojskowym w Faro (Dania) przez duńską policję w dniach 11–12 kwietnia 2017 r. W trakcie zajęć uczestnicy mieli okazję zapoznać się m.in. z metodą tresury psów tropiących zwłoki (ang. *cadaver dogs*) oraz obserwacją skuteczności poszukiwań terenowych. Kolejnym etapem ćwiczeń było zastosowanie w praktyce wykopaliskowej metody archeologicznej podczas ekshumowania zlokalizowanego pochówku.

¹⁸ <http://enfsi.eu/documents/best-practice-manuals/> [dostęp: 7.03.2018].

¹⁹ Przede wszystkim metod wykopaliskowych powiązanych z interpretacją stratygrafii.

one czytelne dla organu procesowego i powiązane z kontekstem, w którym się znajdowały.

Dokument ten wyposażony został w trzy załączniki odnoszące się do różnych sytuacji, w których najczęściej znajduje zastosowanie archeologia sądowa, są to mianowicie sytuacje związane z:

- 1) poszukiwaniem zaginionych i przypuszczalnie pochowanych szczątków ludzkich lub przedmiotów należących do ludzi,
- 2) fragmentarycznymi, rozproszonymi i/lub skremowanymi szczątkami ludzkimi,
- 3) z pochowanymi ludzkimi szczątkami lub należącymi do ludzi przedmiotami.

Sytuacje te mogą znaleźć i znajdują swoje praktyczne zastosowanie zarówno w przypadku oględzin prowadzonych na miejscu katastrof, co potwierdza codzienna aktywność DVI team, jak i podczas poszukiwań i ekshumacji ofiar zabójstw, w tym ofiar zbrodni wojennych oraz ludobójstwa. Podjęta w ciągu ostatnich lat inicjatywa zunifikowania i wdrożenia do procedur realizacji oględzin wybranych metod archeologicznych wpisuje się w postulaty podniesienia standardów postępowania grup oględzinowych czy, szerzej rzecz ujmując, podniesienia jakości prowadzonych oględzin²⁰. Perspektywy międzynarodowej współpracy ekspertów z zakresu archeologii sądowej rysują się obiecująco. Ta w gruncie rzeczy dość nieliczna grupa zawodowa²¹ stara się wymieniać swoje doświadczenia, podnosząc jednocześnie kwalifikacje. Różnice w zakresie lokalnego prawa, zwłaszcza zaś procedury karnej, jak również pewne uwarunkowania historyczne, powodują, iż wciąż jeszcze czytelna jest różnica między zaawansowaną już i ugruntowaną pozycją archeologii sądowej w krajach Europy Zachodniej a jej aktywnością w krajach środkowo- i wschodnioeuropejskich.

Dość powiedzieć, iż zachodnioeuropejscy archeolodzy sądowi pracują w strukturach instytucji badawczo-naukowych, np. Netherlands Forensic Institute, lub bezpośrednio w pionach techniki kryminalistycznej (np. Dania, Francja). W Polsce archeolodzy sądowi angażowani są incydentalnie na podstawie art. 193 k.p.k. (biegły sądowy, biegły instytucjonalny) lub art. 205 § 1 k.p.k. (specjalista).

Wpisując się w politykę popularyzacji i wdrażania archeologii sądowej w działania praktyczne, Katedra Kryminalistyki UW r przy współudziale Ko-

²⁰ Por. J. Gąsiorowski, *Miejsce zdarzenia. Standardy postępowania grupy oględzinowej*, w: A. Rosół, J. Słobosz, P. Mięsak (red.), *Kryminalistyka w walce z przestępczością. Materiały z konferencji*, Szkoła Policji, Katowice 2013, s. 143–163.

²¹ W tej dziedzinie na terenie Europy aktywnie zaangażowanych jest ok. 50–60 osób.

mendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu zaplanowała w 2018 r. warsztaty terenowe polegające na przeprowadzeniu symulowanych oględzin miejsca ukrycia zwłok oraz przedmiotów pochodzących z przestępstwa. Założeniem tego „treningu” będzie m.in. sprawdzenie wydolności sprzętu geofizycznego, przede wszystkim zaś georadarów oraz magnetometrów, oraz zapoznanie policyjnych techników kryminalistyki z archeologicznymi metodami dokumentowania miejsca zdarzenia, jak również technikami eksploracji odkrytego pochówku.

Ryc. 1. Warsztaty terenowe przygotowane przez duńską policję przy współpracy archeologów sądowych z Moesgaard, Faro, 11–12 kwietnia 2017 r.

Źródło: M. Trzcíński.

Ryc.2. Warsztaty terenowe przygotowane przez duńską policję przy współpracy archeologów sądowych z Moesgaard, Faro, 11–12 kwietnia 2017 r. Odstonięcie zaranżowanego pochówku ofiary zabójstwa

Źródło: M. Trzcíński.

Streszczenie

Archeologia sądowa ma dobrze ugruntowaną pozycję w krajach Europy Zachodniej. Archeolodzy współpracują z organami ścigania w sprawach dotyczących skomplikowanych katastrof, uczestniczą w oględzinach miejsc wypadków. Są również angażowani w poszukiwania ofiar zabójstw i ich późniejszych ekshumacji. Bywa, iż obok poszukiwań ukrytych zwłok archeolodzy sądowi uczestniczą w poszukiwaniach przedmiotów pochodzących z przestępstw np. broni lub środków finansowych. W Europie Środkowej dyscyplina ta dopiero zaczyna się rozwijać. Ze względu na uwarunkowania historyczne, archeolodzy sądowi zajmują się głównie poszukiwaniem ofiar zbrodni wojennych, a często również zbrodni komunistycznych. Współpraca archeologów sądowych z organami ścigania w sprawach dotyczących współcześnie popełnianych przestępstw należy wciąż do rzadkości.

Od 2011 r. w ramach European Meetings on Forensic Archaeology organizowane są co roku konferencje oraz specjalistyczne warsztaty, które są płaszczyzną wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy ekspertami archeologii sądowej w całej Europie.

W ramach ENFSI (European Network of Forensic Sciences) utworzono grupę roboczą pod nazwą "The Forensic Archaeology Subgroups". Jednym z zadań tej grupy jest ustalenie modelu wykorzystania metod archeologicznych podczas badań na miejscu przestępstwa (Podręcznik dobrych praktyk stosowania metod archeologicznych i praktyki kryminalnej na miejscach zbrodni). Wprowadzenie metodologii archeologicznej i technik, które są wykorzystywane we współczesnej archeologii, mają szansę przyczynić się do podniesienia standardów postępowań prowadzonych w sprawach przestępstw.

Słowa kluczowe: archeologia sądowa, oględziny, poszukiwania ukrytych zwłok, współpraca międzynarodowa

Summary

Forensic archaeology has a well-grounded position in Western Europe countries. Forensic archaeologists cooperate with enforcement agencies in cases pertaining to complicated catastrophes by inspecting the accident site. They are also engaged in searching for homicide victims and the exhumations that follow. Sometimes the archaeologists are commissioned to search for items from a crime that has been hidden. In Central Europe, forensic archaeology is just starting to develop. Due to the history, forensic archaeologists are mainly engaged in searching for war victims, and often communist crimes. However, their cooperation with the police and prosecutor's office in cases that have been committed recently is still rare.

Since 2011, the international conference European Meetings of Forensic Archaeology has allowed for the creation of a foreground for exchanging experiences and information between experts of this narrow specialization.

As part of ENFSI (European Network of Forensic Sciences) a working group called The Forensic Archaeology sub-group was created. One of the tasks of that group is to establish a model for using archaeological methods during crime scene investiga-

tions (Best Practice Manual for the Application of Forensic Archaeological Methods and Practice at Crime Scenes and Scenes of Incident). Introducing archaeological methodology, as well as techniques which are used in contemporary archaeology, has the opportunity to contribute to increasing the standard of crime scene investigations and subsequently improve the overall efficiency of the investigation procedure.

Keywords: forensic archaeology, inspection, searching for hidden corpses, international cooperation.

Bibliografia

- Borkowski T., Trzciniński M., *Metodyka badań archeologii sądowej: archeolog na miejscu przestępstwa*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2.
- Cox M., Flavel A., Hanson I., Laver I., Wessling T., *The Scientific Investigation of Mass Graves*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Ferlini R., *Forensic Archaeology and Human Rights Violations*, Charles C. Thomas, Springfield, Illinois 2007.
- Gąsiorowski J., *Miejsce zdarzenia. Standardy postępowania grupy oględzinowej*, w: A. Rosół, J. Słobosz, P. Mięsak (red.), *Kryminalistyka w walce z przestępczością. Materiały z konferencji*, Szkoła Policji, Katowice 2013.
- Głosek M. (red.), *Katyń w świetle badań terenowych 1994–1995*, Duet, Toruń 2004.
- Hunter J., Cox M., *Forensic Archaeology, Advances in Theory and Practice*, Routledge, London–New York 2005.
- Kola A., *Archeologia zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Mike Groen W.J., Márquez-Grant N., Janaway R.C., *Forensic Archaeology in Global Perspective*, John Wiley & Sons, Oxford 2015.
- Prokeš L., *Posmrtné zmeny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu. Ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami*, „Archeologia Medievalis Moravica et Silesiana”, Supplementum 1, Brno 2007.
- Roberts Ch.A., *Human Remains in Archaeology: Handbook*, Council for British Archaeology, Cambridge 2009.
- Trzciniński M., *Praktyczne problemy realizacji badań archeologicznych w związku z prowadzeniem poszukiwań ofiar zbrodni komunistycznych*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14.
- Trzciniński M. (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

Jolanta Wąs-Gubała

Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna

POCZĄTKI MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY W DZIEDZINIE EDUKACJI Z ZAKRESU KRYMINALISTYCZNYCH BADAŃ WŁÓKIEN

**The beginnings of the international cooperation
in the field of education on forensic fibre examinations**

Początki European Fibres Group

Inicjatywa utworzenia europejskiej grupy ekspertów laboratoriów kryminalistycznych zajmujących się badaniami mikrośladów w formie włókien, nazywanej pierwotnie European Fibres Group (EFG), powstała na początku lat 90. ubiegłego stulecia w Metropolitan Police Forensic Science Laboratory w Londynie oraz w US Army Crime Laboratory we Frankfurcie. Pierwsze z tych laboratoriów połączyło się w 1996 r. z Forensic Science Service i wraz z nim zostało zamknięte przez rząd brytyjski w marcu 2012 r., natomiast laboratorium armii amerykańskiej we Frankfurcie przestało istnieć w 1996 r. Pomimo zmian organizacyjnych w strukturach angielskich i amerykańskich laboratoriów kryminalistycznych, związanych z sytuacją polityczno-ekonomiczną w Europie, dwaj inicjatorzy utworzenia EFG, dysponujący wówczas największym doświadczeniem zawodowym w tym zakresie badań kryminalistycznych – Kenneth G. Wiggins i Michael C. Grieve (ryc. 1) – odnieśli ogromny sukces, stwarzając ekspertom z różnych krajów europejskich płaszczyznę do wymiany doświadczeń, a przede wszystkim edukacji.

Pierwsze spotkanie EFG odbyło się w Hadze w listopadzie 1993 r., a wzięło w nim udział 21 ekspertów reprezentujących 17 laboratoriów z 12 krajów Europy (wówczas jeszcze bez przedstawiciela Polski)¹.

Założyciele EFG nakreślili następujące jej cele:

- 1) spotykać się regularnie i nieformalnie, ograniczając biurokrację do minimum,

¹ K.G. Wiggins, *Forensic textile fiber examination across the USA and Europe*, „Journal of Forensic Sciences” 2001, nr 46 (6), s. 1303.

- 2) wymieniać wiedzę,
- 3) standaryzować techniki i metody,
- 4) prowadzić wspólne badania naukowe.

Ryc. 1. Kenneth Wiggins (pierwszy z prawej) i Michael Grieve (pierwszy z lewej) na spotkaniu zarządu EFG w trakcie konferencji EAFS w Krakowie w 2000 r.

Źródło: Jerzy Szot, IES.

Pierwszy z tych celów zakładał umożliwienie jak największej liczbie laboratoriów europejskich, również tych z mniejszych krajów, poszerzenia wiedzy w ramach EFG. Członkowie grupy zgodzili się spotykać co roku, organizować i wykonywać testy międzylaboratoryjne, wspólnie omawiać wyniki badań oraz informować się na bieżąco o postępach w zakresie badań włókien w Europie i na świecie.

W pierwszych pięciu spotkaniach grupy, tj. w latach 1993–1997, a zatem zanim grupa praktycznie została włączona w struktury ENFSI, uczestniczyło maksymalnie 51 ekspertów z 39 laboratoriów (tabela 1).

Program naukowy EFG był zawsze bardzo bogaty, np. w trakcie piątego zjazdu w Berlinie w 1997 r. wygłoszono 60 prezentacji naukowych z zakresu analizy włókien. Wszystkie prezentacje były następnie opracowywane w formie materiałów konferencyjnych, dostępnych dla laboratoriów zrzeszonych w EFG, tak aby ułatwić dostęp do informacji poszczególnym członkom grupy.

Tab. 1. Dane dotyczące spotkań EFG do czasu praktycznego włączenia jej w struktury ENFSI

Rok spotkania	Miejsce spotkania	Liczba uczestniczących ekspertów	Liczba uczestniczących laboratoriów	Liczba uczestniczących krajów	Liczba reprezentantów Polski
1993	Haga	21	17	12	0
1994	Wiesbaden	40	33	20	1
1995	Linköping	42	32	19	1
1996	Londyn	39	31	21	1
1997	Berlin	51	39	23	1

Źródło: opracowanie na podstawie: M.C. Grieve, Back to the future – 40 years of fibre examinations in forensic science, „Science & Justice” 2000, nr 40(2), s. 93.

Kolejnym celem grupy była wymiana wiedzy, doświadczeń i informacji pomiędzy specjalistami, w tym przypadku ekspertami/biegłymi sądowymi zajmującymi się różnymi aspektami badań włókien, szczególnie w zakresie metod ujawniania, porównywania i identyfikacji śladów.

Do zadań grupy należała także standaryzacja technik i metod instrumentalnych, niezbędna w tamtych latach z uwagi na różne systemy prawne obowiązujące w krajach członkowskich EFG, a przede wszystkim ogromną przepaść w dostępności specjalistycznych urządzeń w różnych laboratoriach. Różnice te były widoczne zwłaszcza pomiędzy laboratoriami z Europy Zachodniej a tymi z dawnego bloku wschodniego, gdzie badania śladów, a ściślej mikrośladów w formie włókien, zaczynały powoli odgrywać coraz większą rolę w postępowaniu przygotowawczym i sądowym.

Prowadzenie wspólnych międzylaboratoryjnych badań naukowych w ramach EFG było bardzo cenne z uwagi na dostępność aparatury, ograniczenie kosztów i oszczędność czasu. Grupa odniosła ogromny sukces zwłaszcza w zakresie tzw. badań populacyjnych i badań celowanych².

² W. Bruschiweiler, M.C. Grieve, *A study on the random distribution of red acrylic target fibre*, „Science & Justice” 1997, nr 37(2), s. 85; J. Wąs-Gubała, *Comparative population studies of fibres secured in Poland, Czech Republic and Germany*, „Problems of Forensic Sciences” 2004, t. LX, s. 58.

Powstanie podobnych grup ekspertów poza Europą

W tym samym czasie gdy w Europie powstała EFG, amerykańscy eksperci z zakresu badań włókien założyli własną grupę pod nazwą Technical Working Group for Fibre Examination (TWGFIBE). Przewodniczącym tej grupy, dr. Edwarda Barticka (ryc. 2), i jego kolegów z laboratorium FBI w Waszyngtonie zaproszono na spotkanie EFG w charakterze obserwatorów, a także po to, by poinformowali ekspertów europejskich o specyfice badań włókien podejmowanych w USA. Ta wymiana doświadczeń okazała się na tyle udana, że do dnia dzisiejszego przedstawiciele laboratoriów amerykańskich są regularnie obserwatorami zapraszani na spotkania europejskiej grupy roboczej ds. włókien i *vice versa*. Po sukcesie TWGFIBE w Stanach Zjednoczonych dr Bartick i jego koledzy zdecydowali się rozszerzyć działania i powołać grupę Technical Working Group for Materials (TWGMAT), która zawierała podsekcje: włókien, lakierów, szkła i włosów.

Ryc. 2. Uczestnicy spotkania EFG w Linköping w 1995 r. 1. – Kenneth Wiggins, 2. – Kornelia Nehse, 3. – Edward Bartick, 4. – Claude Roux i 5. – autorka niniejszego opracowania

Źródło: Archiwum EFG.

Równocześnie z gośćmi/obserwatorami ze Stanów Zjednoczonych w spotkaniach EFG uczestniczyli eksperci z Kanady, Izraela i Turcji, na szczególne jednak podkreślenie zasługuje aktywny udział reprezentantów Australii. Początkowo, pod koniec lat 90. ubiegłego stulecia, przedstawicielem ekspertów z tego kontynentu był dr James Robertson, dyrektor Laboratorium Nauk Sądowych Policji Australijskiej w Canberze, przewodniczący organizacji Senior Managers of Australia and New Zealand Forensic Laboratories (SMANZFL), a także edytor pierwszego opracowania naukowego dotyczącego badań śladów w formie włókien, jakie ukazało się na międzynarodowym rynku wydawniczym³. Jego następcą został prof. Claude Roux, dyrektor Centrum Nauk Sądowych na Uniwersytecie Technologicznym w Sydney (ryc. 2), biorący udział w spotkaniach wraz ze swymi współpracownikami i doktorantami. Obecnie to właśnie w Australii i pod kierunkiem prof. Roux prowadzone są jedne z najbardziej zaawansowanych badań naukowych w zakresie analizy śladów kryminalistycznych, w tym w formie włókien.

Efekty edukacyjne EFG

Początkowo, w latach 60. ubiegłego stulecia, badania włókien były stosunkowo proste. Luźne włókna były zabezpieczane na miejscu zdarzenia lub zbierane z powierzchni zabezpieczonych tekstyliów w laboratorium przy użyciu pasków taśmy klejącej, którą jako pierwszy do zastosowania w tym celu zaproponował Max Frei-Sulzer w Szwajcarii w 1951 r.⁴ Ta metoda pobierania materiału badawczego w postaci fragmentów włókien pozostała zasadniczo niezmienną do dziś i jest obecnie używana w prawie każdym europejskim laboratorium. Przez lata zmieniał się natomiast rodzaj stosowanych taśm, w czym miała swój udział EFG. Ulegały one modyfikacji od przezroczystych taśm samoprzylepnych, wykorzystywanych często do celów domowych (których fragmenty wraz z zabezpieczonymi mikrośladami naklejało się następnie na bezbarwne podłoże – pierwotnie duże płytki szklane, później arkusze przezroczystej folii), przez folię do zabezpieczania śladów daktyloskopijnych, po profesjonalne, niskoadhezyjne taśmy do zabezpieczania mikrośladów.

W latach 70. ubiegłego stulecia nastąpił rozwój badań mikrośladów w formie włókien, a szczególnie dogłębnie starano się zbadać procesy uwalniania się włókien z wyrobu w trakcie noszenia, zwłaszcza pod wpływem sił tarcia, oraz ich dalszego przenoszenia się pomiędzy różnorodnymi powierzch-

³ J. Robertson, M. Grieve (red.), *Forensic Examination of Fibres*, Taylor and Francis Forensic Science Series, London 1999.

⁴ M.C. Grieve, *Back to the future – 40 years of fibre examinations in forensic science*, „Science & Justice” 2000, nr 40(2), s. 93.

niami, w tym powierzchniami wyrobów włókienniczych. W 1975 r. były one oceniane przez grupę ekspertów pracujących w ówczesnym Home Office Central Research Establishment (HOCRE) w Aldermaston w Anglii. Szczególne zasługi położyli tutaj Pounds i Smalldon⁵, którzy na podstawie badań odzieży wełnianej i poliakrylonitrylowej ustalili, że uwalnianie się i przenoszenie włókien np. z jednego wyrobu włókienniczego na drugi ma tym szerszy zakres, im większa jest powierzchnia kontaktu tych wyrobów, dłuższy czas jego trwania oraz większa siła nacisku w trakcie kontaktu. Badacze stwierdzili dodatkowo, że większa siła nacisku prowadzi do większej fragmentacji włókien. Innym bardzo istotnym czynnikiem mającym wpływ na zachodzący proces okazała się struktura powierzchni tzw. biorcy włókien, np. jej gładkość czy chropowatość, zwartość, natomiast np. w przypadku tkanin – rodzaj zastosowanego splotu, a także wytrzymałość wyrobu na oddziaływanie czynników mechanicznych (np. jego rozciągliwość). Późniejsze badania Kidda i Robertsona⁶ dowiodły wpływu na omawiany proces również takich czynników jak: struktura powierzchni „dawcy” włókien oraz skład jakościowy wszystkich wyrobów włókienniczych, pomiędzy którymi dochodzi do kontaktu, czyli głównie rodzaj włókien wchodzących w skład wyrobu (np. cięte lub ciągłe, naturalne lub syntetyczne, jednego lub kilku rodzajów). Kriston⁷ wykazał ponadto, że przeniesienie włókien następuje nawet w wyniku słabego kontaktu, a liczba przeniesionych włókien zależy m.in. od liczby ich fragmentów znajdujących się w danej chwili na powierzchni wyrobu.

Eksperci zrzeszeni w ramach EFG, korzystając z wiedzy poprzedników, a także ją rozpowszechniając, oraz biorąc pod uwagę fakt, iż na proces uwalniania się włókien z wyrobu w trakcie noszenia wpływa bardzo wiele różnego rodzaju czynników, zwłaszcza fizycznych, podjęli zaawansowane badania oceny częstości występowania rozproszonych fragmentów pojedynczych włókien określonego rodzaju i barwy (tzw. kategorii) w środowisku, czyli badania populacyjne⁸. Ich wyniki były charakterystyczne dla danego rejonu geograficzne-

⁵ C. Pounds, K. Smalldon, *The transfer of fibres between clothing materials and their persistence during wear: Part I. Fibre transference*, „Journal of Forensic Science Society” 1975, nr 15, s. 17, 29, 197.

⁶ C. Kidd, J. Robertson, *The transfer of textile fibers during simulated contacts*, „Journal of Forensic Science Society” 1982, nr 22, s. 301.

⁷ L. Kriston, *Über den Beweiswert der Textilmikrospuren*, „Archiv für Kriminologie” 1984, nr 173, s. 109.

⁸ W. Fong, H. Inami, *Results of a study to determine the probability of chance match occurrences between fibers known to be from different sources*, „Journal of Forensic Sciences” 1986, nr 31, s. 65; M. Grieve, J. Dunlop, *A practical aspect of the Bayesian interpretation of fibre evidence*, „Journal of Forensic Science Society” 1992, nr 32, s. 169; M. Grieve, T. Biermann, *The population of coloured textile fibres on outdoor surfaces*, „Science and Justice” 1997, nr 37, s. 231; C. Roux, P. Margot, *The population of textile fibres on car seats*,

go, panującego w nim klimatu, pory roku, przyzwyczajęń w noszeniu odzieży, obowiązującej mody, specyfiki regionalnego rynku włókienniczego (konsumenckiego) itp. W tabeli 2 zestawiono cząstkowe wyniki badań populacyjnych włókien obecnych na różnych powierzchniach, przeprowadzonych do roku 2004, uwzględniające między innymi najpopularniejsze ich kategorie.

W krajach, w których prowadzono badania populacyjne, zbierano włókna występujące na tzw. powierzchniach zewnętrznych, czyli ławkach w parkach lub przystankach autobusowych (okolice Wiesbaden)⁹, powierzchniach foteli samochodów osobowych (Lozanna)¹⁰ i sal kinowych (Sydney)¹¹, powierzchniach siedzeń komunikacji miejskiej (Kraków, Praga i Stuttgart)¹², a także na powierzchniach białych podkoszulków, wystawionych do sprzedaży, a nienoszonych jeszcze przez konsumentów (obszar Szwajcarii)¹³. Powstającą w ten sposób bazę danych uzupełniano również, wykorzystując włókna zabezpieczone w trakcie opracowywania ekspertyz z zakresu kryminalistycznych badań włókien¹⁴. Podstawą klasyfikacji zabezpieczonych włókien we wszystkich cytowanych badaniach były przede wszystkim rodzaj i barwa. W niektórych przypadkach badano również takie cechy jak: stopień zmatowienia włókien chemicznych, długość włókna, właściwości fluorescencyjne.

Po całkowitym otwarciu rynku europejskiego na towary pochodzące z Republiki Chińskiej w 2005 r. nastąpił znaczny wzrost podaży odzieży, co pociągnęło za sobą ograniczenie celowości prowadzenia intensywnych badań populacyjnych włókien. Oczywiście się stało, iż eksperci nie są w stanie uzupełniać krajowych/regionalnych baz danych na bieżąco. Jednakże wyniki uzyskane w poprzednich latach są nadal stosowane we wnioskowaniu kryminalistycznym, niemniej z pewnymi ograniczeniami, zwłaszcza w zakresie mniej rozpozszechnionych kategorii włókien.

„Science and Justice” 1997, nr 37, s. 25; G. Massonnet, M. Schiesser, C. Champod, *Population of textile fibres on white T-shirts, Proceedings of the European Fibres Group 6th Meeting*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden 1998; S. Cantrell, C. Roux, *The population of textile fibres on cinema seats in the Sydney region, Proceedings of the European Fibres Group 7th Meeting*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden 1999; J. Wąs-Gubała, *Comparative population studies of fibres secured in Poland, Czech Republic and Germany*, „Problems of Forensic Sciences” 2004, t. LX, s. 58.

⁹ M. Grieve, T. Biermann, op. cit., s. 231.

¹⁰ C. Roux, P. Margot, op. cit., s. 25.

¹¹ S. Cantrell, C. Roux, op. cit.

¹² J. Wąs-Gubała, op. cit., s. 58.

¹³ G. Massonnet, M. Schiesser, C. Champod, op. cit.

¹⁴ T. Biermann, S. Deck, *Computer-aided data handling in fibres case-work*, „Problems of Forensic Sciences” 2001, t. XLVI, s. 183.

Tab. 2. Zestawienie wyników badań populacyjnych włókien rozproszonych w środowisku

Rok	Badacze	Miejsce ujawnienia	Liczba ujawnionych włókien	Najczęściej odnajdywane rodzaje i kategorie włókien			
				rodzaj	udział %	rodzaj – barwa	udział %
1986	Fong, Inami	40 sztuk odzieży	763	Ac	26,8	Ac – czerwona	8,1
				Co	22,8	Co – niebieska	7,73
				Wo	15,8	PES – niebieska	4,71
1992	Grieve, Dunlop	20 sztuk bielizny	2793	Co	47,2	Co – popielatoczarna	21,55
				Ac	17,0	Co – czerwona	9,6
				PES	13,03	Co – niebieska	6,08*
1997	Grieve, Biermann	33 powierzchnie zewnętrzne	1760	Co	75,4	dżinsowe – niebieska	27,8
				Wo	7,04	Co – popielatoczarna	18,0
				VI	5,96	Co – niebieska	10,0
1997	Roux, Margot	50 siedzeń samochodowych	5299	Co	44,8	Co – popielatoczarna	17,3
				Wo	35,6	Co – niebieska	16,4
				VI	4,1	Wo – popielatoczarna	12,3
				Ac	3,7	Wo – niebieska	8,9
1998	Massonnet, Schiesser, Champod	6 białychpodkoszulków	15575	Co	55,0	Co – popielatoczarna	24,1
				syntetyczne	17,0	Co – niebieska	14,2
				zwierzęce	16,0	–	-
1999	Cantrell, Roux	16 siedzeń sal kinowych	3025	Co	69,7	Co – popielatoczarna	33,4
				VI	7,8	Co – niebieska	29,6
				Ac	4,5	Wo – popielatoczarna	4,7
2004	Was-Gubała	środki komunikacji miejskiej Krakowa, Stuttgartu i Pragi	3583	Co	ok. 60%	Co – popielatoczarna	ok.34%
				inne naturalne	12%	Co – niebieska	ok. 22%
				barwa popielatoczarna ponad 60%**			

* Liczba nie obejmuje włókien bawełnianych z odzieży dżinsowej.

** Po odrzuceniu włókien białych.

Legenda: Co – bawełna, Wo – wełna owcza, Ac – włókna poliakrylonitrylowe, PES – włókna poliestrowe, VI – włókna wiskozowe.

Źródło: opracowanie na podstawie publikacji przytoczonych w przypisie nr 8.

Włączenie EFG w struktury ENFSI

Włączenie EFG w struktury ENFSI nastąpiło z końcem lat 90. ubiegłego stulecia; wówczas też grupa zmieniła nazwę na European Fibres Working Group (EFWG). Wkrótce jej przewodnictwem objęła Kornelia Nehse reprezentująca Landeskriminalamt w Berlinie. W 2002 r. zmarł nagle Mike Grieve, a w 2009 r., również przedwcześnie, Ken Wiggins. Niemniej pod kierunkiem nowej przewodniczącej, przy udziale zarządu grupy, w którego skład weszła w 1999 r. również autorka niniejszego artykułu, pod parasolem ENFSI działania EFG zostały jeszcze zintensyfikowane. W 2001 r. EFWG jako pierwsza wśród wszystkich grup roboczych wydała *The EFG Manual of Best Practice for the Forensic Examination of Fibres*, a komitet opracowujący ten dokument został doceniony przez Europejską Akademię Nauk Sądowych (EAFS) nagrodą dla grupy roboczej, wręczoną w trakcie zjazdu EAFS w Stambule w 2003 r. (ryc. 3).

Ryc. 3. Komitet EFG odbierający nagrodę EAFS za opracowanie *The EFG Manual of Best Practice for the Forensic Examination of Fibres* w trakcie zjazdu EAFS w Stambule w 2003 r. W tle fotografia Michaela Grieve'a.

Źródło: zbiory własne autorki, fotografia Michaela Grieve'a – archiwum ENFSI.

Jednak w kryminalistyce i naukach sądowych następują nieustające zmiany i w ciągu dziesięciu lat pojawiły się nowe technologie, metody i opracowania. EFWG nie spoczęła zatem na laurach, lecz uznała, że czas dokonać zmian w owym uhonorowanym nagrodą dokumencie. Został on uaktualniony i wydany powtórnie przez Bundeskriminalamt w Wiesbaden w 2012 r. W trakcie tego procesu została również zmieniona nazwa grupy roboczej i obecnie brzmi ona European Textile and Hair Group (ETHG, Europejska Grupa do spraw Tekstyliów i Włosów). Wynikało to z faktu, iż kryminalistyczne badania ekspertów z zakresu analizy włókien zostały z czasem w sposób naturalny poszerzone o badania tekstyliów (np. uszkodzonych mechanicznie, termiczne, odbarwionych). Zarządzeniem ENFSI powołano również podgrupę zajmującą się morfologicznymi badaniami włosów ludzkich i zwierzęcych, którą scalono z ETHG.

Ogromnym sukcesem edukacyjnym ETHG okazała się inicjatywa pod nazwą „Young Scientist Workshop”. Były to warsztaty dla młodych ekspertów zajmujących się kryminalistyczną analizą włókien i tekstyliów. Dwa pierwsze warsztaty tego typu odbyły się w Pradze, a trzecie w kolejności w Krakowie. W warsztatach uczestniczyło ok. 20 młodych (tzn. przed ukończeniem 35. roku życia) pracowników laboratoriów będących pełnoprawnymi członkami ENFSI. Zajęcia były prowadzone przez doświadczonych ekspertów wybranych z grona EFWG, w zakresach tematycznych wymagających poszerzenia/uaktualnienia. Warsztaty trwały dwa dni, a w ich trakcie uczestnicy mieli zapewniony dostęp do odpowiedniej aparatury badawczej. Początkowo przeznaczono je dla początkujących ekspertów, mających nie więcej niż pięć lat stażu zawodowego, a następnie rozszerzono na doszkalanie bardziej doświadczonych ekspertów (pod nazwą „Development Workshop”).

Podsumowanie

W bieżącym roku minie 25 lat od chwili utworzenia EFG. Jej następcą, ETHG, jest prężną grupą roboczą działającą w ramach ENFSI. Ma obecnie odmłodzony zarząd, który nieustannie podejmuje nowe wyzwania, również w dziedzinie edukacji, organizując nowoczesne formy szkoleń ekspertów i w nich uczestnicząc. Wychodząc jednak z założenia, że warsztaty i wykłady są efektywne, ale nie mogą objąć swoim zasięgiem wszystkich członków grupy, pochodzących obecnie z ponad 60 zrzeszonych laboratoriów, a także z tego względu, że wymagają one wysiłku organizacyjnego i generują koszty, postanowiono skonfigurować i utrzymywać w tym celu platformę e-learningową, uzupełnioną przez aplikacje multimedialne.

Streszczenie

W bieżącym roku minie 25 lat od utworzenia europejskiej grupy ekspertów laboratoriów kryminalistycznych zajmujących się badaniami mikrośladów w formie włókien, nazwanej pierwotnie European Fibres Group (EFG). Obecnie grupa ta działa z sukcesem pod auspicjami ENFSI jako European Textile and Hair Group (ETHG). W publikacji scharakteryzowano między innymi początkowe lata działalności grupy. Podkreślono, że stworzyła ona ekspertom z różnych krajów europejskich płaszczyznę do wymiany doświadczeń, a przede wszystkim edukacji. Omówiono również późniejsze i obecne osiągnięcia ETHG w tym zakresie.

Słowa kluczowe: włókna, European Fibres Group, ENFSI, edukacja

Summary

In the current year 25 years will pass from the date of the establishing of the European group of experts of forensic labs in the field of fibres analysis, originally named The European Fibres Group (EFG). Currently the group is working with a great success under the umbrella of ENFSI as The European Textile and Hair Group (ETHG). In this publication, the initial years of the group's activities were characterized. It was underlined that EFG created the platform of the exchange of experiences and, above all, of education for the experts from different European countries. The subsequent and present achievements of the ETHG were also discussed.

Keywords: fibres, European Fibres Group, ENFSI, education

Bibliografia

- Biermann T., Deck S., *Computer-aided data handling in fibres case-work*, „Problems of Forensic Sciences” 2001, t. XLVI.
- Bruschweiler W., Grieve M.C., *A study on the random distribution of red acrylic target fibre*, „Science & Justice” 1997, nr 37(2).
- Cantrell S., Roux C., *The population of textile fibres on cinema seats in the Sydney region*, *Proceedings of the European Fibres Group 7th Meeting*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden 1999.
- Fong W., Inami H., *Results of a study to determine the probability of chance match occurrences between fibers known to be from different sources*, „Journal of Forensic Sciences” 1986, nr 31.
- Grieve M., Biermann T., *The population of coloured textile fibres on outdoor surfaces*, „Science and Justice” 1997, nr 37.
- Grieve M., Dunlop J., *A practical aspect of the Bayesian interpretation of fibre evidence*, „Journal of Forensic Science Society” 1992, nr 32.
- Grieve M.C., *Back to the future – 40 years of fibre examinations in forensic science*, „Science & Justice” 2000, nr 40(2).
- Kidd C., Robertson J., *The transfer of textile fibers during simulated contacts*, „Journal of Forensic Science Society” 1982, nr 22.

- Kriston L., *Über den Beweiswert der Textilmikrospuren*, „Archiv für Kriminologie” 1984, nr 173.
- Massonnet G., Schiesser M., Champod C., *Population of textile fibres on white T-shirts*, *Proceedings of the European Fibres Group 6th Meeting*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden 1998.
- Pounds C., Smalldon K., *The transfer of fibres between clothing materials and their persistence during wear: Part I. Fibre transference*, „Journal of Forensic Science Society” 1975, nr 15.
- Robertson J., Grieve M. (red.), *Forensic Examination of Fibres*, Taylor and Francis Forensic Science Series, London 1999.
- Roux C., Margot P., *The population of textile fibres on car seats*, „Science and Justice” 1997, nr 37.
- Wąs-Gubała J., *Comparative population studies of fibres secured in Poland, Czech Republic and Germany*, „Problems of Forensic Sciences” 2004, t. LX.
- Wiggins K.G., *Forensic textile fiber examination across the USA and Europe*, „Journal of Forensic Sciences” 2001, nr 46 (6).

Dariusz Wilk

Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

ROZPOWSZECHNIANIE WIEDZY KRYMINALISTYCZNEJ PRZEZ MIĘDZYNARODOWE STOWARZYSZENIA I SIECI NAUK SĄDOWYCH

**Dissemination of forensics knowledge by international associations
and networks of institutes of forensic sciences**

Wprowadzenie

Stowarzyszenia to dobrowolne i trwałe związki grup osób zorganizowanych na potrzeby realizacji wspólnych zamierzeń. Swoje zadania określają w statucie i zazwyczaj nie działają dla celów zarobkowych i osiągnięcia zysku¹. Niektóre stowarzyszenia koncentrują swą działalność na rozpowszechnianiu wiedzy przez organizację konferencji, warsztatów, szkoleń i innych wydarzeń. Takie rozpowszechnianie jest szczególnie istotne w naukach sądowych. Niejednokrotnie bowiem dopiero interdyscyplinarne podejście pozwoliło na opracowanie stosownych metodyk badania śladów kryminalistycznych umożliwiających identyfikację na zadowalającym poziomie wiarygodności. Ponadto współpraca ekspertów z różnych dyscyplin pozwala na prowadzenie badań w ramach ekspertyzy kompleksowej. Do tego niezbędne jest posiadanie przez eksperta wiadomości z innych dyscyplin nauk sądowych. Dlatego też działalność stowarzyszeń, która służy wymianie wiedzy i doświadczeń ekspertów, stwarza niezbędne warunki do rozwoju metod identyfikacji, a w dalszej perspektywie – zwiększenia efektywności procesu karnego. W niniejszym artykule omówiono działalność wybranych międzynarodowych stowarzyszeń i sieci instytucji zajmujących się szeroko pojętymi naukami sądowymi. W szczególności skupiono się na rozpowszechnianiu wiedzy z kryminalistyki i nauk sądowych na międzynarodowych konferencjach.

¹ Szerzej o stowarzyszeniach: R. Barański, *Fundacje i stowarzyszenia. Współpraca organizacji pozarządowych z administracją publiczną*, C.H. Beck, Warszawa 2016.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Nauk Sądowych (IAFS)

Międzynarodowe Stowarzyszenie Nauk Sądowych (IAFS, z ang. International Association of Forensic Sciences) skupia praktyków i teoretyków zajmujących się naukami sądowymi. Zostało założone w 1957 r.² w celu zapewnienia ciągłości w organizowaniu cyklicznych konferencji (kongresów) z zakresu nauk sądowych i medycyny sądowej. Działalność IAFS jest skupiona na rozwoju nauk sądowych i wymianie wiedzy oraz doświadczenia pomiędzy teoretykami (prowadzącymi badania naukowe w warunkach laboratoryjnych) i ekspertami (praktykami). Najważniejszą inicjatywą IAFS jest organizowanie co trzy lata międzynarodowych konferencji, które dotyczą rozmaitych dyscyplin nauk sądowych, w tym również nauk medycznych aplikowanych w procesie karnym (m.in. medycyny sądowej, psychiatrii sądowej, odontologii, pielęgniarstwa sądowego). Są to największe konferencje dotyczące nauk sądowych. W kilku ich ostatnich edycjach brało udział ponad 1200 osób, w tym m.in. przedstawiciele nauki, ekspertów pracujących w policji, laboratoriach sądowych i jednostkach zajmujących się medycyną sądową.

21. edycja konferencji odbyła się w Toronto w Kanadzie w terminie od 21 do 25 sierpnia 2017 r.³ Jej tematem przewodnim była międzydziedzinowa współpraca w naukach sądowych (*Inter-Professional Collaboration in Forensic Science*). Pierwsze dwa dni konferencji poświęcono na 39 praktycznych warsztatów obejmujących różnorodną tematykę (np. zagadnienia z medycyny sądowej, przestępczość domową, antropologię sądową, nowe substancje psychoaktywne, prawne aspekty działalności biegłych sądowych, analizę plam krwawych). Trzy kolejne dni obfitowały w liczne sesje plenarne, panele dyskusyjne i sesje tematyczne. W ramach konferencji przeprowadzono sesje Kanaadyjskiego Stowarzyszenia Nauk Sądowych (CSFS), Centrum Zasobów Praw Humanitarnych i Człowieka (HHRRC), Międzynarodowego Stowarzyszenia Klinicznej Medycyny Sądowej (działającego dawniej jako Światowe Stowarzyszenie Medycznych Oficerów Policji, WPMO), Międzynarodowej Organizacji Odontologii i Stomatologii (IOFOS) oraz Światowego Stowarzyszenia Prawa Medycznego (WAML). Trzy sesje plenarne skupiły się na problemach badawczych w naukach sądowych związanych z migracją i terroryzmem, prowadzeniem działań w wymagających środowiskach oraz zarządzaniem czynnościami kryminalistycznymi w trakcie prowadzenia postępowania. Dodatkowo

² Pierwsza konferencja IAFS odbyła się w 1957 r., co uznaje się za datę założenia IAFS. Natomiast zgodnie z danymi z rejestru Union of International Associations IAFS zostało nieformalnie założone w 1956 r., a oficjalnie ukonstytuowało się na piątej konferencji IAFS w Toronto w 1969 r.; źródło: <https://uia.org/s/or/en/1100016366>; dostęp: 31 stycznia 2018 r.

³ <http://www.iafstoronto2017.com/>.

przeprowadzono panele dyskusyjne na temat pomyłek sądowych oraz pytań wykrywczych w kryminalistyce. Szczegółowe zagadnienia zostały omówione w ponad 160 referatach ustnych (27 sesji, prowadzonych równolegle w pięciu salach) oraz na 583 plakatach (prezentowanych w ramach trzech sesji). Referaty zostały podzielone na 15 grup tematycznych⁴. Różnorodność tematów należało ocenić pozytywnie, chociaż nie ułatwiała ona poruszania się po konferencji i można było odnieść wrażenie, że wydarzenie to dotyczy głównie zagadnień medycznych. Niemniej jednak duża liczba referatów i plakatów zawierała wyniki interesujących badań naukowych z zakresu podstawowych nauk sądowych i kryminalistyki prowadzonych na najwyższym poziomie. Praktyczne informacje można było uzyskać od wystawców sprzętu i aparatury do badań kryminalistycznych. Konferencja zgromadziła około 2000 uczestników. Polskie nauki sądowe były reprezentowane przez sześciu pracowników instytucji naukowych lub specjalistycznych (dwóch z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dwóch z Uniwersytetu Warszawskiego oraz jednego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, jednego z Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie), którzy przedstawili cztery referaty i trzy plakaty. Książka ze streszczeniami referatów i plakatów z konferencji została wydana w postaci specjalnego numeru czasopisma „Forensic Science International”⁵. Konferencje IAFS to bardzo dobra platforma wymiany wiedzy i doświadczeń, a co istotne – są świetnym miejscem na nawiązywanie kontaktów umożliwiających prowadzenie międzynarodowych badań naukowych. Szkoda zatem, że niewielu przedstawicieli polskiej kryminalistyki w nich uczestniczy. Następną edycja tego wydarzenia odbędzie się w 2020 r. w Sydney w Australii.

Sieci instytucji i laboratoriów nauk sądowych

Początkowo poszczególne instytucje i laboratoria prowadziły niezależnie badania dotyczące nauk sądowych i kryminalistyki. Od lat 70. XX w. instytucje zaczęły współpracować bardziej formalnie w ramach zrzeszeń (tzw. sieci). Aktualnie w zasadzie na każdym kontynencie funkcjonują takie sieci w formie stowarzyszeń grupujących instytucje, laboratoria i placówki badawcze zajmujące się naukami sądowymi. Dodatkowo sieci funkcjonujące w poszczególnych regionach świata współpracują między sobą.

⁴ Tematy dotyczyły: antropologii, kryminalistyki, badań dokumentów, dowodów cyfrowych, inżynierii sądowej, judykatury (orzecznictwa dotyczącego nauk sądowych i działalności biegłych), biologii, toksykologii, medycyny sądowej, pielęgniarstwa sądowego, psychiatrii sądowej, patologii, odontologii, zarządzania i jakości w naukach sądowych.

⁵ *Abstract Book from 21st Triennial Meeting of International Association of Forensic Sciences*, “Forensic Science International” 2017, vol. 277, supplement 1, s. 1-257, DOI: 10.1016/j.forsciint.2017.07.019.

Amerykańskie Stowarzyszenie Dyrektorów Laboratoriów Kryminalistycznych (ASCLD)

Pierwsza sieć – Amerykańskie Stowarzyszenie Dyrektorów Laboratoriów Kryminalistycznych (ASCLD, z ang. American Society of Crime Laboratory Directors⁶) – została założona na spotkaniu około 30 dyrektorów laboratoriów sądowych w Quantico w 1974 r. Pierwszym jej przewodniczącym był Briggs White, dyrektor laboratorium FBI. Aktualnie sieć ma siedzibę w Garner w Karolinie Północnej w USA. Sieć ASCLD zrzesza dyrektorów i osoby zarządzające laboratoriami i instytucjami zajmującymi się naukami sądowymi w celu zapewnienia wymiany informacji i doświadczenia oraz wprowadzania innowacyjnych rozwiązań, zarówno w zakresie technik identyfikacji, jak i zarządzania laboratoriami. ASCLD promuje wysokie standardy badań sądowych, ale nie jest instytucją akredytującą laboratoria. Sieć organizuje co roku (zazwyczaj na początku maja) sympozjum skierowane do władz zarządzających laboratoriami sądowymi umożliwiające nawiązywanie współpracy między poszczególnymi placówkami. Następna, już 46. edycja sympozjum ASCLD zostanie zorganizowana w terminie 19–23 maja 2019 r. w St. Louis. Ponadto sieć organizuje szkolenia dla kadry zarządzającej laboratoriami sądowymi (ASCLD Leadership Academy). Do tej pory uczestniczyło w nich niemal 300 osób.

Europejska Sieć Laboratoriów Nauk Sądowych (ENFSI)

Na terenie Europy kluczowe znaczenie w upowszechnianiu wiedzy na temat nauk sądowych ma Europejska Sieć Laboratoriów Nauk Sądowych (ENFSI, z ang. European Network of Forensic Science Institutes⁷). Sieć została założona 20 października 1995 r. w Rijswijk w Holandii przez 24 laboratoria prowadzące badania z zakresu nauk sądowych⁸. Aktualnie zrzesza 69 instytucji i zajmuje się wymianą informacji oraz doświadczeń z zakresu nauk sądowych przez organizację spotkań, warsztatów i konferencji. ENFSI skupia swe działania na podnoszeniu i zapewnianiu jakości badań w laboratoriach sądowych, m.in. przez wydawanie zbiorów dobrych praktyk, raportów, wzorów ekspertyz, konsultacje oraz międzylaboratoryjne badania i testy biegłości. Sieć prowadzi również działalność naukową w ramach projektów badawczych oraz w 17 grupach eksperckich zajmujących się różnymi tematami szczegółowymi. W 2009 r. Komisja Europejska uznała ją za organizację mającą monopol w wydawaniu

⁶ <https://www.asclد.org/>.

⁷ <http://enfsi.eu/>.

⁸ T. Kjeldsen, W. Neuteboom, *20 Years of Forensic Cooperation in Europe. The History of ENFSI 1995–2015*, ENFSI, Wiesbaden 2015; I. Kopp, W. Sprangers, *History of European Network of Forensic Science Institutes*, „Problems of Forensic Sciences” 2002, t. 50 (L), s. 203–217.

opinii na temat stanu i rozwoju nauk sądowych w UE. W 2015 r. ENFSI została przekształcona w stowarzyszenie podlegające prawu niemieckiemu. Jej siedzibą jest aktualnie Wiesbaden w Niemczech. Do członków ENFSI należą trzy polskie instytucje – Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna w Krakowie, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w Warszawie – Instytut Badawczy, Biuro Badań Kryminalistycznych Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Ważnym aspektem działalności ENSFI są odbywające się co trzy lata konferencje EAFS (z ang. European Academy of Forensic Science)⁹. W tabeli 1 zestawiono porównawcze dane na temat wszystkich edycji EAFS. W każdej z nich brało udział kilkaset uczestników i prelegentów przedstawiających swoje referaty lub plakaty z wyników badań naukowych i analiz przeprowadzonych w szczególnych sprawach karnych. W 2015 r. w Pradze odbyła się 7. edycja konferencji EAFS. Konferencja skupiła się na pięciu głównych tematach: przyszłość zarządzania w laboratoriach sądowych, rozwój technik badania miejsca zdarzenia, trendy w tradycyjnych i nowoczesnych sposobach badania spraw, dowody elektroniczne oraz interpretacja dowodów. Konferencja trwała pięć dni, a obrady odbywały się na auli głównej (4 sesje plenarne zawierające 7 wykładów) oraz w sesjach tematycznych (348 referatów w 10 równoległych sesjach). Ze względu na bardzo dużą liczbę plakatów (407) zorganizowano trzy sesje plakatowe. Referaty i plakaty podzielono na szczegółowe tematy ściśle związane z podstawowymi dyscyplinami nauk sądowych¹⁰. W trakcie konferencji dużym zainteresowaniem cieszyła się nowa dyscyplina – kryminalistyka poznawcza (z ang. *cognitive forensics*), skupiająca się na wpływie dowodów dostarczanych w drodze ekspertyzy na działalność organów procesowych i judykaturę oraz relacji biegły–organ procesowy. Największa liczba referatów poświęcona była analizie DNA, daktyloskopii oraz nieorganicznej chemii sądowej. W ramach konferencji wyodrębniono dodatkową sesję poświęconą Euro-

⁹ P. Margot, *History of the European Academy of Forensic Science (EAFS)*, „Problems of Forensic Sciences” 2001, t. 45 (XLV), s. 7–15.

¹⁰ W ramach konferencji EAFS wyróżniono następujące dyscypliny: daktyloskopia; biologia sądowa, antropologia, entomologia, botanika i inne podobne; sądowa chemia organiczna, farmakologia i analiza leków; sądowa chemia nieorganiczna, badania mikrośladów (np. cząstek powystrzałowych GSR, pozostałości powybuchowych PBR, powłok farb i lakierów, mikrookruszków szkła, włókien), materiały w dziełach sztuki, mineralogia, gleba i inne podobne; pożary i wybuchy; ślady narzędzi (mechanoskopia) i obuwia (traseologia), analiza uszkodzeń, diagnostyka stanu technicznego, wypadki samochodowe i inżynieria sądowa; balistyka, biobalistyka i inne podobne; fotografia sądowa, badania nagrań audio i wideo, poliografia (wariografia); analiza DNA i inne podobne; badania pisma ręcznego, badania autentyczności środków płatniczych i pieczętek, analiza techniczna dokumentów i papieru; informatyka sądowa i inżynieria elektryczna; badania miejsca zdarzenia, w tym katastrof; akredytacja, edukacja i szkolenia; interpretacja wyników ekspertyzy; kryminalistyka poznawcza; toksykologia sądowa; medycyna sądowa, patologia; zarządzanie w laboratoriach sądowych.

pejskiemu Obszarowi Nauk Sądowych EFSA 2020. Ponadto w trakcie konferencji zorganizowano 14 praktycznych warsztatów. W obradach aktywny udział wzięło 14 uczestników z polskich placówek badawczych i naukowych, którzy wygłosili 10 referatów oraz zaprezentowali 13 plakatów.

Ostatnia, 8. edycja konferencji EAFS została zorganizowana w Lyon we Francji w terminie od 27 do 31 sierpnia 2018 r. pod przewodnim tytułem „2020. The Forensic Odyssey”. Głównym tematem konferencji była organizacja nowego Europejskiego obszaru nauk sądowych. W konferencji wzięło udział 805 uczestników. Przedstawionych zostało 130 prezentacji ustnych, 90 prezentacji posterów i 326 e-posterów oraz zorganizowano 15 praktycznych warsztatów. W trakcie wykładów plenarnych poruszano tematy związane z terroryzmem, nowymi możliwościami analizy DNA (m.in. określaniem wyglądu i wieku osoby na podstawie analiz DNA śladów biologicznych) oraz nowymi substancjami psychoaktywnymi. W konferencji wzięło udział 18 uczestników z polskich instytucji naukowych i specjalistycznych (m.in. z Uniwersytetów: Jagiellońskiego, Warszawskiego, Śląskiego oraz Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie, Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Biura Badań Kryminalistycznych Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego), którzy przedstawili: jeden wykład plenarny, cztery prezentacje ustne, 2 prezentacje posterów oraz 10 e-posterów.

Konferencje EAFS to wydarzenia naukowe o olbrzymiej skali i koncentrujące się na podstawowych dyscyplinach nauk sądowych. Biorą w nich udział nie tylko reprezentanci europejskich placówek badawczych, ale również z innych kontynentów (w szczególności USA, Kanady, Australii, Nowej Zelandii, Brazylii). Większość referatów prezentuje wysoki poziom, co z pewnością pozwala na znaczące poszerzenie wiedzy o najnowsze osiągnięcia kryminalistyki i nauk sądowych. Kolejna edycja EAFS odbędzie się w 2021 r. w Sztokholmie.

Tab. 1. Konferencje EAFS

Edycja	Data i miejsce konferencji	Organizator (główny)	Temat przewodni	Materiały pokonferencyjne
1	17–19.09.1997, Lozanna, Szwajcaria	Uniwersytet w Lozannie	-	
2	12–16.09.2000, Kraków	Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna w Krakowie	Forensic Science – challenges for the New Millennium	„Problems of Forensic Sciences” 2000, t. XLVI i XLVII

Edycja	Data i miejsce konferencji	Organizator (główny)	Temat przewodni	Materiały pokonferencyjne
3	22–27.09.2003, Stambuł, Turcja	Instytut Ekspertyz Sądowych i Medycyny Sądowej Uniwersytetu w Stambule	Partnership against crime	„Forensic Science International” 2003, t. 136, sup. 1
4	13–16.06.2006, Helsinki, Finlandia	Laboratorium Nauk Sądowych w Vantaa	Scene, Laboratory and Reporting	„Forensic Science International” 2007, t. 167 (2–3), s. 93–262
5	8–11.09.2009, Glasgow, Wielka Brytania	Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Strathclyde	Knowledge exchange: the cycle of knowledge creation, transfer and application	„Science and Justice” 2010, t. 50 (1–3)
6	20–24.08.2012, Haga, Holandia	Holenderski Instytut Kryminalistyki w Hadze	Towards Forensic Science 2.0	„Forensic Science International” 2013, t. 230 (1–3)
7	16–11.09.2015, Praga, Czechy	Instytut Kryminalistyki w Pradze	Pushing boundaries, working beyond border	„Forensic Science International” 2016, t. 264
8	27–31.08.2018, Lyon, Francja	Francuski Instytut Policji (INPS)	The Forensic Odyssey (L’Odyssée Criminologique)	„Forensic Science International” 2019

Źródło: opracowanie własne.

ENFSI organizuje również jednodniowe seminaria poruszające zagadnienia związane z jednym tematem szczegółowym, które odbywają się średnio co rok. Ponadto odbywają się specjalne spotkania organizacyjne przedstawicieli instytucji członkowskich ENFSI.

Narodowy Instytut Nauk Sądowych Australii i Nowej Zelandii (ANZPAA NIFS)

Instytucje i laboratoria sądowe działające na terenie Australii i Nowej Zelandii są obecnie zrzeszone w Narodowym Instytucie Nauk Sądowych w ramach Agencji Doradztwa Policyjnego Australii i Nowej Zelandii (ANZPAA NIFS, z ang. Australian and New Zealand Policing Advisory Agency – National Institute of Forensic Science¹¹) z siedzibą w Docklands w Melbourne¹².

¹¹ http://www.anzpaa.org.au/nifs_

¹² Szerzej o historii NIFS: A. Ross, *Australian New Zealand Policing Advisory Agency National Institute of Forensic Science (ANZPAA NIFS) – the first 21 years*, „Australian Journal of Forensic Sciences” 2012, t. 44 (4), s. 319–321, DOI: 10.1080/00450618.2012.738709; L. Wilson-Wilde, *The future of the National Institute of Forensic Science – implications for*

NIFS został założony w 1992 r. i pełni funkcję punktu kontaktowego w przypadku pojawienia się zapytań w zakresie nauk sądowych wymagających reprezentacji instytucji z terytorium Australii i Nowej Zelandii¹³. Jest aktualnie zarządzany przez Komitet Wykonawczy (ANZFEC, z ang. Australia New Zealand Forensic Executive Committee). Głównym zadaniem NIFS jest doskonalenie laboratoriów i ekspertów w naukach sądowych przez promocję, finansowanie i wsparcie badań, doradztwo i koordynację usług, uzyskiwanie i wymianę informacji, wspieranie oraz prowadzenie szkoleń dla ekspertów i kierowanie programami zapewniania jakości. Członkami ANZPAA NIFS jest aktualnie 19 instytucji i laboratoriów.

Południowoamerykańska Akademia Kryminalistyki i Nauk Sądowych (AICEF)

Instytucje i laboratoria sądowe funkcjonujące w państwach Ameryki Łacińskiej oraz Hiszpanii i Portugalii są zrzeszone w sieci AICEF (AICEF, z hiszp. Academia Iberoamericana De Criminalística Y Estudios Forenses¹⁴). Sieć powstała w 2004 r. i obecnie zrzesza 27 instytucji z 18 krajów. Podstawowym celem jest zapewnianie współpracy pomiędzy instytucjami a ekspertami zaangażowanymi w postępowania karne. AICEF organizuje spotkania naukowe mające na celu rozpowszechnienie informacji na temat nowych metod identyfikacji. W jej ramach funkcjonuje pięć grup roboczych skupiających się

Australia and New Zealand, „Australian Journal of Forensic Sciences” 2017, t. 49 (1), s. 1–8, DOI: 10.1080/00450618.2016.1253773.

¹³ Niemal do końca 2016 r. instytucje były zrzeszone w ramach Stowarzyszenia Kadry Kierowniczej Laboratoriów Kryminalistycznych Australii i Nowej Zelandii (SMANZFL, z ang. Senior Managers of Australian and New Zealand Forensic Laboratories). Stowarzyszenie SMANZFL powstało 21 sierpnia 1986 r. w Sydney jako forum systematycznej komunikacji w formie corocznych spotkań osób zarządzających rządowymi i policyjnymi ośrodkami świadczącymi usługi z zakresu nauk sądowych. Celem działalności SMANZFL była promocja i poprawa zarządzania w laboratoriach sądowych oraz wymiana informacji i zapewnianie najwyższych standardów w stosowanych technikach identyfikacji. SMANZFL organizowało testy biegłości, ustaliło jednolitą typizację spraw i rodzajów czynności, poziomy wskaźników wydajności i zapewniało jakość badań, edukację, szkolenia. Ponadto brało udział w ustalaniu zasad prowadzenia bazy danych DNA w Australii pod kątem technologii i wymiany informacji. W jego ramach funkcjonowały doradcze grupy specjalistów (SAG, z ang. *Specialist Advisory Groups*), które obejmowały: biologię sądową, chemię sądową, badania miejsca zdarzenia i balistykę, badania dokumentów, dowody cyfrowe, daktyloskopię, nielegalne substancje, nauki medyczne i toksykologię. W niektórych grupach doradczych funkcjonowały grupy naukowe (SWG, z ang. *Scientific Working Groups*). W 2013 r. 19 laboratoriów sądowych utworzyło Komitet Wykonawczy ANZFEC NIFS. Ze względu na powielenie działań ANZFEC i SMANZFL zdecydowano o połączeniu ww. form i przekazaniu zadań, SAG i SWG oraz funduszy do ANZPAA NIFS. W dniu 6 grudnia 2016 r. w Canberze odbyło się ostatnie, kończące działalność spotkanie SMANZFL; szerzej: A. Ross, *A brief history of SMANZFL on the 21st anniversary of its formation*, „Australian Journal of Forensic Sciences” 2008, t. 40 (1), s. 31–35, DOI: 10.1080/00450610802047564; <https://www.anzpa.org.au/forensic-science/forensic-sciences/forensic-groups/smanzfl>, dostęp 2.02.2018 r.

¹⁴ <http://aicef.net/>.

na: analizie DNA, nielegalnych substancjach, balistyce, badaniach miejsca zdarzenia i toksykologii.

Azjatycka Sieć Nauk Sądowych (AFSN)

Sieć laboratoriów działa również na terytorium Azji. Azjatycka Sieć Nauk Sądowych (AFSN, z ang. Asian Forensic Science Network¹⁵) została założona w 2008 r. Aktualnie zrzesza 51 instytucji zajmujących się naukami sądowymi z 15 państw. Sieć AFSN to forum wymiany wiedzy i doświadczeń dla instytucji nauk sądowych, działające w celu poprawy jakości usług eksperckich na terytorium Azji dzięki szkoleniom, wspólnym badaniom, testom biegłości i akredytacji. Członkowie instytucji działają również w sześciu grupach tematycznych (analiza DNA, badania śladów, badania miejsca zdarzenia, nielegalne substancje, toksykologia, dowody cyfrowe) oraz komitecie zapewniania jakości i standardów. Od 2009 r. sieć AFSN systematycznie organizuje kilkudniowe konferencje (podstawowe dane na ich temat zestawiono w tabeli 2), które zyskują coraz większą popularność. W ich obradach uczestniczą również przedstawiciele kryminalistyki z innych kontynentów. Sieć wydaje też newslettery: *ForensicAsia* (zawierający informacje organizacyjne AFSN oraz artykuły techniczne) oraz *DrugNetAsia* (na temat przestępczości narkotykowej). W wyniku konsekwentnego działania władz sieć AFSN zyskuje sukcesywnie coraz większe uznanie i staje się równorzędnym partnerem innych sieci.

Tab. 2. Coroczne konferencje AFSN

Edycja	Termin i miejsce	Instytucja organizująca	Liczba uczestników
1	12–13.11.2009, Kuala Lumpur, Malezja	Department of Chemistry, Malezja	95 uczestników z 13 państw
2	1–3.06.2010, Brunei	Department of Scientific Services, Brunei	186 uczestników z 20 państw
3	25–27.05.2011, Seul, Korea	National Forensic Service, Korea	392 uczestników z 23 państw
4	25–28.11.2012, Bangkok, Tajlandia	The Central Institute of Forensic Science, Tajlandia	ponad 400 uczestników
5	11–14.11.2013, Singapur	Health Sciences Authority, Singapur	b.d.
6	12–14.10.2014, Seul, Korea	National Forensic Service, Korea	konferencja w ramach <i>World Forensic Festival 2014</i>

¹⁵ <http://www.asianforensic.net>.

Edycja	Termin i miejsce	Instytucja organizująca	Liczba uczestników
7	16–18.11.2015, Kuala Lumpur, Malezja	Department of Chemistry, Malezja	317 uczestników z 25 instytucji z 12 krajów
8	16–19.08.2016, Bangkok, Tajlandia	Central Institute of Forensic Science, Tajlandia	517 uczestników z 40 instytucji z 13 krajów
9	5–8.09.2017, Singapur	Ngee Ann Polytechnic, Singapur	647 uczestników z 83 instytucji z 21 krajów
10	4–8.09.2018, Pekin, Chiny	Institute of Forensic Science in Beijing, Ministry of Public Security of People's Republic of China	

Źródło: opracowanie własne.

Południowoafrykańska Sieć Nauk Sądowych (SARFS)

W dniach 27–29 października 2008 r. w Pretorii w RPA odbyło się spotkanie dyrektorów instytutów nauk sądowych z 12 państw z Afryki Południowej, w którego trakcie założono Południowoafrykańską Sieć Nauk Sądowych (SARFS, z ang. Southern Africa Regional Forensic Science Network). Celem sieci jest wymiana informacji na temat działalności laboratoriów zrzeszonych w SARFS oraz zwiększenie obecności ww. instytucji na międzynarodowym forum.

Międzynarodowe Partnerstwo Strategiczne w Naukach Sądowych (IFSA)

Omówione regionalne sieci laboratoriów sądowych oraz Biuro ONZ ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC, z ang. United Nations Office on Drugs and Crimes) jako partner strategiczny współpracują w ramach Międzynarodowego Partnerstwa Strategicznego w Naukach Sądowych (IFSA, z ang. International Forensic Strategic Alliance¹⁶). Partnerstwo powstało w listopadzie 2004 r. na podstawie bilateralnej umowy (porozumienia) między ASCLD i SMANZFL. Na międzynarodowych sympozjach Interpolu dołączały kolejne sieci, w 2007 r. – ENFSI i AICEF, w 2010 r. – ASFN. W 2012 r. do IFSA dołączyła SARFS. Przewodniczący poszczególnych regionalnych sieci spotykają się co najmniej raz w roku, zazwyczaj przy okazji innych kluczowych konferencji międzynarodowych, np. konferencji Interpolu w Lyonie (2010, 2013, 2016), konferencji IAFS (2011, 2014, 2017) oraz sympozjum ANZFSS (2012).

¹⁶ <http://www.ifsa-forensics.org/>

Porozumienie zakłada międzynarodową współpracę laboratoriów zrzeszonych w poszczególnych sieciach w walce z przestępczością, która ma polegać na wymianie informacji umożliwiających stosowanie najnowszych narzędzi zwalczania przestępczości, a także na prowadzeniu wspólnych badań i rozwijaniu metod identyfikacji. IFSA opracowuje minimalne standardy dla różnych dyscyplin nauk sądowych dla państw rozwijających się (niezbędne wymagania w zakresie: kompetencji personelu; sprzętu i materiałów eksploatacyjnych; zabezpieczania, analizy, interpretacji dowodów i raportowania; procedur, protokołów i walidacji; zarządzania jakością) oraz skupia się na propagowaniu informacji o nowych technologiach w naukach sądowych i modelach usług eksperckich. Przez inne organizacje międzynarodowe skupione na zwalczaniu przestępczości (np. Interpol, UNODC) jest uznawana za najważniejszego partnera w zakresie nauk sądowych.

Rozpowszechnianie wiedzy kryminalistycznej na poziomie międzynarodowym przez inne stowarzyszenia

Międzynarodowe Stowarzyszenie dla Identyfikacji (IAI)

Jednym z najstarszych stowarzyszeń związanych z naukami sądowymi jest IAI (z ang. International Association for Identification¹⁷). Stowarzyszenie, początkowo pod nazwą International Association for Criminal Identification, zostało założone w październiku 1915 r. przez grupę 22 osób pod przewodnictwem Harry'ego H. Caldwell, inspektora policji z Oakland. Aktualnie siedzibą IAI jest Hollywood w stanie Floryda w USA. Stowarzyszenie zrzesza około 7000 członków – ekspertów z różnych dziedzin nauk sądowych z 77 krajów. Jego celem jest rozpowszechnianie wiedzy wraz z krytyczną oceną metod identyfikacji śladów materialnych (rzeczowych) i badań miejsca zdarzenia. Stowarzyszenie organizuje konferencje, szkolenia, prowadzi programy certyfikujące ekspertów z analizy plam krwawych, badań miejsca zdarzenia, traseologii, odtwarzania wyglądu człowieka, fotografii kryminalistycznej, analizy zdjęć i nagrań oraz daktyloskopii (śladów dowodowych i porównawczych). Wydaje periodyk „Journal of Forensic Identification”, zawierający głównie artykuły na temat identyfikacji daktyloskopijnej oraz antropologii. Warto jednak zaznaczyć, że czasopismo nie znalazło szerszego uznania w postaci umieszczenia na liście czasopism MNiSW ani na liście Thomson Reuters.

Stowarzyszenie co roku organizuje konferencję edukacyjną IAI International Forensic Educational Conference. Do tej pory większość konferencji odbyła się w USA, jedynie pięć – w Kanadzie, dwie w Wielkiej Brytanii (Londyn, Bermudy) oraz jedna na Kubie, co wskazuje, że IAI koncentruje swą dzia-

¹⁷ <https://www.theiai.org/>

łałość w USA. Skala tych spotkań jest znacznie mniejsza w porównaniu z omówionymi wcześniej konferencjami IAFS i EAFS, przy czym podkreślić należy, że ich tematyka głównie skupia się na wybranych zagadnieniach z kryminalistyki. Ostatnie edycje dotyczyły bowiem daktyloskopii, antropologii, traseologii, analizy plam krwawych, metodyki badania miejsca zdarzenia i biometrii. 102. edycja konferencji IAI została zorganizowana w Atlancie w dniach 6–12 sierpnia 2017 r. W jej trakcie przedstawiono 31 wykładów oraz przeprowadzono kilkadziesiąt warsztatów. Z kolei, 103. edycja odbyła się w dniach 29 lipca – 4 sierpnia 2018 r. w San Antonio w Teksasie w USA, natomiast 104. edycję zaplanowano w terminie 11 – 17 sierpnia 2019 r. w Reno w Nowadzie.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Nauk Prawnych i Sądowych (IALFS)

Integracja i współpraca środowisk prawniczych oraz ekspertów nauk sądowych jest głównym zadaniem Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauk Prawnych i Sądowych (**IALFS**, z ang. International Association of Law and Forensic Sciences¹⁸). Stowarzyszenie z siedzibą w Kairze w Egipcie zrzesza sędziów, prokuratorów, policjantów, prawników, ekspertów z nauk sądowych (m.in. daktyloskopii, antropologii, badań mikrośladów, toksykologii, balistyki, badań dokumentów, rekonstrukcji wypadków drogowych, psychiatrii sądowej, medycyny sądowej, odontologii). Jego działalność obejmuje współpracę i wymianę informacji na poziomie międzynarodowym oraz rozwijanie standardów kompetencji w naukach sądowych. Celem jest poprawa strategii zapobiegania przestępczości i wykrywania sprawców przestępstw. IALFS organizuje międzynarodowe konferencje. Do tej pory odbyły się dwa kongresy:

- od 1 do 3 kwietnia 2014 r. w Dubaju w ZEA; w jego trakcie zostało zaprezentowanych 98 referatów, w tym 6 wykładów plenarnych;
- od 17 do 19 stycznia 2017 r. w Kairze w Egipcie; w jego trakcie przedstawiono 13 wykładów plenarnych, 57 referatów ustnych oraz 9 plakatów.

Większość referatów została zaprezentowana przez przedstawicieli nauk sądowych z Bliskiego Wschodu oraz Afryki i Azji, co wskazuje, że IALFS jest w początkowej fazie rozwoju i dopiero może stać się interesującym forum integrującym środowiska prawnicze i ekspertów z nauk sądowych.

Towarzystwo Nauk Sądowych (CSFS)

W 1959 r. zostało założone Towarzystwo Nauk Sądowych (FSS, z ang. Forensic Science Society), które w 2004 r. stało się profesjonalnym organem

¹⁸ <http://ialfs.org/>

doradczym dla ekspertów. W dniu 9 października 2013 r. uzyskało od królowej Elżbiety II Royal Charter na działalność w zakresie nauk sądowych, w związku z tym zmieniło nazwę na Chartered Society of Forensic Sciences (CSFS¹⁹). CSFS promuje i rozwija regulacje w zakresie nauk sądowych, zapewnia możliwości edukacji, szkoleń i rozwoju umiejętności ekspertów oraz wspiera badania naukowe. Zajmuje się też akredytacją programów nauczania w naukach sądowych, wydaje książki, kwartalne newslettery oraz czasopismo „Science & Justice”.

Amerykańska Akademia Nauk Sądowych (AAFS) i inne amerykańskie stowarzyszenia

Największym stowarzyszeniem zajmującym się naukami sądowymi na terytorium USA jest Amerykańska Akademia Nauk Sądowych (AAFS, z ang. American Academy of Forensic Sciences²⁰). Założona w 1948 r. AAFS zrzesza obecnie ponad 6454 członków²¹ z 50 stanów USA, Kanady oraz 70 innych państw. Akademia zajmuje się promocją kryminalistyki przez organizację konferencji i seminariów, opracowuje dobre praktyki w zakresie badań kryminalistycznych. Jej oficjalnym czasopismem jest „Journal of Forensic Sciences” (wydawany od 2005 r. przez Wiley-Blackwell). AAFS co roku w lutym organizuje konferencję naukową, w której trakcie prezentowanych jest około 800 referatów. W ramach konferencji przewidziana jest również specjalna sesja dla młodych naukowców (Young Forensic Scientists Forum Special Session) oraz sesja związana z akredytacją programów studiów dotyczących nauk sądowych (Forensic Science Education Programs Commission). 70. edycja konferencji AAFS odbyła się w Seattle w dniach 19–24 lutego 2018 r. O dużej renomie i zdolnościach organizacyjnych AAFS świadczy chociażby to, że konferencje są planowane z kilkuletnim wyprzedzeniem. Następną edycja odbędzie się w Baltimore (18–23 lutego 2019 r.). Ponadto AAFS organizuje średnio dwa razy w roku spotkania edukacyjne dla studentów (Forensic Science Educational Conference).

Można dodać, że w 2000 r. sześć stowarzyszeń (AAFS, ASCLD, IAI oraz Międzynarodowe Stowarzyszenie Pielęgniarek Sądowych, Stowarzyszenie Medyków Sądowych i Stowarzyszenie Toksykologów Sądowych) założyło

¹⁹ <http://www.csofs.org/>

²⁰ <http://www.aafs.org>

²¹ Członkowie AAFS są przypisani do 11 tematycznych sekcji: antropologia (463 członków), kryminalistyka (2632), nauki cyfrowe i multimedia (124), nauki inżynieryjne (126), judykatura (215), odontologia (378), patologia/biologia (939), psychologia i nauki behawioralne (125), dokumenty (177), toksykologia (529) i zagadnienia ogólne (746). Statystyki dostępne na stronach AAFS: <https://www.aafs.org/about-aafs/sections/>, dostęp 2.02.2018 r.

Konsorcjum Organizacji Nauk Sądowych (CFSO, z ang. Consortium of Forensic Science Organizations²²), zrzeszające ponad 21 000 ekspertów z USA.

Tab. 3. Największe stowarzyszenia nauk sądowych działające na terytorium USA

Nazwa	Rok założenia	Liczba członków	Aktywność organizacyjna
Association of Forensic Quality Assurance Managers (www.afqam.org/)	2001	220 z USA, Kanady oraz Nowej Zelandii	konferencje szkoleniowe dotyczące jakości w laboratoriach (co roku)
Southern Association of Forensic Scientists (safs1966.org/)	1966	518	konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
Northeastern Association of Forensic Scientists (www.neafs.org)	1975		konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
Southwestern Association of Forensic Scientists (www.swafs.us/)	1978	b.d.	szkolenia i konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
Midwestern Association of Forensic Scientists (www.mafs.net/)	1971	b.d.	warsztaty tematyczne i konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
Mid-Atlantic Association of Forensic Scientists (www.maafs.org)	1973	b.d.	szkolenia i konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
Northwest Association of Forensic Scientists (www.nwafs.org/)	1972	280 z zachodnich stanów USA	konferencje dla członków stowarzyszenia (co roku)
California Association of Criminalists (www.cacnews.org/)	1953	b.d.	seminaria (co pół roku) i spotkania grup roboczych

Źródło: opracowanie własne.

Na terytorium USA działają również inne stowarzyszenia mające na celu upowszechnianie wiedzy kryminalistycznej, które odgrywają często istotną rolę również dla ekspertów z innych krajów. Podstawowe informacje na ich temat zestawiono w tabeli 3.

Śródziemnomorska Akademia Nauk Sądowych (MAFS)

Międzynarodowym stowarzyszeniem zrzeszającym osoby pracujące w naukach sądowych jest również Śródziemnomorska Akademia Nauk Sądowych z siedzibą w Reggio Calabria we Włoszech (MAFS, z ang. Mediterranean

²² <http://www.thecfso.org/>.

Academy of Forensic Sciences²³). Członkami stowarzyszenia są osoby mające wiedzę w zakresie medycyny sądowej i innych nauk sądowych oraz prawnicy, którzy chcą poszerzyć swoją wiedzę w tym zakresie. Jak sama nazwa wskazuje, działalność MAFS koncentruje się głównie na państwach basenu Morza Śródziemnego. Podstawowymi celami jej działalności są: rozwijanie nauk sądowych, wymiana wiedzy i doświadczenia, organizacja spotkań, warsztatów i szkoleń oraz tworzenie przyjaznej i partnerskiej atmosfery do współpracy. MAFS organizuje co kilka lat międzynarodowe konferencje, w trakcie których prezentowane są doniesienia naukowe z wszystkich podstawowych dyscyplin nauk sądowych (wybrane dane na ich temat zestawiono w tabeli 4).

Tab. 4. Konferencje MAFS

Edycja	Termin	Miejsce	Przewodniczący
I	8–10.05.2003	Marrakesz, Maroko	S. Louhalia
II	22–25.06.2005	Monastyr, Tunezja	A. Chadly
III	20–22.06.2007	Oporto, Portugalia	N. Vieira
IV	14–18.10.2009	Antalya, Turcja	M. Gulmen
V	12–17.09.2011	Madera, Portugalia	A. Carracedo
VI	19–21.09.2013	Reggio Calabria, Włochy	A. Barbaro
VII	18–20.05.2018	Tbilisi, Gruzja	D. Khomeriki

Źródło: opracowanie własne.

Australijskie i Nowozelandzkie Stowarzyszenie Nauk Sądowych (ANZFSS)

Australijskie Stowarzyszenie Nauk Sądowych zostało założone w 1971 r. dla naukowców, policjantów, kryminalistyków, patologów oraz przedstawicieli zawodów prawniczych w celu wzmacniania jakości nauk sądowych dzięki organizacji konferencji, wykładów, dyskusji i praktycznych warsztatów. W 1988 r. jego działalność objęła również członków z Nowej Zelandii i w konsekwencji przybrało ono nazwę: Australijskie i Nowozelandzkie Stowarzyszenie Nauk Sądowych (ANZFSS, z ang. *Australian and New Zealand Forensic Science Society*²⁴). Członkowie stowarzyszenia działają w dziewięciu oddziałach. ANZFSS organizuje coroczne spotkania i warsztaty dla swoich członków. Co istotne, co dwa lata odbywa się Międzynarodowe Sympozjum ANZFSS, w którego trakcie poruszane są tematy z kilkunastu podstawowych dyscyplin nauk sądowych. Spotkania te gromadzą uczestników z całego świata, a w szczególności z USA i Wielkiej Brytanii. 23. edycję Sympozjum ANZFSS zorganizowano

²³ <http://www.mafs.biz/>.

²⁴ <http://anzfss.org/>.

w dniach 18–22 września 2016 r. w Auckland w Nowej Zelandii, 24. edycję – w dniach 9–13 września 2018 r. w Perth w Australii Zachodniej. Natomiast w 2020 r. Międzynarodowe Sympozjum ANZFSS zostanie zorganizowane wspólnie z konferencją IAFS w Sydney.

Podsumowanie i wnioski

Opisana działalność stowarzyszeń o zasięgu międzynarodowym zajmujących się naukami sądowymi jest jedynie fragmentem działalności upowszechniającej wiedzę kryminalistyczną. Niemal w każdym kraju funkcjonuje bowiem stowarzyszenie osób lub instytucji zaangażowanych w badania naukowe bądź wydawanie opinii na potrzeby organów procesowych. Zazwyczaj organizują one cykliczne konferencje i szkolenia oraz prowadzą działalność wydawniczą, np. Kanadyjskie Towarzystwo Nauk Sądowych (CSFS, z ang. **Canadian Society of Forensic Science**²⁵) **organizuje międzynarodowe konferencje średnio co dwa lata oraz wydaje czasopismo „Canadian Society of Forensic Science Journal”**. W podobny sposób funkcjonują również bliższe polskim kryminalistom: Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne (organizuje sympozja średnio co trzy lata oraz wspólnie z Katedrą Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego wydaje periodyk „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”) oraz Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne (organizujące międzynarodowe konferencje). Ponadto funkcjonują międzynarodowe stowarzyszenia skupiające się na konkretnych dyscyplinach nauk sądowych²⁶. Każde z nich organizuje konferencje, szkolenia i warsztaty. Eksperti zajmujący się naukami sądowymi mają zatem do wyboru wiele spotkań i międzynarodowych konferencji dostarczających wiedzy na temat metod identyfikacji, nowinek technologicznych oraz zmian w dziedzinie przestępczości. Co roku w poszczególnych wydarzeniach bierze udział coraz większa liczba uczestników, co potwierdza duże zainteresowanie naukami sądowymi. Z jednej strony dowodzi to, że eksperci są świadomi permanentnej konieczności aktualizowania swojej wiedzy, a z drugiej – globalizacji nauk sądowych. Działalność międzynarodowych stowarzyszeń oraz sieci laboratoriów sądowych jest przy tym kluczowa w celu wypracowania standardów i metodyk badania po-

²⁵ www.csfs.ca.

²⁶ Na przykład można wymienić stowarzyszenia zajmujące się: toksykologią (International Association of Forensic Toxicologists), genetyką (International Society for Forensic Genetics), wypadkami drogowymi (European Association for Accident Research), medycyną sądową (International Academy of Legal Medicine), weterynarią sądową (International Veterinary Forensic Sciences Association) lub odontologią (International Organization for Forensic Odonto-Stomatology).

szczególnych typów śladów kryminalistycznych, określenia dobrych praktyk i zapewnienia odpowiedniej jakości w badaniach sądowych.

Streszczenie

Międzynarodowe stowarzyszenia służą wymianie wiedzy i doświadczeń z różnych dyscyplin nauk sądowych i kryminalistyki oraz stwarzają niezbędne warunki do rozwoju metod identyfikacji, a w dalszej perspektywie – zwiększenia efektywności procesu karnego. W artykule omówiono i oceniono działalność wybranych międzynarodowych stowarzyszeń (m.in. IAFS, IAI, IALFS, CFS, AAFS) i sieci instytucji (ASCLD, ENFSI, SMANZFL, AICEF, ASFN, SARFS) zajmujących się szeroko pojętymi naukami sądowymi. W szczególności skupiono się na rozpowszechnianiu wiedzy z kryminalistyki i nauk sądowych na międzynarodowych konferencjach. Międzynarodowe stowarzyszenia i sieci laboratoriów sądowych wypracowują standardy i metodyki badania śladów kryminalistycznych, określają dobre praktyki i dbają o jakość w badaniach sądowych. Sprzyja to globalizacji nauk sądowych i kryminalistyki.

Słowa kluczowe: stowarzyszenie, sieć, nauki sądowe, konferencje, warsztaty

Summary

International associations allow for exchange of knowledge and experience from various disciplines of forensic science and criminalistics and create necessary conditions for the development of identification methods. Their activity is connected with increasement of the efficiency of criminal process in longer perspective. Activities of selected international associations (i.a. IAFS, IAI, IALFS, CFS, AAFS) and networks of forensic science institutes (ASCLD, ENFSI, SMANZFL, AICEF, ASFN, SARFS) are discussed and evaluated. Dissemination of knowledge at international conferences are especially discussed. Crucial role of associations and networks is developing standards and methodologies for analysis of traces, identifying good practices and enhancing quality in forensic research. This favors the globalization of forensic sciences and criminalistics.

Keywords: association, network, forensic sciences, conferences, workshops

Janina Zięba-Palus

Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna

SZKOLENIE BIEGŁYCH Z ZAKRESU FIZYKOCHEMICZNYCH BADAŃ MIKROŚLADÓW

Education of experts in physicochemical analysis of microtraces

Wprowadzenie

Wzrost przestępczości z jednej strony oraz szybki rozwój techniki i nauk przyrodniczych z drugiej sprawiły, że technika kryminalistyczna osiągnęła wielki postęp. Eksperci z różnych dziedzin kryminalistyki są w stanie udzielić odpowiedzi na wiele pytań organu procesowego, a tym samym dostarczyć istotnych dowodów na potrzeby śledztwa. Współczesna kryminalistyka wykorzystuje w walce z przestępczością wiele złożonych, ale swoistych metod i technik badawczych. Korzysta również z doświadczenia innych dziedzin nauki. Możliwości wykrycia i ujawnienia śladów oraz powiązania ich ze sprawcą czynu są współcześnie coraz większe. Jednak sprawcy przestępstw również nieustannie zmieniają sposoby działania. Jeśli pojawiają się nowe możliwości techniczne, przestępcy wykorzystują je równocześnie z policją, a niejednokrotnie nawet wcześniej. Ponadto przemiany cywilizacyjne, społeczno-ekonomiczne i kulturowe stają się podłożem nie tylko pojawiania się nowych, wcześniej nieznanych zjawisk kryminalnych, ale także przeobrażenia form i przejawów przestępczości „tradycyjnej”, a ponadto ujawniania się nowych sposobów i technik przestępczych. Wobec współczesnych zagrożeń należy postulować rozwój policji poprzez implementowanie proaktywnych strategii działania, w szczególności przez szersze niż dotąd przewidywanie i uprzedzanie działań przestępczych oraz wykorzystywanie w tym celu udokumentowanej wiedzy naukowej¹.

Rzeczywiście rozwój fizykochemicznych metod badawczych umożliwia obecnie badanie i identyfikowanie bardzo małych ilości materiałów, a stosowanie metod matematycznych pomaga w ocenie i opracowaniu wyników badań.

¹ J. Czapska, A. Okrasa (red.), *Bezpieczeństwo – policja – kryminalistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.

Specyfika pracy biegłych z zakresu badania mikrośladów

Analiza różnych materiałów prowadzona dla celów sądowych zaliczana jest do analizy śladowej. Problemem jest bowiem niewielka ilość materiału dostępnego badaniom. Materiał tworzący ślad kryminalistyczny na miejscu przestępstwa (zdarzenia) ma często masę rzędu miligramów lub mikrogramów. Ta śladowa ilość materiału ujawnianego w postaci np. fragmentów naskórka, pojedynczych włókien, pyłu, okuchów szkła i tworzywa sztucznego, drobin gleby czy kropelek krwi może stanowić cenne źródło informacji o zdarzeniu i osobach biorących w nim udział.

Dlatego też ujawnienie i właściwe zabezpieczenie materiału z miejsca zdarzenia jest kluczowe dla prawidłowego przeprowadzenia badań w laboratorium kryminalistycznym i dla wyjaśnienia okoliczności przestępstwa.

W ustalaniu lub sprawdzaniu składu różnych materiałów spotykanych w przyrodzie lub wytwarzanych przez człowieka pomocna jest chemia analityczna. Analiza śladów dowolnego rodzaju materiału wymaga zawsze opracowania specjalnych metod postępowania obejmujących zagęszczanie próbki, wydzielanie śladowej ilości składnika ze skomplikowanej mieszaniny przed ostatecznym jego oznaczeniem, czy też opracowanie metod umożliwiających oznaczanie ilości (stężenia) interesującego składnika.

Identyfikacja śladów jest zaś dokonywana przez wyznaczenie ich składu chemicznego i pewnych właściwości fizykochemicznych oraz porównanie z materiałem wzorcowym (baza danych) lub z materiałem porównawczym zabezpieczonym w sprawie (pobranym od podejrzanego). W laboratoriach kryminalistycznych są tworzone obszerne bazy danych na temat składu, cech fizycznych i produkcji materiałów często ujawnianych na miejscu zdarzenia, takich jak szkło, farba, papier, włókna i tkaniny. Gromadzone są też tysiące próbek używanych do celów porównawczych².

Badania identyfikacyjne śladów wykonywane są przez chemików i fizykochemików. Często identyfikacja nadesłanego materiału wymaga jednak współpracy specjalistów innych dziedzin nauki. Na przykład identyfikacja włókna ujawnionego pod paznokciami ofiary gwałtu dokonywana jest przez chemika, który określa skład chemiczny włókna i jego budowę, oraz przez materiałoznawcę lub włókiennika, którzy wypowiadają się na temat typu tkaniny lub odzieży, z jakiej może ono pochodzić. Natura i właściwości badanych materiałów czy ich zanieczyszczeń mogą sprawić, że dalsze badania identyfikacyjne wykonane zostaną we współpracy np. z botanikiem (identyfikacja frag-

² J. Zięba-Palus (red.), *Mikroślady kryminalistyczne jako źródło dowodów w postępowaniu sądowym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2015.

mentów roślin), zoologiem (ślady skóry, sierści), serologiem (ślady krwi). Badania śladów mają zatem charakter interdyscyplinarny³.

Osobnym ważnym zagadnieniem jest kryminalistyczna interpretacja otrzymanych wyników badań. Wyniki badań chemicznych materiałów stanowiących dowody rzeczowe w sprawie umożliwiają identyfikację sprawcy na podstawie śladów. Mają zatem wpływ na ferowanie wyroków sądowych. Chemik sądowy zabiega więc o stosowanie rzetelnych metod i procedur badawczych dla uzyskania rzeczywistych danych o próbkach badanych. Wszystkie metody stosowane w identyfikacji śladów pozwalają na ustalenie ich najbardziej charakterystycznych cech, tj. składu i właściwości. Jednakże zgodność składu chemicznego i właściwości badanych materiałów jest niewystarczająca dla stwierdzenia ich tożsamości. Konieczna jest wiedza o zróżnicowaniu gatunkowym badanego typu materiałów, o zmienności w obrębie gatunku wynikającej z niedotrzymania norm technologicznych, o ich zastosowaniu oraz rozpowszechnieniu w otaczającym nas świecie. Często przydatna jest również znajomość okoliczności przebiegu samego zdarzenia. Dlatego też w poszczególnych laboratoriach kryminalistycznych powstają bazy danych o określonych typach materiałów, zabezpieczanych do badań na miejscu zdarzenia (bazy lakierów, szkła, tworzyw sztucznych, włókien). Bazy takie zawierają zarówno informacje technologiczne o wyrobach, jak i wyniki ich badań laboratoryjnych⁴.

Opracowanie wyników badań pozwala zatem na ustalenie: jeśli w wyniku przeprowadzonych fizykochemicznych badań porównawczych zostanie stwierdzona zgodność właściwości i składu chemicznego materiału tworzącego ślad i materiału odniesienia, to na tej podstawie można wnioskować, że materiały te mogły mieć wspólne pochodzenie. Oznacza to w przypadku badania próbek lakieru, szkła, tworzywa, włókien, że mogły one stanowić przed zdarzeniem jedną całość, a w przypadku śladów gleby – że mogły pochodzić z jednego miejsca w terenie. Kategoryczne stwierdzenie nie jest możliwe, gdyż istnieje skończone, choć niewielkie prawdopodobieństwo, że badane materiały pochodzą z dwóch różnych wyrobów należących wprawdzie do tego samego typu, lecz np. dwóch szarż produkcyjnych. Stąd ich skład chemiczny będzie się tylko nieznacznie różnił. Gdy jednak wykazana zostanie różnica we właściwościach lub składzie porównywanych materiałów, to można przyjąć, że badane materiały są istotnie różne.

³ M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz (red.), *Ekspertyza sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

⁴ J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz (red.), *Nauka wobec przestępczości: księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2001.

Badania fizykochemiczne śladów pozwalają zawsze jedynie na ich identyfikację grupową i nie zmieni tego faktu ani zwiększenie liczby stosowanych metod, ani poprawa ich czułości i precyzji. Wyniki badań umożliwiają biegłemu formułowanie opinii w kategoriach prawdopodobieństwa. W przypadku prowadzenia badań porównawczych opinia będzie zawierać ocenę stopnia podobieństwa materiału dowodowego i porównawczego, a w przypadku badań identyfikacyjnych będzie odpowiadać na pytanie, jaki rodzaj materiału tworzy badany ślad. Dopiero współpraca specjalistów z różnych dziedzin nauk sądowych może przybliżyć do identyfikacji indywidualnej śladu.

Kształcenie biegłych

Aby sprostać tym zadaniom, biegły musi zdobyć solidne wykształcenie zarówno w zakresie fizykochemii, jak i kryminalistyki. Rzetelna wiedza uwzględniająca najnowsze osiągnięcia chemii i techniki, znajomość wciąż rozwijającej się aparatury analitycznej i możliwości jej zaimplementowania do badania śladów musi iść w parze z umiejętnością wnioskowania kryminalistycznego na podstawie uzyskanych wyników badań.

Należy także zwrócić uwagę na problemy z wykorzystaniem wiedzy naukowej w policyjnej praktyce. Wynikają one z trudności we wzajemnym zrozumieniu się przedstawicieli organów procesowych i specjalistów określonych dziedzin, którzy prowadzą badania, przygotowują raporty czy występują jako biegli. Co więcej, możliwości ekspertów nie zostaną w pełni wykorzystane, jeśli niedostateczna wiedza decydenta procesowego nie pozwoli mu na właściwe sformułowanie pytania do biegłego albo na zrozumienie uzyskanej odpowiedzi, bądź biegłemu nie zostanie dostarczony materiał wystarczający do analizy.

Na przestrzeni dziesiątków lat powstały liczne organizacje międzynarodowe umożliwiające praktykom wymianę doświadczeń, a także realną pomoc w rozstrzyganiu problemów związanych z przestępczością.

Przykładem może być Interpol pomagający organom ścigania w walce z wszelkimi formami przestępczości. Działa on w 190 krajach zgodnie z czterema podstawowymi funkcjami, które zapewniają zaawansowaną technologicznie infrastrukturę wsparcia technicznego i operacyjnego w celu umożliwienia policji na całym świecie sprostania wyzwaniom przestępczości XXI wieku. Dzięki grupom roboczym i bazom danych ma on wpływ na wykorzystanie dorobku kryminalistyki w pracy śledczej. Szczególnie zaznacza się to w dziedzinie daktyloskopii i genetyki.

W Europie dodatkową pomoc państwom członkowskim świadczy Euro-pol. Jest on unijną agencją egzekwowania prawa, której zadaniem jest zwięk-

szanie poziomu bezpieczeństwa w Europie przez zapewnianie organom ścigania w państwach członkowskich UE pomocy kryminalistycznej i technicznej, a także współpracy w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości zorganizowanej o międzynarodowym charakterze, np. w dziedzinie fałszowania kart płatniczych, fałszowania euro, cyberprzestępczości i przestępczości narkotykowej.

Przykładem związków kryminalistyki i policji jest utworzona z myślą o ekspertach w 1995 r. europejska sieć laboratoriów sądowych (ENFSI). Obecnie ENFSI zrzesza 69 wiodących laboratoriów kryminalistycznych, instytutów badawczych i innych podmiotów wydających opinie sądowe z różnych krajów Europy. Jest platformą wymiany doświadczeń i współpracy w zakresie opracowania procedur badawczych.

Kształcenie studentów – młodych pracowników laboratoriów sądowych

Identyfikacja materiałów tworzących ślad kryminalistyczny i wnioskowanie na ich podstawie wymagają gruntownej wiedzy specjalistycznej. W 1997 r. na mocy porozumienia między Instytutem Ekspertyz Sądowych i Wydziałem Chemii UJ powstał nowy panel specjalizacyjny – „Chemia sądowa”, przeznaczony dla studentów IV roku studiów. Była to pierwsza taka inicjatywa w Polsce. Dzięki współpracy dwóch instytucji i osobistemu zaangażowaniu byłego dyrektora IES Aleksandra Głazka oraz prof. Pawła Kościelniaka, kierownika Zakładu Chemii Analitycznej UJ, powstała specjalizacja przygotowująca studentów chemii do pracy w laboratoriach sądowych. Program specjalizacyjny obejmował dwie główne dyscypliny nauk sądowych oparte w największej mierze na wiedzy chemicznej, tj. toksykologię sądową i fizykochemię kryminalistyczną. W ramach panelu obejmującego zasadniczo ostatnie dwa lata studiów chemicznych pracownicy IES prowadzili wykłady, seminaria i ćwiczenia dla studentów.

Na wykładach studenci mieli okazję zapoznać się z podstawową problematyką obu dyscyplin, kryminalistyki i toksykologii. Celem zajęć seminaryjnych było przybliżenie studentom bardziej szczegółowych zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych z określonymi tematami badawczymi. Ćwiczenia laboratoryjne służyły natomiast przedstawieniu metod doświadczalnych i sposobów realizacji tych tematów, a także ukazaniu możliwości, jakie pod tym względem oferują rozmaite specjalistyczne systemy aparaturowe.

Jako materiał dydaktyczny wykładowcy opracowali podręcznik pt. *Chemia sądowa*, stanowiący kompendium podstawowej wiedzy z omawianego za-

kresu⁵. Panel rozwija się nadal pomyślnie. Swoje zainteresowania chemią sądową studenci mogą pogłębiać i rozszerzać, uczestnicząc w wykładach monograficznych prowadzonych zarówno w Instytucie Ekspertyz Sądowych, jak i w innych jednostkach, np. na Wydziale Prawa i Administracji UJ czy też w Zakładzie Medycyny Sądowej Collegium Medium UJ. Wykłady te pozwalają poznać miejsce chemii sądowej w innych naukach sądowych („Kryminalistyka”, „Medycyna sądowa”, „Toksykologia kliniczna”) i dostrzec jej rolę na tle ogólnych problemów sądowych („Prawne aspekty pracy biegłego sądowego”, „Ekspertyza sądowa”, „Taktyka kryminalistyczna”). Niektóre wykłady dotyczą zagadnień wręcz spoza chemii sądowej („Nauka o policji”, „Wybrane zagadnienia z psychiatrii i psychologii sądowej”, „Kryminalistyczna problematyka agresji i przemoc”).

Studenci „Chemii sądowej” wykonują swoje prace magisterskie i doktorskie głównie w laboratoriach Instytutu Ekspertyz Sądowych. Biorą na ogół udział w rozwiązywaniu tych samych problemów badawczych, które stanowią przedmiot największego aktualnego zainteresowania pracowników Instytutu. Mają wówczas okazję poznać od strony teoretycznej i praktycznej takie nowoczesne systemy aparaturowe i metody analityczne, z którymi nie mogli się zetknąć w trakcie dotychczasowych studiów na Wydziale Chemii. W konsekwencji tematyka tych prac również często znacznie odbiega od tradycyjnie prowadzonej i oferowanej studentom przez pracowników Wydziału Chemii.

Wykład „Fizykochemia kryminalistyczna” obejmuje 30 godzin (4 ECTS). Na ćwiczenia „Chemiczne badania kryminalistyczne i toksykologiczne” składa się 15 godzin seminarium przygotowującego do ćwiczeń oraz 90 godzin ćwiczeń praktycznych (10 ECTS).

Tematyka ćwiczeń zmieniała się z biegiem lat. Ostatnio realizowane są następujące tematy:

- Alkohol etylowy – wybrane aspekty toksykologiczne i analityczne;
- Środki odurzające i substancje psychotropowe w analizie toksykologicznej;
- Zastosowanie metody GC/MS do analizy leków w materiale biologicznym;
- Oznaczanie trucizn nieorganicznych w materiale biologicznym;
- Badanie materiałów kryjących;
- Badania włókien;
- Badania mikrookruszków szklanych;
- Badania śladów powystrzałowych.

⁵ P. Kościelniak, W. Piekoszewski (red.), *Chemia sądowa*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.

W 2000 r. na UJ w Krakowie powstała Pracownia Chemii Sądowej, która ma charakter laboratorium naukowo-dydaktycznego. Prowadzone są w niej zarówno badania naukowe oraz badawcze prace zlecone (głównie przez Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie) z zakresu fizykochemii kryminalistycznej i toksykologii sądowej, jak i zajęcia dydaktyczne, głównie o charakterze analitycznym, wchodzące w zakres panelu „Chemia sądowa”. Jednostka ta opracowuje nowe metody i procedury badawcze, ważne z punktu widzenia aktualnych problemów chemii sądowej.

W ciągu 20 lat na wielu uczelniach w Polsce powstały podobne panele specjalizacyjne, cieszące się dużym zainteresowaniem studentów. Chemia sądowa wykładana jest obecnie m.in. w Warszawie, Katowicach, Wrocławiu, Białymstoku i Poznaniu.

Kilka lat temu na UJ utworzono też panel „Biologia sądowa”, w który zaangażowani są również pracownicy IES. Jest on ukierunkowany na wykorzystanie genetyki w badaniach śladów biologicznych.

Doskonalenie umiejętności młodych biegłych

Prócz rzetelnej wiedzy z zakresu chemii dla przyszłego biegłego niezbędne jest zdobycie doświadczenia. Podstawą szkolenia młodego pracownika jest bezpośrednia praca z doświadczonym ekspertem w laboratorium sądowym, w układzie mistrz–uczeń. Przekazywanie tą drogą własnej wiedzy i spostrzeżeń przez mistrza oraz nauka interpretacji wyników badań i wnioskowania kryminalistycznego jest bowiem najcenniejszym źródłem zyskiwania biegłości. Nie sposób zastąpić jej wiedzą teoretyczną i studiowaniem literatury.

Rozwój aparatury analitycznej i technik badawczych sprawia, że konieczne jest stałe poszerzanie wiedzy przez pracowników laboratoriów sądowych i biegłych poszczególnych dyscyplin. Pomocne jest uczestniczenie w konferencjach i szkoleniach organizowanych tak w kraju, jak i za granicą. Szczególnie cenny jest udział w corocznych spotkaniach grup roboczych ENFSI ekspertów poszczególnych dziedzin. Pozwala on na konfrontację własnych metod i technik badań z tymi stosowanymi w innych laboratoriach Europy, wymianę doświadczeń i współpracę. Ważne są też odbycie stażu w wiodących europejskich laboratoriach kryminalistycznych i bezpośredni kontakt z ekspertami.

Biegli również dzielą się swoją wiedzą z pracownikami wymiaru sprawiedliwości podczas szkoleń organizowanych np. w ramach studium podyplomowego pod auspicjami Wydziału Prawa UJ pt. „Prawo dowodowe”, a także w ramach kursów organizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury dla sędziów i prokuratorów.

Praca eksperta ds. badania mikrośladów wymaga rzetelnego przygotowania merytorycznego, nabycia doświadczenia podczas praktyki w laboratorium sądowym oraz nieustannego dokształcania się i doskonalenia umiejętności zawodowych. Tylko wówczas ekspert będzie pomocny organowi procesowemu w dochodzeniu do prawdy o zdarzeniu.

Streszczenie

Współczesna kryminalistyka wykorzystuje w walce z przestępczością wiele złożonych swoistych metod i technik badawczych. Eksperci z zakresu badania mikrośladów dzięki identyfikacji bardzo małych ilości materiałów tworzących ślad potrafią dostarczyć istotnych dowodów na potrzeby śledztwa. Badania identyfikacyjne śladów wykonywane są przez fizykochemików. Rzetelna wiedza uwzględniająca najnowsze osiągnięcia chemii i techniki, znajomość wciąż rozwijającej się aparatury analitycznej i możliwości jej zaimplementowania do badania śladów powinna iść w parze z umiejętnością wnioskowania kryminalistycznego na podstawie uzyskanych wyników badań. Do pracy w laboratoriach sądowych przygotowuje powstała już 20 lat temu na Wydziale Chemii UJ, a potem również na siedmiu innych uczelniach, specjalizacja „Chemia sądowa”. Podstawami dalszego szkolenia młodego pracownika są bezpośrednia praca z doświadczonym ekspertem w laboratorium sądowym, a także wymiana doświadczeń i podjęcie współpracy z innymi biegłymi dzięki udziałowi w konferencjach krajowych i międzynarodowych oraz spotkaniach grup ekspertów.

Słowa kluczowe: chemia sądowa, mikroślady, edukacja

Abstract

Modern criminalistics is applying many specific and complex methods and techniques for examinations in criminal cases. Experts of microtraces identify different kinds of traces using physicochemical methods and provide significant evidence for forensic investigations. The knowledge concerning new achievements of chemistry and technology, the application of modern analytical equipment in trace examination as well as critical evaluation of the results obtained are very important since they may enlighten the criminal case. Since 20 years the specialization of ‘forensic chemistry’ at the Jagiellonian university prepares students of chemistry to work in forensic laboratories. The base of the next stage of education is direct cooperation with experts in a forensic laboratory as well as participation in forensic conferences as a forum of an exchange of experiences.

Keywords: forensic chemistry, microtraces, education

Bibliografia

- Błachut J., Szewczyk M., Wójcikiewicz J. (red.), *Nauka wobec przestępczości: księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2001.
- Czapska J., Okrasa A. (red.), *Bezpieczeństwo – policja – kryminalistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Kała M., Wilk D., Wójcikiewicz J. (red.), *Ekspertyza sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Kościelniak P., Piekoszewski W., *Chemia sądowa*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2002.
- Zięba-Palus J. (red.), *Mikroślady kryminalistyczne jako źródło dowodów w postępowaniu sądowym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2015.

Magdalena Zubańska

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

O NIEZBĘDNOŚCI RZETELNEJ WIEDZY KRYMINALISTYCZNEJ, CZYLI ROLA WYŻSZEGO SZKOLNICTWA POLICYJNEGO W EDUKACJI FUNKCJONARIUSZY ORGANÓW ŚCIGANIA

On the necessity of reliable forensic knowledge – the role of higher police education in the training of law enforcement officers

Wykryte przestępstwo to rezultat żmudnej pracy organów ścigania, jednakże za sukcesem śledczych stoi m.in. zastosowanie wiedzy kryminalistycznej. Kryminalistyka jest bowiem nauką, która oddaje organom ścigania ogromne usługi. W postępowaniu karnym istotną rolę, obok taktyki kryminalistycznej, odgrywa technika kryminalistyczna, gdyż sprzęt, środki, zasoby baz danych i metody badawcze wykorzystywane przez biegłych w badaniach identyfikacyjnych pozwalają na pozyskanie bezcennej wiedzy o zdarzeniu; tym samym wywierają określony wpływ na kształt postępowania. Według Huberta KołECKIEGO kryminalistyka jest „naukowym zapleczem” tego wycinka praktycznej działalności organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości, a także biegłych, w którym wykorzystują oni wiedzę kryminalistyczną¹. W dzisiejszym świecie zaawansowanych technologii i dynamicznego rozwoju wiedzy naukowej przestępcy wciąż doskonałą metody działania, powstają zupełnie nowe formy przestępczości. Odpowiedź organów ścigania musi być adekwatna. Konieczne jest zatem nieustanne podnoszenie na wyższy poziom taktycznych i technicznych metod wykrywania przestępstw, a w tym zakresie śledczy znajdują wsparcie właśnie w zasobach wiedzy pomostowej. Już ponad sto lat temu tacy czołowi kryminaliści jak Edmond Locard i Hans Gross dostrzegali doniosłą rolę rzeczowych źródeł dowodowych – nazywano je niemymi świadka-

¹ H. KołECKI, *Zakres i sposób uprawiania kryminalistyki w Polsce*, w: idem (red.), *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008, s. 406.

mi zdarzeń. Wspomniany E. Locard pisał: „Oto pewni i niemi świadkowie, którzy nie kłamią i nie wprowadzają w błąd: odciski palców, ślady stóp, ślady paznokci i zębów, zwęglone dokumenty zdadne do odcyfrowania, kształt narzędzi włamania, pozostałości odzieży i uwłosienia. Inni świadkowie są zbędni, zabójca podpisał się pod swoją zbrodnią”². Warto przytoczyć także pogląd Józefa Gurgula, który twierdzi, że w czynie i jego otoczeniu odzwierciedlają się właściwości przestępcy³. Laboratoria kryminalistyczne, które przed wiekiem były „przedsionkami sądów”⁴, są obecnie warunkiem *sine qua non* procesu karnego. Unikatowe i niezastąpione źródło informacji dowodowej stanowi ekspertyza sądowa⁵. Współczesny wymiar sprawiedliwości na całym świecie obficie korzysta z pomocy biegłych⁶. Trudno jednakże dostrzec, by wzrósł jednocześnie poziom samowiedzy kryminalistycznej organów uczestniczących w postępowaniach karnych. Orzecznictwo Sądu Najwyższego dostarcza – zdaniem Romualda Kmiecika – wielu przykładów wskazujących, z jaką trudnością wiedza kryminalistyczna dociera do świadomości prawników. Tymczasem znajomość zagadnień kryminalistyki w codziennej pracy funkcjonariusza śledczego, prokuratora i sędziego jest nieodzowna⁷. Truizmem jest zatem stwierdzenie, że w kontekście odpowiedniej realizacji czynności wykrywczych i dowodowych (w tym swobodnej, racjonalnej i kontrolowanej oceny przeprowadzonych dowodów) edukacja kryminalistyczna decydentów procesowych ma znaczenie pierwszorzędne. Odrębnym zagadnieniem jest problem kształcenia biegłych z poszczególnych subdyscyplin kryminalistycznych. Tej problematyce można by poświęcić osobne opracowanie. Dość powiedzieć, że w ich wykształceniu oprócz wiedzy specjalistycznej (z zakresu odpowiednich dyscyplin przyrodniczo-technicznych) i praktyki eksperckiej (odbywanej m.in. u boku doświadczonych biegłych) powinien znaleźć się zasób nieodzownej wiedzy o stosowaniu prawa (przede wszystkim o dowodzeniu). Proces edukacji biegłych (nie tylko biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych) mający na celu zintegrowanie wspomnianych zagadnień, zrozumienie przez kandydata na biegłego swojej roli w systemie wymiaru sprawiedliwości, a także nabycie pew-

² E. Locard, *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1937, s. 13.

³ J. Wojtasik, *Kryminalistyczne przesłanki decyzji o dokonaniu oględzin miejsca*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006, s. 146.

⁴ E. Locard, op. cit., s. 18.

⁵ R.W.A. Jackson, J.M. Jackson, *Forensic Science*, Ashford Color Press Ltd., Harlow–Essex 2004, s. 8.

⁶ *Ekspert, biegły, znawca...* <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=6894> [dostęp: marzec 2018].

⁷ R. Kmiecik, *Kryminalistyka sądowa jako dyscyplina dydaktyczna w programie studiów prawniczych*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto*, op. cit., s. 74.

nych umiejętności koniecznych w pracy opiniodawczej, wymaga czasu – musimy liczyć go w latach.

Jak już podkreślano, korzystanie z osiągnięć nauki, techniki, sztuki, a nawet rzemiosła, daje duże możliwości poznania prawdy, dlatego rzeczona kryminalistyka – nauka prawna, stosowana, interdyscyplinarna – czerpie z osiągnięć wielu różnych dyscyplin wiedzy i adaptuje je na swoje potrzeby, w ten sposób odpowiadając na aktualne wyzwania w zakresie wykrywania, dowodzenia, zapobiegania i zwalczania coraz to nowych rodzajów przestępstw. Tadeusz Widła mówi o kryminalistyce, że: „nie jest to nauka prawna *sensu stricto*, nie mówi o normach, nie zapisuje się jej w kodeksach. Jest nauką wielodyscyplinarną, na użytek stosowania norm, nauk prawnych. Jeśli nauki prawne mówią, w jakiej sytuacji można przeszukać mieszkanie, kryminalistyka powie, jak to zrobić, jakie zastosować praktyki, by – z jednej strony – zrobić to zgodnie z prawem, z drugiej – zrobić to efektywnie”⁸. Wspomniana interdyscyplinarność cechuje szczególnie technikę kryminalistyczną. To właśnie ten dział kryminalistyki adaptuje do swoich potrzeb, podyktowanych wymaganiami procesu karnego, konkretne rozwiązania różnych gałęzi wiedzy. Do praktyki wdrażane są nowe metody i techniki badawcze, powiększa się arsenał narzędzi kryminalistycznych. Kwestią o fundamentalnym znaczeniu jest właściwe korzystanie z tych zasobów wiedzy pomostowej. To z kolei w znacznej mierze jest uzależnione od tego, ile informacji posiadają przedstawiciele organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Innymi słowy, rzetelna edukacja kryminalistyczna funkcjonariuszy śledczych, prokuratorów, a także sędziów determinuje efektywne wykorzystanie oferty techniki kryminalistycznej. Jeśli wiedza decydentów procesowych jest niedostateczna, to trudno zakładać, by korzystanie przez nich z możliwości, jakie oferuje technika kryminalistyczna, było skuteczne. Problem znajomości kryminalistyki przez prawników nie jest problemem nowym, jednakże wciąż pozostaje aktualny. Już Hans Gross twierdził, że efektywna praca sędziego śledczego musi być oparta na dogłębnej znajomości nie tylko dyscyplin prawnych, lecz także kryminalistyki oraz innych dziedzin pokrewnych, mocno akcentując tym samym ideę kształcenia kryminalistycznego. Edukacja służb odpowiedzialnych za wykrywanie, zwalczanie i przeciwdziałanie przestępczości to kwestia o znaczeniu pierwszorzędym. Już w latach dwudziestych XX wieku padło pytanie, czym powinna zajmować się kryminalistyka. Wskazano wówczas kilka priorytetowych kierunków rozwoju tej nauki, wśród których wymieniono popularyzację wiedzy kryminalistycznej. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na aspekt następujący, mianowicie –

⁸ Z profesorem Tadeuszem Widłą spacer po kryminalistyce, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” 2005, nr 10(130), <http://gazeta.us.edu> [dostęp: październik 2015].

w dobie tak dynamicznego postępu technologicznego wyzwaniem jest niewątpliwie samo nauczanie kryminalistyki, w szczególności zagadnień techniki kryminalistycznej. Potrzeby organów ścigania muszą być systematycznie monitorowane, a następnie konfrontowane z postępami w naukach przyrodniczych i technicznych pod kątem możliwości zaadaptowania wybranych rozwiązań dla własnych celów. Uwadze dydaktyków nie mogą ująć rezultaty badań naukowych poświęconych technice kryminalistycznej.

Dla funkcjonariuszy organów ścigania kryminalistyka jest przedmiotem zawodowym, obowiązkowym, ujętym w programach szkoleń i kursów specjalistycznych realizowanych w szkołach resortowych. Funkcjonariusze są szkoleni z kryminalistyki w zależności od wybranej przez siebie służby. Największy zasób wiedzy przekazywany jest funkcjonariuszom służby kryminalnej⁹. W systemie szkolnictwa służb mundurowych istotną rolę odgrywa Wyższa Szkoła Policji. Jest to jednostka organizacyjna Policji w rozumieniu ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji oraz – na podstawie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym – uczelnia służb państwowych nadzorowana przez ministra spraw wewnętrznych i administracji. Misją uczelni jest przekazywanie wiedzy w zakresie nauk społecznych i humanistycznych, w szczególności związanych z bezpieczeństwem i porządkiem publicznym, przez prowadzenie badań, edukację kadry naukowej, studentów, słuchaczy kursów i szkoleń, a także rozpowszechnianie tej wiedzy. Zagadnienia techniki kryminalistycznej, bo tej problematyce poświęcono niniejsze rozważania, znajdują się – w różnym ujęciu (jeśli chodzi o zakres i stopień zaawansowania przekazywanej wiedzy) – w programach szkoleń zawodowych, kursów specjalistycznych (realizowanych w ramach doskonalenia zawodowego) i studiów. Jeśli chodzi o stosowane w procesie dydaktycznym metody nauczania, to zastosowanie znajdują w tym przypadku: metody podające, problemowe, eksponujące, jak również metody praktyczne. W dydaktyce kryminalistyki doskonale sprawdza się metoda inscenizacji mieszcząca się w zakresie nauczania problemowego. Z powodzeniem jest ona stosowana m.in. podczas realizacji tematu pn. *Wystąpienie biegłego przed sądem* na kursie kształcących kandydatów na biegłych, o czym dalej.

Umieszczanie zagadnień kryminalistyki w programach studiów, szkoleń i kursów realizowanych w ramach doskonalenia zawodowego jest konieczne, gdyż nauka ta jest pomocna w praktycznej realizacji poszczególnych czynności

⁹ Szerzej na ten temat zob. G. Kędzierska, *Nauczanie kryminalistyki w Polsce*, w: V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska (red.), *Współczesna kryminalistyka. Wyzwania i zagrożenia*, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2015, s. 37.

dowodowych¹⁰. Zatem program szkolenia zawodowego podstawowego został opracowany zgodnie z metodologią tzw. modułów umiejętności zawodowych¹¹. W jednostce modułowej pn. *Ustalenie okoliczności zdarzeń i zabezpieczenie ich miejsca* znajdują się następujące tematy: postępowanie na miejscu zdarzenia do chwili oględzin oraz oględziny rzeczy i miejsca zdarzenia. Realizację zagadnień dotyczących oględzin poprzedzają zajęcia, podczas których sporo uwagi poświęca się omówieniu pojęcia i poszczególnych rodzajów śladów kryminalistycznych oraz sposobów i zasad ich zabezpieczania. Z kolei w ramach zajęć poświęconych problematyce zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego w miejscu pełnienia służby słuchaczom przekazywana jest wiedza dotycząca dokumentów potwierdzających tożsamość osoby legitymowanej. Wykładowca prezentuje wzory dokumentów związanych z ustaleniem tożsamości, a następnie omawia strukturę zabezpieczeń w takich dokumentach jak dowód osobisty, prawo jazdy, paszport. Słuchacze mają możliwość poznania najczęściej występujących śladów, które charakteryzują sfałszowany dokument (chodzi m.in. o ślady przerobienia i ślady podrobienia) oraz śladów potwierdzających autentyczność dokumentu związanego z ustaleniem tożsamości. Innymi słowy, omawiane są dokumenty przerobione i podrobione, a następnie wykładowca wskazuje różnice w sposobie fałszowania.

Znacznie większy zasób wiedzy na temat zagadnień techniki kryminalistycznej znajduje się w programie szkolenia zawodowego dla absolwentów szkół wyższych. Jest to tzw. szkolenie oficerskie, którego celem jest przygotowanie policjanta do uzyskania wyższych kwalifikacji zawodowych¹². W ramach bloku tematycznego pn.: *Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej* realizowane są więc (w formie wykładów i ćwiczeń) następujące tematy:

- kryminalistyka – struktura i podstawowe pojęcia;
- kryminalistyczne badanie miejsca zdarzenia;
- powołanie biegłego.

Trzeba zaznaczyć, że duży nacisk położony jest na praktyczny wymiar zajęć. W ramach pierwszego tematu omawiane są takie zagadnienia, jak:

- struktura organizacyjna służby techniki kryminalistycznej;
- zadania spoczywające na służbie techniki kryminalistycznej. Nadzór

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, *Oględziny miejsca. Teoria i praktyka*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2011, s. 341.

¹¹ Decyzja nr 405 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego (Dz. Urz. KGP z 2017 r., poz. 77 z późn. zm.).

¹² Decyzja nr 160 Komendanta Głównego Policji z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie programu szkolenia dla absolwentów szkół wyższych (Dz. Urz. 2017 r., poz. 49).

nad realizacją zadań w komórkach techniki kryminalistycznej i w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych;

- podstawowe pojęcia we współczesnej kryminalistyce.

Sporo uwagi poświęca się problematyce kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia, w szczególności zaś oględzinom. Paweł Horoszowski twierdził, że miejsce oględzin jest kopalnią wiadomości dla tych, którzy potrafią czytać w tej pozornie tak tajemniczej księdze. W miejscu zdarzenia bez wątpienia tkwi potencjał informacyjny o zdarzeniu. Truizmem jest zatem stwierdzenie, iż w całym zespole czynności procesowych, procesowo-kryminalistycznych i pozaprocessowych, składających się na kryminalistyczne badanie miejsca zdarzenia, oględziny zajmują centralną pozycję i odgrywają główną rolę. Łącząc podstawowe zagadnienia taktyki i techniki kryminalistycznej, pozwalają one na wyjaśnienie okoliczności zdarzenia (jego rekonstrukcję), na ustalenie osoby (bądź osób) mogących mieć związek z danym zdarzeniem oraz umożliwiają zabezpieczenie materiału dowodowego, który w dalszych czynnościach wykrywczych może posłużyć do udowodnienia stopnia uczestnictwa w danym przestępstwie. Oględziny w postępowaniu przygotowawczym w wielu przypadkach odgrywają rolę decydującą w ujawnianiu i zabezpieczaniu śladów/dowodów, stanowią fundament dla całej sprawy. Czas ich przeprowadzenia, fachowość, z jaką zostaną wykonane, zakres przeprowadzonych czynności (i sposób ich udokumentowania) mają zdecydowane znaczenie dla losów postępowania przygotowawczego. Jednocześnie należy zauważyć, że źle wykonane oględziny w połączeniu z nieprawidłowo zabezpieczonym miejscem zdarzenia przyczyniły się do porażek organów ścigania w niewykrytych najgłośniejszych sprawach kryminalnych¹³. Do realizacji tematu poświęconego czynności oględzin przywiązuje się dużą wagę. Celem wykładowców jest takie przygotowanie słuchacza szkolenia oficerskiego, by potrafił on:

- scharakteryzować zakres czynności w ramach kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia,
- podać cele i zasady prowadzenia oględzin,
- przedstawić skład i zadania grupy operacyjno-procesowej,
- przeprowadzić oględziny, udokumentować ich przebieg i wyniki,
- omówić możliwości wykorzystania nowoczesnych technologii podczas oględzin miejsca zdarzenia,

¹³ T. Wieczorek, M. Zubańska, K. Wiciak, M. Szymczak, *Techniczne i prawne aspekty oględzin miejsca zdarzenia z wykorzystaniem skaningu 3D*, w: J. Kosiński (red.), *Przestępczość teleinformatyczna 2015*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015, s. 148.

- wskazać znaczenie wyników oględzin w postępowaniu przygotowawczym.

Z kolei w ramach realizacji tematu pt.: *Powołanie biegłego* omawiane są podstawy prawne zarządzania badaniami w ramach ekspertyzy biegłego oraz poszczególne rodzaje ekspertyz kryminalistycznych. Sporo uwagi poświęca się takim zagadnieniom, jak: przedmiot i zakres ekspertyzy, zasady współpracy organu procesowego z biegłym, interpretacja wyników badań kryminalistycznych i ich przydatność w postępowaniu przygotowawczym. Przedmiotowa problematyka wymaga również sporo uwagi. Dynamiczny postęp naukowo-techniczny i głęboka specjalizacja w nauce powodują, iż decydenci procesowi muszą coraz intensywniej korzystać z pomocy biegłych¹⁴. Policja, działając z własnej inicjatywy lub na polecenie prokuratora nadzorującego, najczęściej zarządza badania w ramach ekspertyzy biegłego. Ważne jest jednakże umiejętne korzystanie z tego środka dowodowego. W praktyce bywa tak, że decydent procesowy (w tym m.in. funkcjonariusz śledczy) szuka w opiniach biegłych gotowych rozwiązań zagadnienia sprawstwa czynu przestępnego lub też zajmuje stanowisko wobec ich opinii bez przekonującego uzasadnienia¹⁵. Tymczasem organ procesowy (w tym funkcjonariusz śledczy) sam musi poradzić sobie z powiązaniem treści opinii z rekonstrukcją zachowania (działania), np. oskarżonego – twierdzi Jerzy Konieczny. Taka jest rola tego organu, opinia biegłego ma zaś dostarczyć argumentu dowodowego, wspierającego określoną tezę¹⁶. Biegły opiniuje, a nie orzeka, najwyższym biegłym jest bowiem sąd. Efektywne wykorzystanie opinii biegłego jest jednym z ważnych problemów postępowania karnego. Od funkcjonariusza policji prowadzącego postępowanie, prokuratora i sędziego wymaga się w tej kwestii ostrożności i uwagi. W dużej mierze to efektywne wykorzystanie opinii w procesie dowodowym jest pochodną ilości rzetelnych informacji na temat metod identyfikacji kryminalistycznej posiadanych przez decydentów procesowych uprawnionych do zarządzania badaniami w ramach ekspertyzy biegłego (m.in. funkcjonariuszy policji). Gdy informacje na temat badań kryminalistycznych posiadane przez organ procesowy są niepełne, nierzetelne lub zgoła nieprawdziwe, to trudno oczekiwać, by wykorzystanie tych badań w procesie było prawidłowe. Niejednokrotnie można odnieść wrażenie, że percepcja ekspertyz kryminalistycznych przez śledczych jest intu-

¹⁴ T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998, s. 9–10.

¹⁵ Szerzej na ten temat zob. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 432.

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. J. Konieczny, *Przeciwko kryminalistycznej identyfikacji indywidualnej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2014, t. XVIII, s. 52; M. Page, J. Taylor, M. Blenkin, *Uniqueness in the forensic identification science – Fact or fiction?*, „Forensic Science International” 2011, nr 206, s. 12.

icyjna, bywa, że bazuje ona na stereotypach. Po raz kolejny zatem wraca problem niezbędności rzetelnej wiedzy kryminalistycznej.

Jak już wspomniano, w Wyższej Szkole Policji realizowane są – w ramach doskonalenia zawodowego – kursy specjalistyczne. Ich katalog obejmuje kurs dla kandydatów na biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych¹⁷. Jest to przedsięwzięcie szkoleniowe, które od blisko 25 lat realizowane jest tylko w Wyższej Szkole Policji. Warto wspomnieć, że w Polsce nie ma unormowanego systemu szkolenia biegłych sądowych. Inaczej jest w przypadku biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych, tj. istnieją wewnętrzne procedury nadawania im uprawnień (poprzedzone stałym monitoringiem postępu procesu kształcenia kandydatów), nadzoru nad jakością wykonywanej pracy oraz okresowej weryfikacji uprawnień. Metody i formy nadawania funkcjonariuszom policji i pracownikom policyjnych laboratoriów kryminalistycznych uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w imieniu tych laboratoriów w zakresie specjalności kryminalistycznych reguluje Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych. W rozdziale 2: *Postępowanie kwalifikacyjne i proces kształcenia kandydata na biegłego policyjnego laboratorium kryminalistycznego* tego zarządzenia w § 11 wymienione są wymogi stawiane kandydatom na biegłych. Pierwszy z nich, wyszczególniony w ust. 1 pkt 1, stanowi, że od kandydata na biegłego w procesie kształcenia wymaga się ukończenia kursu specjalistycznego dla kandydatów na biegłych.

W założeniach programowych przewiduje się przede wszystkim przygotowanie kandydata do wykonywania zadań w zakresie wydawania opinii kryminalistycznych. Program kursu składa się z pięciu bloków tematycznych:

- I. Interdyscyplinarność wiedzy i umiejętności biegłego.
- II. Czynności prowadzone na miejscu zdarzenia z udziałem biegłego.
- III. Ekspertyza kryminalistyczna.
- IV. Fotografia kryminalistyczna.
- V. Biegły w procesie karnym.

W ramach pierwszego bloku tematycznego omawiane są m.in. takie zagadnienia, jak: miejsce kryminalistyki w systemie nauk, nadzór nad realizacją zadań w laboratoriach kryminalistycznych, zarządzanie jakością w laboratoriach kryminalistycznych, kontakty z przedstawicielami mass mediów. Drugi blok tematyczny składa się z trzech tematów: metodyka ujawniania, zabezpie-

¹⁷ Decyzja nr 300 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2015 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla kandydatów na biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 72).

czania i wykorzystania poszczególnych rodzajów śladów kryminalistycznych, kryminalistyczne badanie miejsca zdarzenia, eksperyment procesowo-kryminalistyczny. W następnym bloku zamieszczono z kolei następujące zagadnienia: identyfikacja kryminalistyczna, wybrane zagadnienia logiki i ekspertyza kryminalistyczna. Sporo uwagi poświęcono problematyce biegłego i jego roli w procesie karnym. Omawiane są kategorie przestępstw, na które narażony jest biegły w związku ze swoją działalnością zawodową, a także kwestie dotyczące udziału biegłego w postępowaniu przed sądem. W ramach realizacji tematu poświęconego badaniom dotyczącym ekspertyzy biegłego słuchacze – według reprezentowanych specjalności – wykonują w trakcie ćwiczeń ekspertyzy kryminalistyczne na podstawie przygotowanych przez wykładowców *Postanowień o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego*. Każdy ze słuchaczy sporządza odpowiednią dokumentację. Do ekspertyzy dołączane są udostępnione do badań materiały (zabezpieczone zgodnie z zasadami ekspedycji materiału po badaniach laboratoryjnych). Uzyskany materiał, tj. opracowane ekspertyzy kryminalistyczne, jest wykorzystywany następnie na zajęciach pt. *Wystąpienie biegłego przed sądem*. Realizacja ćwiczeń polega na inscenizacji rozprawy sądowej, w trakcie której przeprowadzany jest dowód z biegłego. Podczas zajęć wykorzystywana jest dokumentacja w postaci opracowanych przez słuchaczy (kandydatów na biegłych) ekspertyz kryminalistycznych.

Zagadnienia techniki kryminalistycznej znajdują się również w programach innych kursów specjalistycznych realizowanych w Wyższej Szkole Policji, np. na kursie specjalistycznym dla policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich¹⁸ w ramach tematu pt. *Czynności procesowe i rejestracyjno-statystyczne* omawiane są następujące zagadnienia:

- oględziny miejsca zdarzenia;
- pobieranie materiału porównawczego;
- eksperyment procesowy;
- biegły w postępowaniu karnym.

Problematyka oględzin znajduje się także w programie kursu specjalistycznego dla policjantów w zakresie zwalczania cyberprzestępczości¹⁹ oraz w programie kursu specjalistycznego z zakresu taktycznych aspektów zwalczania

¹⁸ Decyzja 92 Komendanta Głównego Policji z dnia 24 kwietnia 2017 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich (Dz. Urz. KGP z 2017 r., poz. 25).

¹⁹ Decyzja 331 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 października 2015 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów w zakresie zwalczania cyberprzestępczości (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 84).

nia przestępczości samochodowej²⁰. Więcej uwagi warto poświęcić programowi kursu specjalistycznego w zakresie neutralizacji miejsc nielegalnej produkcji narkotyków²¹, który jest przeznaczony dla funkcjonariuszy CBŚP wykonujących zadania związane ze zwalczaniem przestępczości narkotykowej. W programie tego kursu sporo czasu przeznaczono na zajęcia z tematu: *Oględziny nielegalnego laboratorium*. Likwidacja i oględziny nielegalnego laboratorium substancji kontrolowanych należą do najbardziej niebezpiecznych czynności podejmowanych w walce z przestępczością narkotykową. Jest to miejsce zdarzenia, któremu można poświęcić obszerne opracowanie. Samo prowadzenie oględzin wiąże się z różnorodnymi zagrożeniami. Mamy tu do czynienia z dużą ilością materiału dowodowego, który wymaga właściwej selekcji. Wspomniany materiał jest kluczowy, by udowodnić, że w danym miejscu odbywała się synteza substancji kontrolowanych²². Wynik oględzin nielegalnego laboratorium narkotykowego spełni swoją funkcję, pod warunkiem że czynność będzie prowadzona zgodnie z obowiązującymi przepisami procedury karnej, jak również z aktualną wiedzą i praktyką kryminalistyczną. Gruntowne wyszkolenie funkcjonariuszy policji realizujących takie zadania ma kluczowe znaczenie.

Źródłem wiedzy kryminalistycznej są także studia i studia podyplomowe. Na studiach pierwszego stopnia na kierunku: *bezpieczeństwo wewnętrzne* realizowany jest przedmiot pn. *Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej*, natomiast w programie studiów na kierunku: *kryminologia* znajduje się przedmiot pn. *Taktyka i technika kryminalistyczna*. Wśród studentów obu kierunków studiów są funkcjonariusze policji. Oferta uczelni obejmuje także studia podyplomowe w zakresie: *kryminalistyka w procesie karnym* oraz *bezpieczeństwo dokumentów publicznych*, które są najnowszym przedsięwzięciem szkoleniowym. Adresatami tych studiów są policjanci oraz funkcjonariusze innych służb i formacji zajmujących się technicznymi badaniami dokumentów, jak również przedstawiciele instytucji realizujący zadania w zakresie bezpieczeństwa dokumentów. Wśród treści programowych znajdują się zagadnienia dotyczące weryfikacji autentyczności dokumentów, ze szczególnym uwzględnieniem metod nieinwazyjnych, symptomów wskazujących na fałszerstwa dokumentów. Analizowane są elementy systemu zabezpieczeń dokumentów oraz procesu wi-

²⁰ Decyzja 146 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym z zakresu taktycznych aspektów zwalczania przestępczości samochodowej (Dz. Urz. KGP z 2014 r., poz. 31).

²¹ Decyzja 246 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 sierpnia 2012 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie neutralizacji miejsc nielegalnej produkcji narkotyków (Dz. Urz. KGP z 2012 r., poz. 43).

²² Szerzej na ten temat zob. W. Krawczyk, *Nielegalne laboratoria narkotykowe*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP, Warszawa 2005, s. 120.

zualizacji zabezpieczeń i śladów świadczących o fałszerstwie dokumentu. Sporo uwagi poświęcono także wybranym aspektom kryminalistycznych badań piśmoznawczych.

Dynamiczny postęp zachodzący w kryminalistyce, w szczególności zaś w technice kryminalistycznej, stawia nowe zadania, m.in. przed dydaktyką kryminalistyczną. Efektywny proces badania przestępstw wymaga odpowiednich metod badawczych i narzędzi, ale równie istotne są fachowa wiedza, praktyczne umiejętności oraz zaplecze techniczne. Pomiedzy praktyką badania i wykrywania przestępstw a szeroko pojmowaną nauką kryminalistyki musi istnieć właściwa korelacja. Taką płaszczyzną jest właśnie edukacja kryminalistyczna realizowana w trakcie studiów, podczas zorganizowanego procesu doskonalenia zawodowego (szkolenia i kursy resortowe), a także przez samokształcenie. Dydaktyka kryminalistyczna jest szczególnie ważnym ogniwem, gdyż od jego przepustowości zależy zakres wykorzystania naukowych zdobyczy kryminalistyki w praktycznej działalności skierowanej na wykrywanie i badanie przestępstw²³. Dbałość o należyłą jakość dydaktyki kryminalistycznej jest zatem niecierpiącą zwłoki koniecznością, zwłaszcza w dobie wdrażania do praktyki nowych metod i technik badawczych. Jak już wspomniano na początku niniejszych rozważań, w rozwoju nauki kryminalistyki wyróżnia się kilka kierunków, jednym z nich jest właśnie popularyzacja wiedzy kryminalistycznej²⁴. Decydentów procesowych edukować należy o badaniach naukowych, o ich wynikach, o możliwościach nowych rozwiązań, szczególnie w dziedzinie techniki kryminalistycznej.

Streszczenie

Wykryte przestępstwo to rezultat żmudnej pracy organów ścigania, jednakże za tym sukcesem stoi m.in. zastosowanie wiedzy kryminalistycznej. W postępowaniu karnym istotną rolę odgrywa m.in. technika kryminalistyczna, gdyż sprzęt, środki, zasoby baz danych i metody badawcze wykorzystywane przez biegłych pozwalają na pozyskanie bezcennej wiedzy o zdarzeniu. Z tego powodu edukacja kryminalistyczna organów ścigania ma znaczenie pierwszorzędne. Dynamiczny postęp zachodzący w kryminalistyce stawia przed dydaktyką kryminalistyczną nowe zadania. Dbałość o jakość dydak-

²³ H. Malewski, *Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawniczych na Litwie*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11–13 czerwca 2003 roku*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2004, s. 74.

²⁴ D. Sołodow, *Ocena dowodów naukowych w systemie kryminalistyki rosyjskiej*, Volumina, Olsztyn–Szczecin 2012, s. 194–197.

tyki kryminalistycznej jest niecierpiącą zwłoki koniecznością. Znacząca rola przypada w tym zakresie wyższemu szkolnictwu policyjnemu.

Słowa kluczowe: kryminalistyka, edukacja, biegły, organy ścigania

Summary

Detected crime is the result of laborious work of law enforcement agencies, however, behind this success is, among others, application of forensic knowledge. In criminal proceedings, an important role is played by forensic technique, because equipment, resources, database resources and research methods used by experts allow to gain invaluable knowledge about an incident. For this reason, forensic education of law enforcement agencies is of paramount importance. The dynamic progress in forensic science puts new tasks ahead of forensic didactics. Care for the quality of forensic didactics is a necessity. In this respect, a significant role falls to higher police education.

Keywords: forensic sciences, education, forensic expert, law enforcement authorities

Bibliografia

Literatura

- Hołyst B., *Kryminalistyka*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Jackson R.W.A., Jackson J.M., *Forensic Science*, Ashford Color Press Ltd., Harlow–Essex 2004.
- Kędzierska G., *Nauczanie kryminalistyki w Polsce*, w: V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska (red.), *Współczesna kryminalistyka. Wyzwania i zagrożenia*, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2015.
- Kmieciak R., *Kryminalistyka sądowa jako dyscyplina dydaktyczna w programie studiów prawniczych*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006.
- Kołecki H., *Zakres i sposób uprawiania kryminalistyki w Polsce*, w: idem (red.), *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2008.
- Konieczny J., *Przeciwko kryminalistycznej identyfikacji indywidualnej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2014, t. XVIII.
- Krawczyk W., *Nielegalne laboratoria narkotykowe*, Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP, Warszawa 2005.
- Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., *Ogłędziny miejsca. Teoria i praktyka*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2011.
- Locard E., *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1937.
- Malewski H., *Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawniczych na Litwie*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11–13 czerwca 2003 roku*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2004.

- Page M., Taylor J., Blenkin M., *Uniqueness in the forensic identification science – Fact or fiction?*, „Forensic Science International” 2011, nr 206.
- Sołodow D., *Ocena dowodów naukowych w systemie kryminalistyki rosyjskiej*, Volumina, Olsztyn–Szczecin 2012.
- Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998.
- Wieczorek T., Zubańska M., Wiciak K., Szymczak M., *Techniczne i prawne aspekty oględzin miejsca zdarzenia z wykorzystaniem skaningu 3D*, w: J. Kosiński (red.), *Przestępczość teleinformatyczna 2015*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015.
- Wojtasik J., *Kryminalistyczne przesłanki decyzji o dokonaniu oględzin miejsca*, w: J. Wójcikiewicz (red.), *Iure et facto*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006.

Źródła

- Decyzja 92 Komendanta Głównego Policji z dnia 24 kwietnia 2017 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich (Dz. Urz. KGP z 2017 r., poz. 25).
- Decyzja 146 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym z zakresu taktycznych aspektów zwalczania przestępczości samochodowej (Dz. Urz. KGP z 2014 r., poz. 31).
- Decyzja nr 160 Komendanta Głównego Policji z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie programu szkolenia dla absolwentów szkół wyższych (Dz. Urz. KGP z 2017 r., poz. 49).
- Decyzja 246 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 sierpnia 2012 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie neutralizacji miejsc nielegalnej produkcji narkotyków (Dz. Urz. KGP z 2012 r., poz. 43).
- Decyzja nr 300 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2015 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla kandydatów na biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 72).
- Decyzja 331 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 października 2015 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla policjantów w zakresie zwalczania cyberprzestępczości (Dz. Urz. KGP z 2015 r., poz. 84).
- Decyzja nr 405 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego (Dz. Urz. KGP z 2017 r., poz. 77 z późn. zm.).

Internet

<http://www.zielona-gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=6894> [dostęp: marzec 2018].

Z profesorem Tadeuszem Widłą spacer po kryminalistyce, „Gazeta Uniwersytecka UŚ” 2005, nr 10(130), [http:// gazeta.us.edu](http://gazeta.us.edu) [dostęp: październik 2015].

ZDARZENIA DROGOWE Z UDZIAŁEM POJAZDÓW UPRZYWILEJOWANYCH. STUDIUM PRZYPADKU cz. 1

Traffic incidents involving emergency vehicles. Case study. Part 1

Uwagi wprowadzające

Każdy kierujący z pewnością chciałby się wyróżniać spośród innych uczestników ruchu drogowego i mieć w związku z tym szczególne przywileje i uprawnienia. Zwłaszcza że zgodnie z treścią art. 9 Ustawy Prawo o ruchu drogowym (dalej u.p.r.d.) uczestnik ruchu i inna osoba znajdująca się na drodze są obowiązani ułatwić przejazd pojazdu uprzywilejowanego, w szczególności przez niezwłoczne usunięcie się z jego drogi, a w razie potrzeby zatrzymanie. Pojazdy uprzywilejowane stanowią oddzielną kategorię, a kierujący nimi są zobligowani do posiadania specjalnego zezwolenia na kierowanie nimi¹. Ustawodawca nakłada na nich nie tylko uprawnienia do niestosowania się do przepisów ruchu drogowego (wyłącznie pod warunkiem zachowania kwalifikowanej postaci ostrożności), ale także obowiązki. Do prowadzenia pojazdu uprzywilejowanego nie wystarczy prawo jazdy określonej kategorii i zezwolenie starosty. Kandydat na kierującego pojazdem uprzywilejowanym powinien ukończyć kurs podstawowy lub uzupełniający, pozytywnie przejść badania lekarskie i psychologiczne. Ponadto powinien wykazywać się refleksem dorównującym temu, którym dysponują najlepsi zawodnicy sportów motorowych, oraz znać topografię miejsc i trasy, którymi będzie się poruszał. Musi on pamiętać, że włączenie sygnałów uprzywilejowania ma mu pomóc w sprawnym,

¹ Zgodnie z Ustawą o kierujących pojazdami (Dz. U. z 2011 r. Nr 30, poz. 151 ze zm.) oraz rozporządzeniem Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 15 maja 2013 r. w sprawie kursów dla kierowców pojazdów uprzywilejowanych i pojazdów przewożących wartości pieniężne (Dz. U. z 2013 r., poz. 603) osoba chcąca prowadzić pojazd uprzywilejowany powinna obowiązkowo odbyć kurs i zdać egzamin w ośrodku doskonalenia techniki jazdy stopnia wyższego wpisanym do rejestru prowadzonego przez właściwego wojewodę. Kurs taki składa się z zajęć teoretycznych i praktycznych. Liczba godzin jest uzależniona od rodzaju kategorii prawa jazdy. Kursant powinien mieć kategorię prawa jazdy, na którą chciałby otrzymać zezwolenie do kierowania pojazdami uprzywilejowanymi, oraz ukończone 21 lat.

szybkim dotarciu do celu, nie może zaś swym zachowaniem spowodować zagrożenia w ruchu drogowym.

Pojazdem uprzywilejowanym w ruchu drogowym zgodnie z treścią art. 53 ust. 1 u.p.r.d. może być pojazd samochodowy: jednostek ochrony przeciwpożarowej, pogotowia ratunkowego, Policji, jednostki ratownictwa chemicznego, Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Służby Więziennej, Służby Ochrony Państwa, straży gminnych (miejskich), podmiotów uprawnionych do wykonywania zadań z zakresu ratownictwa górskiego, Służby Parku Narodowego, podmiotów uprawnionych do wykonywania zadań z zakresu ratownictwa wodnego, Krajowej Administracji Skarbowej wykorzystywany przez Służbę Celno-Skarbową, Inspekcji Transportu Drogowego oraz jednostki niewymienionej powyżej, jeżeli jest używany w związku z ratowaniem życia lub zdrowia ludzkiego – na podstawie zezwolenia ministra właściwego do spraw wewnętrznych.

Jak wskazano powyżej, kierujący pojazdem uprzywilejowanym może, pod warunkiem zachowania szczególnej ostrożności, nie stosować się do przepisów o ruchu pojazdów, zatrzymaniu i postoju oraz do znaków i sygnałów drogowych, tylko w razie gdy uczestniczy w akcji związanej z ratowaniem życia, zdrowia ludzkiego lub mienia albo koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego albo w przejeździe kolumny pojazdów uprzywilejowanych, w wykonywaniu zadań związanych bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe, którym na mocy odrębnych przepisów przysługuje ochrona. Pojazd będzie spełniał warunki uprzywilejowanego, jeśli jednocześnie będą włączone sygnały świetlne i dźwiękowy, a także światła drogowe lub mijania. Po zatrzymaniu pojazdu nie jest wymagane używanie sygnału dźwiękowego. Kierujący pojazdem uprzywilejowanym jest obowiązany stosować się do poleceń i sygnałów dawanych przez osoby kierujące ruchem lub upoważnione do jego kontroli. Ustawodawca celowo zastosował w tym artykule dwukrotnie czasownik „może”, aby po pierwsze dać wyraz temu, że nie każdy z pojazdów może korzystać z miana uprzywilejowanego, a po drugie, że kierujący takim pojazdem jest zwolniony od zachowania zgodnie z zasadami ruchu drogowego.

W ubiegłym roku bardzo często dochodziło do zdarzeń drogowych z udziałem różnego rodzaju pojazdów uprzywilejowanych; najprawdopodobniej najwięcej z nich spowodowali funkcjonariusze dawnego Biura Ochrony Rządu, obecnej Służby Ochrony Państwa. Być może dlatego, że kierujący zatrudnieni w tej służbie są zwolnieni z obowiązku ukończenia kursu dla kierują-

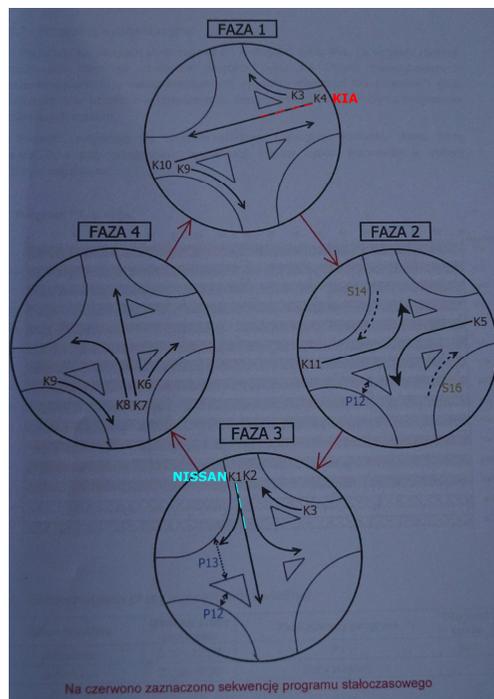
cego pojazdem uprzywilejowanym. W Policji wygląda to podobnie. Z założenia jej funkcjonariusze otrzymują zezwolenie na prowadzenie pojazdów uprzywilejowanych po odbyciu szkolenia w ramach służby. Teoretycznie więc takie jednostki jak Policja i Służba Ochrony Państwa powinny mieć w swoich szeregach najlepszych kierowców. Tymczasem praktyka pokazuje, że zezwolenia na kierowanie pojazdem uprzywilejowanym nie są wydawane z zachowaniem większej czujności co do zakresu umiejętności funkcjonariuszy, dlatego częściej dochodzi do zdarzeń drogowych z udziałem pojazdów uprzywilejowanych tych służb.

Wypadek drogowy

Do zdarzenia będącego przedmiotem analizy doszło 17 września 2017 r., w niedzielę, ok. godz. 18 na skrzyżowaniu ulic w miejscowości Ś. Kierujący samochodem osobowym marki Nissan Micra wjechał na skrzyżowanie ulic w chwili, gdy dla jego kierunku ruchu sygnalizator wyświetlał sygnał zielony. W tym samym czasie do skrzyżowania zbliżał się kierujący pojazdem uprzywilejowanym marki Kia Ceed, dla którego sygnalizator wyświetlał sygnał czerwony. Kierujący pojazdem uprzywilejowanym zjechał na lewy pas ruchu i w wyniku tego doszło do zderzenia czołowo-bocznego z pojazdem Nissan Micra. W ruchu pozderzeniowym pojazd Nissan Micra zjechał na lewe pobocze ulicy, po której się uprzednio poruszał, i zatrzymał się zwrócony przodem w kierunku ulicy, w którą zamierzał wjechać. Natomiast pojazd uprzywilejowany Kia Ceed uderzył w tył stojącego na skrzyżowaniu Mitsubishi Outlandera, a następnie w ruchu pozderzeniowym Mitsubishi przemieściło się w tył i tyłem uderzyło w przód stojącego za nim samochodu osobowego (taksówki) marki Mercedes. W rezultacie kierujący pojazdem Kia zatrzymał się zwrócony przodem w stronę prawego pobocza (dla jego kierunku ruchu). W chwili zdarzenia w samochodzie marki Nissan podróżowały dwie osoby, w pojeździe uprzywilejowanym znajdowało się dwóch funkcjonariuszy Policji, w Mitsubishi trzy osoby, a w Mercedesie tylko kierujący tym pojazdem. Na miejscu ustalono, że w wyniku zdarzenia nikt nie odniósł obrażeń ciała. Po kolizji interweniowały Policja, pogotowie ratunkowe oraz staż pożarna. Jak wynikało z badań na wartość alkoholu w wydychanym powietrzu, wszyscy czterej kierujący w chwili zaistnienia zdarzenia byli trzeźwi. W miejscu zdarzenia maksymalna prędkość poruszania się pojazdów została administracyjnie ograniczona do 50 km/h, znajdowała się tam prawidłowo funkcjonująca sygnalizacja świetlna. Nie było kamer monitoringu, samochody nie były wyposażone w wideorejestratory.

W toku czynności na miejscu zdarzenia sporządzono protokół oględzin miejsca wypadku, protokoły oględzin czterech pojazdów, szkic sytuacyjny, a także dokumentację fotograficzną miejsca zdarzenia oraz uszkodzonych pojazdów. Jak wynikało z treści protokołu oględzin miejsca zdarzenia, położenie pojazdów do chwili rozpoczęcia oględzin nie było zmieniane.

Zgodnie z projektem stałej organizacji ruchu obowiązującej na tym miejscu kierującego pojazdem Nissan, czyli jadącego na wprost prawym pasem ruchu, obowiązywały znaki pionowe: A-7 (ustęp pierwszeństwa) i D-2 (koniec drogi z pierwszeństwem), a także dwa znaki STOP: pionowy B-20 i poziomy (linia względnego zatrzymania). Kierujący pojazdem uprzywilejowanym powinien skorzystać z prawego pasa ruchu przeznaczonego do jazdy na wprost. Dla jego kierunku ruchu obowiązywał znak pionowy D-1 (droga z pierwszeństwem). Wszyscy kierujący, którzy poruszali się w rejonie skrzyżowania, byli zobligowani do zachowania kwalifikowanej postaci ostrożności, zmniejszenia prędkości i prowadzenia bacznej obserwacji przedpola jazdy.

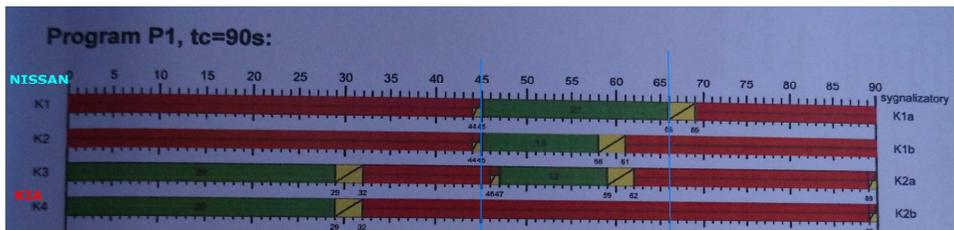

Ryc. 1. Projekt ruchowy sygnalizacji świetlnej na skrzyżowaniu, na którym doszło do zdarzenia

Z analizy projektu ruchowego sygnalizacji świetlnej o długości cyklu 90 s wynikało, że jadący na wprost, tak jak kierujący pojazdem Nissan, należał do

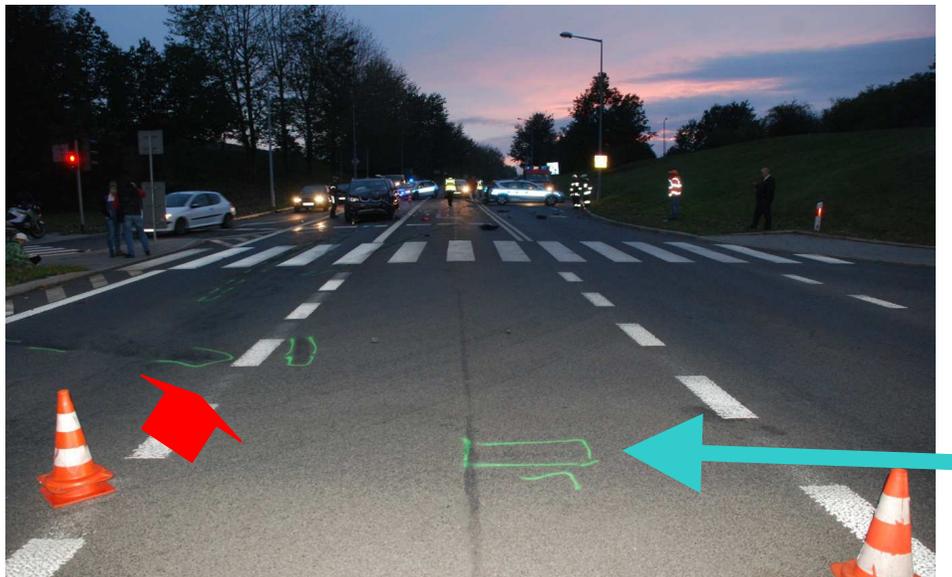
grupy pojazdów, której był przyporządkowany sygnalizator K1, natomiast kierujący pojazdem uprzywilejowanym należał do grupy, której był przyporządkowany sygnalizator K4.

W chwili gdy sygnalizator K1 emitował światło czerwone pomiędzy 45 a 66 sekundą, dla grupy sygnalizator K4 emitował w tym samym czasie sygnał czerwony (od 32 do 69 s), co prezentuje poniższa rycina. W związku z tym kierujący pojazdem uprzywilejowanym bez żadnej wątpliwości wjechał na skrzyżowanie w chwili, gdy sygnalizator dla jego kierunku ruchu wyświetlał sygnał czerwony!

Ryc. 2. Harmonogram pracy sygnalizacji świetlnej P1. Sygnalizator K1 dla kierunku ruchu, w którym poruszał się Nissan, sygnalizator K4 dla kierunku ruchu, którym poruszał się samochód Kia. Niebieskie linie wyznaczają czas wyświetlania sygnału zielonego dla kierującego Nissanem.

Interweniująca na miejscu zdarzenia Policja ujawniła i zabezpieczyła ślady w postaci pojazdów biorących udział w zdarzeniu oraz „ślady pozostawione przez pojazdy”. W treści protokołu oględzin miejsca zdarzenia nie wpisano, jakiego rodzaju są to ślady, jak również nie zidentyfikowano, od których pojazdów pochodzą; kilka śladów zostało potraktowanych jako jeden. Znajdowały się one na środku skrzyżowania. Ponadto ujawniono ślad wycieku płynów eksploatacyjnych pochodzący z pojazdu Nissan i „ślady osypania połamanych elementów plastikowych samochodów”. Nie wpisano, jakiego rodzaju są to ślady, jak również nie zidentyfikowano, od których pojazdów pochodzą, kilka śladów zostało opisanych jako jeden. Ujawniono także „ślady powstałe z rozbitnej szyby”, jednak nie zidentyfikowano, od którego pojazdu bądź pojazdów pochodzą; kilka śladów zostało opisanych jako jeden.

Ryc. 3. Widok miejsca zdarzenia z chwili prowadzenia czynności. Strzałką z prawej strony wskazano kierunek poruszania się samochodu marki Nissan Micra, a strzałką z lewej – kierunek poruszania się samochodu marki Kia Ceed.

Jak wynikało z treści miejscami nieczytelnego protokołu oględzin miejsca, w chwili prowadzenia czynności, czyli po ok. 40 minutach od zaistnienia zdarzenia, panował zmierzch, niewielkie zachmurzenie. Oświetlenie zapewniały latarnie uliczne. Nie było opadów ani mgły, wiał słaby wiatr. Temperatura powietrza wynosiła 15°C, przy gruncie – nie zmierzono. Asfaltowa nawierzchnia jezdni miała szerokość 15,5 m i wyznaczone pięć pasów ruchu w obu kierunkach. Odcinek jezdni zarówno przed, jak i za miejscem wypadku był prosty, a jej nawierzchnia – sucha, czysta, gładka, pozbawiona jakichkolwiek zanieczyszczeń mogących mieć wpływ na zaistnienie bądź przebieg zdarzenia. Po bokach po obu stronach było trawiaste i miało szerokość 5 m, było usytuowane o 10 cm wyżej w stosunku do nawierzchni jezdni.

W toku oględzin ujawniono i zabezpieczono ślady mechanoskopijne na pojazdach uczestniczących w zdarzeniu. Z treści miejscami nieczytelnego protokołu oględzin samochodu Nissan Micra wynikało, że uszkodzenia nadwozia powstałe w wyniku zderzenia z samochodem Kia obejmowały:

- wzmocnienie czołowe – przełamane;
- zderzak – połamany, wyrwany;
- belka zderzaka – przełamana;
- błotnik przedni prawy – odkształcony, spiętrzony;

- pokrywa silnika – wygięta;
- podłużnice przednie – odkształcone;
- krata wlotu powietrza – wyłamana;
- chłodnica – przegięta;
- zbiornik spryskiwacza – wyłamany z mocowania;
- zawieszenie koła przedniego prawego – odkształcone, przemieszczone do tyłu.

Ryc. 4. Samochód Nissan Micra w położeniu powypadkowym

Powypadkowe oględziny pojazdu wykazały, że samochód przed kolizją nie miał niesprawnych mechanizmów mogących wywrzeć wpływ na zaistnienie i przebieg zdarzenia, a jego uszkodzenia opisane szczegółowo w protokołach oględzin były skutkiem wypadku. Podczas oględzin nie zweryfikowano, czy pasy bezpieczeństwa były zablokowane. Nie ujawniono żadnych śladów we wnętrzu kabiny, nie wykonano zdjęć taśm i klamr pasów bezpieczeństwa. Z uwagi na liczne uszkodzenia pojazdu oraz odłączony w wyniku akcji ratunkowej akumulator nie przeprowadzono jazdy próbnej. **Po zderzeniu pojazd pozostał na bieżącej jezdni.**

Bezpośrednio po zdarzeniu pojazd został zabezpieczony i był poddany obserwacjom i badaniom przez biegłego, który stwierdził, że uszkodzenia ujawnione w pojeździe powstały w wyniku analizowanego zdarzenia, a układy kierowniczy, hamulcowy, zawieszenia, elektryczny i ogumienie były sprawne

technicznie. Interesujące jest, w jaki sposób biegły sprawdził działanie układu elektrycznego, skoro w toku oględzin odłączono akumulator, a biegły dokonał obserwacji w warunkach parkingowych. W treści opinii biegły napisał, że „bieżnik jest dobrze widoczny” – chociaż nie wykonał pomiaru specjalnie do tego przeznaczonym miernikiem i nie udokumentował faktu pomiaru. Niezrozumiałe jest, dlaczego podczas tak szczegółowego badania pojazdu biegły nie udokumentował dokładnie pomiaru głębokości bieżnika. Badanie głębokości jego rzeźby zostało wykonane „na oko”. Biegły wykonał łącznie osiem zdjęć pojazdu bez zastosowania jakichkolwiek listew pomiarowych ani odpowiednich przymiarów, aby wskazać, na jakiej wysokości znajdowały się konkretne uszkodzenia. Załączona do opinii dokumentacja fotograficzna została sporządzona niezgodnie z regułami fotografii kryminalistycznej (biegły wykonał tylko jedno ujęcie wnętrza kabiny, nie sfotografował wyglądu taśm i klamr pasów bezpieczeństwa, nie napisał, kiedy przeprowadził swoje „badania”, ani nie opisał zdjęć).

Uszkodzenia pojazdu uprzywilejowanego powstałe w wyniku zderzenia z samochodem marki Nissan obejmowały:

- błotnik tylny prawy ze wzmocnieniem i wnęką koła – przełamane;
- drzwi tylne prawe – przełamane;
- wnękę drzwi tylnych prawych – odkształcona;
- obręcz koła tylnego prawego – przełamana;
- oponę koła tylnego prawego – zgnieciona przy obręczy;
- zawieszenie kpl. koła tylnego prawego – przełamane.

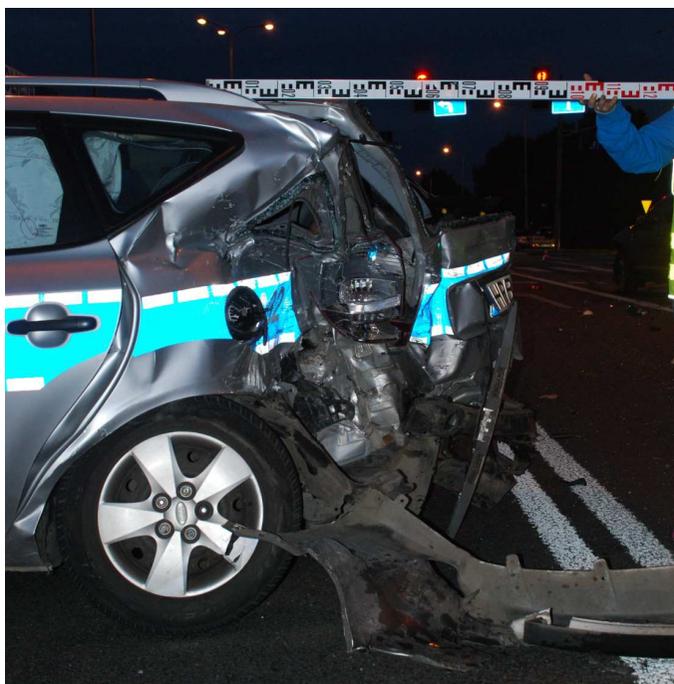
Uszkodzenia powstałe w wyniku uderzenia w Mitsubishi:

- błotnik tylny lewy z konstrukcją i wnęką koła – przełamane i wgniecione do wewnątrz komory bagażnika;
- pas tylny – przełamany;
- podłoga bagażnika z podłużnicami – przełamana i wgnieciona do środka;
- dach – spiętrzony w części lewej;
- drzwi tylne lewe – zagięte;
- drzwi przednie lewe – wgniecenie;
- pokrywa bagażnika – przełamana;
- osprzęt – połamany;
- szyba – rozbita;
- zderzak tylny – wyrwany;
- lampy tylne zespolone – rozbite.

Ponadto stwierdzono, że nie wyzwołyły się poduszki gazowe, wyzwołyła się zaś kurtyna boczna prawa.

Ryc. 5. Widok prawej strony nadwozia samochodu marki Kia. Pojazd w położeniu powypadkowym

Ryc. 6. Deformacja części tylnej lewej po uderzeniu w Mitsubishi

Powypadkowe oględziny pojazdu wykazały, że samochód przed zderzeniem nie miał niesprawnych mechanizmów mogących wywrzeć wpływ na za-

istnienie i przebieg zdarzenia, a jego uszkodzenia opisane szczegółowo w protokołach oględzin były skutkiem wypadku. Podczas oględzin stwierdzono także, że pasy bezpieczeństwa kierowcy i pasażera nie były zablokowane, co oznacza, że kierujący pojazdem uprzywilejowanym i jego pasażer nie korzystali z ochrony pasów bezpieczeństwa. W toku oględzin nie wykonano jazdy próbnej. **Po zderzeniu pojazd pozostał na biegu czwartym (!)**. Bezpośrednio po zdarzeniu pojazd został zabezpieczony i był poddany obserwacjom i badaniom przez biegłego, który stwierdził, że uszkodzenia ujawnione w pojeździe uprzywilejowanym powstały w wyniku analizowanego zdarzenia, a układy kierowniczy, hamulcowy, zawieszenia, instalacja elektryczna i ogumienie były sprawne technicznie. W treści opinii biegły napisał, że „cztery koła ogumione wypełnione powietrzem” i „bieżnik dobrze widoczny” – chociaż nie wykonał pomiaru głębokości bieżnika specjalnie do tego przeznaczonym miernikiem ani nie udokumentował faktu pomiaru. Niezrozumiałe jest, dlaczego podczas tak szczegółowego badania pojazdu biegły nie udokumentował dokładnie pomiaru głębokości bieżnika, a badanie jego rzeźby zostało wykonane „na oko”. W tej sytuacji kluczowa jest wiedza, czy ogumienie było sprawne, tj. ustalenie wysokości rzeźby bieżnika każdej z opon, bez względu na to, na której osi są one zamontowane, oraz kontrola, czy miało ono właściwy rozmiar. W przedmiotowej sprawie po przeprowadzonych badaniach technicznych pojazdu Kia biegły ocenił, że ogumienie pojazdu było sprawne technicznie. Nie odniósł się przy tym do wskaźnika TWI, który jest zaznaczony na oponie. Na jego podstawie można bez pomiarów stwierdzić zużycie opony, co w przypadku tego zdarzenia ma szczególne znaczenie. Podczas badania technicznego opon w głównej mierze powinno się skupić na zlokalizowaniu wskaźnika TWI, ponieważ zabrania się użytkowania opon o głębokości rzeźby bieżnika poniżej wskaźników granicznego zużycia TWI. Jeśli wskaźnika tego nie ma, to zabronione jest używanie opon o głębokości rzeźby bieżnika poniżej 1,5 mm. Producenci jednak zalecają, aby wymieniać opony, gdy głębokość ta w odniesieniu do opon „letnich” nie przekracza 2 mm, a opon „zimowych” – 4 mm. Dalej biegły podał, że producentem ogumienia jest HIFLY, a rozmiar opon to 195/65 R15, podczas gdy Policja w toku oględzin pojazdu na miejscu zdarzenia wpisała, że opona przednia prawa pojazdu ma rozmiar 175/65 R15 – nie zostało to zweryfikowane w toku postępowania. Biegły wykonał łącznie 20 zdjęć pojazdu bez zastosowania jakichkolwiek listew pomiarowych ani odpowiednich przymiarów, aby wskazać, na jakiej wysokości znajdowały się konkretne uszkodzenia, a ponadto pojazd nie został sfotografowany z czterech narożników, nie ma też zdjęcia tabliczki znamionowej, a więc biegły nie dokonał pełnej identyfikacji pojazdu oraz jego uszkodzeń. Załączona do opinii dokumentacja fotograficzna

została sporządzona niezgodnie z regułami fotografii kryminalistycznej, biegły nie opisał zdjęć, nie wykonał ani jednego ujęcia wyglądu wnętrza kabiny, nie sfotografował taśm i klamr pasów bezpieczeństwa. Nie napisał też, kiedy wykonał swoje „badania”. Pojazd nie został poddany badaniom na specjalistycznym stanowisku diagnostycznym.

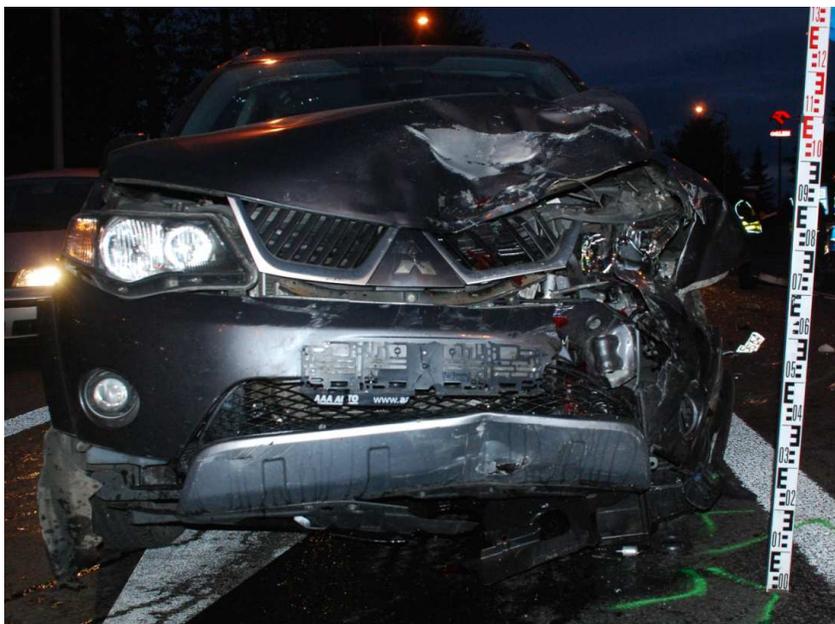
Odnotowano następujące uszkodzenia samochodu marki Mitsubishi Outlander, które powstały wskutek zderzenia z pojazdem uprzywilejowanym:

- wzmocnienie czołowe – przełamane w części środkowej;
- podłużnica przednia lewa z wnęką koła – zgnieciona, przemieszczona;
- błotnik przedni lewy – wyłamany, zgnieciony, prawy odkształcony;
- pokrywa silnika – przełamana;
- belka zderzaka – przełamana;
- reflektor lewy – rozbity, wyrwany;
- zderzak przedni – wyrwany;
- kratka wlotu powietrza – połamana;
- chłodnica silnika i kondensator klimatyzacji – przełamane;
- szyba czołowa – popękana;
- deska rozdzielcza – rozerwana (po zadziałaniu poduszki gazowej prawej);
- przednia tablica rejestracyjna – urwana.

Ponadto stwierdzono, że wyzwoliły się poduszki gazowe kierowcy i pasażera.

Powypadkowe oględziny pojazdu wykazały, że samochód przed kolizją nie miał niesprawnych mechanizmów mogących wywrzeć wpływ na zaistnienie i przebieg zdarzenia, a jego uszkodzenia opisane szczegółowo w protokołach oględzin były skutkiem wypadku. Podczas oględzin nie wpisano do protokołu, czy pas bezpieczeństwa był zablokowany. **Po zderzeniu pojazd pozostał na bieżu jałowym.** W toku oględzin nie przeprowadzono jazdy próbnej. Bezpośrednio po zdarzeniu pojazd został wydany kierującemu, nie został zabezpieczony ani poddany badaniom na specjalistycznym stanowisku diagnostycznym.

W toku postępowania pojazd został poddany obserwacjom i badaniom przez biegłego, który stwierdził, że ujawnione w nim uszkodzenia powstały w wyniku analizowanego zdarzenia, a układy kierowniczy, hamulcowy, zawieszania, instalacja elektryczna i ogumienie były sprawne technicznie. W treści opinii biegły napisał, że „cztery koła ogumione wypełnione powietrzem” i „bieżnik dobrze widoczny” – nie wykonał pomiaru głębokości bieżnika specjalnie do tego przeznaczonym miernikiem ani nie udokumentował faktu pomiaru.

Ryc. 7. Przednia strona nadwozia pojazdu marki Mitsubishi

Niezrozumiałe jest, dlaczego podczas tak szczegółowego badania pojazdu biegły nie udokumentował dokładnie pomiaru głębokości bieżnika, a badanie głębokości jego rzeźby zostało wykonane „na oko”. Biegły wykonał łącznie 12 (!) zdjęć pojazdu bez zastosowania jakichkolwiek listew pomiarowych ani odpowiednich przymiarów, aby wskazać, na jakiej wysokości znajdowały się konkretne uszkodzenia, a ponadto pojazd nie został sfotografowany z czterech narożników, nie ma też zdjęcia tabliczki znamionowej, a więc biegły nie dokonał pełnej identyfikacji pojazdu oraz jego uszkodzeń. Przed wykonaniem fotografii nie usunął listowia z wnętrza komory silnika! Załączona do opinii dokumentacja fotograficzna została sporządzona niezgodnie z regułami fotografii kryminalistycznej, biegły nie opisał zdjęć, wykonał jedno ujęcie wyglądu wnętrza kabiny, ale nie sfotografował wyglądu taśmy i klamry pasów bezpieczeństwa. Nie napisał też, kiedy wykonał swoje „badania”.

Jak wynikało z treści miejscami nieczytelnego protokołu oględzin Mercedesa R280, uszkodzenia nadwozia samochodu obejmowały:

- zderzak przedni – popękany i odkształcony;
- belkę zderzaka przedniego – odkształcona;
- kratę wlotu powietrza – popękana;
- pokrywę silnika – zagięta.

Ponadto nie stwierdzono wycieków płynów eksploatacyjnych.

Ryc. 8. Przednia strona nadwozia pojazdu marki Mercedes. Widoczne odkształcenia zderzaka, zagięta pokrywa silnika

Powypadkowe oględziny pojazdu wykazały, że samochód przed kolizją nie miał niesprawnych mechanizmów mogących wywrzeć wpływ na zaistnienie i przebieg zdarzenia, a jego uszkodzenia opisane szczegółowo w protokołach oględzin były skutkiem wypadku.

Podczas oględzin stwierdzono także, że pas bezpieczeństwa kierowcy nie był zablokowany, nie wyzwołyły się poduszki gazowe kierującego i pasażera. W toku oględzin nie przeprowadzono jazdy próbnej. **Po zderzeniu pojazd pozostał na biegu „P”.** Bezpośrednio po zdarzeniu pojazd nie został zabezpieczony ani poddany badaniom na specjalistycznym stanowisku diagnostycznym, lecz wydany kierowcy. W toku postępowania pojazd został poddany obserwacjom i badaniom przez biegłego, który stwierdził, że uszkodzenia w nim ujawnione powstały w wyniku analizowanego zdarzenia, a układy kierowniczy, hamulcowy, zawieszenia, instalacja elektryczna i ogumienie były sprawne technicznie. W treści opinii biegły napisał, że „cztery koła ogumione wypełnione powietrzem” i „bieżnik dobrze widoczny” – chociaż nie wykonał pomiaru głębokości bieżnika specjalnie do tego przeznaczonym miernikiem ani nie udokumentował faktu pomiaru. Niezrozumiałe jest, dlaczego podczas tak szczegółowego badania pojazdu biegły nie udokumentował dokładnie pomiaru głębokości bieżnika. Podobnie jak w przypadku poprzednich samochodów, badanie głębokości jego rzeźby zostało wykonane „na oko”. Biegły wykonał

łącznie 5 (!) zdjęć pojazdu bez zastosowania jakichkolwiek listew pomiarowych ani odpowiednich przymiarów, aby wskazać, na jakiej wysokości znajdowały się konkretne uszkodzenia, a ponadto pojazd nie został sfotografowany z czterech narożników, nie ma też zdjęcia tabliczki znamionowej, a więc biegły nie dokonał pełnej identyfikacji pojazdu oraz jego uszkodzeń. Załączona do opinii dokumentacja fotograficzna została sporządzona niezgodnie z regułami fotografii kryminalistycznej, biegły nie opisał zdjęć, nie wykonał ani jednego ujęcia wyglądu wnętrza kabiny, nie sfotografował wyglądu taśmy i kłamry pasów bezpieczeństwa. Nie napisał też, kiedy wykonał swoje „badania”.

Co interesujące, bezpośrednio po zaistnieniu zdarzenia żaden z jego uczestników nie skorzystał z pomocy pogotowia. Natomiast następnego dnia do szpitala udał się kierujący samochodem marki Mercedes i podając, że poprzedniego dnia w wyniku kolizji drogowej doznał urazu zgięciowego kręgosłupa szyjnego, zgłosił również bolesność uciskową mięśni karku po prawej stronie. Bez przeprowadzania żadnych badań zalecono elastyczny kołnierz szyjny, leki przeciwbólowe, oszczędny tryb życia oraz ZLA na 15 dni. Na podstawie dokumentacji medycznej zawartej w aktach sprawy ustalono, że wskutek zdarzenia drogowego, w którym uczestniczył 59-letni kierujący samochodem marki Mercedes, miał on doznać skręcenia oraz naderwania stawów i więzadeł innych, nieokreślonych części szyi. Jak wynikało z treści opinii biegłego z zakresu medycyny sądowej, ww. obrażenia najczęściej powodują rozstrój zdrowia na okres nie dłuższy niż 7 dni.

Przesłuchany w charakterze świadka kierujący samochodem marki Nissan Micra podał, że gdy dojeżdżał do skrzyżowania, miał zielone światło, gdy zaś wjechał na połowę skrzyżowania, nagle usłyszał huk i zrobiło mu się przed oczami ciemno, wyzwoliły się bowiem poduszki gazowe. W samochodzie przed zdarzeniem okna były pozamykane, klimatyzacja włączona, nie było włączonego radia, kierowca jechał z prędkością ok. 30–40 km/h. Nie słyszał ani nie widział sygnału pojazdu uprzywilejowanego, kiedy wjeżdżał na skrzyżowanie. Przed nim na skrzyżowaniu nie było żadnego samochodu.

Kierujący pojazdem uprzywilejowanym zeznał, że od marca 2017 r. miał uprawnienia do kierowania pojazdami tego rodzaju. Podczas służby w patrolu zmotoryzowanym dostał informację o konieczności przeprowadzenia pilnej interwencji, miał się udać w to miejsce jak najszybciej i zachować ostrożność. Jako dowódca zdecydował o włączeniu sygnałów świetlnych i dźwiękowych. Według niego samochody z jego prawej strony zaczęły wyjeżdżać na skrzyżowanie, ale zatrzymały się po usłyszeniu i dostrzeżeniu sygnału dźwiękowego i świetlnego. Kierowca wjechał na skrzyżowanie na czerwonym świetle. Nie zauważył kierującego samochodem Nissan Micra, ponieważ gdy wjeżdżał na skrzyżowanie, uniemożliwiły mu to pojazdy stojące po prawej stronie na pasie do skrętu w lewo. Dojeżdżając do skrzyżowania, zwolnił do 40 km/h, gdy zaś

się upewnił, że ma wolny przejazd – przyspieszył, ale nie był w stanie określić, z jaką prędkością wjechał na skrzyżowanie. W pewnej chwili, wjeżdżając na skrzyżowanie, zobaczył z jego prawej strony wyjeżdżający zza pojazdów samochód Nissan Micra. Oceniał jego prędkość w przedziale 30–40 km/h. Cały czas jechał pasem do skrętu w lewo. Po zderzeniu wraz z pasażerem samodzielnie wysiedli z samochodu.

Kierujący samochodem osobowym marki Mitsubishi Outlander zeznał, że policjanci jechali na sygnale świetlnym i dźwiękowym. Zauważył, jak o mało nie wpadli w poślizg podczas omijania samochodów stojących naprzeciwko do skrętu w lewo. Policyjny radiowóz jechał pod prąd, chwilę potem zeznający zauważył bok radiowozu, który pędził na niego i uderzył swoim lewym tyłem, za kołem, w jego lewy przód.

Kierujący samochodem osobowym marki Mercedes podał, że gdy dojeżdżał do skrzyżowania, włączyło się czerwone światło, zatem zatrzymał pojazd. Przed nim stał jeszcze jeden samochód. Gdy czekał na zmianę świateł, zauważył jadący z przeciwnego kierunku radiowóz policyjny na sygnale świetlnym. Radiowóz skręcił w lewą stronę do jego kierunku jazdy. W pewnej chwili dał się słyszeć huk uderzanych samochodów. Policyjny radiowóz siłą uderzenia został odrzucony na samochód stojący przed nim, marki Mitsubishi, który to pojazd następnie również siłą rozpędu uderzył w jego samochód. Świadek nie zauważył, aby radiowóz zwalniał przed skrzyżowaniem, ale w jego ocenie na skrzyżowanie wjechał dość szybko. Po zderzeniu wysiadł z samochodu i podbiegł do radiowozu, otworzył drzwi od strony pasażera. Przed zderzeniem w samochodzie były zamknięte okna, włączone radio. Radiowóz jechał swoim pasem ruchu, jechał płynnie, bez gwałtownych manewrów w chwili dojeżdżania do skrzyżowania. Świadek podał, że w wyniku zderzenia doznał obrażeń ciała i przebywał na zwolnieniu łącznie 31 dni. Zeznał, że w chwili wypadku miał zapięte pasy bezpieczeństwa.

Analiza zdarzenia

Przeznaczony do analizy materiał, jaki został zgromadzony w aktach sprawy, obarczony był tak dużą liczbą braków oraz uchybień, iż nie pozwala na wykonanie jednoznacznej analizy zdarzenia z wykorzystaniem metod obliczeniowych oraz sporządzenie wiarygodnej symulacji komputerowej ruchu pojazdów przed zderzeniami i w ich trakcie. Był on natomiast wystarczający na potrzeby rekonstrukcji zdarzenia z wykorzystaniem metod analitycznych, pozwalał bowiem przeprowadzić szacunkową analizę ruchu pojazdów i odnieść się do sposobu, w jaki zachowywali się uczestnicy zdarzenia, w tym ciało kierującego samochodem osobowym marki Mercedes.

Zgromadzony w aktach sprawy materiał fotograficzny sporządzony podczas oględzin, a także w toku opiniowania przez biegłego został wykonany niezgodnie z regułami fotografii kryminalistycznej, co utrudniło, analizę przedmiotowego zdarzenia, ale jej nie uniemożliwiło. Aby uczynić zadość wydanemu postanowieniu, niezbędne było gruntowne przeanalizowanie zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego, w tym przeprowadzenie stosownych obserwacji oraz testów drogowych na miejscu zdarzenia. Należało również zapoznać się z topografią miejsca zdarzenia, realiami ruchu odbywającego się w tym miejscu, a co za tym idzie – dokonać pomiarów, które umożliwiły zestawienie ujęć wykonanych podczas oględzin z ujęciami sporządzonymi podczas czynności eksperckich.

W toku tych czynności została wykonana dokumentacja fotograficzna i wideo, sporządzona z różnych perspektyw:

- z perspektywy kierującego samochodem marki Nissan Micra – za pomocą kamery umieszczonej w kabinie pojazdu testowego;
- z perspektywy kierującego pojazdem uprzywilejowanym – za pomocą kamery umieszczonej w kabinie pojazdu testowego;
- z góry z zastosowaniem UAV.

Jak wynikało z pomiarów przeprowadzonych na miejscu zdarzenia, szerokość jezdni ulicy, po której poruszał się kierujący Nissanem, przed wypadkiem wynosiła 11,3 m, a szerokość prawego pasa 3,6 m. Szerokość jezdni ulicy, na której doszło do zdarzenia, wynosiła 12,2 m, szerokość pasa do skrętu w lewo, którym poruszał się kierujący Kia – 3,6 m. Na miejscu zdarzenia widoczne było oznakowanie pionowe oraz poziome. Pomiarów dokonano kółkiem pomiarowym.

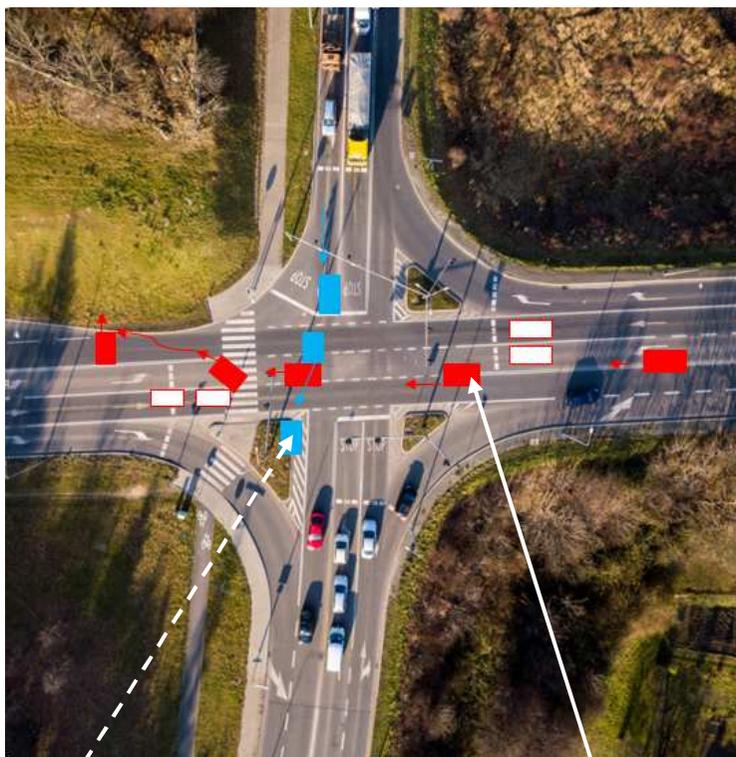
W toku ekspertyzy przedmiotem analizy były ślady ujawnione na miejscu zdarzenia, opisane w protokole oględzin i oznaczone na szkicu sytuacyjnym, oraz zdjęcia fotograficzne, za pomocą których ślady te zostały zabezpieczone. Przede wszystkim analizie poddano ślady traseologiczne ujawnione na nawierzchni jezdni.

Ryc. 9. Ślady traseologiczne ujawnione i zabezpieczone na nawierzchni jezdni

Jak wynikało z akt sprawy, do zderzenia pojazdów doszło na pasie do skrętu w lewo dla kierującego samochodem Kia. Świadczą o tym ślady traseologiczne widoczne na rycinie 9.

Ryc. 10. Skrzyżowanie ulic, na którym doszło do zdarzenia. Linia ciągłą wskazano kierunek jazdy samochodu Kia, linią przerywaną – kierunek jazdy samochodu Nissan. Ujęcie zostało wykonane z zastosowaniem UAV z wysokości 200 m AGL

Streszczenie

Dwuczęściowa publikacja dotyczy istotnego zagadnienia, ostatnio coraz częściej pojawiającego się w praktyce, a mianowicie zdarzeń drogowych z udziałem kierujących pojazdami uprzywilejowanymi. W zdarzeniach tych oprócz pojazdów uprzywilejowanych uczestniczą również kierujący pojazdami tzw. cywilnymi i niejednokrotnie organy procesowe mają wątpliwości odnośnie do tego, który z uczestników zdarzenia ma ponieść odpowiedzialność za jego spowodowanie. Biegły z zakresu rekonstrukcji wypadków drogowych powinien wątpliwość tę usunąć, m.in. na podstawie rekonstrukcji przebiegu zdarzenia, a przede wszystkim obserwacji miejsca wypadku, a nawet wyników eksperymentu. W niniejszej publikacji przedstawiono analizę wypadku drogowego, którego sprawca – funkcjonariusz Policji – wjechał na skrzyżowanie pomimo włączonego na sygnalizatorze czerwonego sygnału dla jego kierunku ruchu.

Słowa kluczowe: wypadek drogowy, pojazd uprzywilejowany, rekonstrukcja, bezpieczeństwo w ruchu drogowym

Summary

Two-part publication concerns an important issue, more and more often appearing in practice, namely road events with the participation of the drivers of privileged vehicles. In addition to emergency vehicles, these events are also attended by so-called vehicle drivers. Civil and often procedural authorities have doubts as to which of the participants in the event should be responsible for causing it. The expert in the field of reconstruction of road accidents should doubt this, including on the basis of the reconstruction of the course of the event, and above all the observation of the place of the accident, and even the results of the experiment. This publication presents a case of a traffic accident, in which the police officer was indicated as the perpetrator, who entered the intersection despite the red signal on his signaling device for his traffic direction.

Keywords: road accident, emergency vehicle, reconstruction, safety in traffic

Bibliografia

Źródła

- Ustawa o kierujących pojazdami z dnia 5 stycznia 2011 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 30, poz. 151 ze zm.).
- Ustawa Prawo ruchu drogowym z dnia 20 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 98, poz. 602 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 15 maja 2013 r. w sprawie kursów dla kierowców pojazdów uprzywilejowanych i pojazdów przewożących wartości pieniężne (Dz. U. z 2013 r., poz. 603).

Grażyna Kędzierska

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**KONFERENCJA NAUKOWA:
VII SYMPOZJUM
POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRYMINALISTYCZNEGO
„KRYMINALISTYKA – PO PIERWSZE EDUKACJA”
Warszawa, 18 maja 2018 r.**

Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne oraz Katedra Kryminalistyki i Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 18 maja 2018 roku zorganizowały konferencję naukową, której temat koncentrował się na edukacji kryminalistycznej. Od godz. 10.30 do 18.00 uczestnicy wysłuchali 19 referatów poruszających kwestie edukacji kryminalistycznej w bardzo różnych aspektach.

Gości i uczestników powitał dr hab. Bronisław Młodziejowski, a okolicznościowe wystąpienie z okazji 45-lecia Towarzystwa pod tytułem *Jak powstało Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne* wygłosił prof. zw. dr hab. Brunon Hołyst. Następnie prof. zw. dr hab. Tadeusz Tomaszewski wprowadził zebranych ściśle w tytułową tematykę referatem *Nieemożliwe stało się możliwe; studia kryminalistyczne na Uniwersytecie Warszawskim*.

Dalej konferencja przebiegała w trzech sesjach. Pierwsza z nich, *Nauczanie kryminalistyki na poziomie akademickim*, była prowadzona przez prof. dr. Henryka Malewskiego. Sesję rozpoczął dr Marek Fałdowski, profesjonalnie i elegancko omawiając *Rolę wyższego szkolnictwa policyjnego w edukacji kryminalistycznej i jej wpływ na bezpieczeństwo*. Następnie z ogromną swadą dr hab. Dariusz Jagiełło zajął się kwestiami opracowanymi w referacie *Nauka kryminalistyki – między dylematami ustawowymi, oczekiwaniami studenta a nakazami teorii i praktyki*. Dalej prof. zw. dr hab. Piotr Girdwoyń rzeczowo i racjonalnie rozwinął zagadnienie *Edukacji kryminalistycznej zawodowych pełnomocników*, a mgr Kacper Choromański wystąpił z referatem *Praktycy na uczelni wyższej – o wyjątkowych zajęciach w Centrum Nauk Sądowych UW*.

Kontynuację ostatniego wystąpienia stanowiła wypowiedź studentki Eweliny Romejko *Zajęcia laboratoryjne nt. Analiza śladów krwawych – z pozycji studenta*.

Sesji drugiej, *Formy i metody doskonalenia zawodowego z zakresu kryminalistyki*, przewodniczył prof. zw. dr hab. Piotr Girdwoyń. Kolejno referaty wygłosili:

- prof. zw. dr hab. Janina Zięba-Palus, *Szkolenie biegłych z zakresu fizykochemicznych badań śladów*,
- dr Alfred Staszak, *Omniscjencja kryminalistyczna sądu i prokuratora na przykładzie jednej sprawy o zabójstwo*,
- mgr Aleksandra Gryniewicz, *Edukacyjna rola Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych w aspekcie bezpieczeństwa dokumentów*,
- mgr Olivia Rybak-Karkosz, *Sygnatura jako źródło pierwszych informacji o autorze grafiki – aspekty edukacyjne*,
- mł. insp dr Magdalena Zubańska, *O niezbędności rzetelnej wiedzy kryminalistycznej, czyli o edukacji organów ścigania*,
- mgr Adriana Surwiło, *Przygotowanie policjantów do przeprowadzania oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia*,
- dr Małgorzata Żoła, *Ekspertyza zdarzeń drogowych z udziałem pojazdu uprzywilejowanego – o czym powinien wiedzieć biegły i organ procesowy*.

W sesji trzeciej, *Współpraca międzynarodowa w dziedzinie nauczania, szkolenia i doskonalenia z zakresu kryminalistyki*, moderatorem wystąpień był dr hab. Bronisław Młodziejowski.

Tutaj dr Dariusz Wilk omówił *Rozpowszechnianie wiedzy kryminalistycznej przez międzynarodowe stowarzyszenia i sieci nauk sądowych*. Następny prelegent, prof. dr Henryk Malewski, przedstawił *Poglądy studentów Uniwersytetu im. Michała Romera na aktualia dydaktyki kryminalistycznej*. Z kolei dr hab. Maciej Trzciniński wskazał *Perspektywy międzynarodowej współpracy ekspertów archeologii sądowej*. Dalej zebrani wysłuchali referatu autorstwa mgr. inż. Krystiana Łuszczuka, dr. hab. Marka Leśniaka i mgr Olivii Rybak-Karkosz pod tytułem *Zastosowanie analizy inwersyjno-barwometrycznej w ramach weryfikacji autentyczności sygnatur malarskich – aspekty edukacyjne*. Na zakończenie dr Magdalena Tomaszewska i dr hab. Paweł Waszkiewicz przygotowali wystąpienie *Nowatorskie metody nauczania kryminalistyki na przykładzie zajęć „Zintegrowana Analiza Miejsca Zdarzenia”*.

Jako podsumowanie obrad można potraktować wystąpienie dr. Józefa Gurgula, który przedstawił *Kilka refleksji o nauczaniu kryminalistyki z pozycji prokuratora*.

Podczas konferencji czynna była sesja plakatowa. Postery prezentowali:

- dr hab. Jolanta Wąs-Gubała: *Początki międzynarodowej współpracy w dziedzinie edukacji z zakresu kryminalistycznych badań włókien,*
- prof. dr hab. Janina Zięba-Palus: *Szkolenie biegłych z zakresu fizykochemicznych badań mikrośladów,*
- mgr Iwona Bogusz: *Zastosowanie okrzemek w kryminalistyce,*
- dr hab. Mieczysław Goc, inż. Marek Miron: *Wykorzystanie programów komputerowych w ekspertyzie pisma.*

Konferencję dofinansowała Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych. Partnerami organizatorów byli: wydawnictwa C.H. BECK, Wolters Kluwer i Difin oraz Fundacja *Ubi societas, ibi ius*. W kularach sali obrad stanowiska miały firmy zajmujące się dystrybucją sprzętu wykorzystywanego w kryminalistyce: PRECOPTIC Co., STANIMEX i DELTA optical.

Wśród referatów warto zwrócić uwagę na wystąpienie dr. A. Staszaka, który kompetentnie omówił tak zwaną omniscjencję kryminalistyczną, czyli wszechwiedzę prokuratora na temat kryminalistyki, co wiąże się z dosyć powszechnym wśród tych prawników przekonaniem, że opanowali tę naukę w całości. Skutkuje to niestety często lekceważeniem wypowiedzi specjalistów w tej dziedzinie lub w ogóle jej pomijaniem.

Równie interesujący był referat prof. Piotra Girdwoynia zawierający szereg uwag, kierowanych pod adresem biegłych. Przede wszystkim biegli często wykazują słabą znajomość prawa dowodowego, mają przekonanie o swoim instynkcie mocy i przedstawiają się jako ocean wiedzy; charakteryzują się również brakiem umiejętności przyznania się do błędu, a ich opinie mają cechę hermetyczności.

Zajęcia na kierunku kryminalistyka i nauki sądowe istniejącym od niedawna na Uniwersytecie Warszawskim przedstawili: mgr Kacper Choromański oraz (w drugim referacie) studentka Ewelina Romejko. Oboje prelegenci podkreślali wyjątkowość zajęć laboratoryjnych *Analiza śladów krwawych*.

Konferencja pozwoliła postawić diagnozę aktualnego stanu nauczania kryminalistyki w Polsce. Pokazała takie aspekty edukacji kryminalistycznej w Polsce jak:

1. zawartość programów nauczania,
2. metody nauczania,
3. praca wyższych uczelni prowadzących kierunek z kryminalistyką w tytule,
4. edukacja kryminalistyczna podstawowa i szkolenia doskonalące biegłość zawodową,
5. szkolenia specjalistyczne tematyczne,

6. kryminalistyka w szkolnictwie policyjnym,
7. kryminalistyka w szkolnictwie cywilnym,
8. oraz współpraca międzynarodowa w dziedzinie edukacji kryminalistycznej.

Oprócz szeroko omawianej problematyki edukacji kryminalistycznej w programie konferencji znalazły się referaty prezentujące rozwój samej wiedzy tej dziedziny nauki. Wystąpienia te miały cel jasno sprecyzowany – programy nauczania należy stale modyfikować, aktualizując ich treści, aby adepci kryminalistyki podczas studiów otrzymywali wiedzę aktualną, nowoczesną, inspirującą ich myśli i poczynania w przyszłości.

REGULAMIN PRYZYNAWANIA NAGRÓD POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRYMINALISTYCZNEGO W KONKURSIE IM. PROF. TADEUSZA HANAUSKA NA PRACĘ ROKU Z DZIEDZINY KRYMINALISTYKI

§ 1

Nagrody i wyróżnienia Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego (PTK) za Pracę Roku z Dziedziny Kryminalistyki, przyznawane corocznie, począwszy od 1999 roku, za najlepsze prace o tematyce kryminalistycznej napisane przez polskich i zagranicznych autorów. Nagrody przyznawane będą z funduszy własnych Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. Nagrody mogą mieć postać finansową, rzeczową lub formę wyróżnienia potwierzonego dyplomem.

§ 2

Konkurs na najlepsze prace z dziedziny kryminalistyki ma na celu popularyzację tej nauki, pobudzanie inicjatywy do podejmowania indywidualnych lub zespołowych prac naukowo-badawczych, naukowo-popularyzacyjnych, monograficznych i innych prac z tej dziedziny oraz oddziaływanie na poziom tych prac.

§ 3

W celu nadania wysokiej rangi Konkursowi oraz zapewnienia odpowiednich kryteriów i procedur przyznawania nagród powołuje się Kapitułę Konkursu i Jury Konkursu. Zadaniem Kapituły jest dbanie o wysoki poziom konkursów, określanie ogólnych zasad organizacji konkursów i przyznawania nagród, a także pomoc w pozyskiwaniu zewnętrznych środków finansowych na nagrody. Zadaniem Jury konkursowego jest dokonanie oceny nadesłanych prac konkursowych oraz wnioskowanie do Rady Naukowej o przyznanie nagrody lub nagród oraz wyróżnień autorom najwyżej ocenionych prac. Za udział w pracach Kapituły i Jury ich Członkowie nie otrzymują wynagrodzenia.

§ 4

Kapituła Konkursu jest stałym, honorowym kolegium, w skład którego wchodzi Przewodniczący Rady Naukowej PTK – jako Przewodniczący Kapituły, Prezes PTK, Prezesi Honorowi PTK oraz przedstawiciele organów i instytucji

zasłużonych dla rozwoju kryminalistyki i popularyzacji jej osiągnięć, którzy przyjęli zaproszenie Prezesa PTK i Przewodniczącego Rady Naukowej PTK do udziału w pracach Kapituły.

§ 5

Nagrody przyznawane są przez Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego (PTK) na wniosek powoływanego w tym celu Jury Konkursowego. Rada Naukowa określa rodzaj i wysokość nagród oraz wnioskuje do Zarządu Głównego o przyznanie środków na ten cel.

§ 6

Jury Konkursowe powoływane będzie corocznie, do końca trzeciego kwartału roku następującym po roku, za który mają być przyznane nagrody. W skład Jury powinno wchodzić co najmniej 5 osób, w tym przewodniczący lub wiceprzewodniczący Rady Naukowej PTK. Jury jest wybierane przez Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego spośród członków Rady i innych osób, które cieszą się uznaniem w polskim środowisku kryminalistycznym.

§ 7

W Konkursie mogą być brane pod uwagę wszystkie prace o tematyce kryminalistycznej, wyróżniające się wysokim poziomem naukowym lub szczególnym znaczeniem dla praktyki. Pracami zgłaszanymi na Konkurs mogą być prace naukowe, magisterskie, dyplomowe i inne opracowania.

§ 8

Prace biorące udział w Konkursie powinny być opublikowane w roku, za który przyznawana jest nagroda. W przypadku prac doktorskich, magisterskich i dyplomowych powinny być one obronione w roku, za który przyznawana jest nagroda, przy czym nie jest wymagane ich opublikowanie. W przypadku prac habilitacyjnych nagroda może być przyznana za rok, w którym został zakończony przewód habilitacyjny.

§ 9

Kandydatury prac konkursowych mogą być zgłaszane do końca trzeciego kwartału roku następującego po roku, za który mają być przyznane nagrody przez Zarządy Oddziałów Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz członków Rady Naukowej i Zarządu Głównego PTK, a także przez kierowników właściwych placówek, w których praca została przygotowana lub obroniona (dziekanów, dyrektorów instytutów, laboratoriów, kierowników katedr

i zakładów, komendantów szkół itp.), a także przez promotorów i recenzentów prac. Wraz ze zgłoszeniem powinien zostać przekazany egzemplarz pracy z krótką charakterystyką uzasadniającą zgłoszenie do Konkursu, w przypadku zaś prac habilitacyjnych, doktorskich i magisterskich – dodatkowo ich recenzje. Prace nadesłane na Konkurs są archiwizowane w bibliotece PTK i nie są zwracane autorom.

§ 10

Jury Konkursu zgłosi Radzie Naukowej wniosek o przyznanie nagrody lub nagród oraz wyróżnień najpóźniej do końca czerwca danego roku. Rada Naukowa na posiedzeniu podejmie uchwałę o przyznaniu nagród większością głosów.

§ 11

W każdym roku można będzie przyznać jedną lub więcej nagród. W zależności od liczby zgłoszonych prac i ich poziomu, możliwe będzie przyznanie nagród w różnych kategoriach, takich jak najlepsza opublikowana monografia, najlepsza praca naukowa bądź magisterska itp. Jeśli zgłoszone prace nie będą spełniały kryteriów Konkursu lub będą reprezentowały niski poziom, można nie przyznać żadnej nagrody lub nagrody pierwszej.

§ 12

Laureaci Konkursu, którzy otrzymali nagrodę pieniężną lub rzeczową, otrzymają także dyplom. Wysokość nagród i ich rodzaj ustala Rada Naukowa w porozumieniu z Zarządem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

§ 13

Nagrody są wręczane uroczystie w obecności Prezesa Towarzystwa Kryminalistycznego, członków Kapituły Konkursu i Rady Naukowej oraz zaproszonych gości.

§ 14

Wszelkie zmiany oraz sprawy nieuregulowane w niniejszym regulaminie rozstrzyga Zarząd Główny PTK po konsultacji z Radą Naukową.

*Zarząd Główny i Rada Naukowa
Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego*

REGULAMIN PUBLIKOWANIA PRAC W „PROBLEMACH WSPÓŁCZESNEJ KRYMINALISTYKI”

1. „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” są periodykiem naukowym wydawanym raz w roku przez Katedrę Kryminalistyki Uniwersytetu Warszawskiego i Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne.
2. W „Problemach Współczesnej Kryminalistyki” publikowane są prace: teoretyczne, eksperymentalne, syntetyzujące i analityczne oraz kazuistyczne z zakresu kryminalistyki i dziedzin pokrewnych, a także recenzje i sprawozdania z konferencji, zjazdów i zebrań naukowych.
3. Teksty prac winny być sporządzone czcionką znormalizowaną (Times New Roman), jednostronnie, na arkuszach formatu A-4, z marginesem 2,5 cm z lewej i 2,5 cm z prawej strony, z zachowaniem półtora odstępu między wierszami (30 wierszy na stronie). Zapis winien być dokonany podstawowym krojem pisma bez wyróżnień.
4. Opracowania teoretyczne nie powinny przekraczać 20, a kazuistyczne 15 stron maszynopisu wraz z rycinami, tabelami, wykazem piśmiennictwa i streszczeniem.
5. Nadsyłane prace są recenzowane.
6. Na pierwszej stronie, przed właściwym tekstem pracy, należy umieścić imię i nazwisko autora (autorów), afiliację (nieobowiązkowo) oraz tytuł pracy w języku polskim i angielskim. Dotyczy to także artykułów napisanych w innym języku niż polski i angielski. Na życzenie autora (autorów) na końcu pracy może być zamieszczona notka biograficzna zawierająca: imię i nazwisko autora, tytuł i stopień naukowy, nazwę instytucji, w której zatrudniony jest autor i zajmowane stanowisko oraz adres mailowy, a także najważniejsze osiągnięcia naukowe autora, nie przekraczające łącznie 5 wierszy maszynopisu.
7. Praca winna być zakończona słowami kluczowymi i streszczeniem w językach: polskim i angielskim nie przekraczającym 15 wierszy maszynopisu.
8. Liczbę tabel i rycin winno się ograniczyć do minimum niezbędnego dla zrozumienia tekstu.

9. Ryciny i tabele oznacza się numeracją arabską.
10. Przypisy powinny zawierać pierwszą literę imienia i nazwisko autorów pracy, tytuł czasopisma oraz kolejno – rok, numer tomu i strony pracy. Przy pozycjach książkowych należy podać pełny tytuł dzieła, wydawcę, rok i miejsce wydania. Przypisy umieszcza się na dole strony, na której przypis jest przywoływany.
11. Na końcu pracy należy umieścić bibliografię zawierającą nazwisko i pierwszą literę imienia autora (autorów) oraz dane zawarte w przypisach, bez numerów stron. Bibliografię należy ułożyć w porządku alfabetycznym według nazwisk autorów.
12. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w pracy niezbędnych poprawek stylistycznych i skrótów bez porozumienia z Autorem.
13. Za prace publikowane w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki” nie są wypłacane honoraria autorskie. Autorzy przysyłając pracę do druku, zobowiązują się do podpisania umowy nieodpłatnego przeniesienia majątkowych praw autorskich do publikacji na Wydawcę. Do artykułu należy dołączyć dane, które umożliwią sporządzenie umowy, tj. nazwisko, imię, imię ojca i matki, datę i miejsce urodzenia, PESEL, miejsce zamieszkania. Wzór umowy znajduje się na stronie internetowej PWK: <http://kryminalistyka.pl/pwk/>
14. Na końcu pracy należy zamieścić: adres mailowy, numer telefonu i adres zamieszkania Autorów, na które kierowana będzie korespondencja.
15. Prace nie spełniające opisanych powyżej warunków nie będą opracowywane do czasu dokonania przez Autora niezbędnych uzupełnień i poprawek.
16. Prace nie zakwalifikowane do druku nie są zwracane Autorom.
17. Prace w formie elektronicznej należy wysyłać na adres Redakcji: redakcja.pwk@gmail.com

PROCEDURA RECENZOWANIA PRAC W „PROBLEMACH WSPÓŁCZESNEJ KRYMINALISTYKI”

Procedura recenzowania prac naukowych nadsyłanych do publikacji w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”:

1. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.
2. Przekazanie tekstu do publikacji w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki” (PWK) jest jednoznaczne z wyrażeniem przez autora/autorów zgody na wszczęcie procedury recenzowania artykułu.
3. Nadesłane materiały poddawane są wstępnej ocenie formalnej przez redakcję naukową i redaktorów PWK, zwłaszcza pod kątem ich zgodności z wymaganiami wydawniczymi, jak również z obszarami tematycznymi wydawnictwa.
4. Standardowo artykuły są recenzowane przez dwóch niezależnych recenzentów.
5. Nadesłane artykuły nie są przekazywane recenzentom z tej samej placówki, z której pochodzi autor/autorzy.
6. Prace recenzowane są anonimowo. Recenzenci nie znają nazwisk autorów. Autor/autorzy są informowani o wyniku procedury recenzenckiej z zachowaniem zasady poufności recenzji. W sytuacjach spornych powoływany jest kolejny recenzent.

Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne jest stowarzyszeniem o zasięgu ogólnokrajowym, działającym od ponad 40 lat, mającym status organizacji pożytku publicznego. PTK prowadzi aktywną działalność popularyzującą wiedzę kryminalistyczną i wspomagającą wymiar sprawiedliwości. Prowadzi szkolenia kryminalistyczne, prace naukowo-badawcze oraz działalność wydawniczą. W strukturach Towarzystwa funkcjonuje dobrze wyposażone laboratorium kryminalistyczne (Instytut Kryminalistyki PTK) wykonujące ekspertyzy dla organów procesowych i innych instytucji oraz osób prywatnych z różnych dziedzin i specjalności kryminalistycznych, a w tym m.in.:

- **badania dokumentów** (badanie pisma i badania techniczne – pełny zakres),
- **badania audiowizualne, systemów monitoringu i fotograficzne,**
- **badania komputerowe,**
- **badania fonoskopijne,**
- **badania daktyloskopijne i traseologiczne,**
- **badania mechanoskopijne,**
- **badania biologiczne (w tym DNA),**
- **badania fizykochemiczne,**
- **badania narkotyków,**
- **badania broni i balistyczne,**
- **badania wypadków drogowych,**
- **badania antropologiczne i antroposkopijne** (w tym identyfikacja osób na zdjęciach, taśmach wideo i innych nośnikach obrazu; identyfikacja przedmiotów zarejestrowanych na ww. nośnikach itp.),
- **badania wariograficzne** (do celów procesowych i pozaprocesowych),
- **inne badania** (kominiarskie, znaków probierczych, gleboznawcze itp.).

Jako jeden z nielicznych ośrodków kryminalistycznych wykonujemy badania wieku pisma oraz chronologii zapisów.

Szczegółowe informacje na stronie internetowej www.kryminalistyka.pl
kontakt: biuro@kryminalistyka.pl, tel. 22 692 43 85

